

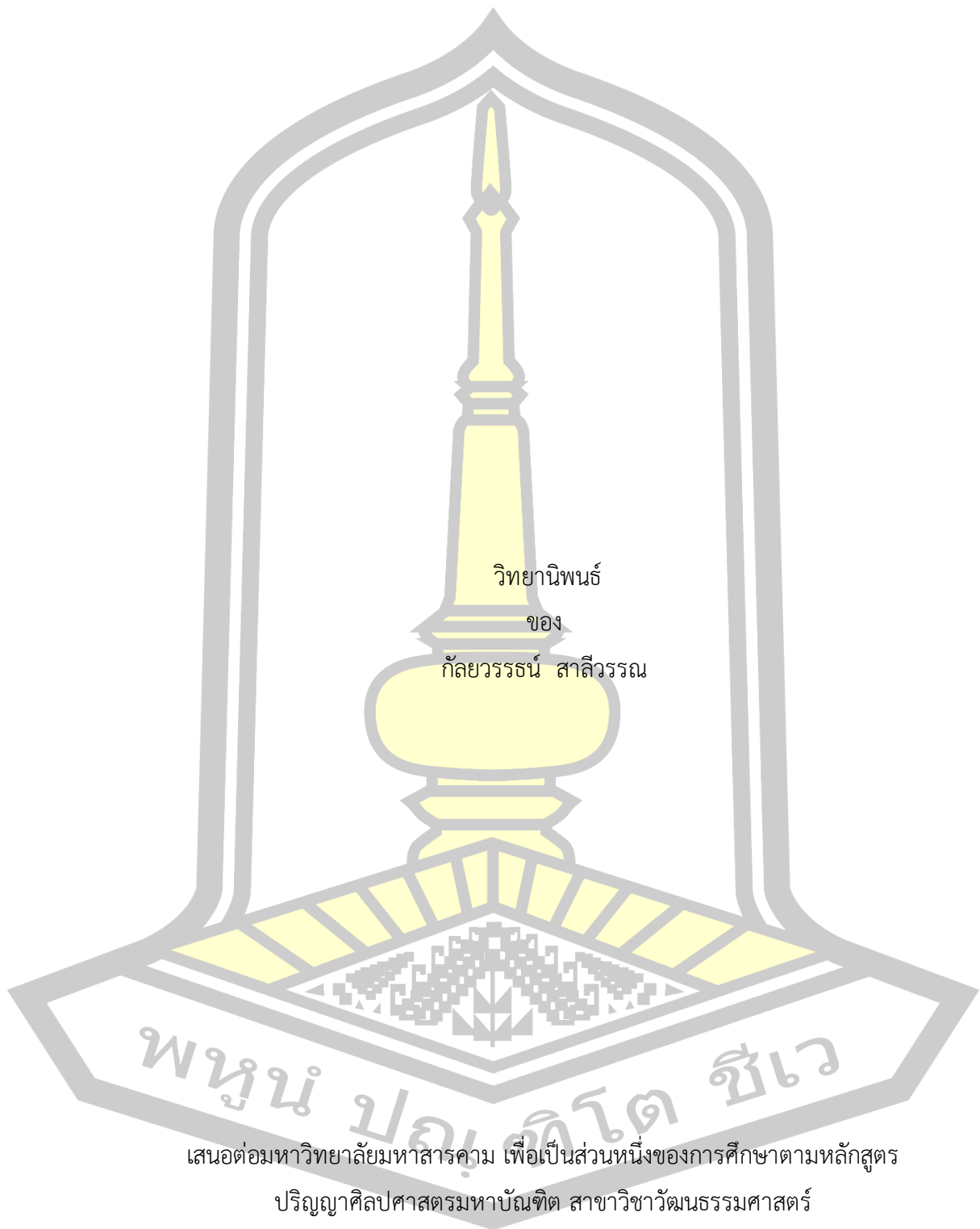
การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ

วิทยานิพนธ์
ของ
กัลยวรรณน์ สาลีวรรณ

เสนอต่อมหาวิทาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์
พฤษภาคม 2561

สงวนลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทาลัยมหาสารคาม

การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

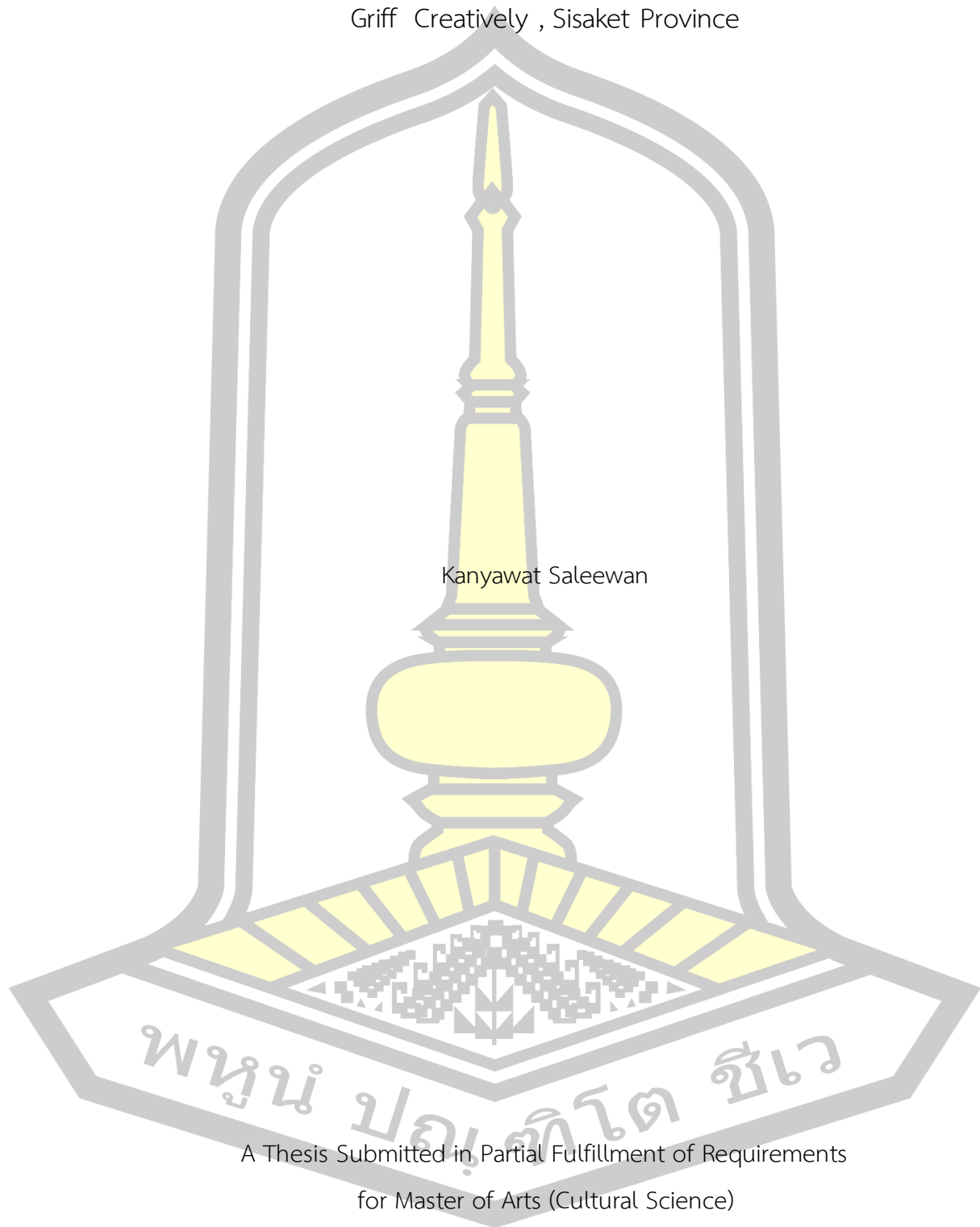
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์

พฤษภาคม 2561

สงวนลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

The Application of Tradition Dyeing Silk with *Diospyros mollis*

Griff Creatively , Sisaket Province

Kanyawat Saleewan

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of Requirements
for Master of Arts (Cultural Science)

November 2018

Copyright of Maharakham University

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของนางสาวกัลยวรรณน์ สาลี
วรรณ แล้วเห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(ผศ. ดร. ราชันย์ นิลวรรณภา)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(อ. ดร. พันธ์ โพรธิบัติ)

.....กรรมการ

(อ. ดร. สมคิด สุขเอิบ)

.....กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

(อ. ดร. อุดร อรกุล)

มหาวิทยาลัยอนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

.....
(รศ. ดร. ประยุทธ์ ศรีวีไล)

คณบดีคณะวัฒนธรรมศาสตร์

.....
(ผศ. ดร. กริสน์ ชัยมูล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วัน.....เดือน.....ปี.....

ชื่อเรื่อง	การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ		
ผู้วิจัย	กัลยวรรณน์ สาสิวรรณ		
อาจารย์ที่ปรึกษา	อาจารย์ ดร. พันธ์ โพธิ์บัติ		
ปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต	สาขาวิชา	วัฒนธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัย	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม	ปีการศึกษา	2561

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาความเป็นมาของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จังหวัดศรีสะเกษ 2) เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันปัญหาของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จังหวัดศรีสะเกษ และ 3) เพื่อศึกษาการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งเน้นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ดำเนินการวิจัยจากการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร (Document) เก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Study) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ทำการวิจัยในเขตพื้นที่บ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ

พบว่า สภาพแวดล้อม สังคม วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ ที่ประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์อันหลากหลาย อันได้แก่ ส่วย เขมร ลาว และเขมร วิธีการดำเนินชีวิตที่ประกอบอาชีพทำนา ทำสวน ทำไร่ เป็นหลัก และมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเพื่อนำเส้นไหมมาทอผ้าเป็นเครื่องนุ่งห่ม โดยเดิมทีผ้าไหมที่นำมาใช้ย้อมเป็นสีชาวลีเกียงและนำมาย้อมสีด้วยผลมะเกลือให้เป็นสีดำสนิท เป็นวัฒนธรรมการแต่งกายด้วยผ้าไหมย้อมมะเกลือ ด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ส่งต่อมาจากปู่ย่าตายายโดยทำกันมาอย่างต่อเนื่องหลังฤดูทำนาเก็บเกี่ยว เพื่อนำความรู้การย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือไปถ่ายทอดกันภายในกลุ่มแม่บ้าน ชุมชน ลูกหลาน ให้ทำตามเพื่อไม่ให้องค์ความรู้ในการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือไม่สูญหายไปและปฏิบัติกันอย่างสืบเนื่องทุกเทศกาล ทุกประเพณีจนเป็นวิถีชีวิตประจำวันที่ยากจะแยกออกจากกันไม่ได้

สภาพปัจจุบันและปัญหาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือจังหวัดศรีสะเกษสอดคล้องแนวคิดที่จะสร้างให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งต่อภาคการผลิตบริการและการขาย เป็นแนวคิดแบบใหม่ที่มีปัจจัยหลักมาจากความสามารถและทักษะพิเศษของบุคคล มีกระบวนการนำเอาวัฒนธรรมเศรษฐกิจรวมเข้าด้วยกัน ก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์เชิงวัฒนธรรม โดยหลักการแล้วเป็นการนำเอา

คุณค่าทางวัฒนธรรมมาพัฒนา ผู้วิจัยได้ศึกษาการประยุกต์ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จากแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เพื่อพัฒนาผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือให้เกิดมูลค่าเพิ่มตามความต้องการของตลาดให้มากขึ้น จากการสอบถามจากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการ ประชาชนทั่วไป โดยมีแบบผลิตภัณฑ์นอกเหนือจากรูปแบบเดิมของผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือ จากการประยุกต์ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ พบว่า ผ้าที่ผ่านการย้อมด้วยผลมะเกลือวันที่ 1 ได้สีน้ำตาลอ่อน วันที่ 2 ได้สีน้ำตาลเข้ม วันที่ 3 ได้สีน้ำตาลเทาอ่อน วันที่ 4 ได้สีเทาอ่อน วันที่ 5 ได้สีเทาดำเข้ม วันที่ 6 ได้สีดำ และวันที่ 7 ได้สีดำเข้ม สามารถนำไปออกแบบผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ อันได้แก่ 1) เสื้อรูปแบบสมัยใหม่ 2) กระโปรงทำงานทรงเอ/กระโปรงยาวผู้หญิง 3) กระเป๋าถือผู้หญิง 4) ยาม 5) ผ้าคลุมไหล่ และ 6) ชุดกระโปรงผู้หญิง

จะเห็นได้ว่าผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ที่นอกเหนือจากรูปแบบเดิมของผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือที่มีรูปแบบเดิมคือเสื้อย้อมด้วยผลมะเกลือแบบเดิม แต่จากการประยุกต์ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ ที่ผ่านการย้อมจากเดิมคือใช้ระยะเวลาเกือบเดือนเป็นหนึ่งสัปดาห์ เพื่อผลิตให้ทันตามความต้องการของตลาดและสามารถนำมาออกแบบให้ได้ผลิตภัณฑ์ใหม่จากเดิม กลุ่มทอผ้าสามารถนำแนวความคิดนี้จากข้อเสนอแนะจากผู้ประกอบการและประชาชนทั่วไปนำไปประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ที่น่าสนใจและเพิ่มมูลค่าของผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือมากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ : การประยุกต์, ภูมิปัญญา, การย้อม, สร้างสรรค์

TITLE	The Application of Tradition Dyeing Silk with Diospyros mollis Griff Creatively , Sisaket Province		
AUTHOR	Kanyawat Saleewan		
ADVISORS	Phanat Photibat , Ph.D.		
DEGREE	Master of Arts	MAJOR	Cultural Science
UNIVERSITY	Maharakham University	YEAR	2018

ABSTRACT

This research aims to 1) study the history of The Application of Tradition Dyeing Silk with Diospyros mollis Griff Creatively , Sisaket Province 2) To study the current state of the problem of The Application of Tradition Dyeing Silk with Diospyros mollis Griff Creatively , Sisaket Province and 3) study the application of The Application of Tradition Dyeing Silk with Diospyros mollis Griff Creatively , Sisaket Province using qualitative research focus on qualitative research conduct research from document analysis field study and group discussion (Focus Group) research area in Baan Muang Noi , Muang Sub-District , Huai Taab Taan District , Sisaket Province.

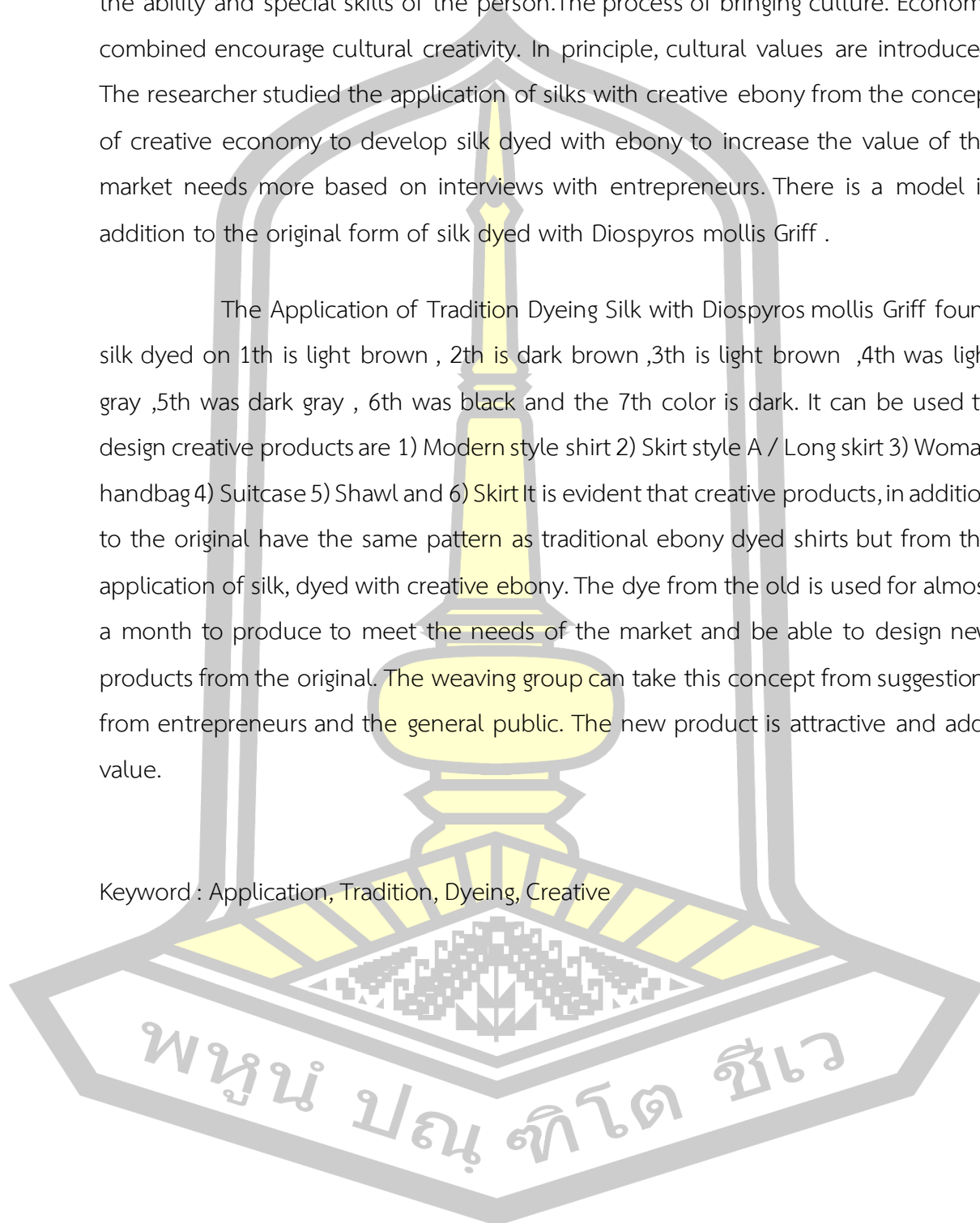
Found that, Socio-cultural environment in Sisaket Province consists of various ethnic groups, including the Lao and Khmer tribes. The lifestyle of farmer farming is main and silk mulberry farming to bring silk to cloth weaving. Traditionally, silk was used to dye the color of white and yellow, and then dyed with black ebony. The culture is dressed with silk dyed ebony. The folk wisdom transmitted from grandparents by the successive post harvest season to bring knowledge of silk dye with ebony to convey within the community of children to follow not to the knowledge. To dye silk with ebony is not lost. All traditions and traditions are practiced every day, so that they can not be separated from each other.

Current status and problems of The Application of Tradition Dyeing Silk with Diospyros mollis Griff Creatively , Sisaket Province consistent with the concept of

creating change in service, production and sales, is a new concept. The main factor is the ability and special skills of the person. The process of bringing culture. Economy combined encourage cultural creativity. In principle, cultural values are introduced. The researcher studied the application of silks with creative ebony from the concept of creative economy to develop silk dyed with ebony to increase the value of the market needs more based on interviews with entrepreneurs. There is a model in addition to the original form of silk dyed with Diospyros mollis Griff .

The Application of Tradition Dyeing Silk with Diospyros mollis Griff found silk dyed on 1th is light brown , 2th is dark brown ,3th is light brown ,4th was light gray ,5th was dark gray , 6th was black and the 7th color is dark. It can be used to design creative products are 1) Modern style shirt 2) Skirt style A / Long skirt 3) Woman handbag 4) Suitcase 5) Shawl and 6) Skirt It is evident that creative products, in addition to the original have the same pattern as traditional ebony dyed shirts but from the application of silk, dyed with creative ebony. The dye from the old is used for almost a month to produce to meet the needs of the market and be able to design new products from the original. The weaving group can take this concept from suggestions from entrepreneurs and the general public. The new product is attractive and adds value.

Keyword : Application, Tradition, Dyeing, Creative

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ได้ด้วยความกรุณาและความช่วยเหลืออย่างสูงยิ่งจากคณะ
วัฒนธรรมศาสตร์ ซึ่งได้ให้ความอนุเคราะห์ช่วยเหลือและให้คำแนะนำในการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จ
ลุล่วงไปได้ด้วยดี ขอขอบพระคุณอาจารย์ ดร.พนัส โทธิบดี อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก ที่ได้ให้
ความช่วยเหลือในการแก้ไขเกี่ยวกับการทำรูปแบบวิทยานิพนธ์ และให้ความรู้เกี่ยวกับการทำ
วิทยานิพนธ์ ซึ่งได้เสียสละเวลาในการช่วยแก้ไขปัญหาในทุกด้าน ให้ความรู้ ความคิด ตลอดจนคำแนะนำ
รวมทั้งวิธีการวิเคราะห์ การดำเนินงาน เพื่อให้งานวิจัยเล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขอขอบพระคุณ แม่ราตรี ดวงนิล และสมาชิกกลุ่มทอไหมย้อมมะเกลือบ้านเมืองน้อย ตำบล
เมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ ที่ให้ข้อมูลรวมถึงการร่วมปฏิบัติกรในการทำวิจัยในครั้งนี้

ขอขอบพระคุณ นางสาวจรรย์ญา ทุงจันทร์ (น้องโจอี้) คณะวัฒนธรรมศาสตร์ให้ความ
ช่วยเหลือในการแก้ไขเกี่ยวกับการทำรูปแบบวิทยานิพนธ์ ระบบ Ithesis และให้ความรู้เกี่ยวกับการทำ
วิทยานิพนธ์

กำลังใจสำคัญที่ขาดไม่ได้คือ บิดามารดาและครอบครัว ที่เป็นกำลังใจและให้การสนับสนุนใน
การทำการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ตลอดจนผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูล และ
ช่วยเหลือสนับสนุนในการทำวิจัยครั้งนี้เป็นอย่างดียิ่ง

กัลยวรรณน์ สาสิวรรณ

พูน ปณ ทิโต ชีเว

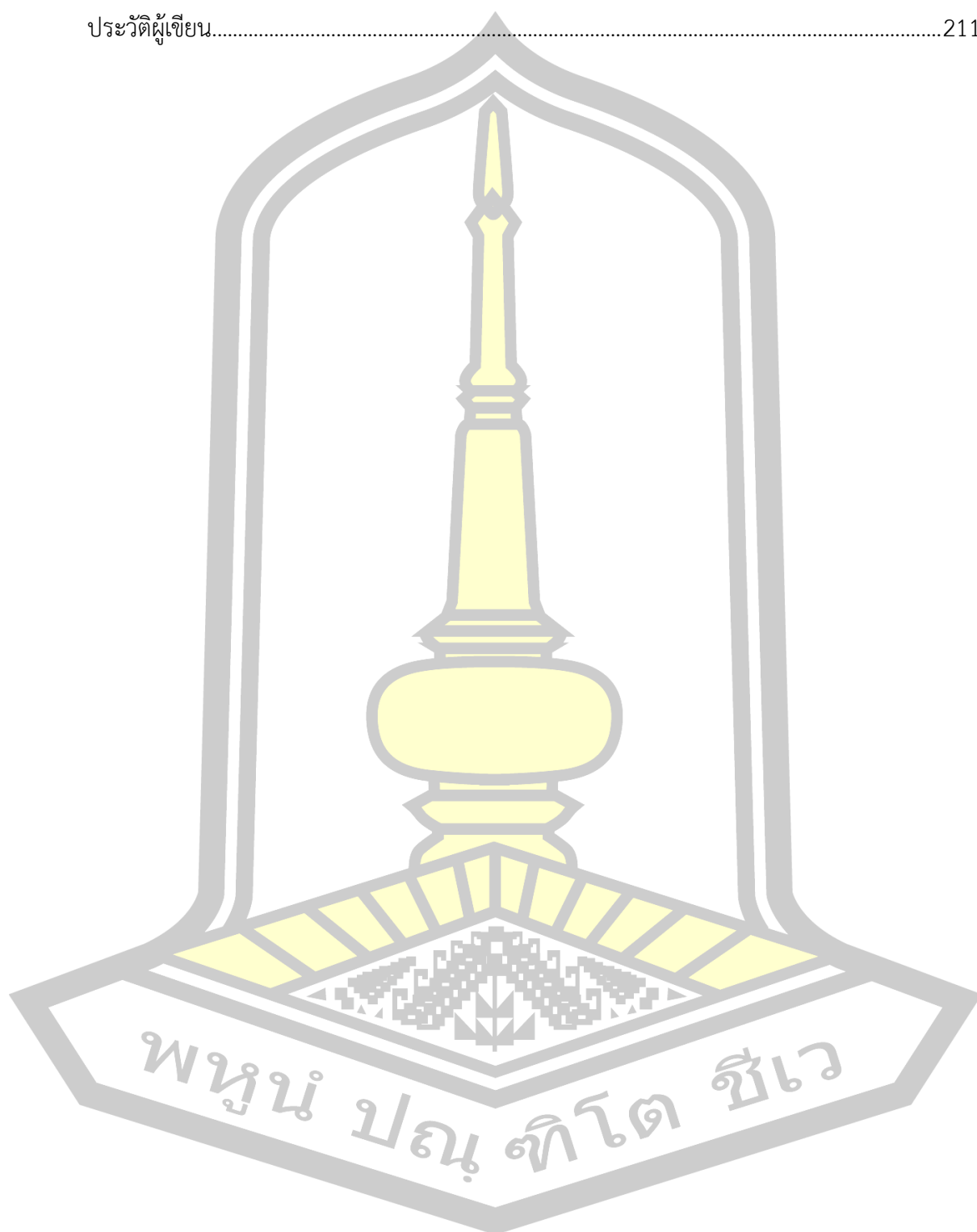
สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญ.....	ฅ
สารบัญตาราง.....	ฉ
สารบัญภาพประกอบ.....	ฐ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
ความมุ่งหมายของการศึกษา.....	3
ความสำคัญของการศึกษา.....	4
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	4
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	5
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	7
สังคมวัฒนธรรมและภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือจังหวัดศรีสะเกษ.....	7
องค์ความรู้เกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมอีสาน.....	7
องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญา.....	15
สังคมวัฒนธรรมการแต่งกายจังหวัดศรีสะเกษ.....	19
ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือจังหวัดศรีสะเกษ.....	44
แนวคิดที่เกี่ยวข้อง.....	71
แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	71
แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์.....	76

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	81
งานวิจัยในประเทศ.....	81
งานวิจัยต่างประเทศ.....	86
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	90
ขอบเขตของการวิจัย.....	90
วิธีดำเนินการวิจัย.....	92
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	95
ตอนที่ 1 ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือจังหวัดศรีสะเกษ.....	95
ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบันและปัญหาของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จังหวัดศรีสะเกษ.....	101
ตอนที่ 3 การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ	128
บทที่ 5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	138
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	138
สรุปผลการวิจัย.....	138
อภิปรายผล.....	148
ข้อเสนอแนะ.....	152
บรรณานุกรม.....	154
ภาคผนวก.....	161
ภาคผนวก ก เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	162
ภาคผนวก ข บริษัทพื้นที่บ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ.....	178
ภาคผนวก ค กระบวนการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ.....	186
ภาคผนวก ง รายงานผลการทดสอบทางเคมีจากการประยุกต์ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือ.....	199
ภาคผนวก จ หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลภาคสนาม.....	202

ภาคผนวก ฉ รายชื่อบุคคลให้สัมภาษณ์.....207

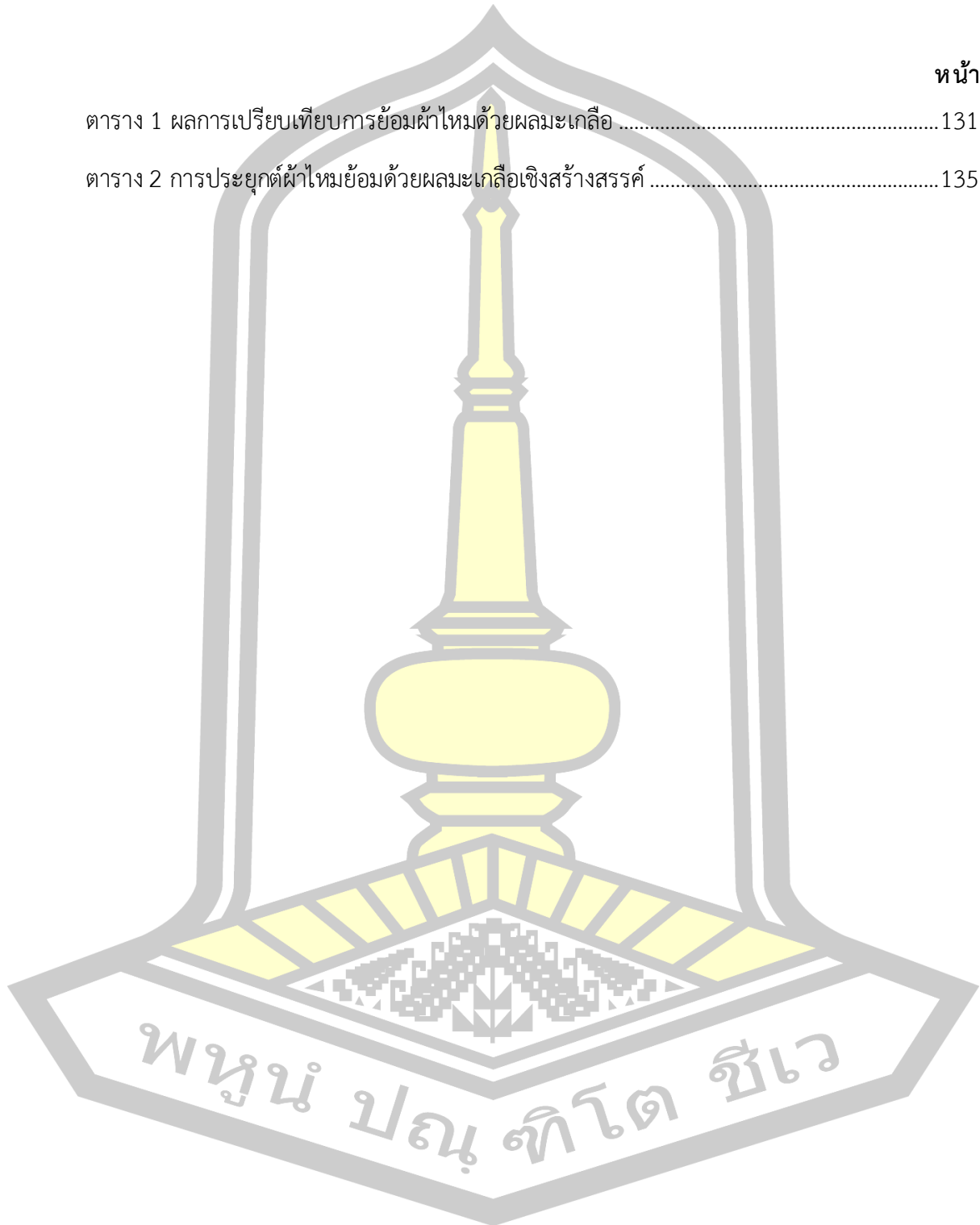
ประวัติผู้เขียน.....211

สารบัญตาราง

	หน้า
ตาราง 1 ผลการเปรียบเทียบการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ	131
ตาราง 2 การประยุกต์ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์	135

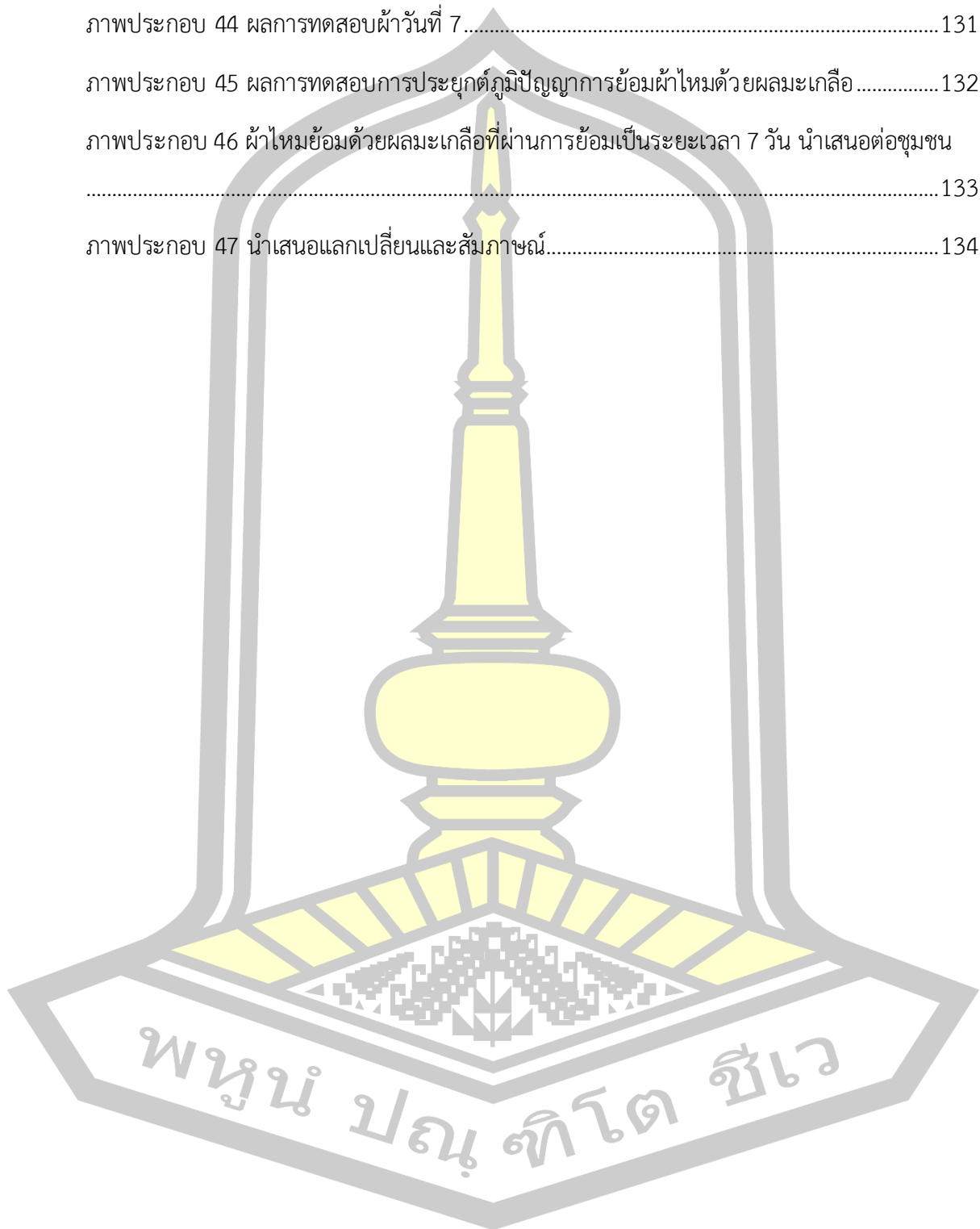

สารบัญภาพประกอบ

	หน้า
ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	6
ภาพประกอบ 2 แผนที่จังหวัดศรีสะเกษ.....	32
ภาพประกอบ 3 เส้นทางจากอำเภออุทุมพรพิสัย ไปอำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ	34
ภาพประกอบ 4 เส้นทางไปบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ	34
ภาพประกอบ 5 บ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ	35
ภาพประกอบ 6 สภาพท้องนาบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ	35
ภาพประกอบ 7 สภาพชุมชนบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ .	36
ภาพประกอบ 8 เสื้อผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือ.....	98
ภาพประกอบ 9 ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือที่ชาวบ้านทอຍ้อมเก็บไว้.....	99
ภาพประกอบ 10 ผ้าไหมที่ทอเป็นผืน	102
ภาพประกอบ 11 ผลมะเกลือที่นำไปย้อม	103
ภาพประกอบ 12 ครกไม้ สากไม้ สำหรับตำผลมะเกลือ	104
ภาพประกอบ 13 ถุงมือยาง สำหรับสวมใส่เพื่อใช้ย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ และกะละมังพลาสติก	105
ภาพประกอบ 14 ถังน้ำพลาสติก.....	105
ภาพประกอบ 15 น้ำสำหรับผสมผลมะเกลือ ในการตำและย้อม	106
ภาพประกอบ 16 ต้นมะเกลือ	107
ภาพประกอบ 17 กระบวนการตำผลมะเกลือ	109
ภาพประกอบ 18 การย้อมผ้าด้วยผลมะเกลือที่ตำแล้ว	110
ภาพประกอบ 19 ผ้าไหมที่แช่อยู่ในผลมะเกลือที่ตำผสมกับน้ำแล้ว	110
ภาพประกอบ 20 ผ้าหลังจากทำการย้อมแล้วนำมาตากแดด	111

ภาพประกอบ 21	ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือที่ทำการย้อมตากเสร็จแล้ว	112
ภาพประกอบ 22	ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือที่ทำการย้อม ตากเสร็จแล้ว.....	112
ภาพประกอบ 23	เสื้อผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือที่ตัดเย็บ แบบเสื้อผู้หญิง	114
ภาพประกอบ 24	เสื้อผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือที่ตัดเย็บ แบบเสื้อผู้ชาย.....	114
ภาพประกอบ 25	เสื้อผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือที่เป็นชุดวัฒนธรรมประจำจังหวัดศรีสะเกษ	115
ภาพประกอบ 26	ผ้าคลุมไหล่หรือผ้าพันคอ.....	115
ภาพประกอบ 27	กลุ่มทอผ้าไหมย้อมมะเกลือบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง จังหวัดศรีสะเกษ...	117
ภาพประกอบ 28	ผู้วิจัยกับประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านเปือยใหม่ ตำบลเมืองพรหมสวัสดิ์..	118
ภาพประกอบ 29	สัมภาษณ์กลุ่มทอผ้าสายลูกแก้วย้อมมะเกลือบ้านสำโรงตาเจ็น ตำบลสำโรงตาเจ็น	119
ภาพประกอบ 30	สัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและสมาชิกกลุ่มทอผ้า	120
ภาพประกอบ 31	สัมภาษณ์สมาชิกกลุ่มทอผ้า.....	121
ภาพประกอบ 32	แหล่งจัดจำหน่ายตามงานแสดงสินค้าจังหวัด	122
ภาพประกอบ 33	แหล่งจัดจำหน่ายตามงานแสดงสินค้าจังหวัด	122
ภาพประกอบ 34	สัมภาษณ์ผู้ประกอบการผู้จำหน่ายผ้าทอพื้นเมืองศรีสะเกษ	123
ภาพประกอบ 35	การสนทนาการกลุ่มพูดคุยจุดเด่นจุดด้อย เอกลักษณ์ บริบทชุมชน หมู่บ้าน กลุ่มชาติพันธุ์.....	126
ภาพประกอบ 36	การสนทนาการกลุ่มพูดคุยแลกเปลี่ยนการบริหารจัดการกลุ่ม	127
ภาพประกอบ 37	การสนทนาการกลุ่มพูดคุยแลกเปลี่ยน.....	127
ภาพประกอบ 38	ผลการทดสอบผ้าวันที่ 1.....	129
ภาพประกอบ 39	ผลการทดสอบผ้าวันที่ 2.....	129
ภาพประกอบ 40	ผลการทดสอบผ้าวันที่ 3.....	129
ภาพประกอบ 41	ผลการทดสอบผ้าวันที่ 4.....	130
ภาพประกอบ 42	ผลการทดสอบผ้าวันที่ 5.....	130

ภาพประกอบ 43 ผลการทดสอบผ้าวันที่ 6.....	130
ภาพประกอบ 44 ผลการทดสอบผ้าวันที่ 7.....	131
ภาพประกอบ 45 ผลการทดสอบการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ.....	132
ภาพประกอบ 46 ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือที่ผ่านการย้อมเป็นระยะเวลา 7 วัน นำเสนอต่อชุมชน	133
ภาพประกอบ 47 นำเสนอแลกเปลี่ยนและสัมภาษณ์.....	134

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ผ้าเป็นหนึ่งในปัจจัยพื้นฐานการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพื่อปกปิด ป้องกันความปลอดภัยแก่ร่างกาย เป็นส่วนหนึ่งในการควบคุมสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมแก่การดำรงชีวิต ตามสภาพภูมิอากาศ สภาพภูมิประเทศ และวัฒนธรรมท้องถิ่น เครื่องนุ่งห่มของมนุษย์นั้นมีความแตกต่างกันไปตามวิธีการ และวัสดุที่ใช้ทอ มีเอกลักษณ์ของ แต่ละท้องถิ่น กลุ่มชาติพันธุ์ อีกทั้งยังบ่งบอกฐานะทางสังคมของผู้ที่ใช้นั้น รวมทั้งตำแหน่งและกำหนดชั้นวรรณะของผู้สวมใส่ โดยจากข้อมูลในประเทศไทยพบหลักฐานว่าสมัยก่อนประวัติศาสตร์เมื่อ 3,000 ปีมาแล้ว คนรู้จักทอผ้าใช้แล้ว เพราะได้ค้นพบเวดินเผาสำหรับปั่นเส้นด้าย เข็มเย็บผ้าทำด้วยกระดูกสัตว์ที่บ้านเก่า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี หินทูปเปลือกไม้ และพบเศษผ้าติดอยู่กับกำไลและขวานสำริด ที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ตั้งแต่พุทธศักราช 1,000 เป็นต้นมา สมัยประวัติศาสตร์ได้รับวัฒนธรรมจากอินเดีย และมีการค้าขายติดต่อกับจีน เป็นสมัยทวารวดี สมัยศรีวิชัย และสมัยลพบุรี จากจดหมายเหตุของพ่อค้าและพระภิกษุชาวอินเดีย ชาวจีน เปอร์เซีย อาหรับ พบจารึกและศิลปกรรมที่แสดงหลักฐานว่ามีการซื้อผ้าจากประเทศอินเดียและจีนมาใช้พร้อมกับการใช้ผ้าทอพื้นเมือง ระหว่างคนกับธรรมชาติ ทำให้คนเกิดจินตนาการและพยายามถ่ายทอดสื่อสารถึงกัน ด้วยสี ลวดลายของผ้าที่จะสื่อสารให้กับผู้ใช้

การทอผ้าถือเป็นหน้าที่สำคัญของผู้หญิงชาวอีสาน เพราะจะต้องทอผ้าเพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มในชีวิตประจำวัน ผู้หญิงอีสานต้องเรียนรู้และฝึกหัดการทอผ้ามาตั้งแต่เด็ก จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตตั้งคำถามที่สอนสตรีชาวอีสานว่า “ทอหูกบ่เป็นแจ ทอแพรบ่เป็นผาด้อน เลี้ยงมอนบ่ฮู้โต ลูกโตนอน อย่าฟ้าวอนเอาผ้าว” อ้างอิงจาก ศิริพร บุญชู และนันทวรรณ รักพงษ์ (2555) เป็นหัตถกรรมที่สำคัญในครัวเรือน ซึ่งการทอผ้าได้ผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวอีสานมาอย่างยาวนาน โดยผ้าที่ทอไว้มีความสัมพันธ์กับสังคมวัฒนธรรม ตั้งแต่เกิดจนตาย อันได้แก่ ผ้าอ้อม ผ้าขาวม้า ผ้าสำหรับบวช เณร ผ้าแต่งงาน ผ้าที่ใช้ในงานบุญ กระทั่งวันสุดท้ายของชีวิตก็ยังต้องใช้ผ้าห่มห่อร่างกาย ผ้าทุกชิ้นทุกฝืนในแต่ละโอกาสจึงแตกต่างกันด้วยวัตถุประสงค์ของการใช้งาน ฐานะของเจ้าของ กลุ่มชนที่ถักทอ ผ้าแต่งงาน จะเป็นสุดยอดแห่งฝีมือเสมอ เพราะเป็นผ้ามงคลแห่งการเริ่มต้นชีวิตใหม่ของบ่าวสาว แต่ละบ้านมักเก็บผ้าแต่งงานไว้เป็นบันทึกความทรงจำอันภาคภูมิใจส่งต่อถึงลูกหลาน ในขณะที่ผ้าซึ่งใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา ผ้าห่อคัมภีร์ รวมถึงจีวรจะเป็นผ้าที่ทอขึ้นด้วยศรัทธาอันเปี่ยมล้น ถวายเป็นพุทธบูชาจึงประณีตวิจิตรบรรจงทั้งลวดลาย สีเส้นและวัสดุชั้นดี อ้างอิงจาก ปิยะพร กัญชนะ (2557)

การทอผ้าและการย้อมสีด้วยสีธรรมชาติเป็นงานหัตถกรรมที่ควบคู่กันไป การถ่ายทอดแบบปากต่อปากและฝึกฝนกันรุ่นสู่รุ่น โดยมีเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งสีธรรมชาติที่นำมาย้อมเส้นใยผ้าก่อนทอหรือผ้าที่ถูกถักทอเรียบร้อยแล้ว เป็นภูมิปัญญาที่ผสมกลมกลืนในวิถีวัฒนธรรมทอผ้าโดยสืบทอดมาและเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของมนุษย์มายาวนาน ในหลายพันปีก่อนหน้านั้นการทำสีตามร่างกายเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมในการทำสงครามและการฝังศพ มีการค้นพบภาพวาดสีเกี่ยวกับการล่าสัตว์ในถ้ำที่เคยเป็นที่พักอาศัยของมนุษย์ยุคหินและเสื้อผ้าเครื่องใช้ที่มีสีสันทันในหลุมฝังศพโบราณในอียิปต์ ทั้งนี้ในยุคแรกๆสีที่นำมาใช้ได้จากแร่ธาตุ สีย้อมธรรมชาติได้จากการนำส่วนต่างๆ ของพืช เช่น ดอก ผล ราก เปลือก แก่น มาต้มสกัดเป็นสีย้อม ผลผลิตจากต้นไม้ มีมากมายหลายชนิดด้วยความคุ้นเคยจากการอยู่กับธรรมชาติอย่างพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างคนกับธรรมชาติ ทำให้คนเกิดจินตนาการและพยายามถ่ายทอดสื่อสารถึงกัน ด้วยสี ลวดลายของผ้าที่จะสื่อสารให้กับผู้ใช้

ผ้าที่นอกจากจะนำมาใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มแล้ว ยังได้ถูกนำมาใช้ในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น เกี่ยวข้องกับพิธีเกิดโดยหมอต้าแยจะได้อองกำนัลจากพ่อแม่ของเด็กที่เกิดใหม่เป็นผ้าทอในพิธีบวชนาค นาคจะสวมใส่ผ้าขาวหรือผ้าโสร่งผืนใหญ่ที่แม่ทอเตรียมไว้ให้ลูกชาย ผู้หญิงต้องเตรียมผ้าทอไว้ใช้ในพิธีแต่งงานของตน เป็นต้น นอกจากนี้แล้วผ้าทอเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงฐานะของผู้สวมใส่หรือแสดงถึงสถานะทางสังคมของผู้คน อ้างอิงจาก กิตติคุณวัฒนธรรม จุฑะวิภาต (2555) จังหวัดศรีสะเกษ เป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

ลักษณะภูมิประเทศทางตอนใต้เป็นที่สูงและค่อยๆลาดต่ำไปทางเหนือลงสู่ลุ่มแม่น้ำมูลซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของจังหวัด ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์วัฒนธรรมที่หลากหลาย ประกอบด้วยลาว เขมร กูยและเยอ ความเป็นชุมชนทางวัฒนธรรมในปัจจุบันของศรีสะเกษ ปรากฏในวิถีชีวิตประจำวันที่ยังคงรูปแบบ เนื้อหาของความหลากหลายทางวัฒนธรรมไว้เป็นลักษณะเฉพาะเอกลักษณ์หนึ่งที่ยังเด่นชัดในปัจจุบัน มีการผสมผสานความหลากหลายที่เป็นเอกลักษณ์เป็นวัฒนธรรมการแต่งกายของจังหวัดศรีสะเกษ คือ ด้านการแต่งกายด้วยผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือหรือเสื่อแพรเหยียบด้ามะเกลือ เป็นผ้าพื้นเมืองดั้งเดิมของศรีสะเกษ เรียกชื่อตามเนื้อผ้า ลักษณะวิธีการทอให้มีลายในตัวและสีผ้า ย้อมด้วยผลมะเกลือ จนดำสนิท จากผืนผ้าไหมสีเหลืองนวล เมื่อชุบย้อมน้ำมะเกลือแล้วปลูงกับดินตากแดดผ้าจะ เปลี่ยนเป็นสีเขียวอมเทา น้ำตาลและดำสนิท ทำซ้ำจนผ้าดำสนิท กลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสี่ ลาว เขมร ในจังหวัดศรีสะเกษ ต่างยืนยันถึงคุณค่าของผลมะเกลือว่าเวลาสวมไปทำนาจะไม่รู้สึกร้อนไม่รู้สึกเหม็นอับกลิ่นเหม็น แต่กลับช่วยปกป้องผิวพรรณให้ดูผุดผ่อง สวมใส่หน้าหนาวรู้สึกอบอุ่น ผิวไม่แตก ใช้งานยาวนาน เสื้อผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือตัวหนึ่งนิยมย้อมซ้ำทุกปี ทำให้ผ้าแข็งแรงใช้ได้รุ่นต่อรุ่น

แม้ว่าผ้าที่ถูกย้อมด้วยผลมะเกลือจะเป็นสีดำ ซึ่งความเชื่อของบางท้องถิ่นจะเข้าใจว่าผ้าสีดำคือสีแห่งความเศร้าโศก สีแห่งความทุกข์ ตามความเชื่อของวัฒนธรรมประเพณีของจังหวัด

ศรีสะเกษเป็นผ้าของผู้ที่มีฐานะมั่งคั่งในอดีตและเป็นผ้าที่สวมใส่ในงานประเพณีและชีวิตประจำวัน ด้วยสภาพพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษที่มีแหล่งอารยธรรมผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมเขมร ลาว ประกอบ ทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายอันได้แก่ ส่วย เขมร ลาวเขมร ประเพณีวัฒนธรรมที่เกิดการพลวัตจาก อดีตสู่ปัจจุบัน ทำให้เกิดความหลากหลายของการดำเนินชีวิตที่วัฒนธรรมการแต่งกายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีที่แยกออกจากกันไม่ได้ ผ้าย้อมด้วยผลมะเกลือเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของทุกกลุ่มชาติพันธุ์ ในจังหวัดศรีสะเกษ แม้จะไม่นิยมสวมใส่เหมือนเสื้อผ้าแฟชั่น แต่การนิยมสวมใส่ตามงานบุญประเพณี หรือเฉพาะบางกลุ่มบางชุมชน ยังเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายและความมีเสน่ห์ของผ้าไหมย้อมผลมะเกลือที่ย้อมเป็น สีดำสนิทจากผลมะเกลือ ผ้าย้อมผลมะเกลือมีกระบวนการขั้นตอนการย้อมที่ใช้เวลานาน เพื่อให้ผ้าย้อมมะเกลือยังคงคุณค่าและเพิ่มมูลค่าจากทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งพื้นที่ในบ้านเมื่องน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ เป็นพื้นที่ที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ของจังหวัดศรีสะเกษ ที่ยังคงอนุรักษ์การแต่งกายด้วยผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลืออย่างเหนียวแน่น

ความนิยมสวมใส่ผ้าไหมย้อมมะเกลือที่มีสีดำสนิท รูปแบบที่ผู้คนนิยมสวมใส่ตามความเชื่อของวัฒนธรรมท้องถิ่น แนวคิดในการวิจัยจะเป็นการนำคุณค่าความงามจากอัตลักษณ์ของผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือที่มีสีดำ มีเรื่องราวการทอຍ้อมมาสร้างสรรค์ประยุกต์ให้มีรูปแบบที่ร่วมสมัยเหมาะสมกับวิถีชีวิตในปัจจุบัน จากกระบวนการย้อมที่ใช้ระยะเวลาเกือบเดือนประยุกต์การย้อมโดยใช้ระยะเวลา 7 วัน โดยมีผลมะเกลือเป็นพืชที่ให้สีในการย้อม เป็นการนำทุนทางวัฒนธรรมมาต่อยอดแนวคิดใหม่เพื่อพัฒนาและส่งเสริมสินค้าตามนโยบายเศรษฐกิจสร้างสรรค์

ผู้วิจัยจึงมองเห็นปัญหานี้จึงมีความสนใจที่จะวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์จังหวัดศรีสะเกษ” เพื่อศึกษาความเป็นมาสภาพปัจจุบันของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ ผลมะเกลือเป็นพืชที่สามารถให้สีในการย้อมผ้าและเป็นพืชในท้องถิ่นที่กำลังจะสูญหายไป เพื่อเป็นการคงไว้และเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ภูมิปัญญาของการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือจังหวัดศรีสะเกษให้เป็นที่รู้จักเพิ่มมูลค่าต้นทุนทางวัฒนธรรมการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือให้คงอยู่ต่อไป

ความมุ่งหมายของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จังหวัดศรีสะเกษ
2. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันปัญหาของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ

จังหวัดศรีสะเกษ

3. เพื่อศึกษาการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์

จังหวัดศรีสะเกษ

ความสำคัญของการศึกษา

1. ทำให้ทราบถึงความเป็นมาของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จังหวัดศรีสะเกษ
2. ทำให้ทราบถึงสภาพปัจจุบันปัญหาของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จังหวัดศรีสะเกษ
3. ทำให้ทราบถึงการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. การประยุกต์ หมายถึง การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ เป็นการประยุกต์การย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ ปรับใช้อย่างเหมาะสมซึ่งจากเดิมสีจากผลมะเกลือที่ย้อมเป็นสีดำสนิท ปรับสีจากผลมะเกลือที่ดำสนิทเป็นเฉดสีที่อ่อนลงเป็นสีน้ำตาลอ่อน สีน้ำตาลเข้ม สีเทา สีเทาเข้ม จนกระทั่งเป็นสีดำสนิท จากระยะเวลาการย้อมเป็นเดือน ปรับลดระยะเวลาการย้อมเป็นหนึ่งสัปดาห์ เพื่อให้เกิดผ้าไหมที่ย้อมด้วยผลมะเกลือเป็นสีที่น่าสนใจเพื่อไปใช้ประโยชน์ของผ้าเชิงสร้างสรรค์ต่อไป
2. ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ความสามารถในการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ โดยใช้สติปัญญาสั่งสมความรู้จากปู่ย่าตายายที่สอนมา ผสมผสานความกลมกลืนระหว่างกลุ่ม ชุมชนส่วยเยอ ลาวและเขมร ที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ และภูมิปัญญาความรู้เหล่านี้ที่ถ่ายทอดมาจนหลายชั่วคนซึ่งเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์อันเกิดจากการเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์เป็นระยะเวลายาวนาน โดยอาศัยภูมิปัญญาที่มีอยู่มาใช้ในการตั้งถิ่นฐาน การประกอบอาชีพการปรับตัวและแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิต จนเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของธรรมชาติและสังคมที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นอย่างเชื่อมโยงกัน
3. การย้อม หมายถึง การชุบหรือแช่ผ้าไหมลายลูกแก้วสีขาวเหลืองนวล เป็นผ้าไหมประจำจังหวัดศรีสะเกษ ในน้ำมะเกลือที่ผ่านการด่าแล้ว เพื่อให้สีดำและยางของผลมะเกลือซึมเข้าสู่เส้นใยผ้าไหม ทำผ้าไหมจากสีขาวเหลืองนวลกลายเป็นสีดำสนิท
4. สร้างสรรค์ หมายถึง การสร้างสรรค์ ทอ ย้อมผ้าไหมลายลูกแก้วให้มีสีดำจากผลมะเกลือ ซึ่งเป็นสีย้อมตามธรรมชาติในบ้านเมื่อน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ เป็นการสร้างสรรค์สีผ้าไหมที่ย้อมด้วยผลมะเกลือจากเดิมที่เป็นสีดำสนิท ย้อมเป็นสีเฉดน้ำตาลอ่อนไปจนถึงดำสนิท เพื่อเป็นทางเลือกแก่ผู้ซื้อหรือมีความน่าสนใจมากขึ้นจากการสร้างสรรค์ขึ้น

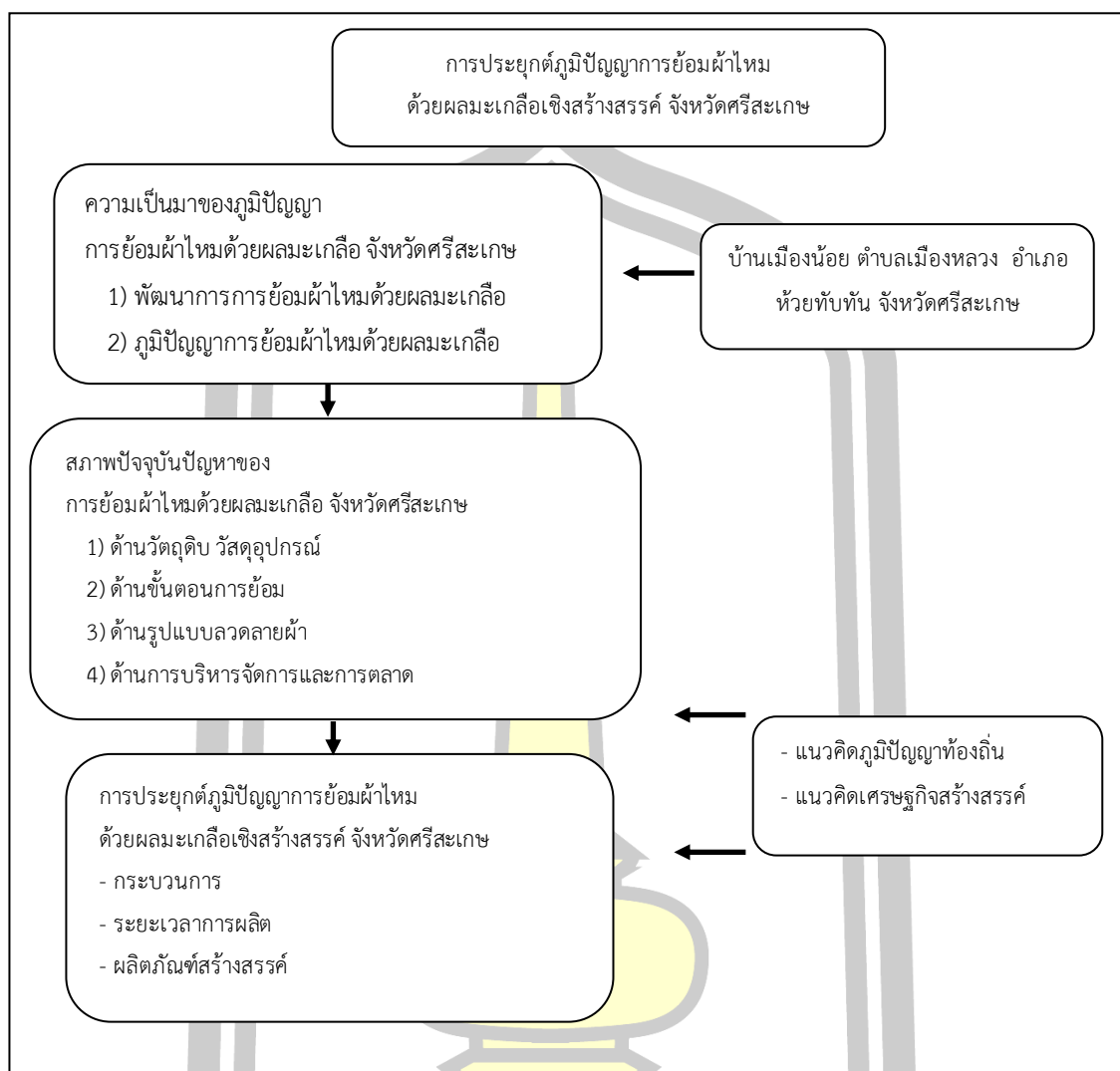

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ ผู้วิจัยได้มีกรอบแนวคิดและทฤษฎีในการวิจัยตามความมุ่งหมายของการวิจัย คือ เพื่อศึกษาความเป็นมา สภาพปัจจุบันปัญหาและการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ระบุพื้นที่ของการวิจัย คือ บ้านเมือ่งน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และได้นำเอาแนวคิดและทฤษฎีมาใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย แนวคิดการพัฒนาผลิตภัณฑ์ แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่และทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

จากเหตุผลที่กล่าวมานั้น ผู้วิจัยได้นำมาเขียนเป็นผังความคิด เพื่อใช้เป็นกรอบแนวทางการวิจัย ให้เป็นไปตามความมุ่งหมาย ดังนี้

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาค้นคว้าวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ” ผู้วิจัยได้ศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลให้เห็นภาพรวมที่ครอบคลุมเนื้อหา ผู้วิจัยได้ศึกษา จากเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 ส่วน คือ

1. สังคมวัฒนธรรมและภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือจังหวัดศรีสะเกษ
  - 1.1 องค์ความรู้เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมอีสาน
  - 1.2 องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญา
  - 1.3 สังคมวัฒนธรรมการแต่งกายจังหวัดศรีสะเกษ
  - 1.4 ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จังหวัดศรีสะเกษ
2. แนวคิดที่เกี่ยวข้อง
  - 2.1 แนวคิดการพัฒนาผลิตภัณฑ์
  - 2.2 แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
  - 3.1 งานวิจัยในประเทศ
  - 3.2 งานวิจัยต่างประเทศ

สังคมวัฒนธรรมและภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือจังหวัดศรีสะเกษ

องค์ความรู้เกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมอีสาน

พระยาอนุมานราชธนะ (2515) กล่าวว่าวัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลง หรือปรับปรุงหรือผลิตขึ้น เพื่อความเจริญงอกงามในวิถีชีวิตและส่วนร่วม วัฒนธรรม คือวิถีชีวิตของมนุษย์ในสวนรวมที่ถ่ายทอดกันได้ เรียนกันได้ เอาอย่างกันได้ วัฒนธรรมจึงเป็นผลผลิตของสวนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนสมัยก่อน สืบต่อกันมาเป็นประเพณี วัฒนธรรมจึงเป็นทั้งความคิดเห็นหรือการกระทำของมนุษย์ในสวนรวมที่เป็นลักษณะเดียวกัน และสำแดงให้ปรากฏเป็นภาษา ความเชื่อ ระเบียบประเพณี

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2541) ได้สรุปสาระสำคัญจากแนวความคิดของนักวิชาการในสังคมไทย 4 คน ได้แก่ นิพนธ์ เทียนนิหาร บำรุง บุญปัญญา อภิชาติ ทองอยู่ และประเวศ วะสี เกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนไว้ดังนี้

1. ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนเองอยู่แล้ว คือ มีระบบคุณค่าที่รวบรวมมาได้จากประวัติศาสตร์ เป็นบทความคิดและการปฏิบัติของชุมชนเป็นวิถีชีวิตและทิศทางของการพัฒนาชุมชนที่ชาวบ้านสรุปขึ้นมา แกนกลางของวัฒนธรรมชุมชน คือ การให้ความสำคัญแก่ความเป็นคนและความผสมกลมกลืนกันในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงต้องเริ่มจากฐานการพัฒนาชุมชนซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่แข็งแกร่งที่สุดของชาวบ้าน ถ้ามีวัฒนธรรมชุมชนเข้มแข็ง การรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อทำกิจกรรมจะสำเร็จได้ง่ายและสามารถต่อต้านการเอาเปรียบจากภายนอกได้อีกด้วย

2. ความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชนหรือวิถีแห่งหมู่บ้าน คือ การมีน้ำใจที่งดงาม เปี่ยมด้วยความรักและไม่ตรีอยู่ล้นเหลือ เป็นความสัมพันธ์อย่างมีคุณค่าทางศีลธรรม มนุษยธรรมและอิทธิธรรม ชุมชนหมู่บ้านที่มีเอกลักษณ์ของตนเอง ทั้งในแง่สังคมและวัฒนธรรมจึงมีความสัมพันธ์กับในระบบ

3. สังคมไทยกำลังเผชิญอยู่ท่ามกลางวัฒนธรรมสองกระแส กระแสหนึ่งเรียกว่า วัฒนธรรมชาวบ้าน อีกกระแสหนึ่งคือวัฒนธรรมทุนนิยม วัฒนธรรมชาวบ้านมีความเป็นอิสระจากวัฒนธรรมชั้นกลางและชนชั้นสูง ซึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ อยู่กับการใช้แรงงาน และชุมชนเครือญาติ ชุมชนหมู่บ้านมีความเป็นอยู่สืบช่วงกันมาเป็นเวลายาวนาน เรียกว่า เป็นสังคมในตัวเอง แสดงว่าต้องเป็นสังคมที่มีเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่เป็นอิสระ ชุมชนหมู่บ้านจึงมีระบบความเชื่อและวิธีการพัฒนาที่เป็นอิสระในตัวเอง

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2533) ได้ให้ความหมายของคำว่า วัฒนธรรม คือ ระบบความสัมพันธ์ของคนกับคน และคนกับธรรมชาติ โดยปกติแล้วระบบความสัมพันธ์ที่มนุษย์ไม่ได้สร้างขึ้นใหม่ทุกช่วงอายุคน แต่มักจะรับระบบความสัมพันธ์ที่ถ่ายทอดมาจากอดีต ระบบความสัมพันธ์ หรือวัฒนธรรมมีความซับซ้อนมาก ต้องอาศัยการถ่ายทอดปลูกฝังกันเป็นเวลานานแต่ยังสามารถดำเนินชีวิตในระบบความสัมพันธ์หนึ่ง ๆ ได้อย่างดี ไม่ว่าจะสร้างขึ้นเองและขยายให้ผู้อื่นรับระบบนั้นรวมกัน จะต้องใช้เวลาเกินกว่าชีวิตอายุคนไปสักเท่าใด ระบบความสัมพันธ์หรือวัฒนธรรมจึงมีพลังกำหนดชีวิตของคนยิ่งกว่าสิ่งใด

งามพิศ สัตย์สงวน (2543) ได้นิยามความหมาย “วัฒนธรรม” คือ แบบแผนในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ความแตกต่างทางวัฒนธรรมในสังคมนั้นเป็นผลมาจากการมีวิถีชีวิตที่แตกต่างกันไปทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรมจีน วัฒนธรรมญี่ปุ่น เป็นต้น วิถีชีวิตของมนุษย์ในที่นี้หมายถึงว่า มีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไรบ้าง มีวัฒนธรรมอย่างไรบ้าง เช่น มีระบบเศรษฐกิจแบบไหน มีการเมืองการปกครองแบบไหน มีการใช้อำนาจและได้อำนาจ มาอย่างไร มีระบบครอบครัวและเครือญาติแบบไหน มีระบบความเชื่อหรือนับถือศาสนาอะไร มีการถ่ายทอด ทางวัฒนธรรมและการขัดเกลาอบรมอย่างไรมีประเพณีพิธีกรรมอะไร และมีชีวิตประจำวันอะไรบ้าง เป็นต้น

นิคม มุสิกคามะ (2545) กล่าวว่า วัฒนธรรมคือวิถีชีวิตของคน เกิดจากกระบวนการอันซับซ้อนทางสังคมหรือกลุ่มชนโดยรวมเอามิติทางด้านจิตใจ วัตถุ ภูมิปัญญาและอารมณ์เข้าไว้ด้วยกันจนเป็นรูปแบบเอกลักษณ์ของสังคมนั้น มิใช่เพียงเรื่องของศิลปะและวรรณกรรม หากหมายถึงรูปแบบวิถีชีวิต สิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน ระบบค่านิยม ตลอดจนขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี และความเชื่อต่างๆ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2547) กล่าวว่า วัฒนธรรม คือ ความคิดเห็นความรู้ ความประพฤติ และกิริยาอาการ หรือการกระทำใดๆ ของมนุษย์ในส่วนรวม ลงรูปเป็นพิมพ์เดียวกันและสำแดงออกมาให้ปรากฏเป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อประเพณี

ศรีศักร วัลลิโภดม (2538) ได้สรุปว่า สังคมไทยมีวัฒนธรรมอยู่สองแบบที่เผชิญ คือ วัฒนธรรมหลวง สร้างขึ้นโดยรัฐเพื่อสร้างความเหมือนกัน และอันหนึ่งอันเดียวกันในชาติกับวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งมีความหลากหลายในแต่ละแห่ง วัฒนธรรมหลวงเป็นต้นเหตุทำลายวัฒนธรรมท้องถิ่นในหนังสือสู่คุณภาพ สรุปสาระไว้ว่าท้องถิ่นจะไม่รับวัฒนธรรมอื่นทันที เขาจะเลือก แนะนำ ปรับเปลี่ยน และยอมรับแบบค่อยเป็นค่อยไปวัฒนธรรมชุมชน ไม่ใช่วัฒนธรรมที่อยู่หนึ่ง มีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนอย่างเป็นพลวัตให้ความสำคัญต่อระบบคุณค่าที่มีคนเป็นหัวใจสำคัญภายใต้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งสูงสุด คนกับธรรมชาติ และคนกับคน

อภิศักดิ์ โสมอินทร์ (2537) ได้กล่าวว่า สังคมอีสานยึดเกาะกันโดยมีฮีตคองที่ทำหน้าที่เป็นกฎระเบียบและเป็นบรรทัดฐาน (Social Norm) ให้สังคมประพฤติปฏิบัติตามซึ่งจะนำไปสู่ความสงบสุขร่วมกัน สังคมอีสานอบรมสั่งสอนและเน้นเรื่องฮีตคอง โดยสอนกันทุกเพศ ทุกวัย ทุกชั้นวรรณะ ไม่ว่าจะป็นชั้นผู้ปกครอง หรือผู้อยู่ภายใต้การปกครอง แม้กระทั่งพระภิกษุสงฆ์ซึ่งถือว่าเป็นบุคคลที่บริสุทธิ์ เพราะพร้อมด้วยศีลวินัยก็ไม่ละเว้น ฮีตคองจึงเหมือนกฎหมายของสังคมที่ทุกคนจะต้องปฏิบัติตามฮีตคองก็จะอยู่เย็นเป็นสุข ถ้าปฏิบัติไม่สม่ำเสมอหรือบกพร่องจะทำให้เกิดทุกข์สำหรับบทลงโทษของการผิดฮีต-คอง ก็แล้วแต่สังคมนั้น ๆ จะกำหนดและตกลงกันเอง เช่นถ้าผิดน้อยก็จะถูกตราหน้าว่าเป็นคน “ขวง” หรือเป็น “แม่แล้ง” ถ้าทำผิดมากก็จะถูกลงโทษหนักถึงขั้น “อเปหิ” หรือ “เนรเทศ” ออกจากสังคม ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ เป็นหลักปฏิบัติสำหรับสังคมในสมัยที่กฎหมายยังไม่เจริญหรือยังไม่ตราขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรแน่นอน เพื่อใช้เป็นหลักปฏิบัติให้คนในสังคมอยู่ด้วยกันอย่างสงบและเป็นระเบียบ โดยยึดข้อปฏิบัติทางศาสนาเป็นหลัก ในปัจจุบันแม้ว่ากฎหมายและการศึกษาเจริญแล้วก็ตาม “ฮีตสิบสอง คองสิบสี่” ของชาวอีสานยังมีความสำคัญสำหรับประชาชนในท้องถิ่นมิได้ลดน้อยถอยลงแต่อย่างใด เนื่องจากเป็นขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมอันล้ำค่าที่บรรพบุรุษได้มอบหมายช้านานโดยเฉพาะฮีตสิบสองคองสิบสี่ ตลอดจนผู้มีหน้าที่ปกครองบ้านเมืองพึงปฏิบัติเป็นจารีตประเพณี 12 เดือนของทุกปี เป็นทำนองคลองธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและของบ้านเมือง 14 ข้อ ดังนี้

ฮิตหรือจารีตประเพณีที่ประชาชนปฏิบัติใน 12 เดือนของทุกปี ได้แก่ เดือนอ้าย-บุญเข้ากรรม เดือนยี่-บุญคุณลาน เดือนสาม-บุญข้าวจี เดือนสี่-บุญเผาหรือบุญเทศ มหาชาติ เดือนห้า-บุญสงกรานต์ เดือนหก-บุญบังไฟ เดือนเจ็ด-บุญช้ำชะ เดือนแปด-บุญเข้าพรรษา เดือนเก้า-บุญข้าวประดับดิน เดือนสิบ-บุญข้าวประดับดิน เดือนสิบเอ็ด-บุญออกพรรษาและเดือนสิบสอง-บุญกฐิน คองสิบสี่ที่ประชาชนทั่วไปและชั้นผู้ปกครองพึงปฏิบัติมี 14 ข้อ ได้แก่ ฮิตเจ้าคองขุน ฮิตท้าวคองเพีย ฮิตไพร่คองนาย ฮิตบ้านคองเมือง ฮิตผัวคองเมีย ฮิตพ่อคองแม่ ฮิตลูกคองหลาน ฮิตสะใภ้คองเขย ฮิตปู่คองย่า ฮิตตาคองยาย ฮิตเฒ่าคองแก่ ฮิตปีคองเดือน ฮิตไฮ้คองนา และฮิตวัดคองสงฆ์

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2538) ได้กล่าวถึงโครงสร้างทางวัฒนธรรมของชาวนบพวามีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ

1. ระบบการผลิต หรือระบบการทำมาหากิน คือ การต่อสู้เพื่อการมีอยู่มีกิน ก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางการผลิต โดยเฉพาะการผลิตแบบกสิกรรม เกิดการคิดค้นและพัฒนาเทคโนโลยีเครื่องมือเครื่องใช้ เพื่อการทำมาหากิน
2. ระบบความเชื่อ ประกอบด้วยศาสนา คุณค่า และพิธีกรรม เป็นสิ่งที่เกิดจากการต่อสู้เพื่อให้มีชีวิตอยู่รอดในการอยู่ร่วมกันและพึ่งพาธรรมชาติ ประกอบกับต้องการคำอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติรอบตัว ความเป็นมาและความเป็นไปของจักรวาล โลกและชีวิต ความเชื่อในชุมชน ประกอบด้วยความเชื่อแบบผี พราหมณ์ พุทธ ซึ่งความเชื่อแบบผีเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่เป็นรากฐานความเชื่อของคนชนบทและมีผลต่อวิถีการดำเนินชีวิต แม้กระทั่งจนถึงปัจจุบัน เป็นการให้คุณค่ากับธรรมชาติ ให้ความเคารพต่อบรรพบุรุษ และอำนาจเหนือธรรมชาติ
3. ระบบความสัมพันธ์ในชุมชน ประกอบด้วย ครอบครัว เครือญาติ ชุมชนและความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ซึ่งทำให้เกิดจารีต ประเพณี ระบบพิธีกรรม เป็นแนวทางให้สมาชิกของชุมชนทั้งรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อ ๆ ไปปฏิบัติ จึงมีกระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชนโดยผ่านการปฏิบัติเป็นสำคัญ สิ่งที่เรียนรู้คือวิชาการต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการทำมาหากิน

วัชรา คลายนาท (2530) ได้กล่าวว่าการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมมีลักษณะที่สำคัญดังนี้ คือ วัฒนธรรมเกิดจากการเรียนรู้ วัฒนธรรมไม่ได้เกิดขึ้นเองโดยสัญชาตญาณหรือโดยลักษณะทางชีวภาพของมนุษย์ วัฒนธรรมเป็นการถ่ายทอดจากสมาชิกคนหนึ่งไปสู่สมาชิกอีกคนหนึ่ง วัฒนธรรมได้ถือว่าเป็นมรดกทางสังคมมนุษย์ การถ่ายทอดวัฒนธรรมไปสู่สมาชิกนั้นเป็นกระบวนการ ที่ใช้เวลาอันยาวนานหลายพันปี วัฒนธรรมเกิดจากการรับรู้ร่วมกันทางสังคม วัฒนธรรมแสดงถึงรูปแบบความคิดในการแสดงพฤติกรรม วัฒนธรรมของสังคมเกิดขึ้นโดยร่วมกันกำหนดรูปแบบความคิดในการแสดงพฤติกรรมของสมาชิก โดยสมาชิกคาดหวังว่าจะประพฤติปฏิบัติตามแนว ความคิดที่รับรู้ร่วมกันขึ้น วัฒนธรรมเป็นการตอบสนองความต้องการและความพึงพอใจของสมาชิกวัฒนธรรมเกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ ทั้งนี้เป็นความต้องการทางร่างกาย วัฒนธรรมมีการปรับปรุง วัฒนธรรมมี

ความจำเป็นที่ต้องได้รับการปรับปรุงเพื่อควบคุมสิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็นสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและสังคมวัฒนธรรมมีบูรณาการ วัฒนธรรมแต่ละอย่างในสังคมหนึ่งย่อมมีความสอดคล้องระหว่างกันเป็นส่วนรวมของสังคม วัฒนธรรมแต่ละส่วนจะเสริมสร้างความมั่นคงระหว่างกัน เพื่อให้การแสดงพฤติกรรมระหว่างสมาชิกมีความกลมกลืนโดยไม่ขัดแย้งต่อไป

ศรีศักร วัลลิโภดม (2536) กล่าวว่าวัฒนธรรมในฐานะองค์รวม ประกอบด้วยระบบใหญ่ด้วยกัน 3 ระบบซ้อนกันและมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน คือ

1. ระบบคุณค่า หมายถึง ศีลธรรมส่วนรวมและจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ที่สร้างสรรค์ซึ่งในสังคมที่เป็นจริงจะเห็นระบบคุณค่านี้ในรูปของศาสนา และความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เช่น การนับถือผี ซึ่งจะมีศีลหรือข้อห้าม ไม่ให้เกิดการละเมิดเพื่อนมนุษย์และส่วนรวม ทำหน้าที่เป็นเสมือนกฎเกณฑ์หรือจารีตประเพณี ในสังคมอีสานเรียกข้อห้ามนี้ว่า ฮีต

2. ระบบภูมิปัญญา ซึ่งจะครอบคลุมวิถีคิดของสังคม มักอยู่ในรูปของกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การถ่ายทอดความรู้ผ่านองค์การทางสังคมในท้องถิ่น และเห็นจากแบบแผนทางสังคม เช่น ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ

3. ระบบอุดมการณ์ หมายถึง คัดค้านและสิทธิของความเป็นมนุษย์เป็นสิทธิตามธรรมชาติ ที่เสริมสร้างความมั่นใจและอำนาจให้กับคนในชุมชนหรือในสังคมท้องถิ่น เพื่อเป็นพลังในการเรียนรู้ สร้างสรรค์ ผลิตใหม่ และการถ่ายทอดภูมิปัญญา

ภาพของอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือในอดีตคือดินแดนที่เป็นสัญลักษณ์ของความแห้งแล้งและยากจน ดังคำกล่าวที่ปรากฏในเพลงเพื่อชีวิตเพลงหนึ่งว่า “บนฟ้ามีน้ำ ในดินซำมีแต่ทราย” ในด้านการทำมาหากิน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2553) ได้ระบุว่า ชุมชนหมู่บ้านในภาคอีสานสามารถรักษาการผลิตแบบพอยังชีพไว้ได้ยาวนานที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับภาคอื่นๆ ของประเทศอย่างน้อยจนถึงกลางทศวรรษ 2520 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ทำการศึกษา

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันสังคมอีสานมีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก พื้นที่ซึ่งเคยเป็นดินแดนแห่งความแห้งแล้งกันดารกลับกลายเป็นแหล่งเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตรที่ในอดีตเคยปลูกได้เฉพาะในภาคอื่นๆ เช่น ยางพารา สะตอ และผลไม้มีนาชานิต แร่งงาน ภาคอีสานที่มีอยู่อย่างล้นเหลือ และเป็นแรงงานอพยพที่ไปทำงานขายแรงงาน หรือประกอบ การค้าอยู่ในกรุงเทพฯ และภาคอื่นๆ จำนวนมากที่ประสบความสำเร็จ ซึ่งส่งผลให้ฐานะ ทางเศรษฐกิจของคนอีสานที่อาศัยอยู่ในดินแดนยากจนที่สุดของประเทศเปลี่ยนแปลงไป

สังคมอีสานเป็นสังคมที่มีความหลากหลาย ทางวัฒนธรรม มีผู้คนหลายกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic Group) อาศัยอยู่ร่วมกันมายาวนาน มีหลักฐานทาง โบราณคดีซึ่งยืนยันได้ว่าบริเวณภูมิภาคแห่งนี้มีผู้คน อาศัยอยู่ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีการค้นพบ ชุมชนโบราณและโบราณวัตถุอยู่ทั่วภูมิภาค ซึ่งเป็นร่องรอยทางวัฒนธรรมในหลายยุคสมัย ได้แก่ อาณา จักรพูนัน อาณาจักรเจนละ

อาณาจักรทวารวดี อาณาจักรศรีโคตรบูรณ์ อาณาจักรศรีจนาศะ อาณาจักรขอมหรือเขมรโบราณ ตามที่ สมมาตร ผลเกิด (2553) กล่าวถึงว่าตลอดจนภายหลังมีผู้คนกลุ่มต่างๆ อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ อีกเป็นจำนวนมาก พัฒนาการ อันยาวนานของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในภูมิภาคนี้จึงมี ความน่าสนใจอย่างยิ่งทั้งในการศึกษาเชิงวัฒนธรรม และการท่องเที่ยว

ปิยะลักษณะ โปธิวรรณ (2559) ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมอีสานเกี่ยวกับความเชื่อเรื่อง “ผี” ไม่มีหลักฐานชัดเจนว่าเริ่มมีมาตั้งแต่เมื่อไร แต่ในบริบทของสังคมอีสานเชื่อว่า มีคู่กับสังคมมาอย่างช้านาน และได้กลายเป็นวัฒนธรรมร่วมระหว่างความเชื่อและความสัมพันธ์ของการ ดำรงชีวิต เสมือนว่าเป็นส่วนหนึ่งของคนและกัน โดยเฉพาะความเชื่อของชาวอีสานที่ต้องดำรงชีวิตอยู่ ภายใต้ระบบ อำนาจทางธรรมชาติ หรืออำนาจที่เหนือธรรมชาติ ในวัฒนธรรมอีสานความเชื่อเรื่องผีจึงกลายเป็น สัญลักษณ์เชิงอำนาจ ที่เกี่ยวข้องกับบริบทและความสัมพันธ์ทางสังคมที่สร้างสมและสืบทอดมาจนเป็น

“วัฒนธรรมแห่งความเชื่อ” ความเชื่อเรื่องผีของชุมชนอีสาน เป็นผีที่มีความสำคัญ ต่อวิถีการดำเนินชีวิตของ คนในชุมชน ผีเป็นผู้วางกฎเกณฑ์ในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ที่เกิดขึ้น จากความเชื่อมั่นและศรัทธา ใน วิถีการดำรงชีวิตของชาวอีสานมีความเชื่อเรื่องผีเข้าไปปะปนอยู่มาก อาทิ ผีนา ผีป่า ผีเขา ผีบ้าน ผีหมู่บ้าน ผีปู่ย่าตายาย ผีดอนเจ้าปู่ ผีตาแฮก ผีฟ้า ผีแถน และผีอื่นๆ หรือแม้กระทั่งผีที่เกิดจากการกระทำของบุคคล อาทิ ผีปอบ เป็นต้น

ในบริบทสังคมอีสานความเชื่อเรื่องผีได้ผสมผสานร่วมกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา จนบางครั้งไม่ สามารถที่จะแยกแยะได้ชัดเจนว่าการประกอบพิธีกรรมของชาวอีสานพิธีกรรมใดเป็น พิธีกรรมของผีและ พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา แต่ถึงอย่างไรก็ตามความเชื่อเรื่องผีของชาวอีสาน ดำรงไปพร้อมๆ กับการ ประกอบอาชีพตามวิถีชีวิตแบบชาวบ้านที่อ้างอิงกับสภาพของธรรมชาติดิน ฟ้าอากาศ ซึ่งกระบวนการ ผลิตทางการเกษตรจะได้ผลดีหรือไม่ขึ้นขึ้นกับการดลบันดาลของผี อาทิ การเชื่อว่าผีแถนเป็นผู้ดลบันดาล ให้เกิดน้ำในการเกษตรหรือการทำนา ดังนั้นก่อนที่ชาวอีสานจะลง มือในการเพาะปลูกข้าว จะต้องมีการ ประกอบพิธีกรรมบวงสรวงผีพญาแถน และก่อนลงมือหว่าน เมล็ดพันธุ์ข้าว ชาวอีสานจะประกอบพิธีกรรม ไหว้ผีนา หรือที่ชาวบ้านเรียกกันในชุมชนว่าผีตาแฮก โดยมีความเชื่อว่าผีตาแฮกจะช่วยดลบันดาลให้ข้าวมิ ความเจริญเติบโตอย่างสมบูรณ์ และต่อมาเมื่อ ถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยว ชาวบ้านชุมชนอีสานก็จะทำพิธีกรรมสู่ขวัญลานนวดข้าว หรือสู่ขวัญข้าวเพื่อเป็นสิริมงคล ก่อนที่จะถึงฤดูกาลทำนาในรอบปีต่อไป

ในความเชื่อที่สืบทอดผ่านบรรพบุรุษมาจนถึงปัจจุบันของสังคมชาวอีสานมองว่า ผี เป็นสัญลักษณ์ แทนอำนาจเหนือธรรมชาติที่ชาวอีสานให้ความสำคัญมาก เพราะผีผูกพันอยู่กับการ ดำเนินชีวิต ตั้งแต่พอแรกเกิดชีวิตของชาวอีสานได้เชื่อมโยงกับผี อาทิ พิธีกรรมการสู่ขวัญเด็กแรกเกิด โดยมีความเชื่อว่าเป็นการ ปกป้องไม่ให้ผีร้ายมาทำลายชีวิตของทารกที่จะเติบโตต่อไปในวันข้างหน้า

และยังเป็นการเชื่อเชิญให้ผีที่ตีมา คุ่มครองปกปักษ์รักษาให้ทารกเป็นคนที่ มีปัญญา หลังจากนั้นเมื่อทารกเติบโตขึ้น ต้องมีการดำเนินชีวิตตาม ครรลอง ที่คนอีสาน เรียกกันติดปากว่า “ตามฮีตตามคอง” ซึ่งเป็นหลักสำคัญของการปฏิบัติในการดำเนิน ชีวิตของชาวอีสานแต่อดีต

อีสานภูมิภาคที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติ เพราะมี พรหมแดนอยู่ติดกับหลายชาติ อีกทั้งมีการอพยพของประชาชนจากถิ่น อื่นๆทั้งในและนอกประเทศมาตั้งรกรากอยู่ภาคอีสาน เป็นเวลานาน บวกกับ ประชากรที่อาศัยอยู่เดิมที่มีความหลากหลายมาตั้งแต่รุ่น บรรพบุรุษแล้ว ทำให้ยังมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น ประชากรของภาคอีสานมีหลายเผ่าพันธุ์ ที่มีมากที่สุดก็คงเป็น ชาวไทอีสาน คือ ชาวคนอีสาน ที่พบได้ทั่วไป และพบมากที่สุด ในภาคอีสานเป็นคน พื้นเมืองดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในแผ่นดินอีสาน ชาวผู้ไทเดิมมาจากคำว่า พูไท หรือ วูไท ซึ่งหมายถึง คนเผ่าไทกลุ่มหนึ่งที่มีอยู่ในแคว้นสิบสองจุ ไทย และอาณาจักรล้านช้างมีการเคลื่อนย้ายเข้ามาในภาคอีสานหลาย ครั้งและจากที่ต่าง ๆ กันและ แยกย้ายกันไปอาศัยอยู่ในส่วนต่าง ๆ ของพื้นดินอีสาน (ส่วนใหญ่เป็นอีสาน ตะวันออก)แถบจังหวัดสกลนคร นครพนม (ที่เด่นมากคือ ผู้ไทเรณู) และจังหวัดมุกดาหารและชาวอีสานเผ่าอื่น ๆ อีกมากมายที่พบในเขตภาคอีสาน ซึ่งมีวิถีชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง ในที่นี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงวัฒนธรรมอีสานของกลุ่มหมอลำ หมอแคน

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2541) ได้ศึกษาชุมชนในภาคอีสาน ที่จะเน้นอุดมการณ์แห่งความเป็นพี่น้องแบบสังคมนิยม ความสัมพันธ์หลักในชุมชนเป็นความสัมพันธ์ในระบบเครือญาตินับถือสายโลหิต ผู้อาวุโสได้รับการยอมรับสูงสุดในชุมชนความสัมพันธ์ชนิดนี้ทำให้ชาวบ้านอยู่ร่วมกันอย่างพื่ออย่างน้อง พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ชุมชนยังคงรักษาความคิด ความเชื่อ การนับถือผีของชุมชนอย่างเหนียวแน่น

ผีเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่อยู่เหนืออำนาจการควบคุมของมนุษย์ เมื่อมนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มมนุษย์มีความผูกพันกันและได้แสดงพฤติกรรมร่วมกันเกิดเป็นพิธีกรรมที่ เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผี คติความเชื่อเรื่องผีเป็นคติความเชื่อที่มีอยู่ในปัจเจกชนแต่ละคน ซึ่งพยายามหาคำตอบในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ในทัศนคติของชาวบ้านเป็นผีที่มีความสำคัญต่อวิถีการดำเนินชีวิตของ คนในชุมชน ผีเป็นผู้ให้ความหมายหรืออาจกล่าวได้ว่า ผีเป็นผู้วาง กฎเกณฑ์ในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ผีเป็นสิ่งที่รู้สึกสัมผัสได้ อาจจะไม่ใช่ว่าด้วยระบบประสาททั้งห้า หากมันเกิดขึ้นด้วยความเชื่อมั่น และศรัทธา ที่ทำให้เกิดดุลยภาพในสังคมระดับชาวบ้าน

ในสังคมของชาวอีสานแล้วผีแล่นและผีปู่ตาเป็นคติ ความเชื่อของสังคมโคตรวงศ์ที่นับถือความเป็นพี่เป็นน้อง ทำให้ความขัดแย้งแตกแยกทางสังคมและทางชนชั้นเกิดขึ้นอย่างล่าช้า ความเชื่อเรื่องผีที่ฝังลึกอยู่ในธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ ต้นไม้ ช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีเหมาะสมระหว่างชาวบ้านกับสิ่งแวดล้อมซึ่งสอดคล้องกับ เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544) ได้กล่าวไว้ว่าในสังคมอีสานให้ความสำคัญแก่ผู้ที่อาวุโสและผู้ที่มีความรู้ความชำนาญ ผู้ที่อาวุโสมากที่สุด ในหมู่บ้านจะถูก

แต่งตั้งขึ้นให้เป็นเจ้าโคตร ในขณะที่ผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีความรู้ความชำนาญเฉพาะทางก็จะได้รับการยอมรับนับถือให้เป็นผู้นำในด้านต่างๆ ได้แก่ หมอธรรม หมอยา หมอล่อง หมอผีฟ้า หมอแคน หมอลำ เป็นต้น

ในการดำเนินชีวิตของชาวบ้านจำเป็นต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้ความชำนาญเหล่านี้ ดังที่ได้กล่าวมาซึ่งได้รับการยกย่องแล้วว่า เป็นผู้ที่มีภูมิปัญญา หน้าที่สำคัญของผู้เฒ่าผู้แก่เหล่านี้คือ ช่วยเหลือ รักษา ใกล้เคียงข้อพิพาทต่างๆ ไม่ให้ลุกลามบานปลายออกไป โดยจะนำหลักฮีตสิบสองคองสิบสี่มาเป็นเหตุผลที่ทำให้คนเหล่านั้น ยินยอมรับฟังได้ การนับถือกันเสมือนญาติพี่น้องรวมทั้งให้ความเคารพแก่ผู้ที่มีอาวุโส จึงทำให้คนในหมู่บ้านมีความรักใคร่กลมเกลียว กันตลอดจนมีความสามัคคีแม้เมื่อการปฏิรูปการปกครองได้แผ่ขยาย เข้ามายังภูมิภาคนี้แต่ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติของชาวอีสานยังคงอนุรักษ์รักษาและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

สุภณ สมจิตรศรีปัญญา (2551) ได้กล่าวไว้ว่า ชาวอีสานของประเทศไทยมีพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อหลายอย่างและเชื่อในเรื่องผีสิงเทวดาเคารพเชื่อฟังผู้เฒ่าผู้แก่เชื่อในศาสนาพราหมณ์และเชื่อในศาสนาพุทธตั้งนั้นภิกษุในศาสนาพุทธจึงได้จัดระเบียบความเชื่อในศาสนาพุทธมากที่สุดสำหรับผลการประกอบพิธีที่หมุนเวียนกันไปภายใน 12 เดือนของแต่ละรอบปีของชาวอีสานเรียกว่า “ฮีตสิบสอง” ซึ่งมีลักษณะเป็นจารีตประเพณีประจำในแต่ละเดือนและได้กำหนดแนวทางหรือครรลองปฏิบัติต่อกันระหว่างชาวบ้านกับ ชาวบ้านและระหว่างชาวบ้านกับวัดมีสำคัญ 14 ข้อ เรียกว่า “คองสิบสี่” และทั้งสองอย่างได้นำมารวมไว้ในหนังสือผูกฉบับเดียวกันชื่อว่า “ฮีตสิบสองคองสิบสี่” แต่ในเนื้อหาจะมีชื่อเรียกย่อออกไปว่า ฮีตวัดคองวาคองสิกขาบทบ้างและสิกขาบทบ้างส่วนชาวบ้านบางครั้ง ก็เรียกตามภาษาปากว่าฮีตยี่คองเจียงบางที่ก็เรียกสั้นๆว่าฮีตคองซึ่งเป็นคำที่มีความหมายกว้างออกไปอีกอย่างไรก็ตามหลักในฮีตสิบสอง คองสิบสี่ส่วนมากชาวบ้านก็ยังถือปฏิบัติอยู่ในชีวิตประจำวันตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

สรุปองค์ความรู้เกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมอีสานได้ว่า วัฒนธรรมและสังคมอีสานคือความสัมพันธ์ของคนกับคนและคนกับธรรมชาติ เกิดจากการเรียนรู้ การรับรู้ร่วมกันทางสังคม แสดงถึงรูปแบบความคิดในการแสดงพฤติกรรม โดยร่วมกันกำหนดรูปแบบความคิดในการแสดงพฤติกรรมของสมาชิก โดยสมาชิกคาดหวังว่าจะประพฤติปฏิบัติตามแนว ความคิดที่รับรู้ร่วมกันขึ้น วัฒนธรรมเป็นการตอบสนองความต้องการและความพึงพอใจของสมาชิกวัฒนธรรมเกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ ทั้งนี้เป็นความต้องการทางร่างกาย มีความจำเป็นที่ต้องได้รับการปรับปรุงเพื่อควบคุมสิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็นสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและสังคมวัฒนธรรมมีการบูรณาการเสริมสร้างความมั่นคงระหว่างกัน

สังคมอีสานเป็นสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีผู้คนหลายกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic Group) อาศัยอยู่ร่วมกันมายาวนาน สังคมอีสานมีความเชื่อเรื่องผีได้ผสานร่วมกับความเชื่อ

ทางพระพุทธศาสนา ฆีเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่อยู่เหนืออำนาจการควบคุมของมนุษย์ เมื่อมนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มมนุษย์มีความผูกพันกันและได้แสดงพฤติกรรมร่วมกันเกิดเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผี คติความเชื่อเรื่องผีเป็นคติความเชื่อที่มีอยู่ในปัจเจกชนแต่ละคน ซึ่งพยายามหาคำตอบในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ในทัศนคติของชาวบ้านเป็นผีที่มีความสำคัญต่อวิถีการดำเนินชีวิตของ คนในชุมชน ฆีเป็นผู้ให้ความหมายหรืออาจกล่าวได้ว่า ฆีเป็นผู้วาง กฎเกณฑ์ในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ฆีเป็นสิ่งที่รู้สึกสัมผัสได้ อาจจะไม่ใช้ตัวระบบประสาททั้งห้า หากมันเกิดขึ้นด้วยความเชื่อมั่น และศรัทธา ที่ทำให้เกิดดุลยภาพในสังคมระดับชาวบ้าน ความสัมพันธ์หลักในชุมชนเป็นความสัมพันธ์ในระบบเครือญาตินับถือสายโลหิต ผู้อาวุโสได้รับการยอมรับสูงสุดในชุมชน ความสัมพันธ์ชนิดนี้ทำให้ชาวบ้านอยู่ร่วมกันอย่างพ้อย่างน้อม พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ชุมชนยังคงรักษาความคิด ความเชื่อ การนับถือผีของชุมชนอย่างเหนียวแน่น

องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญา

กรมวิชาการ (2540) กล่าวถึง ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ประสบการณ์ทั้งหลายที่ชาวบ้านใช้ในการแก้ปัญหา หรือดำเนินชีวิตที่ได้รับการถ่ายทอดและกลั่นกรองเป็นระยะเวลา ยาวนาน ได้แบ่งกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. ประสบการณ์ของชาวบ้านที่นำมาใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิต ความรู้ ประสบการณ์ที่ชาวบ้านค้นพบ และนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน เช่น ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร คำสอนต่างๆ เป็นต้น
2. ความรู้ความคิดในการสร้างสรรค์แบบแผนในการดำรงชีวิต มีการปฏิบัติสืบทอดกันมา หมายถึง สิ่งที่ถ่ายทอดสืบทอดกันมา เช่น การละเล่น ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ เป็นต้น
3. การประกอบอาชีพที่ยึดหลักการพึ่งตนเอง โดยอาศัยหลักเกณฑ์ความรู้ในท้องถิ่น จากธรรมชาติรอบข้าง ไม่พึ่งพาปัจจัยภายนอก แต่มีการพัฒนาตามกาลสมัย เช่น การปลูกพืชเกษตรกรรม การทอผ้า การทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น
4. การประกอบอาชีพที่เกิดจากการผสมผสาน ความรู้เดิมกับแนวคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยการนำความรู้เดิมของชาวบ้านมาผสมผสานกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ใช้ในการแก้ปัญหาในหมู่บ้านหรือชุมชน เช่น การดำเนินการหล่อโลหะ ผลิตสินค้าชุมชนโดยปรับปรุงรูปแบบทั้งเอกลักษณ์เดิมและออกแบบให้นำสมัยให้ตรงกับความต้องการของตลาด เป็นต้น

กรมศิลปากร (2542) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ความสามารถ และสติปัญญาในการแก้ไขปัญหาและวิกฤตการณ์ในการดำรงชีพและการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของคนเผ่าต่างๆ ที่คิดค้น ปรับปรุง สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง จากบรรพชนในอดีตมาซึ่งพวกเขาปัจจุบัน

รัช ปุณโณทก (2534) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรอบรู้ชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งทางตรง คือ ประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อมที่ได้จากการเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้สะสม ภูมิปัญญาไม่ได้หมายถึงแต่ในอดีต ความคิดของคนในอดีตอย่างหยุดนิ่ง แต่หมายถึง ศักยภาพในการประสานความรู้ใหม่ๆ นั่นคือ ภูมิปัญญายุคหนึ่งสมัยหนึ่งย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนาความรู้ของสังคม

นิคม มุสิกคามะ (2545) ได้ให้ความหมาย ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ประสบการณ์ที่ สร้างสมจากบรรพชนส่วนหนึ่ง สืบทอดโดยการเรียนรู้ ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง เพื่อแก้ไขปัญหา กำหนดแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น โดยแบ่งเรื่องราวความรู้และ ประสบการณ์ออกเป็นหมวดหมู่ตามโครงสร้างพื้นฐานวิถีชีวิต ดังนี้

1. ภูมิปัญญาด้านการดำรงชีพ
2. ภูมิปัญญาทางการศึกษา วิชาการและการฝึกอบรม
3. ภูมิปัญญาด้านความเชื่อ ศาสนา พิธีกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิต
4. ภูมิปัญญาด้านสุนทรียภาพที่แสดงให้เห็นความสนุกสนาน บันเทิงหรือความงาม ความสามารถที่เชื่อถือและสืบต่อกันมา
5. ภูมิปัญญาด้านสังคม เศรษฐกิจ และการอยู่ร่วมกัน

ประเวศ วะสี (2534) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสัมพันธ์ที่ท้องถิ่นได้สะสม ถ่ายทอด ปรับปรุงสืบต่อกันมาปรากฏเป็นความสามารถ วิธีการ เครื่องมือสามารถใช้ควบคุมสังคม แก้ปัญหาหรืออำนวยความสะดวกแก่บุคคลและท้องถิ่นโดยตลอด มาจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะคือ 1) ด้านนามธรรม ได้แก่ ความคิด ความเชื่อ และคุณค่าปัจเจกชนได้ สืบทอดและปรับปรุงต่อมา ภูมิปัญญาปรากฏเป็นลักษณะในรูปของศาสนา พิธีกรรม นิทาน เพลง สุภาษิต และการสั่งสอน เป็นต้น และ 2) ด้านที่เป็นวัตถุ ได้แก่ อุปกรณ์ เครื่องมือ สิ่งปลูกสร้าง อาชีพ ต่างๆ เป็นต้น

โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (2542) ได้กล่าวถึง ภูมิปัญญา ชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้าน ซึ่งได้มาจากการประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับ ประยุกต์ และเปลี่ยนแปลง จนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ประกอบด้วยไปคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของ ชาวบ้าน ในวิถีดั้งเดิมนั้นชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วนๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรมและประเพณี ความรู้เหล่านี้ เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต เป็นแนวทาง หลักเกณฑ์ วิถีปฏิบัติที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก

ในครอบครัว ความสัมพันธ์กับคนอื่น ความสัมพันธ์กับผู้ล่องลับไปแล้ว กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และกับธรรมชาติ

ภูมิปัญญาชาวบ้านยังมีอยู่ในหมู่บ้านชนบท แม้บางส่วนจะหายไป เลิกไปหรือถูกเปลี่ยนไปเป็นอย่างอื่น หลายแห่งมีวิธีการใช้ความรู้เหล่านี้ให้เกิดประโยชน์ ซึ่งมีวิธีการต่างๆ ที่ใช้ คือ

1. การอนุรักษ์ คือ การรักษาความรู้ที่ดั้งเดิม เช่น ประเพณีต่างๆ หัตถกรรม และคุณค่าหรือการปฏิบัติตนเพื่อความสัมพันธ์อันดีกับคนและสิ่งแวดล้อม
2. การฟื้นฟู คือ การรื้อฟื้นความรู้ที่ดั้งเดิมต่างๆ ที่สูญหายไป เลิกไป หรือเปลี่ยนไปให้กลับมาเพื่อยังประโยชน์ให้ผู้คนสมัยนี้ เช่น การฟื้นฟูดนตรีไทย การฟื้นฟูการเกษตรผสมผสาน ซึ่งปู่ย่าตายายเคยทำมาก่อน การฟื้นฟูประเพณีผูกเสี่ยว
3. การประยุกต์ คือ การปรับความรู้เก่ากับความรู้ใหม่ เพื่อให้เหมาะสมกับสังคมที่เปลี่ยนไป เช่น การประยุกต์การบวชมาเป็น การบวชต้นไม้ เพื่อให้เกิดสำนึกการอนุรักษ์ธรรมชาติ
4. การสร้างใหม่ คือ การคิดค้นสิ่งใหม่ๆ ที่สัมพันธ์กับความรู้ดั้งเดิม เช่น การประดิษฐ์โปงลาง ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งในภาคอีสาน มีลักษณะคล้ายกับระนาดแต่แตกต่างกันทั้งรูปและเสียง

เสรี พงศ์พิศ (2529) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง พื้นเพ รากฐานของความรู้ของชาวบ้าน หรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรง คือ ประสบการณ์ด้วยตนเองหรือทางอ้อม โดยเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้สะสมที่สืบทอดต่อกันมา หรือความรู้ที่ชาวบ้านคิดค้นได้เองเพื่อนำมาใช้แก้ปัญหาทั้งแนวลึกและแนวกว้าง ความรู้เหล่านี้ได้รับการสืบทอดต่อกันมาตามประเพณีของชุมชน ดังนั้น ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเป็นเรื่องของการสืบทอดประสบการณ์จากอดีตถึงปัจจุบัน ส่วนคำว่า ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ในด้านต่างๆ ของการดำรงชีวิตของคนไทยที่เกิดจากประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ประกอบกับแนวความคิดวิเคราะห์ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับกาลสมัยในการแก้ปัญหการดำรงชีวิต ส่วนคำว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ มิใช่เป็นการนำเอาภาคเกษตรกรรมในชนบทเพื่อไปสู่ชีวิตที่ดีกว่าดังในเมืองและภาคธุรกิจ การพัฒนามนุษย์ต้องควบคู่กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ สังคมและวัฒนธรรม การหวงหลังคืนสู่วัฒนธรรมนั้นทำให้รู้จักตัวเองและโลกของตัวเองอย่างเท่าทัน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2534) กล่าวว่า ภูมิปัญญา (Wisdom) นับเป็นความคิดทางสังคม (Social Thought) ที่สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งสังคมขนาดใหญ่พอควร และดำรงอยู่ได้ยาวนานขนาดหนึ่ง ย่อมจะต้อมีด้วยกันทุกสังคม สังคมไทยเป็นสังคมเก่าแก่สังคมหนึ่ง จึงปรากฏภูมิปัญญา เช่นนี้อยู่เป็นจำนวนมาก ภูมิปัญญาเหล่านั้นนอกจากจะแสดงความเป็นไทย เป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่ง ยังเป็นเครื่องชี้ระดับความเจริญของสังคมไทยเป็นมาในประวัติศาสตร์อีกด้วย โดยเฉพาะนับถึงช่วงที่วัฒนธรรมตะวันตกเริ่มไหลบ่าเข้าสู่ประเทศไทยอย่างหนัก ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นๆ

เมื่อพูดถึงภูมิปัญญา (Wisdom) ก็จะมีหมายถึงสิ่งที่เป็นนามธรรมส่วนยอดส่วนปลายสูงสุดของสถาบันสังคม (Social Thought) ซึ่งเป็นส่วนประกอบของวัฒนธรรมของแต่ละสังคม หากเราให้ความหมายขอสถาบันสังคมว่าหมายถึงแบบในการคิดกระทำเรื่องสำคัญ คือ เรื่องที่สังคมขาดไม่ได้ขาดแล้วจะดำรงอยู่ไม่ได้ หรือขาดแล้วจะทำให้ไม่มั่นคง เรื่องหนึ่งเรื่องใดของคนกลุ่มหนึ่งหรือสังคมหนึ่ง ตัวอย่างเรื่องสำคัญเช่นว่านั่นคือ ครอบครัว การศึกษา ศาสนา เศรษฐกิจ การเมือง นันทนาการ และศิลปะ ภาษาและการสื่อสาร การคมนาคมขนส่ง อนามัยและสาธารณสุข และวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งขยายความได้ว่าสถาบันสังคมด้านครอบครัว สถาบันสังคมด้านศาสนาหรือสถาบันสังคมด้านการศึกษา คือ แบบแผนหรือระเบียบแบบแผน แบบฉบับ กฎเกณฑ์สำหรับมนุษย์กลุ่มหนึ่งหรือสังคมหนึ่ง เช่น คนไทย คนจีน คนญี่ปุ่น จะเป็นแนวทางในการคิดถึงเรื่องนั้นๆ ปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ เมื่อรวมสถาบันสังคมทั้งหมดในแต่ละสังคมเข้าด้วยกัน ผลรวมนั้นก็เรียกว่าวัฒนธรรม (Culture) ของสังคมนั้นเอง

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2547) กล่าวในรายงานการวิจัย เรื่อง แนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา โดยได้รวบรวมความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้านและภูมิปัญญาพื้นบ้าน ดังนี้

1. ภูมิปัญญา (Wisdom) หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ที่กลุ่มชน ได้จากการสั่งสมประสบการณ์ในการปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนาสืบสานกันมาเป็นผลของการใช้สติปัญญา
2. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง องค์ความรู้ ประสบการณ์ที่สั่งสมและสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่เพื่อการดำรงอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ หรือวิถีของชาวบ้านจนเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ของชาติ
3. ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หมายถึง แก่นหลัก พื้นเพรากฐานของความรู้ชาวบ้าน ที่สะสมมาเป็นระยะเวลายาวนาน มีความผสมผสานกลมกลืนเชื่อมโยงกันไปในทุกสาขาวิชา และมีการศึกษา อบรม สั่งสอน และถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ โดยผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย
4. ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หมายถึง องค์ความรู้ความสามารถของชาวบ้านที่สั่งสมสืบทอดกันมาอันเป็นศักยภาพหรือความสามารถที่จะใช้แก้ปัญหา ปรับตัว เรียนรู้ และมีการสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ คือ แก่นของชุมชนที่จรรโลงชุมชนให้อยู่รอดจนถึงปัจจุบัน

ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ของประชาชนในสังคมที่แสดงถึงความรู้ความสามารถและเอกลักษณ์ของท้องถิ่น เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชนเนื่องจากภูมิปัญญาเกิดจากการสั่งสมวัฒนธรรมอันดีงาม สืบทอดเอกลักษณ์และองค์ความรู้ต่างๆ ของชุมชนให้มีคุณค่า สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน และดำเนินไปเพื่อความเจริญงอกงามของวัฒนธรรม

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2541) อธิบายว่าภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นสิ่งที่มีความหมายกว้างขวางลึกซึ้ง หมายถึง คตินิยม ความรู้ ความสันทัด การรู้เท่าทันธรรมชาติของสรรพสิ่งรอบตัว และการเลือกเฟ้นความคิด วิธีการ มาใช้ในชีวิตประจำวันอย่างได้ผล เป็นเรื่องของการสั่งสมประสบการณ์มาหลายชั่วคน

ประคอง นิมมานเหมินท์ (2538) กล่าวว่า ภูมิปัญญาหมายถึงความรู้หรือระบบความรู้ที่มนุษย์ค้นพบหรือคิดค้นขึ้น เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคง ปลอดภัย มีความสะดวกสบาย สุขสงบ และบันเทิงใจ อาจเป็นระบบความรู้ที่คิดขึ้นเพื่อประโยชน์ส่วนตัวของบุคคลใดบุคคลหนึ่งมาก่อน หรือเป็นระบบความรู้ที่คิดขึ้นเพื่อประโยชน์ของกลุ่มชนก็ได้

สรุปลงค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาได้ว่า ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสัมพันธ์ที่ท้องถิ่นได้สะสม ถ่ายทอด ปรับปรุงสืบต่อกันมาปรากฏเป็นความสามารถ วิธีการ เครื่องมือสามารถใช้ควบคุมสังคม แก้ปัญหาหรืออำนวยความสะดวกแก่บุคคลและท้องถิ่นโดยตลอดมา สืบทอดโดยการเรียนรู้ ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง เพื่อแก้ไขปัญหา กำหนดแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชนเนื่องจากภูมิปัญญาเกิดจากการสั่งสมวัฒนธรรมอันดีงาม สืบทอดเอกลักษณ์และองค์ความรู้ต่างๆ ของชุมชนให้มีคุณค่า สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน และดำเนินไปเพื่อความเจริญงอกงามของวัฒนธรรม

สังคมวัฒนธรรมการแต่งกายจังหวัดศรีสะเกษ

สังคมวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ

หอมหวน บัวระภา และคณะ (2550) ได้กล่าวไว้ว่า “สังคม” ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า “society” มีผู้ให้ความหมายของคำว่า สังคม ไว้แตกต่างกัน เช่น สังคม คือ “กลุ่มคนหรือผู้คนที่มาอาศัยอยู่ร่วมกัน ณ บริเวณที่เดียวกัน ลักษณะอย่างของสังคมจึงเป็นกลุ่มที่ถือหน่วยเดียวกันในพื้นที่ (spatial) ซึ่งมีการรวมกันอย่างมีระเบียบ มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันภายในกลุ่ม เป็นแบบบุคคลต่อบุคคลและบุคคลต่อกลุ่ม มีความผูกพันพึ่งพาอาศัยกัน มีความสนใจคล้ายๆกัน มีวิถีชีวิตร่วมกันและมีความรู้สึกว่าเป็นกลุ่มเดียวกันการอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นอย่างดี”

“สังคม” คือกลุ่มคนหรือผู้คนที่มาอาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่เดียวกัน มีความสัมพันธ์ซึ่งเกิดจากการติดต่อระหว่างกัน มีความรู้สึกเป็นกลุ่มหรือพวกเดียวกันและยอมรับแบบแผนการดำเนินชีวิตของกลุ่มมาประพฤติปฏิบัติ จนกลายเป็นสถาบันทางสังคมที่ตอบสนองสมาชิกในสังคมนั้น

การแบ่งประเภทของสังคมนั้น นักวิชาการได้แบ่งประเภทของสังคมไว้หลากหลายตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่จะนำมาจัดประเภท เช่น โทนีส์ (Tonnie) ได้แบ่งสังคมออกเป็น 2 ประเภท โดยใช้ความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นเกณฑ์ คือ 1. สังคมแบบเกไมน์ชาฟต์ (gemeinschaft) เป็นลักษณะของสังคมที่บุคคลในสังคมมีการพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

มีความผูกพันในด้านจิตใจอย่างมาก และ 2. สังคมแบบเกเซลส์ชาฟต์ (gesellschaft) เป็นสังคมที่บุคคลในสังคมมีการพึ่งพาช่วยเหลือกันและมีความผูกพันในด้านจิตใจน้อยกว่าแบบแรก นอกจากนี้คูลลี (C.H. Cooley) ก็ได้แบ่งประเภทของสังคมออกเป็น 2 ประเภท คือ 1. สังคมมีความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิ (primary relationship) เป็นลักษณะสังคมที่มีความผูกพันกันอย่างใกล้ชิดและเหนียวแน่นช่วยเหลือซึ่งกันและกันในระดับสูง และ 2. สังคมที่มีความสัมพันธ์แบบทุติยภูมิ (secondary relationship) เป็นสังคมที่มีความสัมพันธ์แบบเหินห่าง เป็นความสัมพันธ์ที่มีการติดต่อกันแบบทางการ ไม่มีความสนิทสนมระหว่างสมาชิกแบบส่วนตัว ส่วนในทางมานุษยวิทยานั้น ได้แบ่งประเภทของสังคมออกเป็น 3 ประเภทด้วยกัน คือ 1. สังคมดั้งเดิม เป็นสังคมที่มีการใช้เทคโนโลยีต่ำ มีการติดต่อกับสังคมภายนอกไม่มากนัก ส่วนใหญ่รู้จักกันหมด มีอาชีพแบบง่ายๆ เช่น ล่าสัตว์ หาของป่า ชีวิตผูกพันกับธรรมชาติและขนบธรรมเนียมประเพณี 2. สังคมชานา เป็นสังคมที่ประชากรมีอาชีพทางเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ ยังมีความผูกพันกับธรรมชาติและขนบธรรมเนียมประเพณี ความสัมพันธ์มีความใกล้ชิดกันและ 3. สังคมเมืองหรือสังคมสมัยใหม่ ซึ่งหมายถึงสังคมที่มีอาชีพอื่นที่ไม่ใช่อาชีพเกษตรกรรม ประชากรยึดถือหลักและเหตุผลในการดำรงชีวิต ความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นไปโดยคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าส่วนรวม

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม (2552) ได้อ้างถึงคำว่า วัฒนธรรมตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า “culture” มาจากภาษาลาตินคือ cultura ซึ่งแตกมาจากคำว่า colere หมายถึงการเพาะปลูกและบำรุงให้เจริญงอกงาม (cultivate) โดยทั่วไปแล้วการใช้คำนี้สะท้อนถึงวิถีชีวิตของผู้คนและโครงสร้างทางสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการประพุดิ ภูมิปัญญาที่สำคัญวัฒนธรรมได้รับการเข้าใจว่าเป็นเสมือนระบบของสัญลักษณ์และความหมายที่มนุษย์สร้างขึ้นซึ่งมีความแตกต่างกันตามลักษณะของแต่ละพื้นที่ ความแตกต่างกันของการให้ความหมายของคำว่าวัฒนธรรมขึ้นอยู่กับการใช้ แนวคิด และทฤษฎีที่ต่างกัน รวมไปถึงเกณฑ์ในการประเมินการประพุดิ การปฏิบัติที่ต่างกัน

วัฒนธรรมจะแสดงออกให้เห็นในหลายรูปแบบ เช่น ดนตรี วรรณกรรม การวาดภาพการแกะสลัก การแสดงละคร ภาพยนตร์ รวมถึงลักษณะการใช้ชีวิตของผู้คนซึ่งมีบางกลุ่มระบุวัฒนธรรมในความหมายของการบริโภค และสินค้าที่บริโภค แต่นักมานุษยวิทยาเชื่อว่า “วัฒนธรรม” ไม่ได้สะท้อนถึงสินค้าในการบริโภคเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการในการผลิตสินค้าและให้ความหมายต่อตัวสินค้านั้น รวมทั้งความสัมพันธ์ทางสังคมที่สะท้อนวิถีแห่งการปฏิบัติที่ผูกตัวสินค้ากับกระบวนการเข้าด้วยกัน ดังนั้นวัฒนธรรมจึงหมายถึงรวมถึง ศิลปะ วิทยาศาสตร์และระบบคุณธรรม จริยธรรม

ความแตกต่างของการให้ความหมายของคำว่าวัฒนธรรมมาจากความเข้าใจที่ต่างกันทางพื้นฐานแนวคิด ทฤษฎีหรือการใช้เกณฑ์ในการประเมินการประพุดิหรือการปฏิบัติของคนในสังคม นักมานุษยวิทยามักใช้คำว่าวัฒนธรรมในความหมายของวิถีชีวิต หมายถึงแบบแผนของการประพุดิ ปฏิบัติของผู้คนในสังคมที่ได้รับการสั่งสมจากรุ่นต่อรุ่นซึ่งแสดงออกในรูปของ

สัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความคิด สติปัญญา รวมทั้งระบบคุณธรรม ซึ่งสัญลักษณ์ที่แสดงออกอาจอยู่ในรูปแบบที่จับต้องได้ (เช่น ภาษา การแต่งกาย เทคโนโลยี ศิลปะ กิริยาท่าทาง) และรูปแบบที่จับต้องไม่ได้ (เช่น ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม) อย่างไรก็ตามสัญลักษณ์ทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เนื่องจากสิ่งที่จับต้องได้ มักมีความหมายหรือระบบคุณค่าอยู่เบื้องหลัง

วัฒนธรรมบ่งบอกถึงประวัติศาสตร์และความเป็นมาของการดำรงอยู่ที่สอดคล้องกับความคิดความเชื่อ ของคนในสังคมที่แตกต่างกัน ตามเชื้อชาติ สีผิว เผ่าพันธุ์ หรือลักษณะทางภูมิศาสตร์ การพิจารณาความแตกต่างทางวัฒนธรรมอาจพิจารณาได้จากสถานะทางเศรษฐกิจ การดำรงชีวิตเชื้อชาติ สถานที่เกิด และความรู้สึกเป็นสมาชิกกลุ่ม

ในทัศนะของ Pierre Bourdieu วัฒนธรรมปรากฏใน 3 รูปแบบคือ อ้างถึงสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2554) ดังนี้

1. สิ่งที่มีอยู่ในตัวคนหรือกลุ่มคน ได้แก่ ความคิด จินตนาการ ความคิดริเริ่ม ความเชื่อถือ ฯลฯ
2. สิ่งที่มีรูปลักษณ์และตัวตน ได้แก่ หนังสือ ภาพวาด เครื่องมือ เครื่องดนตรี สิ่งก่อสร้างและอุปกรณ์ต่าง ๆ รวมถึงสถานที่มรดกโลก
3. ความเป็นสถาบัน ได้แก่ กติกาความเชื่อ การยอมรับที่หลากหลาย ๆ คนเห็นร่วมกัน อาทิ สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา และสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นต้น

ในสังคมไทยคำว่า วัฒนธรรม ได้ถูกนิยามโดยราชศัพท์ภาษาบาลีและสันสกฤต คำว่า วฒมน (วัฒนธรรม) หมายถึง ความเจริญงอกงาม ส่วน ธรรม (ธรรม) หมายถึง ความดี ความงาม กฎระเบียบ ข้อปฏิบัติ เมื่อรวมกันเป็น วัฒนธรรม หมายถึง ความดี ความงามที่เจริญเติบโตซึ่งพระยาอนุমানราชชน (2515) และ พระเทพเวที ประยูร ปยุตโต (2532) ได้อธิบายว่า หมายถึงสิ่งที่มนุษย์ผลิตหรือสร้างขึ้น มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเพื่อความงอกงามในวิถีชีวิตของส่วนรวมสามารถถ่ายทอดสืบต่อกัน ซึ่งช่วยให้มนุษย์อยู่รอดและเจริญสืบต่อไปได้

สุรัตน์ เลิศล้ำ, พงศ์ธันว์ สำเภาเงิน, สุรพล นาถะพินธุ และปานใจ ธารทัศนวงศ์ (2553) ได้กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมคือพฤติกรรมระดับกลุ่มคนไม่ใช่ระดับปัจเจก โดยเป็นหลักในการดำรงชีวิตของสมาชิกส่วนใหญ่ในสังคมต่างๆและดูเหมือนว่ามีความแตกต่างในระดับปัจเจกน้อยมาก แต่ความจริงก็คือ ทุกวัฒนธรรมยอมรับให้มีความแตกต่างของพฤติกรรมในสถานการณ์ต่างๆได้มาก บ้างน้อยบ้างขึ้นอยู่กับแต่ละวัฒนธรรม และยังมีความจริงอีกคือวัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งที่อยู่นิ่ง แต่จะเปลี่ยนแปลงไปอย่างช้าๆไม่ว่ามนุษย์จะจงใจหรือไม่ประสงค์จะให้เปลี่ยนแปลงก็ตามเราเรียกว่าปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เมื่อวัฒนธรรมเป็นพลวัตสามารถเปลี่ยนแปลง เคลื่อนที่ เราอาจมองเห็นวัฒนธรรมในรูปแบบพฤติกรรมของกลุ่มคน วัฒนธรรมรูปแบบหนึ่งมีศูนย์กลางและแผ่กระจายออกครอบคลุมพื้นที่เป็นเขตวัฒนธรรม เมื่อเขตวัฒนธรรมมีความกว้างขวางมาก อิทธิพล

จากศูนย์กลางแผ่ไปได้ไม่เต็มที่จะเกิดลักษณะของวัฒนธรรมชายขอบที่มีบางองค์ประกอบแตกต่างจากศูนย์กลาง และเมื่อวัฒนธรรมกระจายออกไปมีปฏิสัมพันธ์กับวัฒนธรรมข้างเคียงย่อมมีการเรียนรู้รับรู้ และอาจมีการยอมรับอย่างสันติเรียกว่า การผสมผสานหรือการบูรณาการทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการติดต่อและวัฒนธรรมของตนถูกแทนที่ด้วยวัฒนธรรมอื่นๆ แต่หากวัฒนธรรมสองชุดแตกต่างกันสิ้นเชิง ไม่สามารถรับหรือยอมรับกันได้และต่างฝ่ายต่างไม่ยอมให้อีกฝ่ายครอบงำ กลายเป็นความขัดแย้งทางวัฒนธรรมนำไปสู่ข้อพิพาท ดังนั้นจึงต้องเข้าใจความเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม ด้วยการยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของแต่ละวัฒนธรรม ร่วมกันและไม่พยายามครอบงำซึ่งกันและกัน ซึ่งก็คือการคำนึงถึงสัมพันธภาพทางวัฒนธรรมที่จะไม่นำไปเปรียบเทียบว่าวัฒนธรรมของตนดีกว่าหรือแย่กว่าวัฒนธรรมอื่นๆ ภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภูมิภาคที่มีความหลากหลายทางศิลปวัฒนธรรมและประเพณี แตกต่างกันไป ในแต่ละท้องถิ่นแต่ละจังหวัด ศิลปวัฒนธรรมเหล่านี้เป็นตัวบ่งบอกถึงความเชื่อค่านิยม ศาสนาและรูปแบบการดำเนินชีวิตตลอดจนอาชีพของคนในท้องถิ่นนั้นๆ

เบญจวรรณ นาราสาจ (2552) ได้กล่าวไว้ว่า ภาคอีสาน มีภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง มีแม่น้ำและเทือกเขาเป็นแนวกันทั้งสี่ด้าน ภายในภูมิภาคเป็นแอ่งใหญ่ 2 แอ่ง คือ แอ่งโคราช และแอ่งสกลนคร โดยมีเทือกเขาภูพานกั้นขวางตอนกลางค่อนไปทางเหนือของภาค ดังนี้

1. แอ่งสกลนคร เป็นบริเวณตอนเหนือของภาค ลักษณะคล้ายแอ่งกระทะใหญ่ ขนาดเล็กกว่าแอ่งโคราช มีแม่น้ำโขงเป็นขอบด้านเหนือและตะวันออกเฉียงใต้และตะวันตกมีเทือกเขาภูพานเป็นขอบกั้น ลำน้ำส่วนใหญ่ไหลจากเทือกเขาภูพานได้แก่ แม่น้ำสงคราม ลำห้วยหลวง ลำน้ำคำ ลำน้ำพุง เป็นต้น โดยมีแหล่งน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ที่สำคัญ คือ หนองหาน สกลนคร และหนองหาน อุดรธานี ครอบคลุมพื้นที่จังหวัดเลย อุดรธานี หนองบัวลำภู หนองคาย สกลนคร นครพนม มุกดาหาร

2. แอ่งโคราช เป็นที่ราบลุ่มด้านทิศใต้ของเทือกเขาภูพาน แม่น้ำสายสำคัญ คือ แม่น้ำมูลและชี ซึ่งมีลำน้ำสายย่อยอีกมากมาย เช่น ลำพระเพลิง ลำตะคอง ลำเชียงไกร ลำพลับพลาลำเซบาย ลำโดมใหญ่ ลำโดมน้อย ลำปาว ลำน้ำพอง ฯลฯ ครอบคลุมพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา สุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี อำนาจเจริญ ยโสธร ร้อยเอ็ด ชัยภูมิ ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ รวมพื้นที่ราว 3 ใน 4 ของภาคอีสาน พื้นที่ทั้งสองส่วนมีทรัพยากรที่มีความสำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ ป่าไม้ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นป่าทุ่ง (Savanah) และป่าเต็งรัง (Diterocorp) หรือป่าโคกอยู่บนเนินที่แห้งแล้งมีธาตุอาหารน้อย มีสัตว์ธรรมชาติอยู่หลายชนิดที่เคยเป็นแหล่งอาหารของคนในภูมิภาค เช่น กุ้ง กวาง หมูป่า กระต่ายป่า ลิง ชะนี เสือ หมิ่นตุ่น เม่น งู เป็นต้น

จากการที่อีสานเคยเป็นทะเลยุคเมโสโซอิก (230-150 ล้านปีก่อน) แล้วการเปลี่ยนแปลงของเปลือกโลกทำให้กลายเป็นแผ่นดินในมหายุคซีโนโซอิก ซึ่งต่อมามีไคเสาร์อาศัยอยู่

แผ่นดินอีสานจึงมีซากฟอสซิลไดโนเสาร์อายุ 150-100 ล้านปี กระจายอยู่เกือบทุกภูมิภาค เช่น ภูมู่ข้าว อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงของเปลือกโลกที่เกิดรอยเลื่อนและการโค้งตัวเป็นแนวเขาล้อมรอบภูมิภาคอีสานจนกลายเป็นที่ราบสูง หินทราย และหินอัคนี ซึ่งผู้คนที่อาศัยในบริเวณนี้ได้นำมาใช้ประโยชน์จนเหลือรอดเป็นร่องรอยให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา เช่น ภาพเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ตามถ้ำและเพิงผาของแนวเขาสูงกว่าหนึ่งร้อยแห่ง ที่ใช้สีจากดินเหนียวที่เกิดจากการสลายตัวของแร่เหล็ก เป็นต้น และยังมีซากภูเขาไฟอีก 3 แห่ง คือ ภูกระโดง เขาพนมรุ้ง และภูพระอังคาร ซึ่งบริเวณขอบของปากปล่องภูเขาไฟเขาพนมรุ้งถูกใช้เป็นที่สร้างปราสาทหินพนมรุ้งในสมัยขอมเมืองพระนคร

สำหรับพัฒนาการของชุมชนในอีสาน ในที่นี้จำแนกอย่างกว้างๆเป็น 5 ช่วง คือ ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ยุคประวัติศาสตร์ตอนต้น ยุควัฒนธรรมทวารวดี และเจนละ ยุคขอมเมืองพระนคร และยุคล้านช้าง-สยาม-ไทย ซึ่งสร้างสรรค์ปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาอีสานสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ยุคก่อนประวัติศาสตร์มีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในอีสานมีมานานกว่า 5,000 ปี ทราบได้จากหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ คือ เครื่องมือเครื่องใช้ประเภทเครื่องมือหินและภาพเขียนสีตามเพิงผาและผนังถ้ำ ซึ่งสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของกลุ่มคนในภูมิภาคอีสานว่ามีการดำรงชีพอยู่บนพื้นที่ 2 ระดับ คือ 1. กลุ่มล่าสัตว์และเก็บเกี่ยวพืชพันธุ์ อาศัยบนพื้นที่สูงบริเวณที่ราบเชิงเขาและแนวเทือกเขา เช่น แนวเทือกเขาเพชรบูรณ์ แนวเทือกเขาภูพาน ดำรงชีพด้วยการล่าสัตว์ตามพื้นที่ป่าที่อยู่โดยรอบ การจับปลาตามแหล่งน้ำ สะสมอาหารโดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติรอบตัวในแต่ละฤดูกาลให้เป็นประโยชน์มีการทำไร่ข้าว โดยเฉพาะปลูกแบบเผาแล้วไม่ไถพรวน แคเอาไม้ปลายแหลมแทงดินให้เป็นรู แล้วหยอดเมล็ด ปล่อยให้ข้าวโตเองตามธรรมชาติ เมื่อทำในพื้นที่เดิมติดต่อกัน 2-3 ปี ผลผลิตจะลดลง กลุ่มคนจึงมักต้องเคลื่อนย้ายไปยังที่แหล่งใหม่ทำให้ต้องมีการเคลื่อนย้ายอยู่เสมอ ประกอบกับผลผลิตปริมาณไม่แน่นอนและไม่มากพอเลี้ยงคนจำนวนมาก กลุ่มคนจึงมีประชากรจำกัดและมีที่อยู่เป็นสังคมเผ่า ไม่ขยายตัวอย่างการอยู่ในพื้นที่ราบ 2. ชุมชนหมู่บ้านเกษตรกรรมเพาะปลูกข้าว อยู่บนพื้นที่ราบลุ่มและพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำท่วมถึง อาศัยการเพาะปลูกในพื้นที่ราบลุ่มมีน้ำพัดพาเอาโคลนตะกอนเป็นปุ๋ยธรรมชาติมาที่ขุม การผลิตในที่ดินเดิมหลายปีจึงยังให้ผลผลิตเพียงพอ ชุมชนจึงตั้งอยู่ถาวรได้มีโอกาสขยายเป็นชุมชนใหญ่ จากเดิมที่ปลูกข้าวด้วยการเก็บข้าวป่าธรรมชาติไปหว่านไว้ในที่ราบน้ำท่วมถึง ปล่อยให้เติบโตเอง ซึ่งศรีศักร วัลลิโภดม (2533) เรียกว่า ฟลัดไรซ์ (Flood Rice) เมื่อชุมชนใหญ่โตขึ้นก็อาจประสบภาวะขาดแคลนน้ำอุปโภคบริโภคในฤดูแล้ง ซึ่งต้องหาทางกักเก็บน้ำไว้ใช้ตลอดปี โดยการขุดลอกสระหรือคูน้ำรอบๆชุมชน

ชุมชนเกษตรกรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์ 3,000 ปีก่อน มีจำนวนมากและมีพัฒนาการรูปแบบทางวัฒนธรรมที่เป็นของตนเอง กลุ่มชุมชนลุ่มแม่น้ำชีตอนล่าง และแม่น้ำมูลตอนล่างหรือกลุ่มทุ่งกุลารื้อหรือกลุ่มร้อยเอ็ด กระจายการตั้งถิ่นฐานอยู่ตามที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงและ

ขยายตัวตามพื้นที่ราบลุ่มในเขตจังหวัดมหาสารคาม บุรีรัมย์ ร้อยเอ็ด สุรินทร์ ยโสธร ศรีสะเกษและอุบลราชธานี โดยเฉพาะพื้นที่บริเวณที่เรียกว่า “ทุ่งกุลาร้องไห้” มีการสำรวจพบ 190 กว่าแห่ง ลักษณะเฉพาะของบริเวณนี้ คือ การทำภาชนะดินเผาเนื้อดินสีขาว ซึ่งนักโบราณคดีบางท่านเรียกว่า ภาชนะดินเผาแบบร้อยเอ็ด (Roi-Et ware) และบางท่านเรียกว่า แบบทุ่งกุลาร้องไห้ นอกจากนั้นก็ยังมีการผลิตภาชนะดินเผาแบบที่เขียนสีแดงเป็นลายเส้นที่ขอบปาก ชุมชนเหล่านี้มีการถลุงเหล็ก การผลิตเกลือ ประเพณีการฝังศพในโลง หรือแคปซูลดินเผา ประเพณีการฝังศพครั้งที่สอง ซึ่งมีข้อสันนิษฐานว่า การค้นพบแหล่งที่มีก้อนกรวดเหล็กและเทคโนโลยีการถลุงเหล็ก เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้อย่างกว้างขวาง โดยใช้เหล็กเป็นผลิตผลสำคัญในการแลกเปลี่ยนกับชุมชนภายนอก

บูรณเชน สุขคุ้ม และธนพล วิชาสิงห์ (2556) ได้กล่าวไว้ว่า ดินแดนอีสานนั้นเป็นพื้นที่ที่มีการพบแหล่งโบราณคดีทั้งสมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์จำนวนมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่า อีสานเป็นดินแดนที่มีผู้คนอยู่อาศัยมานาน ตั้งแต่อดีต ชุมชนต่างๆ ได้มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องจนเกิดเป็นรัฐ โดยมีแหล่งชุมชนโบราณจำนวนมากกระจายอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำชีและลุ่มแม่น้ำมูล แบ่งเป็นกลุ่มวัฒนธรรมทวารวดีซึ่งนิยมทำคูน้ำคันดินเป็นวงรีหรือวงกลมรอบเมือง นิยมตั้งเมืองใกล้แหล่งน้ำเพื่อสะดวกในการชักน้ำเข้ามาเก็บในคูเมือง และกลุ่มวัฒนธรรมขอมที่ส่วนใหญ่มักมีการจัดวางผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมมีการขุดบารายไว้เป็นแหล่งน้ำสำหรับเมือง จากหลักฐานที่ปรากฏแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมทวารวดีที่แพร่ขยายครอบคลุมดินแดนอีสานในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-14 หลังจากนั้นอาณาจักรขอมได้ขยายอิทธิพลเข้ามาสู่ดินแดนอีสานสูงมากในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-18

อย่างไรก็ตาม เมื่อสิ้นรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ. 1761) อิทธิพลของขอมในแผ่นดินอีสานเริ่มเสื่อมลง และเป็นการเริ่มยุคอิทธิพลของอาณาจักรล้านช้างในสมัยพระเจ้าฟ้ารุ่ง (พ.ศ. 1896 -1916) ที่ก่อตัวเข้มแข็งขึ้นในลุ่มแม่น้ำโขงและได้แผ่ขยายเข้ามาในดินแดนอีสาน ครอบคลุมอาณาเขต 2 ผังแม่น้ำโขง ชุมชนโบราณขนาดใหญ่เริ่มเปลี่ยนเป็นชุมชนขนาดเล็กและรับอิทธิพลของล้านช้าง หัวเมืองภาคอีสานของไทยนับตั้งแต่หนองหารลงไปจนถึงเมืองร้อยเอ็ดแต่เดิมอยู่ใต้อิทธิพลของอาณาจักรขอมทั้งหมด ต่อมาได้ตกเป็นเมืองขึ้นของสุโขทัยในสมัยพ่อขุนรามคำแหงในปี พ.ศ. 1827 เมื่อถึงสมัยพระเจ้าอู่ทองสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นในปี พ.ศ. 1893 แขวงเมืองร้อยเอ็ดได้ตกอยู่ใต้ปกครองของอยุธยา เมื่ออาณาจักรอยุธยาและอาณาจักรล้านช้างขยายอิทธิพลทางการเมืองเข้ามาในดินแดนอีสาน ทั้งสองอาณาจักรจึงประนีประนอมและปักปันเขตแดนในสมัยพระเจ้าอู่ทอง โดยอาณาจักรล้านช้างทำการปกครองตั้งแต่ “ดงสามเส้า” หรือ “ดงพระยาไฟ” ไปจนถึงภูพระยาพ้อ และแดนเมืองนครไทย และร่วมก่อตั้งขึ้นเป็นอารยธรรมลุ่มน้ำโขง

ภาคอีสานตามสภาพภูมิศาสตร์นั้น อาจแบ่งพื้นที่ออกเป็นสองส่วนคือ ส่วนที่อยู่ในบริเวณแอ่งสกลนคร อันได้แก่ จังหวัดสกลนคร หนองคาย อุดรธานี หนองบัวลำภู นครพนม และจังหวัดเลย กับพื้นที่ส่วนที่อยู่ในบริเวณแอ่งโคราชหรือบริเวณอีสานใต้ได้แก่ จังหวัดศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ ชัยภูมิ และนครราชสีมา โดยมีเทือกเขาภูพานเป็นสันกั้นระหว่างแอ่งสกลนครและแอ่งโคราชนี้ จากการศึกษาประวัติศาสตร์พบว่า คนอีสานได้อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีอายุกว่าหนึ่งหมื่นปี ในอดีตในดินแดนแถบนี้เรียกว่า “อาณาจักรเจนละ” มีกษัตริย์องค์สำคัญคือ กษัตริย์จิตรเสน ยุคต่อมาคืออาณาจักรศรีโคตรบูรภายหลังเป็นอาณาจักร ล้านช้างและตกเป็นประเทศราชของอาณาจักรสยามในสมัยกรุงธนบุรี

ในการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนนั้น จากการวิเคราะห์บันทึกการเดินทางในลาวของแอมอนิเย ในพ.ศ. 2440 ซึ่งได้ระบุว่าดินแดนบริเวณอีสานใต้ในปัจจุบัน ในอดีตดินแดนแถบนี้เป็นป่าดงดิบหนาที่บ) ในการเดินทางผ่านดงหนาป่าใหญ่จะมีต้นไม้สูงและมีดงดิบบังดวงอาทิตย์ไว้ และจะต้องใช้เวลาเดินทางมากกว่า 1 วันท่ามกลางป่าซึ่งจะมองไม่เห็นอะไรเลย ซึ่งสอดคล้องกับกรมพระยาดำรงราชานุภาพที่เรียกดินแดนบริเวณนี้ว่า เขมรป่าดง เนื่องจากกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้เป็นชาวกวย ซึ่งนิยมเรียกตนเองว่า คนดง อันหมายถึงดงดิบ

นอกจากนั้น ดินแดนนี้ยังพบว่า มีไข้ป่าชุกชุมมากนักสำรวจธรรมชาติหลายคนต้องมาเสียชีวิตในบริเวณนี้ ซึ่งบันทึกการเดินทางในลาวของแอมอนิเย กล่าวว่าบริเวณจวบสมัคร (ChupSmach) หรือช่องเสม็ด หรือโอลเสม็ด อันเกิดจากราน้ำเซาะของช่องเขาเป็นช่องทางสำคัญของ ช้าง ม้า วัว เกวียนจากดินแดนอีสานไปสู่พระนครต้องผ่านช่องเขาสำคัญบริเวณนี้ ซึ่งมีบันทึกว่าคนจีนผู้ค้าขายได้มาเสียชีวิตและถูกนำมาฝังบริเวณจวบสมัครจำนวนมาก จึงมีเหตุผลน่าเชื่อได้ว่าบริเวณสังขะ พุนทรายและภูมิโปน เป็นชุมชนที่คงความเป็นอิสระมาตั้งแต่อดีตจนถึงยุคลัทธิชาตินิยม ซึ่งเป็นเหตุให้ผู้วิจัยมีข้อสันนิษฐานเบื้องต้นว่า สวัสดิการชุมชนและการพึ่งตนเองยังคงดำรงสืบทอดมา รุ่นแล้วรุ่นเล่า ภายในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันเพราะรัฐบาลกลางไม่สามารถแทรกแซงได้ด้วยเหตุผลดังที่กล่าวแล้ว

ในดินแดนเขมรป่าดง ซึ่งหมายรวมถึงพื้นที่จังหวัดสุรินทร์และจังหวัดศรีสะเกษ มีเทือกเขาสำคัญที่ทอดตัวยาวจากทิศตะวันออกจรดทิศตะวันตกคือเทือกเขาพนมดงรักเป็นเทือกเขาพรมแดนกั้นระหว่างประเทศไทยกับกัมพูชา มีความยาวย่านหุบปากก้างซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำน้ำมูล จังหวัดนครราชสีมา ถึงแก่งหลิผีแขวงจำปาศักดิ์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวประมาณ 450 กิโลเมตร พนมดงรักและปริมณฑล คือแหล่งอารยธรรมเก่าแก่ของโลกเป็นแหล่งที่ชาวออสตริกซึ่งอพยพมาจากอินเดียสมัยก่อนพุทธกาลเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกับชนพื้นเมืองและสร้างกลุ่มชาติพันธุ์ขึ้นใหม่เรียกว่า “ออสโตรเอเชีย” ประกอบด้วยกลุ่มเวดติก เขม็ง ซาไก เนกรีโต กูย ขแมร์และมอญ เป็นต้น กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้คือบรรพบุรุษดั้งเดิมของท้องถิ่น ซึ่งเรียกว่าอินโดจีนเดิมก็ไม่ผิด

ด้วยการสร้างสรรค์อันยาวนานและต่อเนื่องนับเป็นพันปี พนมดงรักจึงเป็นแหล่งสรรพวิทยาการทั้งในเชิงภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์วิทยา โบราณคดี คติชนวิทยาและแม่แต่รูปวิถีชุมชน ศิลปวัฒนธรรมทางด้านชุมชนโบราณ (Ancient Settlement) ที่มีการค้นพบแล้วประมาณ 400 แห่ง มีร่องรอยความเจริญด้านเกษตรกรรมชลประทานและแหล่งสมุนไพรในย่านอโรคยาศาลา ทางด้านคมนาคมมีช่องทางโบราณเพื่อการคมนาคมขนส่ง ติดต่อกำชายประมาณ 100 ช่อง

อุทัย สมวัฒน์ (2540) กล่าวว่า ศรีสะเกษเป็นแหล่งอารยธรรมของชน 4 เผ่า คือ ส่วย เยอ เขมร และลาว ในอดีตชนเผ่าลาวเขมร เคยปกครองมาก่อน และต่อมาชาวส่วย กวยหรือกวย ได้อพยพมาสร้างบ้านแปลงเมืองรวมถึงการปกครอง ส่วนชาวเยอเป็นชนกลุ่มหนึ่งก็คือกวยเยอ ต่อมาเรียก เยอ ชนทั้ง 4 เผ่า มีภาษาพูดในท้องถิ่นของตนเองรวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณี แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง งานประเพณี 4 เผ่าไทยศรีสะเกษ หรืองานเทศกาลดอกคำดวนบาน (เดิม) เป็นงานประเพณีประจำปีที่ยิ่งใหญ่ทุกปีแสดงออก ถึงประเพณีวัฒนธรรมที่ชาว 4 เผ่าได้อาศัยอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี

ชาวไทยเขมรเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่มากในบริเวณตอนใต้หรืออีสานใต้ ในจังหวัดแนวชายแดนไทยกัมพูชา อันได้แก่ บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี บางส่วน กลุ่มไทยเขมรเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ขนาดใหญ่ในบริเวณเทือกเขาพนมดงรัก การตั้งถิ่นฐานของชาวเขมรในจังหวัดศรีสะเกษนั้นมีมาแต่โบราณกาลและสืบเชื้อสายต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยจะอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอกันทรลักษ์ ด้านที่ติดกับเขาพนมดงรัก แถบบ้านทุ่งใหญ่ บ้านประทาย บ้านบึงมะลู บ้านโคกบัว บ้านรุง บ้านทุ่งยาว เป็นต้น และบริเวณบ้านบักตอง บ้านพราน บ้านทุ่งแล่น บ้านสำโรงเกียรติ บ้านไพร บ้านกระมัล บ้านกราม บ้านกันทรอม อำเภอขุนหาญ บ้านไพรบึง บ้านพราน บ้านสำโรงพลัน บ้านไทร อำเภอไพรบึง บ้านสำโรงระวี บ้านศรีแก้ว อำเภอศรีรัตนะ ชุมชนดังกล่าวเป็นชุมชนโดยรอบบริเวณปราสาทเขาพระวิหาร ซึ่งอาศัยอยู่แถบอำเภอห้วยขะยุงและห้วยทา ที่เป็นสาขาหนึ่งของห้วยขะยุง

อิทธิพลทางการเมืองและวัฒนธรรมด้านต่างๆของเขมร ได้ขยายเข้าสู่ดินแดนจังหวัดศรีสะเกษ ในสมัยเขมรพระนคร (พุทธศตวรรษที่ 16-18) การขยายอิทธิพลทางการเมืองของเขมรในสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 (พ.ศ.1545-1593) พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 (พ.ศ.1724-1761) เป็นสมัยที่ชาวเขมรได้เข้ามาอยู่ในเขตจังหวัดศรีสะเกษ เพราะกษัตริย์เขมรได้เกณฑ์ชาวเขมรจากประเทศเขมรและชาวกวยในเขตอีสานใต้ ให้เป็นผู้สร้างปราสาทและสร้างเมืองในเขตอีสาน นอกจากนี้ประชาชนยังถูกบังคับให้สร้างถนนหนทางจากนครธมไปยังเมืองและประเทศต่างๆในเขตอีสานใต้ด้วย ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-17 ได้มีการสร้างปราสาทจำนวนมาก ชาวเขมรที่ถูกเกณฑ์แรงงานจึงได้ตั้งหลักแหล่งอยู่รอบๆปราสาทและสร้างเมืองขึ้น เช่น เมืองต่ำ(จังหวัดบุรีรัมย์) และบริเวณอื่นๆทำให้วัฒนธรรมเขมรเข้าสู่อีสานใต้ วัฒนธรรมเขมรได้เข้ามามีอิทธิพลในหมู่ชาวกวยในเขตจังหวัดศรีสะเกษ

โดยเริ่มจากการที่เมืองกำแพงสวายหนีภัยการเมืองเข้ามาเมื่อ พ.ศ.2353 บุตรีของออกญาเดโชได้ แต่งงานกับชาวเมืองสังขะ ต่อมาเจ้าเมืองสังขะได้ส่งคนเข้ามาปกครองเมืองชูนันท์เนื่องจากขณะนั้น เมืองชูนันท์ไม่มีเจ้าเมือง จึงทำให้วัฒนธรรมเขมรเข้ามามีอิทธิพลทางตอนใต้ของจังหวัดศรีสะเกษในปัจจุบันและผสมกลมกลืนกับวัฒนธรรมของชาวกวยในบริเวณแถบนี้ มีการนำวัฒนธรรมเข้ามาปฏิบัติ ในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะวัฒนธรรมด้านภาษาและขนบธรรมเนียมต่างๆ เรียกชาวกวยที่กลายเป็น เขมรว่า “เขมรสวย” กับลาวที่ยอมรับวัฒนธรรมลาวว่า “ลาวสวย” (ศิริณี จุฑาปะมา และศุภมาส ศรีวงศ์พุก, 2550) จังหวัดศรีสะเกษตั้งอยู่ทางตอนใต้ของภาคอีสานของประเทศไทย มีพื้นที่ประมาณ 8,840 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 5,525,000 ไร่ มีความยาวจากเหนือจดใต้ประมาณ 100 กิโลเมตร ความกว้างจากทิศตะวันออก จดทิศตะวันตกประมาณ 90 กิโลเมตร มีความสูงเฉลี่ย ประมาณ 120 เมตรจากระดับน้ำทะเล อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ฯ โดยทางรถไฟประมาณ 515 กิโลเมตร และทางรถยนต์ประมาณ 600 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และร้อยเอ็ด โดยมีแม่น้ำชีและพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้บางส่วนเป็นเส้นแบ่งเขตจังหวัด ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดอุบลราชธานี โดยมี บางส่วนของลำห้วยชะยุ้งเป็นเส้นแบ่งเขตจังหวัด ทิศใต้ติดต่อกับประเทศกัมพูชา โดยมีเทือกเขาพนมดงรักเป็นแนวแบ่งเขตแดน ทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดร้อยเอ็ดและจังหวัดสุรินทร์ โดยมีบางส่วนของทุ่งกุลาร้องไห้ ลำห้วยทับทันและห้วยสำราญเป็นเส้นแบ่งเขตจังหวัด

ลักษณะทางธรณีวิทยาของจังหวัดจัดอยู่ในชุดหินโคราช เกิดจากการตกตะกอนของน้ำทะเลมาก่อน ยกเว้นดินตะกอนลำน้ำ ซึ่งคาดว่าเกิดในยุคควอเทอร์นารี ถึงยุคปัจจุบันเป็นชั้นที่อยู่บนสุด ลักษณะภูมิประเทศจังหวัดศรีสะเกษตั้งอยู่บนขอบแอ่งที่ราบลุ่มโคราชด้านตะวันออกเป็นบริเวณที่มีผืนแผ่นดินกว้างขวาง อาจเรียกได้ว่าเป็นบริเวณลุ่มแม่น้ำมูล - แม่น้ำชีตอนล่าง ซึ่งอุดมไปด้วยลุ่มน้ำลำห้วยหลายสาย ไหลมาบรรจบในเขตอีสานใต้ ลักษณะภูมิประเทศด้านใต้เป็นที่สูงแล้วค่อย ๆ ลาดเอียงไปทางเหนือ ตอนกลางเป็นที่ลาดเอียงเล็กน้อยและที่ราบลอนลาด ตอนเหนือเป็นที่ราบลุ่ม แบ่งออกเป็นสามบริเวณคือ บริเวณที่สูงและเทือกเขา ได้แก่ พื้นที่อำเภอกันทรลักษ์ อำเภอบุณฑล อำเภอน้ำขุ่น อำเภอน้ำเกลี้ยง และอำเภอเมืองศรีสะเกษ พื้นที่บริเวณดังกล่าวจะเป็นบริเวณที่สูง เช่น ภูดินแดง ภูดิน ภูทอง มีความสูงประมาณ 150-200 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง พื้นที่ส่วนใหญ่สูง 160 เมตร บริเวณขอบด้านทิศใต้จะเป็นเทือกเขาพนมดงรักซึ่งทอดยาวในแนวตะวันตกไปตะวันออก โดยเริ่มจากช่องตะโก จังหวัดบุรีรัมย์ ไปทางทิศตะวันออก ผ่านจังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ ไปสิ้นสุดที่อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบล ฯ รวมความยาวประมาณ 545 กิโลเมตร เป็นเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับกัมพูชา เทือกเขายกสูงนี้เป็นแบบเขาอีโต้ มีหน้าผาสองชั้นทางด้านใต้ ลาดเอียงไปทางเหนือ เขตภูเขาที่มีความสูงจากประมาณ 200-670 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง มียอดเขาสูงสุดคือยอดเขาพนมตาเมื่อน ในเขตอำเภอบุณฑล สูงประมาณ 670 เมตรจากระดับน้ำทะเล

เทือกเขาพนมดงรักเป็นต้นกำเนิดลำน้ำหลายสายได้แก่ห้วยสำราญ ห้วยชะยุ้ง ห้วยทา ห้วยเหนือและห้วยทับทัน ลำน้ำทุกสาย จะไหลลงสู่ม่าน้ำมูล ซึ่งไหลผ่านที่ราบลุ่มตอนเหนือของจังหวัด ในเขตจังหวัดศรีสะเกษมีช่องทางติดต่อเข้าออกอยู่ 41 ช่อง ที่สำคัญได้แก่ ช่องสงงำ ช่องเปรี้ยะจำบ็อก (ช่องบก) ช่องหัวเสา ในเขตอำเภอภูสิงห์ ช่องพลู๊ยในเขตอำเภอขุนหาญ ช่องสะแกง (ช่องแปดหลัก) ช่องโดนเอาว์ ช่องบันไดหัก (เขาพระวิหาร) ช่องตาเฒ่า ช่องโพน ในเขตอำเภอกันทรลักษณ์ เป็นต้น

บริเวณที่ราบลอนลาดเป็นพื้นที่ทางตอนกลางของจังหวัดไปจดที่ราบสูงตอนใต้ได้แก่บริเวณพื้นที่อำเภอโนนคูณ อำเภอเบญจลักษณ์ ตอนใต้ของอำเภอศรีรัตนะ ตอนใต้ของอำเภอไพรบึง อำเภอขุขันธ์ และตอนใต้ของอำเภอปรังค์ภู มีความสูงระหว่าง 150-170 เมตรจากระดับน้ำทะเล พื้นที่ดังกล่าวเป็นที่ราบสูงลอนลาดจากพื้นที่ด้านตะวันออกของอำเภอโนนคูณ ผ่านตอนเหนือของอำเภอเบญจลักษณ์ สู่ตอนใต้ของอำเภอศรีรัตนะ ติดต่อกับตอนเหนือของอำเภอขุนหาญ พาดผ่านตอนใต้ของอำเภอไพรบึง ตอนเหนือของอำเภอขุขันธ์ จนถึงตอนใต้ของอำเภอปรังค์ภู ลักษณะภูมิประเทศเช่นนี้จะกลายสภาพเป็นขอบยกที่ราบในเขตบริเวณตะวันออกของอำเภอกันทรลักษณ์ อำเภอขุนหาญ และอำเภอขุขันธ์ ให้สูงขึ้น

บริเวณที่ราบลุ่มน้ำเป็นพื้นที่ราบตอนกลางค่อนข้างไปทางเหนือ และบริเวณที่ราบลุ่มสองฝั่งแม่น้ำมูล แบ่งออกได้เป็นสองส่วนคือ บริเวณที่ราบลุ่มน้ำมูล แม่น้ำมูลช่วงที่ไหลผ่านจังหวัดศรีสะเกษ พบว่าตลิ่งริมฝั่งแม่น้ำมูลจะมีความสูงระหว่าง 115-117 เมตร จากระดับน้ำทะเล สำหรับพื้นที่โดยทั่วไปของบริเวณที่ราบลุ่ม จะมีความสูงระหว่าง 115-130 เมตร จากระดับน้ำทะเล บริเวณที่ราบลุ่มน้ำลำห้วย บริเวณนี้จะมีพื้นที่เป็นเนินดิน มีความสูงประมาณ 115-130 เมตร จากระดับน้ำทะเล พาดผ่านในแนวตะวันออก - ตะวันตก โดยเริ่มตั้งแต่เขตอำเภอโนนคูณ อำเภอกันทรารมย์ อำเภอเมืองศรีสะเกษ อำเภออุทุมพรพิสัย อำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ จึงกลายเป็นขอบกั้นระหว่างที่ราบลุ่มน้ำมูล และ ที่ราบลุ่มลำห้วยออกจากกัน ที่ราบลุ่มน้ำลำห้วยประกอบด้วย

ที่ราบลุ่มห้วยชะยุ้ง อยู่ในเขตอำเภอน้ำเกลี้ยง ที่ราบลุ่มห้วยทา อยู่ในเขตอำเภอศรีรัตนะ ที่ราบลุ่มห้วยแฮด อยู่ในเขตอำเภอไพรบึง อำเภอพยุห อำเภอเมืองศรีสะเกษ และอำเภอวังหิน ที่ราบลุ่มห้วยสำราญ อยู่ในเขตอำเภอเมืองศรีสะเกษ อำเภอวังหิน อำเภอปรังค์ภู อำเภอห้วยทับทัน และอำเภออุทุมพรพิสัย ที่ราบลุ่มห้วยทับทัน อยู่ในเขตอำเภอห้วยทับทัน และอำเภอเมืองจันทร์

ทรัพยากรป่าไม้ ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นป่าบนพื้นราบ ราษฎรเข้าไปหักร้างถางพง เพื่อทำการเกษตรและที่อยู่อาศัย ทำให้ป่ามีสภาพเสื่อมโทรมอยู่โดยทั่วไป ยังคงมีสภาพป่าที่สมบูรณ์อยู่ในบางพื้นที่เท่านั้น เช่น บริเวณติดชายแดน บริเวณภูเขา ป่าไม้ในจังหวัดสามารถจำแนกได้เป็นสามประเภทคือ ป่าไม้เบญจพรรณ ได้แก่ ป่าไผ่ ไม้รวก ไม้สีเสียด ไม้ตะเคียนหนู ราชพฤกษ์ รกฟ้า เสลา ชิงชัน ประดู่ มะค่าโมง พะยูง แกลบ มะเกลือ ก้านเหลือง ยางเสี้ยน ตะแบกใหญ่ ฯลฯ

ป่าแดงหรือป่าโคก ป่าแพะหรือป่าเต็งรัง มีลักษณะโปร่ง ค่อนข้างเป็นทุ่งหญ้า มีต้นไม้ขึ้นอยู่ห่าง ๆ กัน พืชธรรมชาติได้แก่หญ้าคา ไม้ไผ่ หญ้าเพ็ก ไม้สกุลยาง ไม้พลวง ไม้เหียง ไม้สะแบง ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้มะค่า ไม้แต้ ต้มน้ำ เกลี้ยง ไม้จะบก ป่าบุง ป่าทาม เป็นป่าในที่ลุ่มริมฝั่งน้ำ มีน้ำท่วมขังในฤดูฝน เป็นระบบนิเวศที่มีความสลับซับซ้อน มีความหลากหลายทางด้านชีวภาพสูง มีประโยชน์ต่อการรักษาคุณภาพของระบบนิเวศลำน้ำ และเป็นแหล่งที่เอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของชุมชน ต้นไม้ที่เกิดในป่าบุงป่าทาม เป็นต้นไม้ที่ทนทานต่อการถูกน้ำท่วมเช่น ต้นหัวลิง ต้นกล้วยน้อย ต้นเดียดไก่ ต้นโคลยง ต้นเสียว ต้นนมวัว ต้นผักแสง ต้นตะเคียน ต้นกระเบา ต้นหว้า ฝักกระโดนน้ำ ฝักกระโดนทุ่งหญ้าแฝก ป่าทามในอดีต จะมีปลักควาย(บวก) หนองน้ำ บึง และกุด กระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในลุ่มน้ำริมฝั่งแม่น้ำ เป็นแหล่งกำเนิดสัตว์น้ำ และพืชพันธุ์ที่เป็นอาหารของพืชและสัตว์ ป่าบุง จะอยู่ริมฝั่งน้ำ ข้างล่างจะเป็นแอ่งน้ำหรือที่ลุ่ม ข้างบนจะปกคลุมด้วยป่าไม้จนรกทึบ

ในปี พ.ศ.2538 จังหวัดศรีสะเกษ มีพื้นที่ป่าประมาณ 451,000 ไร่ หรือประมาณ 720 ตารางกิโลเมตร มีอุทยานแห่งชาติ 1 แห่ง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ 2 แห่ง แหล่งน้ำ มีทั้งที่เป็นแหล่งน้ำธรรมชาติและแหล่งน้ำเพื่อการชลประทาน แหล่งน้ำธรรมชาติ ได้แก่ แม่น้ำมูล และลำห้วยต่าง ๆ อีกประมาณ 20 ลำห้วย แม่น้ำมูล ชาวบ้านเรียกน้ำมูลหรือมูล มีต้นกำเนิดในเขตจังหวัดนครราชสีมา ไหลเข้าสู่จังหวัดศรีสะเกษ โดยผ่านอำเภอราชไศล ซึ่งเป็นที่ไหลมาบรรจบของลำน้ำเสียวซึ่งไหลมาจากจังหวัดมหาสารคามและจังหวัดร้อยเอ็ด สถานที่ลำเสียวตกหรือปากเสียวอยู่ที่หัวภูดินเรียกกันว่า วังใหญ่ แล้วไหลผ่านเขตอำเภอราชไศล อำเภออุทุมพรพิสัย อำเภอเมืองศรีสะเกษ อำเภอขามเฒ่า อำเภอกันทรารมย์ แล้วไหลไปบรรจบแม่น้ำชีที่รอยต่อเขตจังหวัดศรีสะเกษและจังหวัดอุบล ฯ พื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูลเป็นที่ราบลุ่มมีน้ำท่วมขังในฤดูฝน และมีแหล่งน้ำธรรมชาติเรียงรายตามริมฝั่งที่ลุ่มริมฝั่งน้ำตลอดสาย

ในช่วงที่ผ่านจังหวัดศรีสะเกษ มีการสร้างเขื่อนกันแม่น้ำมูลอยู่สองฝายคือ ฝายราชไศล ที่บ้านดอนงูเหลือม ตำบลหนองแค อำเภอราชไศล และฝายบ้านห้วยนา ที่บ้านห้วยนา ตำบลหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ ห้วยทับทัน ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาพนมดงรัก ในเขตอำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์ เป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างจังหวัดสุรินทร์กับจังหวัดศรีสะเกษ ผ่านอำเภอห้วยทับทัน อำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ อำเภอศีลาลาด ไหลไปบรรจบแม่น้ำมูลที่บ้านห้วย อำเภอราชไศล ลำห้วยทับทันมีการกั้นลำน้ำเป็นระยะ ๆ หลายแห่ง พืชที่มีตามริมฝั่งน้ำเป็นพืชของป่าบุงป่าทาม ที่มีชื่อเสียงคือ ต้นมะดันที่นำไปเป็นไม้ปักไถเรียกกันว่าไถย่างห้วยทับทัน ห้วยสำราญ ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาพนมดงรัก ไหลผ่านเขตอำเภอภูสิงห์ อำเภออุทุมพรพิสัย อำเภอปรังค์ภู อำเภอวังหิน อำเภอเมืองศรีสะเกษ แล้วไหลไปบรรจบแม่น้ำมูลที่บ้านผักชะ โดยมีการกั้นฝายกั้นลำห้วยเป็นระยะ ๆ ห้วยสำราญในอดีตถือว่าเป็นลำน้ำศักดิ์สิทธิ์ มีการนำน้ำห้วยสำราญไปร่วมพระราชพิธีสำคัญในราชสำนักของกรุงเทพฯ มาก่อน ต่อมาภายหลังจึงมีการนำน้ำที่ปราสาทสระกำแพงน้อยไปแทน ห้วยสำราญเป็นเคยเป็นเส้นทาง

คมนาคมขนส่งสินค้าระหว่างเมืองศรีสะเกษกับเมืองนครราชสีมาและเมืองอุบลราชธานี โดยใช้เรือ
ฉลอมและเรือโยงบรรทุกสินค้า ห้วยชะยุ้ง ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาพนมดงรัก แล้วไหลผ่านเขต
อำเภอกันทรลักษ์ อำเภอบึงขัง อำเภอน้ำเกลี้ยง อำเภอนนทบุรี อำเภอกันทรารมย์ แล้วไหลไป
บรรจบแม่น้ำมูลที่ระหว่างรอยต่อจังหวัดศรีสะเกษ กับจังหวัดอุบลฯ ห้วยทา ต้นกำเนิดจาก
เทือกเขาพนมดงรัก แล้วไหลผ่านอำเภอขุนหาญ อำเภอศรีรัตนะ อำเภอไพรบึง กิ่งอำเภอพยุห์ อำเภอ
น้ำเกลี้ยง อำเภอนนทบุรี แล้วไหลไปบรรจบห้วยชะยุ้ง ห้วยเหนือมีต้นกำเนิดในเขตอำเภออุษาคเนย์
แล้วไหลไปบรรจบห้วยสำราญ ห้วยแฮดมีต้นกำเนิดในเขตอำเภออุษาคเนย์ ไหลผ่านเขตอำเภอไพรบึง
อำเภอพยุห์ อำเภอเมืองศรีสะเกษ แล้วไหลไปบรรจบห้วยสำราญ ที่อำเภอเมืองศรีสะเกษ บริเวณหลัง
โรงเรียนสมเด็จพระศรีนครินทร์ฯ ใกล้กับมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ท่าที่ห้วยแฮดไหลตกห้วย
สำราญหรือปากห้วยแฮดเคยเป็นท่าเรือขนส่งสินค้าและคมนาคมของคนศรีสะเกษในอดีตมานาน
หลายร้อยปี ลำน้ำเสียว หรือลำเสียวใหญ่ มีต้นกำเนิดอยู่ในเขตจังหวัดมหาสารคาม ไหลผ่านเขต
จังหวัดร้อยเอ็ด ผ่านเขตอำเภอสีลาลาด แล้วไหลไปบรรจบแม่น้ำมูลที่ปากเสียวตก วังใหญ่ ด้าน
ตะวันตกของภูดิน อำเภอราชสีห์ ห้วยคล้า ไหลจากพื้นที่ด้านตะวันออกของอำเภออุษาคเนย์ ผ่านเขต
อำเภอวังหิน แล้วไหลไปบรรจบห้วยสำราญ ในเขตอำเภอเมืองศรีสะเกษ ลำห้วยคล้ามีการสร้างฝาย
กันลำน้ำเป็นระยะ ฝายที่เป็นที่รู้จักกันคือบริเวณที่ตั้งค่ายลูกเสือห้วยคล้า ที่เป็นค่ายลูกเสือประจำ
จังหวัดศรีสะเกษ ห้วยซ่องไหลมาจากเขตอำเภอสว่าง จังหวัดสุรินทร์ ไหลผ่านอำเภออุษาคเนย์ อำเภอ
ปรานค์กู๋ ห้วยวะไหลจากเขตอำเภอปรานค์กู๋ อำเภอห้วยทับทัน แล้วไหลไปบรรจบห้วยสำราญ ในเขต
อำเภออุทุมพรพิสัย ห้วยกระเด็น ไหลจากเขตอำเภอพยุห์ อำเภอเมืองศรีสะเกษ อำเภอกันทรารมย์
แล้วไหลไปบรรจบแม่น้ำมูล ห้วยตามาย ไหลจากเขตอำเภอกันทรลักษ์ ไหลลงอ่างเก็บน้ำห้วยตา
มาย อ่างเก็บน้ำห้วยตามายถือว่าเป็นแหล่งน้ำสำคัญของจังหวัดศรีสะเกษแห่งหนึ่ง อำเภอกันทรลักษ์
แล้วไหลไปบรรจบห้วยชะยุ้ง ในเขตอำเภอบึงขัง ห้วยจันทน์ เป็นต้นน้ำห้วยทา สาขาหนึ่ง เกิด
จากเทือกเขาพนมดงรัก ในเขตอำเภอขุนหาญ ห้วยน้ำคำ เป็นลำห้วยขนาดเล็ก ต้นน้ำเกิดในเขต
อำเภอเมืองฯ นอกจากนี้ยังมีลำห้วยเล็ก ๆ อีกจำนวนมาก เช่น ห้วยปูน ในเขตอำเภอเมืองฯ
ห้วยขนุน ลำซอม ในเขตอำเภอกันทรลักษ์ ห้วยครก ในเขตอำเภอขามเฒ่า ห้วยน้ำเค็ม ในเขต
อำเภอราชสีห์ ห้วยกำกวาก ในเขตอำเภอสีลาลาด เป็นต้น

แหล่งน้ำขนาดกลาง มีอยู่ 14 แห่ง ได้แก่ อ่างเก็บน้ำห้วยตามาย อยู่ในตำบลภู
เงิน อำเภอกันทรลักษ์ ฝายราชสีห์ ฝายแม่บ้านมูล อยู่ที่บ้านดอนงูเหลื่อม ตำบลหนองแค อำเภอราชสี
ห์ เป็นส่วนหนึ่งของโครงการโขง ชี มูล เพื่อการเกษตร ฝายหัวนา ฝายแม่บ้านมูล ที่บ้านหัวนา ตำบล
หนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ เป็นส่วนหนึ่งของโครงการโขง ชี มูล เพื่อการเกษตร เขื่อนห้วยศาลา
กันลำน้ำห้วยศาลา ในตำบลโคกตาล อำเภอภูสิงห์ การเกิดอุทกภัยในเขตเมืองศรีสะเกษ เมื่อปี 2543
มีผู้ให้ข้อมูลว่ามีการปล่อยน้ำจากฝายนี้ด้วย อ่างเก็บน้ำห้วยสำราญ ฝายกันน้ำห้วยสำราญในตำบล

ห้วยตามอญ อำเภอภูสิงห์ อ่างเก็บน้ำห้วยตึกชู อยู่ในตำบลตึกชู อำเภอภูสิงห์ เขื่อนห้วยขนุน อยู่ในตำบลเสารงชัย อำเภอกันทรลักษ์ อ่างเก็บน้ำห้วยตาจุก อยู่ในตำบลกันทรอม อำเภอขุนหาญ ในฤดูฝน ปี 2550 เขื่อนห้วยตาจุกเกิดชำรุดทำให้กระแสน้ำไหลบ่าท่วมบ้านเรือนชาวอำเภอขุนหาญทำให้ทรัพย์สินชีวิตของสัตว์เลี้ยงเสียหายจำนวนมากและมีผู้เสียชีวิตจากอุทกภัยครั้งนี้ด้วย อ่างเก็บน้ำห้วยน้ำคำ อยู่ในตำบลหนองครก อำเภอเมืองศรีสะเกษ อ่างเก็บน้ำห้วยชัน อยู่ในตำบลโพนข่า อำเภอเมืองศรีสะเกษ อ่างเก็บน้ำโอดาลัด อยู่ในตำบลโคกตาล อำเภอสิงห์ อ่างเก็บน้ำหนองลี อยู่ในเขตอำเภอขุนหาญ อ่างเก็บน้ำห้วยน้ำเค็ม อยู่ในตำบลดู่ อำเภอราชันีศ

แหล่งน้ำขนาดเล็ก ที่สำคัญได้แก่ อ่างเก็บน้ำห้วยสะอาง ตำบลห้วยเหนือ อำเภออุษันธุ์ ฝ่ายห้วยทับทัน ตำบลห้วยทับทัน อำเภอห้วยทับทัน ฝ่ายบ้านเสวด ตำบลสำโรงตาเจ็น ฝ่ายบ้านลุ่มพุก ตำบลกันทรารมย์ อำเภออุษันธุ์ อ่างเก็บน้ำห้วยปูน ตำบลหนองครก อำเภอเมืองศรีสะเกษ อ่างเก็บน้ำกุดชมพู ตำบลคอนกาม อำเภอขามเฒ่า และอ่างเก็บน้ำห้วยกำกวก ตำบลคลีกิ่ง อำเภอศิลาลาด เป็นต้น

พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนโบราณในจังหวัดศรีสะเกษ มีความสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนโดยรอบในภูมิภาค ด้วยเมื่อมีการขยายตัวทางการค้าทางทะเลของกลุ่มคนจากซีกตะวันตกสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งศูนย์กลางการติดต่อนอกจากจีนแล้ว คือ พุนันและ จามปา โดยเฉพาะอาณาจักรพุนัน ได้ขยายอำนาจเข้าสู่บริเวณตอนกลางของประเทศไทยด้วยดังปรากฏหลักฐานร่วมสมัยเดียวกับอาณาจักรพุนัน ที่เมืองอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เมืองจันเสน จังหวัดนครสวรรค์ เป็นต้น

ภาคอีสานตอนล่างของประเทศไทยแม้อยู่ห่างไกลจากบริเวณเมืองท่าดังกล่าวแต่กลับมีความสำคัญในการเป็นเส้นทางคมนาคม การค้าขายภายในภูมิภาคเชื่อมระหว่างภาคกลางของไทย กัมพูชา ลาว และเวียดนาม เนื่องจากมีลำน้ำสายหลัก คือ มูล ชี และลำน้ำสาขาครอบคลุมพื้นที่กว้างใหญ่และเป็นประตูออกสู่ม่านน้ำโขง ซึ่งไหลเชื่อมผ่านประเทศต่างๆดังกล่าวข้างต้น ทำให้อีสานตอนล่างหรือแอ่งโคราชสามารถพัฒนาก้าวเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ได้เร็วกว่าออกสู่ม่านน้ำโขง ซึ่งไหลเชื่อมผ่านประเทศต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น ทำให้อีสานตอนล่างหรือแอ่งโคราชสามารถพัฒนาก้าวเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ได้เร็วกว่าพื้นที่อีสานตอนบน

ลักษณะทางภูมิศาสตร์

ขนาดและที่ตั้ง

จังหวัดศรีสะเกษตั้งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ 568 กิโลเมตร มีพื้นที่ 9,394.96 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ จังหวัดยโสธร และศรีสะเกษ

ทิศใต้ ติดต่อกับ ประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย โดยมีเทือกเขาตรงรักเป็น
แนวกันเขตแดน

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ จังหวัดศรีสะเกษ

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ จังหวัดสุรินทร์

ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไป ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มอยู่ทางตอนเหนือและ
ตอนกลางของจังหวัด ส่วนทางตอนใต้จะเป็นที่ลาดชันและลูกคลื่นลอนตื้นสลับลาดชัน (รูปที่ 2-1)
พื้นที่ทั้งหมดของจังหวัดจะมีความลาดชันจากทางตอนใต้ลงสู่แม่น้ำมูลทางตอนเหนือของจังหวัด เขา
พนมตาเมือนเป็นเขาที่มีความสูงที่สุด ยอดเขาอยู่ที่ระดับ 673 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง คือ
และมีแนวชายแดนติดกับประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย รวม 127 กิโลเมตร

ภาพประกอบ 2 แผนที่จังหวัดศรีสะเกษ

ลักษณะภูมิอากาศ

มีภูมิอากาศร้อนจัดในฤดูร้อนและค่อนข้างหนาวจัดในฤดูหนาว ในฤดูฝนจะมี
ฝนตกหนักในเดือนกันยายน โดยจะตกหนักในพื้นที่ตอนกลางและตอนล่างของจังหวัดเท่านั้น ส่วน
พื้นที่ทางตอนบนจะมีปริมาณฝนตกน้อยและไม่ค่อยจะสม่ำเสมอ

การคมนาคม

การเดินทางจากกรุงเทพฯ ถึงจังหวัดศรีสะเกษสามารถไปได้หลายแบบ เช่น ทางรถยนต์ จากกรุงเทพฯ เดินทางไปตามทางหลวงหมายเลข 1 (พหลโยธิน) แล้วต่อด้วยทางหลวงหมายเลข 2 (มิตรภาพ) ที่จังหวัดสระบุรี ผ่านจังหวัดนครราชสีมา (ทางหลวงหมายเลข 226) เข้าจังหวัดบุรีรัมย์ (ทางหลวงหมายเลข 219) ผ่านอำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย อำเภอบรบือ เข้าสู่จังหวัดศรีสะเกษ รวมระยะทางประมาณ 475 กิโลเมตร ทางรถไฟ มีขบวนรถไฟที่วิ่งผ่านสถานีจังหวัดศรีสะเกษ เทียบขึ้น-เทียบลง วันละ 22 ขบวน ระยะทางจากกรุงเทพฯ ถึงสถานีจังหวัดศรีสะเกษ 515 กิโลเมตร ขบวนรถไฟวิ่งผ่านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตั้งแต่จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษและสิ้นสุดปลายทางที่อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

สภาพเศรษฐกิจและสังคม

การปกครอง

จังหวัดศรีสะเกษจัดรูปแบบการปกครองตามลักษณะการปกครองส่วนภูมิภาค โดยแบ่งออกเป็น 22 อำเภอ 204 ตำบล และ 2,613 หมู่บ้าน และจัดรูปการปกครองตามลักษณะการปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง เทศบาลเมือง 2 แห่ง เทศบาลตำบล 12 แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล 202 แห่ง

ประชากรและอาชีพ

ข้อมูลประชากร ณ เดือนพฤศจิกายน 2551 จังหวัดศรีสะเกษมีประชากรรวมทั้งสิ้น 1,441,790 คน เป็นชาย 720,478 คน หญิง 721,312 คน (กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย) ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม

เศรษฐกิจ

จังหวัดศรีสะเกษมีผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัด 33,714 ล้านบาท ประชากรมีรายได้เฉลี่ยต่อหัว 29,000 บาท/ปี เป็นอันดับที่ 73 ของประเทศ สภาพเศรษฐกิจของประชากรในจังหวัด มาจากการประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากประชากรจังหวัดศรีสะเกษส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรม สภาพทางเศรษฐกิจจึงขึ้นอยู่กับปริมาณผลผลิตและระดับราคาพืชผลทางเศรษฐกิจ พืชผลหลักทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง หอมแดง กระเทียม ข้าวโพด ปอแก้ว ถั่วลิสง ส่วนอาชีพที่สำคัญรองลงมาคือ อุตสาหกรรม โดยเฉพาะอุตสาหกรรมการแปรรูปผลผลิตการเกษตร การค้าและการบริการ

ประวัติบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ

บ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัด อยู่ในเขตที่ราบลุ่มเหมาะแก่การเพาะปลูก มีลำห้วยทับทันไหลผ่านลงสู่แม่น้ำมูลในเขตอำเภอห้วยทับทัน มีเขตพื้นที่ ทิศเหนือ ติดกับ อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ

ทิศใต้ ติดกับ บ้านกล้วยกว้าง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ ทิศตะวันออก ติดกับ บ้านทุ่งไชย อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ และทิศตะวันตก ติดกับ จังหวัดสุรินทร์ มีอาชีพหลักทำนา ทำสวน อาชีพรองรับจ้าง ทอผ้าย้อมผ้าไหมขาย โดยมีกลุ่มแม่บ้านที่เกิดจากการรวมกลุ่ม จัดตั้งเป็น อาชีพเสริม

ภาพประกอบ 3 เส้นทางจากอำเภออุทุมพรพิสัย ไปอำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ

ภาพประกอบ 4 เส้นทางไปบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ

ภาพประกอบ 5 บ้านเมื่อน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอย้ายทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ

ภาพประกอบ 6 สภาพท้องนาบ้านเมื่อน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอย้ายทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ

ภาพประกอบ 7 สภาพชุมชนบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ

วัฒนธรรมการแต่งกาย จังหวัดศรีสะเกษ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือภาคอีสาน เป็นภูมิภาคที่มีความโดดเด่น มีความหลากหลายทั้งทางด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ด้วยขนาดของภูมิภาคที่กินพื้นที่กว่า 1 ใน 3 ของพื้นแผ่นดินไทย จึงทำให้ภูมิภาคแห่งนี้มีจำนวนประชากรมากที่สุดในประเทศ และมีความหลากหลายของเชื้อชาติประชากรอย่างเห็นได้ชัด ชาวอีสานจะประกอบด้วยกลุ่มชนหลายเผ่า เช่น เขมร ส่วย(กูย) แสก ย้อ ผู้ไทย กะสั(โซ) รวมทั้งไทยโคราช ซึ่งแต่ละเผ่าย่อมมีความแตกต่างกัน ส่วนใหญ่พูดภาษาไทยสำเนียงอีสานซึ่งมีความแตกต่าง กันด้านสำเนียงในแต่ละท้องถิ่น หรือพูดภาษาท้องถิ่นของตนเองที่มีมากมายหลายภาษา มีการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ของตน คือ หญิงมักจะนุ่งผ้าซิ่นทอ ด้วยฝ้ายมีเชิงคลุมเลยเข้าไปเล็กน้อย สวมเสื้อแขนสั้น ผู้สูงอายุมักตัดผมสั้นไว้จอน ส่วนผู้ชายไม่ค่อยมีรูปแบบที่แน่นอนนัก แต่มักนุ่งกางเกงมีขาครึ่งน่องหรือนุ่งโจร่งผ้าไหม แต่วิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ยึดมั่นอยู่ในจารีตประเพณี ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ร่วมกิจกรรมสังคมและงานบุญงานกุศลเป็นประจำ ทำให้การใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันของกลุ่มชนเหล่านี้มีความสุขตลอดมา ด้วยอุปนิสัยขยันขันแข็งและสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์ จิตใจผ่องใสอ่อนโยน อาชีพในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ การเพาะปลูกพืชที่สำคัญคือ ข้าว มันสำปะหลัง ปอ ข้าวโพด ภาคนี้มีพื้นที่ทำนามากกว่าภาคอื่นๆ แต่เหมาะสำหรับเลี้ยงสัตว์โดยเฉพาะการเลี้ยงวัว เวลาว่างจากฤดูทำนา จึงคิดสร้างสรรค์งานศิลป์เกี่ยวกับการปลูกหมอนเลี้ยงไหมและทอผ้าไหม (กรมหมอนไหม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2555) ได้กล่าวถึงชาวอีสานมีการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ของตนคือ หญิงมักจะนุ่ง

ผ้าชิ้นมีเชิง ผู้สูงอายุมักตัดผมสั้นไว้จอน ส่วนผู้ชายไม่ค่อยมีรูปแบบที่แน่นอนนัก มักนุ่งกางเกงมีขา
ครึ่งน่องหรือนุ่งโสร่งผ้าไหม ปัจจุบันการแต่งกายดังกล่าวพบน้อยลง แต่อย่างไรก็ตามชาวอีสานถือว่าการ
การทอผ้าสำหรับใช้ทำเครื่องนุ่งห่ม เป็นกิจกรรมยามว่างหลังฤดูกาลทำนา หรือว่างเว้นจากงาน
ประจำอื่นๆ ผู้หญิงในวัยต่างๆ จะสืบทอดต่อกันมาผ่านการจดจำและปฏิบัติตั้งแต่วัยเด็ก

หลักฐานหลายอย่างที่นักโบราณคดีได้พบเป็นสิ่งที่ยืนยันได้ว่า มนุษย์ก่อน
ประวัติศาสตร์เมื่อประมาณ 7,000-8,000 ปีมาแล้ว รู้จักปั่นเชือกด้วยเส้นใยพืชและรู้จักถักตาข่ายเป็น
แหและสวิงใช้ นอกจากนี้ได้พบหลักฐานที่แสดงว่ามีการทำเส้นใยจากพืชเพื่อใช้ในการทอผ้าหรือถัก
เป็นตาข่ายในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่พบมากคือ หินทุบเปลือกไม้ (bark cloth beaters) เป็นแท่ง
หินเนื้อละเอียด มีน้ำหนักพอควร คงเป็นเครื่องมือที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ทุบเปลือกไม้หรือพืชบางชนิด เช่น
ปานกัญชาอินเดีย ปานกัญชามนิลา มาทำเป็นเส้นใยในการถักทอ เครื่องมืออีกชนิดที่พบมากคือ แว
(spindle whorls) ซึ่งมักทำด้วยดินเผา แวเป็นเครื่องปั่นเส้นใย ซึ่งประกอบด้วยไม้และแวดินเผา
โดยมีแกนไม้เล็กๆด้านหนึ่งสอดทะลุแวรูปกรวยขึ้นไป ที่ปลายไม้บากเป็นร่องสำหรับพันเส้นใย โดยมี
ตัวแวเป็นตัวถ่วงน้ำหนัก บังคับแรงเหวี่ยงหมุนของไม้ขณะที่ปั่นเส้นใยให้ม้วนเข้ากับแว

หลักฐานสำคัญที่ยืนยันได้ว่ามนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์เมื่อประมาณ 2,400-
2,800 ปีมาแล้ว มีการทอผ้าขึ้นใช้คือ เศษผ้าที่ติดอยู่กับกำไลสำริดของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ บ้าน
เชียง และเศษผ้า ด้าย เส้นใย ไหม ซึ่งพบในแหล่งก่อนประวัติศาสตร์บ้านนาดี อำเภอหนองหาน
จังหวัดอุดรธานี สิ่งเหล่านี้แสดงว่ามนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์มีการทอผ้า ถักผ้าจากเส้นใยพืชและไหม
ขึ้นแล้ว และผ้าในสมัยนั้นอาจมีสีสันต่างๆกันด้วย เพราะมีหลักฐานพอเชื่อได้ว่ามนุษย์รู้จักใช้สีย้อม
ธรรมชาติมานานนับพันปีแล้ว โดยการคั้นสีจากผล ราก เปลือก และแก่นของมาเป็นสีย้อม ชุมชน
อีสานเป็นชุมชนที่มีความโดดเด่น ความหลากหลายด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต
ความหลากหลายของเชื้อชาติประชากร อันประกอบด้วยกลุ่มชนหลายเผ่า ซึ่งผ้าและการแต่งกายเป็น
สิ่งหนึ่งที่สะท้อนอารยธรรมของผู้คน เผ่าพันธุ์ และพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรม อาทิ กรรมวิธีทอ
ผ้าด้วยการมัดย้อมหรือมัดหมี่ซึ่งใช้กันมากทั้งในจีน ญี่ปุ่น อินเดีย กัมพูชา ไทย ลาว อินโดนีเซีย ทำให้
รู้วามนุษย์ทอผ้าและถ่ายทอดวัฒนธรรมสู่กันผ่านการปะทะสังสรรค์ การค้า การแต่งงาน แม้แต่การ
สงครามมาแต่อดีต ชาวอีสานมีการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ของตน คือ หญิงมักจะนุ่งผ้าชิ้นมีเชิง
ผู้สูงอายุมักตัดผมสั้นไว้จอน ส่วนผู้ชายไม่ค่อยมีรูปแบบที่แน่นอนนัก มักนุ่งกางเกงมีขาครึ่งน่องหรือนุ่ง
โสร่งผ้าไหม ปัจจุบันการแต่งกายดังกล่าวพบน้อยลง อย่างไรก็ตามชาวอีสานถือว่าการทอผ้าสำหรับ
ใช้ทำเครื่องนุ่งห่ม เป็นกิจกรรมยามว่างหลังฤดูกาลทำนาหรือว่างเว้นจากงานประจำอื่นๆที่ผู้หญิงใน
วัยต่างๆจะสืบทอดกันมาผ่านการจดจำและปฏิบัติตั้งแต่วัยเด็ก ชาวอีสานมีการแต่งกายที่เป็น
เอกลักษณ์ของตน คือ หญิงมักจะนุ่งผ้าชิ้นมีเชิง ผู้สูงอายุมักตัดผมสั้นไว้จอน ส่วนผู้ชายไม่ค่อยมี
รูปแบบที่แน่นอนนัก มักนุ่งกางเกงมีขาครึ่งน่องหรือนุ่งโสร่งผ้าไหม ปัจจุบันการแต่งกายดังกล่าวพบ

น้อยลง อย่างไรก็ตามชาวอีสานถือว่า การทอผ้าสำหรับใช้ทำเครื่องนุ่งห่ม เป็นกิจกรรมยามว่างหลังฤดูกาลทำนาหรือว่างเว้นจากงานประจำอื่นๆที่ผู้หญิงในวัยต่างๆจะสืบทอดกันมาผ่านการจดจำและปฏิบัติตั้งแต่วัยเด็ก

ผ้าที่ทอจำแนกออกเป็นสองชนิด คือ ผ้าทอสำหรับใช้ในชีวิตประจำวัน ส่วนใหญ่จะเป็นผ้าพื้นไม่มีลวดลายเพราะต้องการความคงทนจึงทอด้วยฝ้ายย้อมสีตามต้องการ และผ้าทอสำหรับโอกาสพิเศษ เช่น ใช้ในงานบุญประเพณีต่างๆ งานแต่งงาน งานพอรำ ผ้าที่ทอจึงมักมีลวดลายวิจิตรตระการตา มีลวดลายสีส่น นอกจากนี้ในอดีตยังมีประเพณีที่คู่กันมากับการทอผ้า คือ การลงช่วง โดยบรรดาสาวๆในหมู่บ้านจะพากันรวมกลุ่มก่อกองไฟ บ้างก็สาวไหม บ้างก็ปั่นฝ้าย ฝ่ายชายก็ถือโอกาสมาเกี่ยวพาราตี ในภาคอีสานมีคนหลายกลุ่มวัฒนธรรม การผลิตผ้าพื้นเมืองจึงแตกต่างกันไปตามกลุ่มวัฒนธรรม เช่น กลุ่มอีสานเหนือและอีสานตอนกลาง เป็นกลุ่มชนเชื้อสายลาว ที่มีถิ่นกำเนิดในบริเวณแถบลุ่มแม่น้ำโขงที่ประกอบด้วยชนเผ่าต่างๆ เช่น ข่า ผู้ไทย โส้ แสก กะเลิง ย้อ ซึ่งกลุ่มไทยลาวเหล่านี้มีความสำคัญยิ่งในการผลิตผ้าพื้นเมืองของอีสาน ส่วนใหญ่เป็นผลผลิตจากฝ้ายและไหม แม้ว่าในปัจจุบันจะมีการนำเอาเส้นใยสังเคราะห์มาทอร่วมด้วย ผ้าที่นิยมทอกันในแถบอีสานเหนือและอีสานตอนกลาง คือ ฝ้ายมัดหมี่ ฝ้ายขีด และผ้าแพรวา ส่วนกลุ่มอีสานใต้ คือ กลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรที่กระจัดกระจายตั้งถิ่นฐานอยู่ในแถบจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ และนครราชสีมา เป็นกลุ่มที่มีการทอผ้าที่มีเอกลักษณ์โดยเฉพาะของตนเอง มีสีส่นที่แตกต่างกันไปจากกลุ่มไทยลาว นิยมใช้แม่สีหลักสามสี คือ เขียว เหลือง และแดง ลวดลายผ้าพื้นเมืองอีสานทั้งสองกลุ่มนิยมใช้ลายขนานกับตัว ซึ่งต่างจากผ้าชิ้นล้าหน้าที่นิยมลายขวางตัว ในขณะที่ชาวไทยลาวและชาวล้านนานิยมนุ่งผ้าชิ้นกรอมเท้าเช่นเดียวกัน จะนิยมการต่อหัวชิ้นและตีนชิ้นจะต่อด้วยผ้าชนิดเดียวกัน ส่วนหัวชิ้นนิยมทอด้วยไหมชิ้นเดียว ทอเก็บขีดเป็นลายบัวคว่ำและบัวหงายมีสีแดงเป็นพื้น ส่วนการต่อตะเข็บและลักษณะการนุ่งจะมีลักษณะเฉพาะแตกต่างไปจากภาคอื่น คือ การนุ่งชิ้นจะป้ายหน้าเก็บซ่อนตะเข็บ ยกเว้นกลุ่มไทยเชื้อสายเขมรในอีสานใต้ มักจะทอริ้วผ้าเป็นริ้วๆ ต่างสีตามแนวตะเข็บชิ้น จนดูกลมกลืนกับตะเข็บและเวลานุ่งจะให้ตะเข็บอยู่ข้างสะโพก เป็นต้น (ประทับใจ ลีรักษา, 2555)

ผ้าที่ทอจำแนกออกเป็น 2 ชนิด คือ ผ้าทอสำหรับใช้ในชีวิตประจำวัน ส่วนใหญ่จะเป็นผ้าพื้นไม่มีลวดลายเพราะต้องการความคงทนจึงทอด้วยฝ้ายย้อมสีตามต้องการ และผ้าทอสำหรับโอกาสพิเศษ เช่น ใช้ในงานบุญประเพณีต่างๆ งานแต่งงาน งานพอรำ ผ้าที่ทอจึงมักมีลวดลายวิจิตรตระการตา มีลวดลายสีส่น นอกจากนี้ในอดีตยังมีประเพณีที่คู่กันมากับการทอผ้า คือ การลงช่วง โดยบรรดาสาวๆในหมู่บ้านจะพากันรวมกลุ่มก่อกองไฟ บ้างก็สาวไหม บ้างก็ปั่นฝ้าย กรอฝ้าย ฝ่ายชายก็ถือโอกาสมาเกี่ยวพาราตี ในภาคอีสานมีคนหลายกลุ่มวัฒนธรรม การผลิตผ้าพื้นเมืองจึงแตกต่างกันไปตามกลุ่มวัฒนธรรม เช่น กลุ่มอีสานเหนือและอีสานตอนกลาง เป็นกลุ่มชนเชื้อสายลาวที่มีถิ่นกำเนิดในบริเวณแถบลุ่มน้ำโขงที่ประกอบด้วยชนเผ่าต่างๆ เช่น ข่า ผู้ไทย โส้ แสก

กะเลิง ย้อ ซึ่งกลุ่มไทยลาวเหล่านี้มีความสำคัญยิ่งในการผลิตผ้าพื้นเมืองของอีสาน ส่วนใหญ่เป็นผลผลิตจากฝ้ายและไหม แม้ว่าในปัจจุบันจะมีการนำเอาเส้นใยสังเคราะห์เข้ามาทอร่วมด้วย ผ้าที่นิยมทอกันในแถบอีสานเหนือและอีสานตอนกลาง คือ ฝ้ามัดหมี่ ผ้าขิด และผ้าแพรวา ส่วนกลุ่มอีสานใต้ คือ กลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรที่กระจัดกระจายตั้งถิ่นฐานอยู่ในแถบจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ และ นครราชสีมา เป็นกลุ่มที่มีการทอผ้าที่มีเอกลักษณ์โดยเฉพาะของตนเอง มีสีสันทันที่แตกต่างไปจากกลุ่มไทยลาว นิยมใช้แม่สีหลักสามสี คือ เขียว เหลือง และแดง ลวดลายผ้าพื้นเมืองอีสานทั้งสองกลุ่มนิยมใช้ลายขนานกับตัว ซึ่งต่างจากผ้าชิ้นล้านนาที่นิยมลายขวางตัว ในขณะที่ชาวไทย-ลาวและชาวล้านนา นิยมนุ่งผ้าชิ้นกรอมเท้าเช่นเดียวกัน จะนิยมการต่อหัวชิ้นและตีนชิ้นจะต่อด้วยผ้าชนิดเดียวกัน ส่วนหัวชิ้นนิยมทอด้วยผ้าไหมชิ้นเดียว ทอเก็บขิดเป็นลายบัวคว่ำและบัวหงายมีสีแดงเป็นพื้น ส่วนการต่อตะเข็บและลักษณะการนุ่งจะมีลักษณะเฉพาะแตกต่างไปจากภาคอื่นคือ การนุ่งชิ้นจะนุ่งป้ายหน้าเก็บซ่อนตะเข็บ ยกเว้นกลุ่มไทยเชื้อสายเขมรในอีสานใต้ มักจะทอริมนผ้าเป็นริ้วๆ ต่างสีตามแนวตะเข็บชิ้น จนดูกลมกลืนกับตะเข็บและเวลานุ่งจะให้ตะเข็บอยู่ข้างสะโพก เป็นต้น ศิลปะการทอผ้าพื้นเมืองอาจสูญหายไป เนื่องจากคนรุ่นใหม่วัยหนุ่มสาวหันมาแต่งกายตามสมัยนิยม ประกอบกับความยุ่งยากในการผลิต มีเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่สร้างความสะดวกสบายในการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมเข้ามาทดแทน

ประทับใจ ลีक्षा (2555) ผ้าที่ทอจำแนกออกเป็นสองชนิด คือ ผ้าทอสำหรับใช้ใน ชีวิตประจำวัน ส่วนใหญ่จะเป็นผ้าพื้นไม่มีลวดลายเพราะต้องการความคงทนจึงทอด้วยฝ้ายย้อมสีตามต้องการ และผ้าทอสำหรับโอกาสพิเศษ เช่น ใช้ในงานบุญประเพณีต่างๆ งานแต่งงาน งานพ่อนรำ ผ้าที่ทอจึงมักมีลวดลายวิจิตรตระการตา มีลวดลายสีสันทัน นอกจากนี้ในอดีตยังมีประเพณีที่คู่กันมากับการทอผ้า คือ การลงช่วง โดยบรรดาสาวๆในหมู่บ้านจะพากันรวมกลุ่มก่อกองไฟ บ้างก็สาวไหม บ้างก็ปั่นฝ้าย ฝ่ายชายก็ถือโอกาสมาเกี่ยวพาราสี ในภาคอีสานมีคนหลายกลุ่มวัฒนธรรม การผลิตผ้าพื้นเมืองจึงแตกต่างกันไปตามกลุ่มวัฒนธรรม เช่น กลุ่มอีสานเหนือและอีสานตอนกลาง เป็นกลุ่มชนเชื้อสายลาวที่มีถิ่นกำเนิดในบริเวณแถบลุ่มแม่น้ำโขงที่ประกอบด้วยชนเผ่าต่างๆ เช่น ข่า ผู้ไทย ไส้ แสก กะเลิง ย้อ ซึ่งกลุ่มไทยลาวเหล่านี้มีความสำคัญยิ่งในการผลิตผ้าพื้นเมืองของอีสาน ส่วนใหญ่เป็นผลผลิตจากฝ้ายและไหม แม้ว่าในปัจจุบันจะมีการนำเอาเส้นใยสังเคราะห์เข้ามาทอร่วมด้วย ผ้าที่นิยมทอกันในแถบอีสานเหนือและอีสานตอนกลาง คือ ฝ้ามัดหมี่ ผ้าขิด และผ้าแพรวา ส่วนกลุ่มอีสานใต้ คือ กลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรที่กระจัดกระจายตั้งถิ่นฐานอยู่ในแถบจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ และ นครราชสีมา เป็นกลุ่มที่มีการทอผ้าที่มีเอกลักษณ์โดยเฉพาะของตนเอง มีสีสันทันที่แตกต่างกันไปจากกลุ่มไทยลาว นิยมใช้แม่สีหลักสามสี คือ เขียว เหลือง และแดง ลวดลายผ้าพื้นเมืองอีสานทั้งสองกลุ่มนิยมใช้ลายขนานกับตัว ซึ่งต่างจากผ้าชิ้นล้านนาที่นิยมลายขวางตัว ในขณะที่ชาวไทยลาวและชาวล้านนา นิยมนุ่งผ้าชิ้นกรอมเท้าเช่นเดียวกัน จะนิยมการต่อหัวชิ้นและตีนชิ้นจะต่อด้วยผ้าชนิดเดียวกัน ส่วนหัวชิ้นนิยมทอด้วยไหมชิ้นเดียว ทอเก็บขิดเป็นลายบัวคว่ำและบัวหงายมีสีแดงเป็นพื้น ส่วนการต่อ

ตะเข็บและลักษณะการนุ่งจะมีลักษณะเฉพาะแตกต่างไปจากภาคอื่น คือ การนุ่งซิ่นจะป้ายหน้าเก็บซ่อนตะเข็บ ยกเว้นกลุ่มไทยเชื้อสายเขมรในอีสานใต้ มักจะทอริ้วผ้าเป็นริ้วๆ ต่างสีตามแนวตะเข็บซิ่น จนดูกลมกลืนกับตะเข็บและเวลานุ่งจะให้ตะเข็บอยู่ข้างสะโพก เป็นต้น

การแต่งกายของชาวเขมร ใช้ผ้าทอพื้นเมือง ผู้หญิงนุ่งผ้าซิ่น เรียกว่า ซ่าป๊วด มีลวดลายเฉพาะต่างจากชาวไทยอีสาน เช่น ลายโฮล ลายอันปรม ลายสมอ ลายสะดู ฯลฯ นุ่งผ้าถุง ลายตั้ง มีเชิงตามขวางสองชั้น ส่วนบนกว้างส่วนล่างแคบ ระหว่างรอยต่อคาดด้วยสีแดง เสื้อดำย้อมด้วยมะเกลือ เสื้อแขนกระบอก ผ่าอก ติดกระดุม แขนกระบอกรัดรูปตามรอยตะเข็บ ถักด้วยสีต่างๆ ชายเสื้อผ้าข้างทั้งสองด้านยาวประมาณ 6 นิ้ว กระดุมกลมทำด้วยเงิน มีผ้าคล้องไหล่เป็นสีดำหรือสีต่างๆ ถ้าคล้องคอนิยมหย่อนมาด้านหน้า หรือนุ่งโจงกระเบนคาดอกด้วยผ้าแถบ ส่วนผู้ชายนุ่งโจงกระเบน ใส่เสื้อคอกลมผ่าหน้า ติดกระดุม นุ่งโสร่ง สีเส้นต่างๆ ผ้าขาวม้าคาดพุงหรือคล้องไหล่ ศิราณี จูโตะปะมา และศุภมาศ ศรีวงศ์พุก (2550) อธิบายลักษณะการแต่งกายของชาวศรีสะเกษ เห็นได้ชัดที่การแต่งกายของหญิงในชนบท ที่นิยมสวมใส่เสื้อแพรเหยียบด้ามมะเกลือ และนุ่งผ้าถุงทอในครัวเรือน เรียกว่า ซิ่นคั้น

เสื้อแพรเหยียบด้ามมะเกลือ เป็นเสื้อแขนยาว คอกลมหรือคอปก ผ่าตรงกลางตัวปล่อย ผ่าข้างจากสะโพกถึงเอว ทอด้วยไหมหรือฝ้าย อายุการใช้งานจนถึงสี่สิบปี ผู้มีฐานะมักจะตกแต่งด้วยกระดุมเงินก้อน สลักลายจุดบนกระดุม เป็นเครื่องหมายแสดงระดับฐานะ ชนในท้องถิ่นจะไม่ประดับตกแต่งด้วยเครื่องประดับอันใด นอกจากใส่กำไลข้อมือเป็นเงินแท้ และต่างหู ซึ่งมีลักษณะเป็นรูปกลม ๆ เกี้ยวเป็นเงินหรือทองแท้ ซึ่งพ่อแม่จะให้ใส่ตั้งแต่เด็ก คือ จะเจาะหูทุกคน หรือหากมีฐานะอีกระดับหนึ่ง ก็จะใช้ต่างหูที่มีรูปทรงสวยงาม เรียกว่า ก้นเงา แต่ถ้าหากไม่มีอะไรเลยก็จะใช้แก่นโสน เสียบรูหูไว้คงเป็นเพราะก้นรูหูที่เจาะไว้จะอุดตัน

ผ้าถุง จะนิยมใช้ผ้าไหมที่ทอเอง เดิมที่ยังไม่มีการมัดหมี่เป็นลาย จะทอโดยคั้นด้วยไหมหลากสี มีการเข็นไหมสอง 2 เส้น ก่อนนำไปทอ และมีสีประมาณ 3-4 สี คือ สีขี้ (เขียว) สีแหล่ (ม่วง) สีแดง และสีอิฐ (ทอง) ทอแล้วจะได้ผ้าซิ่น (ถุง) ลายทางเรียกว่า ซิ่นคั้น แต่ต้องมีการต่อเชิง (เรียกว่า ตีนซิ่น) และอาจจะต่อหัวด้วย หัวซิ่นนิยมทอด้วยลายขิดยกดอก พื้นสีแดงเท่านั้น ในกรณีผ้าซิ่นที่ต่อหัวและตีนนั้น จะนำไปใช้ในกรณีที่เป็นพิธีรีตอง

กลุ่มชาติพันธุ์ส่วย ส่วย เดิมคนทั่วไปจะเรียกว่า “กวย” “กุย” หรือ “ซ่า” หลักฐานจากกฎหมายอยุธยาฉบับ พ.ศ. 1974 ได้ระบุว่า พ่อค้าจากดินแดนใกล้เคียงที่เดินทางมาค้าขายกับกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ อินเดีย มาเลย์ ชานู (ไทยใหญ่) แกน กวย และอื่น ๆ หลักฐานนี้เป็นหลักฐานชั้นต้นชิ้นแรกที่กล่าวถึงชาวกวย ชาวกวย เรียกตนเองว่า กวย หรือกุย หรือกุย ตามภาษาพูดของตน และจากหลักฐานในพงศาวดารเมืองสระแก้ว ได้กล่าวถึงกษัตริย์ของเขมร ในช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 20 ว่าได้ทรงขอให้เจ้ากวยแห่งตะบองขมุมนที่มีเมืองสำคัญทางตอนใต้ของเมืองจำปาศักดิ์

ส่งทหารไปช่วยปราบกบฏ เมื่อกองทัพของพระเจ้าธรรมราชแห่งนครธมและเจ้ากวยแห่งตะบองขะมม ได้ปราบกบฏสำเร็จ ประมุขทั้งสองฝ่ายก็ได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติ จึงกล่าวได้ว่าชนชาวกวย เคยมีการปกครองแบบบิสระ เคยส่งทูตมาค้าขายกับราชสำนักอยุธยา ช่วยกษัตริย์เขมรในการปราบกบฏ และอยู่ภายใต้การปกครองของเขมรเรื่อยมาชาวกวยได้มีการอพยพไปในพื้นที่ใกล้เคียง เช่น ดินแดนตอนเหนือของเขมรและตอนใต้ ของลาวอยู่เสมอ เดิมถิ่นฐานของชาวกวยตั้งอยู่ทางตอนเหนือของเมืองกำแพงมอ ในเขมร ต่อมาได้เกิดแผ่นดินไหว ทำให้ชนชาวกวยอพยพขึ้นเหนือเข้าสู่เขตลาวแถบแคว้นจำปาศักดิ์ แต่ต้องประสบภาวะน้ำท่วมอยู่แทบทุกปี เหตุผลอีกประการหนึ่งคือการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เมื่อเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูรได้สถาปนาอาณาจักรจำปาศักดิ์ขึ้น (แคว้นจำปาศักดิ์) ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ชาวกวยที่อยู่ในเขตนครจำปาศักดิ์จึงได้อพยพหนีภัยทางการเมืองข้ามแม่น้ำโขงเข้าสู่ภาคอีสานทางแก่งสะพือ ซึ่งเดิมเรียกตามภาษากวยว่า แก่งกระชัยผืด (แก่งงูใหญ่) ในเขตอำเภอโขงเจียม (โขงเจียม-ผู่ซ่าง) แล้วยกกันไปตั้งบ้านเรือนที่บ้านนาบอนจอบ (บ้านนาลูกหมา) ซึ่งปัจจุบันนี้คืออำเภวารินชำราบ บ้านเจียมอี (บ้านซ่างป่วยหรือซ่างเจ็บ) ในเขตอำเภอเมืองศรีสะเกษในปัจจุบัน เกี่ยวกับชุมชนหรือหมู่บ้านชาวกวยที่ตั้งหลักแหล่งอยู่ในเขตอีสานใต้ พอสรุปได้ว่าในสมัย สมเด็จพระที่นั่งสุริยามรินทร์ (พระเจ้าเอกทัศ) พระยาซ่างเผือกแตกออกจากโรงซ่างหนีเข้าป่ามาทางเขตเมือง พิมายด้านตะวันออก พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาได้โปรดเกล้าฯ ให้ทหารออกติดตามจนถึงเขตชุมชนชาวกวย ที่บ้านหนองกุดหวาย บ้านเมืองที่ บ้านโคกอ้อจปะนึ่ง และบ้านดงลำตวน หัวหน้าหมู่บ้านเหล่านี้ คือ เชียงสี เชียงปุม เชียงฆะ ตากะจะ และเชียงขัน ตามลำดับป็นญาติพี่น้องกันและไปมาหาสู่กัน อยู่เสมอ แม้จะอยู่ห่างไกลกัน ชาวกวยมีความชำนาญในการเดินป่า และล่าสัตว์ ดังเช่นการคล้องช้างซึ่งได้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน หัวหน้าหมู่บ้านและทหารจึงได้ออกติดตามพระยาซ่างเผือกได้ ในเขตเมืองนครจำปาศักดิ์ด้านตะวันตก ต่อมาหัวหน้าหมู่บ้านดังกล่าว ได้รับบรรดาศักดิ์เป็น “หลวง” และได้เลื่อนเป็น “พระ” พร้อมทั้งยกบ้านขึ้นเป็น “เมือง” บ้านหนองกุดหวายเป็นเมืองรัตนบุรี ให้หลวงศรีนครเตา เป็นพระศรีนครเตา บ้านคูปะทายเป็นเมืองสุรินทร์ ให้หลวงสุรินทร์ภักดี เป็นพระสุรินทร์ภักดี ศรีณรงค์จางวาง บ้านโคกอ้อจปะนึ่งเป็นเมืองสังขะ ให้หลวงเพชร เป็นพระสังขะบุรี บ้านดงลำตวน เป็นเมืองขุขันธ์ ให้หลวงแก้วสุวรรณ เป็นพระไกรภักดี ศรีนครลำตวน เมืองขุขันธ์อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของเมืองพิมาย และเมืองนครราชสีมาในเวลาต่อมา พระไกรภักดีศรีนครลำตวนซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านดงลำตวน เล็งเห็นว่าชัยภูมิไม่เหมาะสมเพราะกันดารน้ำ จึงได้อพยพไปบ้านแตระ (บริเวณอำเภอขุขันธ์ปัจจุบัน) เพราะมีน้ำอุดมสมบูรณ์ดี ชุมชนในเขตหัวเมืองเขมร ป่าดงได้รักษาวัฒนธรรมของตนเอง มีการไปมาหาสู่กันอยู่เสมอ เมื่อชาวเขมรและชาวลาว ได้อพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตนี้ วัฒนธรรมเขมรและชาวลาวจึงค่อยๆ มีอิทธิพลเหนือวัฒนธรรมชาวกวยในเขตจังหวัดศรีสะเกษ ปัจจุบันนี้ พวกส่วยกระจายอยู่ตามพื้นที่อำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดศรีสะเกษ ได้แก่

อำเภอเมือง อำเภอท่าลี่ อำเภอวังหิน อำเภอกันทรารมย์ อำเภอศรีรัตน อำเภอไพรบึง อำเภอขุขันธ์ อำเภอปรางค์กู๋ อำเภอห้วยทับทัน เป็นต้น

การแต่งกาย ผู้ชายจะแต่งกายด้วยเสื้อคอกลมผ่าหน้า นุ่งโสร่งสีสันท่าง ๆ หรือกางเกงขาก้วยสั้น ผ้าขาวม้าคาดเอวหรือคล้องไหล่ ผู้หญิง จะนุ่งผ้าถุงมีเชิงหรือไม่มี กระดุมทำด้วยเงิน เสื้อแขนกระบอกสีสันท่าง ๆ ผ้าเปียงเป็นผ้าขาวม้าหรือผ้าลายลูกแก้วสีครีมดำ

ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของชาวส่วย ในปัจจุบันมีลักษณะใกล้เคียงกับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมชาวไทยอีสานและชาวเขมร อาจแตกต่างจากชาวไทยอีสานบ้าง แต่ไม่เด่นชัดมากนัก ที่เด่นชัดคือมีภาษาพูดและการนับเลขเป็นของตัวเอง แต่ไม่มีอักษรและตัวเลขของตนเอง นอกจากนี้ยังมีประเพณีชะงัวะ (บางหมู่บ้านเรียกว่าผีฟ้าผีฝน)

กลุ่มชาติพันธุ์เยอ ชาวเยอเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่พบในแถบอีสานใต้และอีสานเหนือบางส่วน รวมทั้งฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ในครั้งที่กษัตริย์ขอมปกครองนครจำปาศักดิ์นั้น ชาวข่าเป็นชนอีกกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่ในแถบนั้น ชาวข่าเรียกตัวเองหลายอย่าง เช่น จะ ระแด บูร กูย ฯลฯ ข่ามีอยู่ 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มที่อยู่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง อยู่กระจายตามเมืองขึ้นของจำปาศักดิ์ เนื่องจากในสมัยที่นครจำปาศักดิ์ตั้งเป็นรัฐอิสระ มีเจ้าสร้อยสมุทรพุทราจากร ปกครอง ราว พ.ศ. 2251-2275 ได้ขยายอำนาจเข้ามาครอบคลุมเขตพื้นที่เมืองอีสาน และอพยพชนชาวข่าและชาวลาวมาตั้งถิ่นฐานอยู่ทางฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ข่าที่อยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเรียกว่า ข่าจะแด ข่าวะ ข่าบูร ข่ากูย (กาย)

2. กลุ่มที่อยู่ทางฝั่งขวาแม่น้ำโขง แบ่งออกเป็น ๒กลุ่ม คือ กูย เดิมอยู่ในเขตเมืองอัตปือแสนแป สารวัน อพยพมาอยู่ในประเทศไทยเมื่อใดไม่ปรากฏ

ชาวเยอ เป็นชาติพันธุ์ในตระกูลมอญ-เขมร อพยพมาจากฝั่งขวาของแม่น้ำโขง มีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่น กาย กูย ข่า หรือส่วย อพยพมาเมื่อใดไม่ปรากฏ สาเหตุของการอพยพมาก็คือหนีภัยจากความไม่สงบของบ้านเมืองและติดตามเจ้านาย ชาวเยอมีนิสัยรักสงบ ซื่อสัตย์ และเชื่อฟังผู้นำหรือผู้อาวุโส ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี มีภาษาพูดเป็นของตนเอง ซึ่งสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ปัจจุบัน มีชาวเยออาศัยอยู่ตามอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดศรีสะเกษ ได้แก่ อำเภอเมืองศรีสะเกษ อำเภอรามัน อำเภอปรางค์กู๋ อำเภอไพรบึง อำเภอห้วยทับทัน เป็นต้น

การแต่งกาย ผู้ชายจะนุ่งโสร่งหรือผ้าสีต่าง ๆ เป็นโจงกระเบน มีผ้าขาวม้าคาดเอวหรือคล้องไหล่ เครื่องประดับมีสร้อยคอรูปแบบต่าง ๆ ส่วนผู้หญิงจะแต่งกายด้วย เสื้อแขนกระบอกคอกลมหรือคอตั้งสีสันท่าง ๆ นุ่งผ้าถุงโจงกระเบน มีเสื้อสีสันท่าง ๆ แต่ไม่มีลวดลายอยู่ด้านใน มีตุ้มหูเป็นเครื่องประดับที่สำคัญ

การผสมผสานกลมกลืนทางวัฒนธรรม การแต่งงานข้ามเผ่าพันธุ์ในกลุ่มชาวเยอ
นี้มีมาตั้งแต่อดีต มีการแต่งงานระหว่างชาวเยอกับชาวเขมร ชายเยอกับชาวลาว ชาวเยอกับชาวส่วย
และชาวเยอกับชาวไทยเชื้อสายมอญแถบพระประแดงในอดีต อย่างไรก็ตามชาวเยอยังนิยมแต่งงาน
ระหว่างชาวเยอด้วยกัน เพราะพูดกันรู้เรื่อง ในสมัยปัจจุบันมีการแต่งงานข้ามเผ่าพันธุ์มากมาย
หลากหลายทั้งเชื้อชาติและจำนวน เช่น เขมร ไทยอีสาน ไทยภาคกลาง ไทยภาคใต้ รวมทั้งคนจีน
เป็นต้น

วัฒนธรรม การแต่งตัวของชาวเผ่าเยอ ในดั้งเดิม ผู้ชายใส่เชิ้ตไม่มีคอปก สีกกรมท่า
กางเกงขายาว สีกกรมท่า และมีผ้าขาวม้ามัดเอว ผู้หญิง ใส่เสื้อสีดำเทา ใส่ผ้าไหม (ผ้าถุง) สีดำ และสี
กกรมท่า หรือสีอื่นๆ และมีผ้าไหมพาดผ่านไหล่ซ้ายลงไปบรรจบกัน บริเวณ เอวด้านขวา คนเผ่าเยอแท้
ทุกคน จะมีสีผิวเหลืองขาว เหมือนจีน คนเผ่าเยอชอบอยู่รวมกันเป็นกลุ่มๆ เห็นได้จากการปลูกบ้าน
เป็นกลุ่ม ลักษณะของบ้าน จะเป็นบ้านสองชั้น ใต้ถุนโล่งเพื่อใช้เลี้ยงควาย หรือวัว หลังคาจะทำจาก
ฟางข้าว ผนังหรือกั้นห้อง จะเป็นไม้ไผ่สาน ซึ่งในปัจจุบันไม่มีให้เห็นแล้ว ส่วนเสาและพื้นบ้าน จะเป็น
ไม้เนื้อแข็งทั่วไป

กลุ่มชาติพันธุ์ลาว ชายไทย-ลาว ที่อาศัยอยู่ในหัวเมืองเขมรป่าแดง มีความ
เกี่ยวเนื่องกับชาวลาวที่อพยพมาอยู่ทางฝั่งขวาแม่น้ำโขง ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมาและได้
เข้ามาอยู่แถบตอนกลางของอีสาน ในปี พ.ศ. 2261 เมื่อกษัตริย์ผู้ปกครองนครจำปาศักดิ์ได้ส่งจารย์
แก้ว (เจ้าแก้วมงคล) มาตั้งเมืองท่ง (เมืองทุ่ง)พร้อมกับชายฉกรรจ์จำนวน 300 คน (รวมทั้งครอบครัว
ของชายฉกรรจ์) ในเขตอำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ดในปัจจุบัน ต่อมาในรัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี
กษัตริย์เวียงจันทน์เกิดขัดแย้งกับพระวอ พระตา เสนาบดีของพระองค์ พระวอ พระตา ได้หาสมัคร
พรรคพวกหนีมาตั้งอยู่ที่เมืองหนองบัวลำภู(เขตจังหวัดหนองบัวลำภูปัจจุบัน) ซึ่งขณะนั้นอยู่ในเขตการ
ปกครองของนครเวียงจันทน์ การตั้งบ้านเรือนตามบริเวณทางเหนือของกลุ่มแม่น้ำมูลในเขตทุ่งกุลาร
ร้องไห้เป็นเพียงระยะแรก ๆ ต่อมาจึงมีชาวลาวอพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตเมืองรัตนบุรีและเมืองขุ
ขันธุ์ทางตอนเหนือ อิทธิพลทางสังคมและวัฒนธรรมของลาว จึงได้เข้ามาผสมในหมู่ชาวกวยที่ตั้งบ้าน
อยู่ใกล้กับชาวลาว หรือที่ชาวลาวได้เข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน ซึ่งเป็นกระบวนการผสม
กลมกลืนทางวัฒนธรรม ที่เกิดจากการที่ชาวลาวได้นำวัฒนธรรมของตนเข้ามาพร้อมกับการเข้ามาอยู่
ร่วมกับชาวกวยด้วย การเกิดเอกลักษณ์ใหม่ในชาติพันธุ์ของชาวกวยในจังหวัดศรีสะเกษ อาจกล่าวได้
ว่าเป็นการผสมกลมกลืนรวมยอดหรือทั้งหมด ซึ่งเกิดขึ้นในส่วนของสังคมและวัฒนธรรมของปัจเจกชน
และของกลุ่ม กระบวนการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมดังกล่าว ทำให้ชาวกวยค่อย ๆ ยอมรับ
วัฒนธรรมของชาวลาว การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการที่ละเอียดอ่อน ขึ้นอยู่กับ
กระบวนการในการปรับตัวของชาวท้องถิ่นนั้น ๆ

การแต่งกาย ผู้ชายแต่งกายด้วยกางเกงผ้าฝ้ายขากระบอกเสื้อผ้าฝ้ายคอกลม
ผ้าขาวม้าคาดเอว ส่วนผู้หญิงนุ่งผ้าซิ่น เสื้อแขนกระบอกคอกลมหรือกระโจมอก

กลุ่มชาติพันธุ์เขมร อิทธิพลทางการเมืองและวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ของเขมร ได้
ขยายเข้าสู่ดินแดนจังหวัดศรีสะเกษ ในสมัยเขมรพระนคร (พุทธศตวรรษที่ 16-18) การขยายอิทธิพล
ทางการเมืองของเขมร ในสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 (พ.ศ.1545-1593) พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2
(พ.ศ. 1724-1761) เป็นสมัยที่ชาวเขมรได้เข้ามาอยู่ในเขตจังหวัดศรีสะเกษ เพราะกษัตริย์เขมรได้
เกณฑ์ชาวเขมร จากประเทศเขมรและชาวทวายในเขตอีสานใต้ ให้เป็นผู้สร้าง ปราสาทและสร้างเมือง
ในเขตอีสาน นอกจากนี้ประชาชนยังถูกบังคับให้สร้างถนนหนทางจากนครธม ไปยังเมืองและประเทศ
ต่าง ๆ ในเขตอีสานใต้ด้วย ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-17 ได้มีการสร้างปราสาทจำนวนมาก ชาว
เขมรที่ถูกเกณฑ์แรงงานจึงได้ตั้งหลักแหล่งอยู่รอบ ๆ ปราสาทและสร้างเมืองขึ้น เช่น เมืองตำ
(จังหวัดบุรีรัมย์) และบริเวณอื่น ๆ ทำให้วัฒนธรรมเขมรเข้าสู่อีสานใต้ วัฒนธรรมเขมรได้เข้ามา
อิทธิพลในหมู่ชาวทวายในเขตจังหวัดศรีสะเกษ โดยเริ่มจากการที่เมืองกำปงสวายหนีภัยการเมืองเข้ามา
เมื่อ พ.ศ. 2353 บุตรีของออกญาเดโช ได้แต่งงานกับชาวเมืองสังขะ ต่อมาเจ้าเมืองสังขะได้ส่งคนเข้า
มาปกครองเมืองขุขันธ์ เนื่องจากขณะนั้นเมืองขุขันธ์ไม่มีเจ้าเมือง จึงทำให้วัฒนธรรมเขมรเข้ามา
อิทธิพลทางตอนใต้ของจังหวัดศรีสะเกษ ในปัจจุบัน และผสมกลมกลืนกับวัฒนธรรมของชาวทวายใน
บริเวณแถบนี้ มีการนำวัฒนธรรมเข้ามาปฏิบัติในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะวัฒนธรรมด้านภาษาและ
ขนบธรรมเนียมต่าง ๆ เรียกชาวทวาย ที่กลายเป็นเขมรว่า “เขมรส่วย” และเรียกกลุ่มชาวทวายที่อยู่ใกล้
กับลาวที่ยอมรับวัฒนธรรมลาวว่า “ลาวส่วย”

การแต่งกายลักษณะการแต่งกายของคนพื้นเมืองเขมร ชายแต่งกายด้วยเสื้อคอ
กลมผ่าหน้า นุ่งโสร่งสีสันท่าง ๆ ผ้าขาวม้าคาดเอวหรือคล้องไหล่ ผ้าขาวม้าที่ใช้ลายขาวดำเล็กกว่าที่
คนพื้นเมืองลาวใช้ ส่วนผู้หญิงจะแต่งกายด้วยการนุ่งผ้าถุงลายตั้ง มีเชิงตามขวางสองชั้น ชั้นบนกว้าง
ชั้นล่างแคบ ระหว่างรอยต่อคาดด้วยสีแดง เสื้อดำย้อมด้วยมะเกลือ แขนกระบอกรัดรูป ตามรอย
ตะเข็บถักด้วยสีต่าง ๆ ชายเสื้อผ้าทั้งสองด้าน ยาวประมาณ 6 นิ้ว กระดุมทำด้วยเงิน ผ้าคล้องไหล่
มีสีสันท่าง ๆ ผ้าคล้องคอนิยมหย่อนชายผ้าขาวมาข้างหน้า

ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือจังหวัดศรีสะเกษ

เสรี พงศ์พิศ (2529) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง พื้นเพ รากฐานของความรู้
ของชาวบ้าน หรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรง คือ
ประสบการณ์ด้วยตนเองหรือทางอ้อม โดยเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้สะสมที่สืบทอดต่อกันมา หรือ
ความรู้ที่ชาวบ้านคิดค้นได้เองเพื่อนำมาใช้แก้ปัญหาทั้งแนวลึกและแนวกว้าง ความรู้เหล่านี้ได้รับการ
สืบทอดต่อกันมาตามประเพณีของชุมชน ดังนั้น ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเป็นเรื่องของการสืบทอด
ประสบการณ์จากอดีตถึงปัจจุบัน ส่วนคำว่า ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ในด้านต่างๆ ของการ

ดำรงชีวิตของคนไทยที่เกิดจากประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ประกอบกับแนวความคิด วิเคราะห์ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับกาลสมัยในการแก้ปัญหาการดำรงชีวิต ส่วนคำว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ มิใช่เป็นการนำเอาภาคเกษตรกรรมในชนบทเพื่อไปสู่ชีวิตที่ดีกว่าดังในเมืองและภาคธุรกิจ การพัฒนามนุษย์ต้องควบคู่กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ สังคมและวัฒนธรรม การหวนหลังคืนสู่วัฒนธรรมนั้นทำให้รู้จักตัวเองและโลกของตัวเองอย่างเท่าทัน

จากรูวรรณ ธรรมวัตร (2543) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาพื้นบ้านว่าหมายถึงการเอา ทรัพยากรความรู้ ทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในท้องถิ่นมีคล้ายกันก็ได้ ภูมิปัญญาพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่น จากการที่ชาวบ้านแสวงหาความรู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติทางสังคมที่จำเป็นในการ ดำรงชีวิต ภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและวิถีชีวิตชาวบ้าน

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้มี พัฒนาการสืบสานกันมา ภูมิปัญญาจึงเป็นผลการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่างๆในพื้นที่ที่กลุ่ม ชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่นๆจากพื้นที่ สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กัน แล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์หรือ แก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ภูมิปัญญาอันเกิดจาก ประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอกและภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่หรือผลิตซ้ำ เพื่อการ แก้ปัญหาและปรับตัวให้สอดคล้องกับความจำเป็นและความเปลี่ยนแปลง

ทรงคุณ จันทจร (2549) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาพื้นบ้านไว้ว่า หมายถึง องค์ ความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านที่ใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข ได้รับมาโดยการถ่ายทอด สัน สมกันมาจากสถาบันของชุมชน รวมทั้งประสบการณ์ตรงของคนในท้องถิ่น

สามารถ จันทร์สุรีย์ (2533) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ ชาวบ้านคิดไว้เองที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้ง กว้างทั้งลึกที่ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2534) กล่าวว่า ภูมิปัญญา (Wisdom) นับเป็นความคิดทางสังคม (Social Thought) ที่สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งสังคมขนาดใหญ่พอควร และดำรงอยู่ได้ยาวนานขนาดหนึ่ง ย่อมจะต่อมิด้วยกันทุกสังคม สังคมไทยเป็นสังคมเก่าแก่สังคมหนึ่ง จึงปรากฏภูมิปัญญาเช่นนี้อยู่ เป็นจำนวนมาก ภูมิปัญญาเหล่านั้นนอกจากจะแสดงความเป็นไทย เป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่ง ยังเป็นเครื่องชี้ระดับความเจริญของสังคมไทยเป็นมาในประวัติศาสตร์อีกด้วย โดยเฉพาะนับถึงช่วงที่ วัฒนธรรมตะวันตกเริ่มไหลบ่าเข้าสู่ประเทศไทยอย่างหนัก ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นๆ เมื่อพูดถึง

ภูมิปัญญา (Wisdom) ก็จะมีหมายถึงสิ่งที่เป็นนามธรรมส่วนยอดส่วนปลายสูงสุดของสถาบันสังคม (Social Thought) ซึ่งเป็นส่วนประกอบของวัฒนธรรมของแต่ละสังคม หากเราให้ความหมายขอ สถาบันสังคมว่าหมายถึงแบบในการคิดกระทำเรื่องสำคัญ คือ เรื่องที่สังคมขาดไม่ได้ ขาดแล้วจะ ดำรงอยู่ไม่ได้ หรือขาดแล้วจะทำให้ไม่มั่นคง เรื่องหนึ่งเรื่องใดของคนกลุ่มหนึ่งหรือสังคมหนึ่ง ตัวอย่างเรื่องสำคัญเช่นว่านั่นคือ ครอบครัว การศึกษา ศาสนา เศรษฐกิจ การเมือง นันทนาการและ ศิลปะ ภาษาและการสื่อสาร การคมนาคมขนส่ง อนามัยและสาธารณสุข และวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งขยายความได้ว่าสถาบันสังคมด้านครอบครัว สถาบันสังคมด้านศาสนาหรือสถาบันสังคม ด้านการศึกษา คือ แบบแผนหรือระเบียบแบบแผน แบบฉบับ กฎเกณฑ์สำหรับมนุษย์กลุ่มหนึ่งหรือ สังคมหนึ่ง เช่น คนไทย คนจีน คนญี่ปุ่น จะเป็นแนวทางในการคิดถึงเรื่องนั้นๆ ปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่อง นั้นๆ เมื่อรวมสถาบันสังคมทั้งหมดในแต่ละสังคมเข้าด้วยกัน ผลรวมนั้นก็เรียกว่าวัฒนธรรม (Culture) ของสังคมนั้นเอง

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2547) กล่าวในรายงานการวิจัย เรื่อง แนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา โดยได้รวบรวมความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิ ปัญญาชาวบ้าน และภูมิปัญญาพื้นบ้าน ดังนี้

1. ภูมิปัญญา (Wisdom) หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ที่กลุ่มชนได้จากการสั่งสมประสบการณ์ในการปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนาสืบสานกันมาเป็นผลของการใช้สติปัญญา

2. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง องค์ความรู้ ประสบการณ์ที่สั่งสมและสืบทอดไปสู่ คนรุ่นใหม่เพื่อการดำรงอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ หรือวิถีของชาวบ้านจนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ

3. ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หมายถึง แก่นหลัก พื้นเพรากฐานของ ความรู้ชาวบ้าน ที่สะสมมาเป็นระยะเวลายาวนาน มีความผสมผสานกลม กลืนเชื่อมโยงกันไปในทุก สาขาวิชาและมีการศึกษา อบรม สั่งสอน และถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ โดยผ่านกระบวนการพัฒนาให้ สอดคล้องกับกาลสมัย

4. ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หมายถึง องค์ความรู้ความสามารถของ ชาวบ้านที่สั่งสมสืบทอดกันมาอันเป็นศักยภาพหรือความสามารถที่จะใช้แก้ปัญหา ปรับตัว เรียนรู้ และมีการสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ คือ แก่นของชุมชนที่จรรโลงชุมชนให้อยู่รอดจนถึงปัจจุบัน

ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ พื้นเพ รากฐานของความรู้ชาวบ้าน หรือความรอบรู้ของ ชาวบ้านที่เรียนรู้จากผู้ใหญ่ หรือความรู้ ที่สั่งสมสืบทอดกันมา กลั่นกรองประสบการณ์ชีวิตของคนจน คนหนึ่งจากเหตุการณ์สั่งสมกันมาพัฒนาไปสู่ความรู้ ความเข้าใจในชีวิตตนเอง

ภูมิปัญญาในการทำอยู่ทำกินที่เชื่อมโยงกับลักษณะภูมิศาสตร์เฉพาะถิ่น และ ประเพณีของกลุ่มชนบนฐานปัจจัย 4 ที่สนองความต้องการทางกายและทางใจ ในเรื่องการทำอยู่คือ

บ้าน กับ ผ้า จะเห็นได้จากการปลูกเรือนของชุมชนโดยทั่วไปในภาคอีสานตามวิถีวัฒนธรรมเดิม เป็นการปลูกเรือนไม้ มีใต้ถุนโล่งโปร่งสบาย มีพื้นที่สำหรับทำครัว ทำคอกวัวคอกควาย วางแคร่ไม้ไผ่สำหรับนั่งพักหรือรับแขกและวางกึ่งทอผ้า เห็นได้ชัดถึงความสัมพันธ์ของวิถีคิด วิถีจัดการระหว่างปัจจัยที่อยู่อาศัยและปัจจัยเครื่องนุ่งห่ม

กลุ่มชาวไทเขมรเขตทุ่งกุลาร้องไห้ มีภูมิปัญญาการเลี้ยงไหมที่แตกต่างจากกลุ่มไทลาว เช่นการรู้จักนำกิ่งไม้ทุติงมาทำจ่อให้ตัวหนอนไหมวัยสุกเข้าไปอาศัยทำรังตามแง่มไม้ที่ถี่และเหนียวทนทาน ใช้เป็นจ่อได้นับ 10 ปี และการสานตะกร้าไม้ไผ่ตาห่างสำหรับเก็บใบหม่อน น้ำหนักเบา สะดวกต่อการเก็บใบและไม่อับชื้น อีกทั้งการสร้างกึ่งทอผ้าพื้นบ้านทั้งที่ลาว ที่เขมร ส่วนประกอบหลักเหมือนกัน แต่ต่างกันที่การออกแบบ ให้มีความพิเศษของช่างไม้ตามความพอใจของแต่ละคน

การสร้างสรรค์ชิ้นงานผ้าเพื่อใช้กับตัวคน หญิงชาย เด็กผู้ใหญ่ หนุ่มสาวและใช้กับบ้านทั้งกลุ่มคนไทเขมรและคนลาวเรียนรู้ที่จะทอผ้าไหม ผ้าฝ้ายเส้นเนื้อบางเบาขึ้นใช้ให้สอดคล้องกับสภาพอากาศร้อนแห้ง มีผ้าไหมน้อย เนื้อบางเฉียบจากการสาวไหมน้อย (ชาวเขมรบางบ้านเรียกไหมเนื้อ) เส้นเล็กละเอียดของชาวไทเขมรและการเข็นฝ้ายเส้นเล็ก เพื่อนำไปทอเป็นผ้าແຫ່ງ (กะແຫ່ງ) โปรงบางไว้ห่มคลุมหรือทำผ้ามุ้ง

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544) ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน กล่าวได้ว่าเป็นผลของการพัฒนาการปรับตัว ปรับวิถีชีวิต ของคนไท-ลาวและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆที่อยู่ร่วมกันในธรรมชาติแวดล้อมรายรอบอาณาบริเวณที่ราบสูงกว้างใหญ่ของอุษาคเนย์ อันมีแม่น้ำโขงและสาขา คือ ชี มูลและสายน้ำย่อยอีกหลายสายหล่อเลี้ยงตอนในของที่ราบสูง อนึ่ง เนื่องจากวัฒนธรรมอีสานกับวัฒนธรรมลาวทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงนั้นมีความสัมพันธ์เชิงชาติพันธุ์และเชิงอำนาจใกล้ชิดกันมาก อีกทั้งมีการอพยพเคลื่อนย้ายประชากรต่อเนื่องไม่ขาดสาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากฝั่งตะวันออกมาสู่ฝั่งตะวันตก ในสมัยรัตนโกสินทร์ วิถีชีวิตสองฝั่งแม่น้ำโขงจึงมักละม้ายคล้ายคลึงกันจนจำแนกความแตกต่างได้ยาก

กรมศิลปากร (2542) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ความสามารถ และสติปัญญาในการแก้ไขปัญหาและวิกฤตการณ์ในการดำรงชีพและการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของคนเผ่าต่างๆ ที่คิดค้น ปรับปรุง สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง จากบรรพชนในอดีตมาซึ่งพวกเขาปัจจุบัน

โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (2542) ได้กล่าวถึง ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้าน ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับ ประยุกต์ และเปลี่ยนแปลง จนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ประกอบด้วยไปคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้าน ในวิถีดั้งเดิมนั้นชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วนๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรมและประเพณี ความรู้เหล่านี้

เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต เป็นแนวทาง หลักเกณฑ์ วิธีปฏิบัติที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก ในครอบครัว ความสัมพันธ์กับคนอื่น ความสัมพันธ์กับผู้ล่วงลับไปแล้ว กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และกับ ธรรมชาติ

ภูมิปัญญาชาวบ้านยังมีอยู่ในหมู่บ้านชนบท แม้บางส่วนจะหายไป เลิกไปหรือถูก เปลี่ยนไปเป็นอย่างอื่น หลายแห่งมีวิธีการใช้ความรู้เหล่านี้ให้เกิดประโยชน์ ซึ่งมีวิธีการต่างๆ ที่ใช้ คือ

1. การอนุรักษ์ คือ การรักษาความรู้ที่ดีงาม เช่น ประเพณีต่างๆ ทัศนคติ และ คุณค่าหรือการปฏิบัติตนเพื่อความสัมพันธ์อันดีกับคนและสิ่งแวดล้อม
2. การฟื้นฟู คือ การรื้อฟื้นความรู้ที่ดีงามต่างๆ ที่สูญหายไป เลิกไป หรือ เปลี่ยนไปให้กลับมาเพื่อยังประโยชน์ให้ผู้คนสมัยนี้ เช่น การฟื้นฟูดนตรีไทย การฟื้นฟูการเกษตร ผสมผสาน ซึ่งปู่ย่าตายายเคยทำมาก่อน การฟื้นฟูประเพณีผูกเสี่ยว
3. การประยุกต์ คือ การปรับความรู้เก่ากับความรู้ใหม่ เพื่อให้เหมาะสมกับสังคม ที่เปลี่ยนไป เช่น การประยุกต์การบวชมาเป็น การบวชต้นไม้ เพื่อให้เกิดสำนักการอนุรักษ์ธรรมชาติ
4. การสร้างใหม่ คือ การคิดค้นสิ่งใหม่ๆ ที่สัมพันธ์กับความรู้ดั้งเดิม เช่น การ ประดิษฐ์โปงลาง ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งในภาคอีสาน มีลักษณะคล้ายกับระนาดแต่แตกต่างทั้ง รูปและเสียง

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2547) กล่าวในรายงานการวิจัย เรื่อง แนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา โดยได้รวบรวมความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน และภูมิปัญญาพื้นบ้าน ดังนี้

1. ภูมิปัญญา (Wisdom) หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ที่กลุ่มชน ได้ จากการสั่งสมประสบการณ์ในการปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมตาม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนาสืบสานกันมาเป็นผลของการใช้ สติปัญญา
2. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง องค์ความรู้ ประสบการณ์ที่สั่งสมและสืบทอดไปสู่คน รุ่นใหม่เพื่อการดำรงอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ หรือวิถีของชาวบ้านจนเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ของชาติ
3. ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หมายถึง แก่นหลัก พื้นเพรากฐานของ ความรู้ชาวบ้าน ที่สะสมมาเป็นระยะเวลายาวนาน มีความผสมผสานกลมกลืนเชื่อมโยงกันไปในทุก สาขาวิชา และมีการศึกษา อบรม สั่งสอน และถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ โดยผ่านกระบวนการพัฒนาให้ สอดคล้องกับกาลสมัย
4. ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หมายถึง องค์ความรู้ความสามารถของ ชาวบ้านที่สั่งสมสืบทอดกันมาอันเป็นศักยภาพหรือความสามารถที่จะใช้แก้ปัญหา ปรับตัว เรียนรู้

และมีการสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ คือ แก่นของชุมชนที่จรรโลงชุมชนให้อยู่รอดจนถึงปัจจุบัน

การย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ

วัฒนธรรมการแต่งกายของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดศรีสะเกษมีลักษณะที่ใกล้เคียงกันผสมผสานความหลากหลายที่เป็นเอกลักษณ์เป็นวัฒนธรรมการแต่งกายของจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยที่ผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่อง “ การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ ” แม้ว่าผ้าที่ถูกย้อมด้วยผลมะเกลือจะเป็นสีดำซึ่งความเชื่อของบางท้องถิ่นจะเข้าใจว่าผ้าสีดำคือสีแห่งความเศร้าโศก สีแห่งความทุกข์ แต่ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือตามความเชื่อของวัฒนธรรมประเพณีของจังหวัดศรีสะเกษเป็นผ้าของผู้ที่มีฐานะมั่งคั่งในอดีตและเป็นผ้าที่สวมใส่ในงานประเพณี รวมทั้งสวมใส่ในชีวิตประจำวันที่มีสภาพคงทนและรักษาผิวพรรณในสมัยก่อน ผ้าสีดำที่คนไทยใช้ จะย้อมด้วยมะเกลือ โดยชาวบ้านย้อมกันเอง ผ้าย้อมมะเกลือสีดำสนิทสวยงาม ถ้ายิ่งซักหลายครั้งจะยิ่งดำเป็นมัน แต่จะมีกลิ่นมะเกลือด้วย แก่นไม้มะเกลือมีสีดำสนิทเนื้อละเอียดแต่แข็งและทนทานมาก มีน้ำหนักมากที่สุดในบรรดาไม้ชนิดต่างๆ ที่มีอยู่ในเมืองไทย ใช้ทำเครื่องใช้เฟอร์นิเจอร์ และเครื่องดนตรีได้ดีมาก นอกจากนี้ มะเกลือยังมีคุณค่าทางสมุนไพรผลมะเกลือดิบเป็นยาขับพยาธิที่คนไทยรู้จักใช้กันมานาน โดยใช้ผลมะเกลือจำนวนเท่าอายุเด็กที่ป่วยล้างน้ำให้สะอาด ต้มให้ละเอียด คั้นเอาแต่น้ำใส่เกลือเล็กน้อย แล้วรับประทาน หรือคั้นน้ำแล้วผสมกับน้ำกะทิ รับประทานเป็นยาขับพยาธิ ต้องทำแล้วรับประทานทันที อย่าปล่อยให้เย็นสีดำ เพราะอาจเป็นพิษทำให้ตามัว หรือตาบอดได้ นอกจากนี้ ยังมีการสกัดสารที่มีฤทธิ์ขับพยาธิจากผลมะเกลือนำมาผลิตเป็นยาเม็ดสำเร็จรูปใช้รับประทาน แต่มีรายงานว่า ผู้ใช้บางรายเกิดอาการตามัว หรือตาบอดจากยานี้เช่นกัน

มะเกลือ มีชื่อวงศ์ Ebenaceae ชื่อวิทยาศาสตร์ *Diospyros mollis* Griff ชื่อสามัญอังกฤษ ebony tree และชื่อสามัญไทย มักเกลือ ผีเผา มะเกลือเป็นไม้ชนิดหนึ่งซึ่งคนไทยรู้จักกันมาช้านาน ในประเทศไทยมีพันธุ์ไม้ในกลุ่มนี้ประมาณ 60 ชนิด แต่ที่ใช้เป็นยาขับพยาธิคือ *Diospyros mollis* Griff โดยแนะนำในคนให้ใช้ผลมะเกลือเท่าอายุทั้งนี้ไม่เกิน 20 ผล โขลกให้แตกแล้วคั้นน้ำผสมกับกะทิดื่มเพื่อถ่ายพยาธิ ซึ่งเกษตรกรไทยรู้จักสูตรนี้มานานแล้ว ในวงการเลี้ยงสัตว์ก็ใช้มะเกลือในการถ่ายพยาธิ โค กระบือ แพะ แกะ สุนัข และสัตว์อื่นๆ มะเกลือจึงเป็นสมุนไพรดั้งเดิมของคนไทยในการถ่ายพยาธิให้กับคนและสัตว์ แต่มะเกลือมีรสไม่ชวนบริโภคยากต่อการรับประทาน และมีรายงานคุณสมบัติพิเศษที่ใช้ในการย้อมผ้าด้วย มะเกลือเป็นต้นไม้ขนาดใหญ่เรือนต้นพุ่มใหญ่กิ่งอ่อน มีขนนุ่มๆ เปลือกสีดำ แตกสะเก็ด แก่นสีดำสนิท เนื้อละเอียดมัน สวยงาม ใบเดี่ยวสีเขียวเข้มเมื่อแห้งเป็นสีดำเงิน เรียงสลับรูปไข่ยาว ปลายที่ยาว 4-8 เซนติเมตร ออกดอกเพศผู้ และเพศเมียอยู่ต่างต้นกัน ทอดอกตัวผู้เป็นช่อสั้นเล็กๆ ออกตามง่ามใบ ส่วนดอกตัวเมียเป็นดอกเดี่ยวก้านยาว ออกดอกในต้นฤดูฝน และผลจะแก่ในปลายฤดูหนาว ในปีหนึ่งจะให้ผลครั้งเดียว ผลกลมเกลี้ยงขนาดราว

1 นิ้ว มีฐานรองดอก 4 ใบติดกันอยู่ที่ขั้วแข็งๆ ผลดิบสดมีสีเขียวอมเหลือง ผลสุกสีเหลืองอมดำ ภายในมีเมล็ด มีเนื้อน้ำฉ่ำนุ่ม รสหวานเย็น ผลรสเขื่อน เผื่อน มีฤทธิ์ขับพยาธิลำไส้ เกิดตามป่าเบญจพรรณ ป่าโปร่งทั่วไป ขยายพันธุ์ด้วยเมล็ด ลักษณะผลมะเกลือที่โตเต็มที่ จะหนักประมาณ 4-8 กรัม และมีมะเกลือบางพันธุ์มีผลโตมากน้ำหนักประมาณ 15-35 กรัม ชาวบ้านเรียกว่ามะเกลือหยวก มีกลิ่นเฝี้ยงเป็นกลิ่นกลมๆรอบๆคล้ายผลมังคุดหรือตะโกแต่เล็กกว่า เปลือกภายนอกมีสีเขียวอ่อนหรือขาวนวล เมื่อแก่มีสีเทาดำ ถ้าผ่าออกจะดูมียางอยู่ภายในลักษณะขาวขุ่นหรือเหลืองอ่อน ในผลหนึ่งมีเมล็ด 6-8 เมล็ด เนื้อในผลดิบกินได้มีรสมัน ถ้าสุกจะหวาน ผลมะเกลือที่เก็บมาจากต้นจะเปลี่ยนเป็นสีดำภายใน 5-7 วัน ในอุณหภูมิห้องธรรมดา แต่ถ้าเก็บในตู้เย็นในที่เก็บผักผลไม้จะเปลี่ยนภายใน 15-20 วัน มะเกลือที่พบในป่าของประเทศไทยมีหลายพันธุ์ ทั้งนี้โดยอาศัย ลักษณะของผลมะเกลือซึ่งยังไม่แก่จัด เป็นเครื่องบอกความแตกต่าง ที่พบมากเป็นพันธุ์ที่ให้ผลสีขาวนวลกันกลม ซึ่งมีฤทธิ์ถ่ายพยาธิเช่นเดียวกัน เทวีรัตน์ สีทอง (2548) ผลมะเกลือมีฤทธิ์ขับพยาธิตัวกลม (*Toxicara canis*) และพยาธิปากขอ (*Ancylostoma canium*) ในสุนัข แต่สารสกัดไม่ให้ผลต่อพยาธิทั้ง 2 และผลมะเกลือสด ในขนาด 1.9 กรัม/กิโลกรัม ไม่ให้ผลไม่สามารถขับพยาธิใบไม้ในเลือด (*Schistosoma masoni*) และ ตืดแคระ (*Hymenolepus nana*) ในหนูเม้าส์ แต่ในการทดลองให้หนูคั้นผลมะเกลือสดแก่สุนัข จำนวน 80 มิลลิลิตร โดยให้ทางท่อสอดถึงกระเพาะอาหาร พบว่าถ้าใช้มะเกลือชนิดผลแบนใหญ่สีเขียวนวล สามารถขับพยาธิปากขอได้ ร้อยละ 61.9 – 100 ถ้าใช้มะเกลือชนิดผลกลมเล็กสีเขียว จะขับพยาธิปากขอได้ร้อยละ 58.2 – 67.5 โดยมีผลขับพยาธิปากขอในสุนัข (*Ancylostoma canium*) ได้มากกว่าพยาธิปากขอในแมว (*A. ceylanicum*) และเมื่อศึกษาประสิทธิภาพของมะเกลือในการทำลายไข่พยาธิ โดยผสมอุจจาระกับมะเกลือนาน 3, 24 และ 48 ชั่วโมง จะทำให้การเจริญของไข่จนเป็นตัวอ่อนระยะติดต่อลดลง มีผู้ทดลองนำเอาสารสกัดซึ่งเป็นอนุพันธ์อะซีเตรตไปทดลองในสุนัข พบว่าได้ผลดีกับพยาธิปากขอในสุนัข (*Ancylostoma canium*), ตืดปลา (*Diphyllobothrium latum*), ตืดสุนัข (*Dipryidium canium*), พยาธิแหม้ในสุนัข (*Trichuris vulpis*) การศึกษาทางคลินิกมีรายงานว่า สารสกัดจากมะเกลือที่ใช้รักษาคนไข้ สามารถฆ่าพยาธิตัวตืด และพยาธิไส้เดือนได้ดี Sadun และ Vajrasthira ได้รวบรวมรายงานการใช้มะเกลือปี พ.ศ. 2477-2478 ซึ่งมีรายงานการรักษาคนไข้โรคพยาธิปากขอ ของโรงพยาบาลศิริราชพบว่าให้ผลดี และยังรายงานผลการรักษาคนไข้ 63 คน โดยใช้น้ำคั้นจากผลสด 4,380 กรัม ผสมกับน้ำมะพร้าว 3,000 มิลลิลิตร ซึ่งขนาดที่ใช้ขึ้นกับอายุ ในอัตรา 3 มิลลิตร/อายุ 1 ปี ขนาดที่ใช้สูงสุดคือ 75 มิลลิลิตร พบว่า 6 วัน หลังการให้ยาครั้งแรกพบว่าไข่พยาธิลดลงในคนไข้ 9 คน และพบพยาธิลดลงจากการตรวจด้วยวิธี Willis ในคนไข้ 22 คน นอกจากนี้มีรายงานการรักษาเด็กที่เป็นพยาธิปากขอ ในโรงเรียน 40 แห่ง พบว่าน้ำคั้นผลสดผสมน้ำมะพร้าว สามารถรักษาพยาธิปากขอได้ดีกว่าพยาธิไส้เดือน (*Ascaris lumbricodes*) และพยาธิแหม้ (*Trichuris trichicura*) และได้ผลดีกว่ารักษาด้วย hexylresorcinol พบผลข้างเคียงเล็กน้อยกับคนไข้ไม่กี่ราย คือ คลื่นไส้ อาการอาเจียน และท้องเสีย

ผ้าไหมลายลูกแก้วย้อมมะเกลือ มีเอกลักษณ์โดดเด่น มีสีดำมันวาว ย้อมด้วยวัสดุธรรมชาติ คือ ผลมะเกลือ และต้องย้อมซ้ำไปซ้ำมาจนติดสีดำเข้ม มีกรรมวิธีการทอโดยการทอลายในตัว และใช้วิธีการแยกตะกอ 5 ตะกอ เพื่อให้เกิดลวดลายขมเป็ยกปูนเป็นวงซ้อนกันติดต่อกันตลอดทั้งผืน เมื่อเสร็จสิ้นการทอ ขั้นตอนต่อไปนำไปตัดเสื่อและย้อมมะเกลืออีกครั้งเป็นขั้นตอนสุดท้าย ส่วนลวดลายผ้าไหมลายลูกแก้วย้อมมะเกลือ อติบรรพบุรุษได้คิดค้นมาจากลวดลายของผลหวายป่า ลักษณะคล้ายผลระกำหรือสละ ซึ่งมีรูปร่างเป็นช่อคล้ายลูกแก้วในปัจจุบัน แล้วนำไปใช้เป็นลวดลายทอผ้าขึ้นมาเป็นลักษณะรูปสี่เหลี่ยมขมเป็ยกปูนซ้อนกันตลอดทั้งผืน

กรรมวิธีการทอ การทอผ้าไหมลายลูกแก้วย้อมมะเกลือ เป็นการใช้เทคนิคการเพิ่มตะกอให้มากขึ้นกว่าสองตะกอ ลายผ้าที่ได้จะเป็นลายดอกปูนขึ้นมาตลอดทั้งผืนเป็นผ้าทอที่ต้องใช้ความสัมพันธ์ในการเทียบตะกออย่างชำนาญ นอกจากนี้ใช้เส้นยืนและเส้นพุ่งย้อมสีเดียวกัน มีลักษณะการทอแบบยกดอก จะแตกต่างจากการทอผ้าพื้นที่ใช้ตะกอเป็นตัวกำหนดลาย มีจุดกลับโดยยกตะกอย้อนกลับ แล้วเก็บตะกอตามลวดลายที่กำหนดไว้

กรรมวิธีการย้อม วิธีการย้อมผ้าไหมลายลูกแก้วด้วยมะเกลือ สามารถนำมะเกลือผลดิบหรือผลสุกมาย้อมได้ การใช้มะเกลือผลดิบ คือ นำผลดิบมาตำให้ละเอียด กรองเอาแต่น้ำสีเหลืองมาใช้ย้อมผ้า ผ้านั้นจะมีสีเหลือง แต่เมื่อตากให้แห้งจะมีสีเขียวจะต้องย้อมและตากแห้งอย่างนี้ซ้ำ ๆ กัน 5 - 6 ครั้ง ผ้าจะเปลี่ยนสีจนกระทั่งกลายเป็นสีดำตามต้องการ และการใช้มะเกลือผลสุกคือ นำผลสุกสีด้ามมาบดละเอียด กรองแต่น้ำสีด้ามาย้อมผ้า โดยย้อมแล้วตาก แล้วนำกลับมาย้อมซ้ำอีกประมาณ 3 ครั้ง ถ้าจะให้ผ้ามีสีดำนสนิทและเป็นมันเงาด้วย ให้นำผ้าไปหมักในโคลน 1 - 2 คืบ หรือน้อย 5 ชั่วโมงแล้วจากนั้นจึงนำมาซักให้สะอาดการย้อมสีดำด้วยมะเกลือ มีกรรมวิธีการผลิตตามภูมิปัญญา 2 วิธี รายละเอียดดังนี้

1. การย้อมเย็น นิยมทอเป็นผ้าลายลูกแก้วแล้วนำมาตัดเป็นเสื่อหรือกางเกงขาบ จึงนำไปย้อมมะเกลือเสื่อขนาด 1 ตัว ต่อ มะเกลือ 8 กิโลกรัม มะเกลือที่นำมาย้อมไม่ควรอ่อนหรือแก่เกินไปการย้อมเย็น เป็นวิธีการหมักหรือแช่เส้นด้ายที่จะย้อมในน้ำสีที่เตรียมไว้ เช่น น้ำสีจากผลมะเกลือ ตะโก ขมิ้น ต้องนำมาโขลกและคั้นเอาเฉพาะส่วนที่เป็นน้ำเท่านั้น จากนั้นนำเส้นใยฝ้ายมาคลุกเคล้าให้ทั่วเส้นใย หมักไว้ประมาณ 1-2 ชั่วโมงครึ่ง นำขึ้นบิดให้พอหมาดผึ่งลมจนแห้งแล้วนำมาอบหรือหนึ่งด้วยไอน้ำ ขั้นตอนต่อไปคือการนำไปย้อมหรือหมักด้วยโคลนดินตามลำดับของขบวนการย้อมต่อไป การย้อมเย็นจะทำให้ได้สีสวยกว่าการย้อมร้อนเฉพาะการย้อมมะเกลือ ตะโก ซึ่งเป็นกรรมวิธีการย้อมแบบโบราณ

วิธีการย้อม คือ นำมะเกลือประมาณ 1 กิโลกรัม โขลกให้ละเอียด ใส่ปูนใสประมาณ 50 กรัม ใส่ใบหนาด และใบพุทธร้อยอย่างละ 1 กำมือ โขลกรวมกันให้ละเอียด เพื่อให้มีสีดำ เติมน้ำลงในมะเกลือที่โขลกแล้วประมาณ 8 ลิตร คนให้เข้ากันแล้วกรองเอากากทิ้ง โดยกรอง 2

ครึ่ง ครั้งแรกกรองด้วยผ้ามุ้งเขียวทับซ้อนกัน 2 – 3 ชั้น ใส่ถังไว้ ครั้งที่สองกรองละเอียดด้วยผ้าขาว เพื่อให้กากมะเกลือออกหมดจะได้น้ำมะเกลือสะอาด พักใส่ถังไว้

จากนั้นนำเกลือลงในครกไม้ ตักน้ำมะเกลือค่อย ๆ เทลงในครก แล้วใช้สากไม้ โขลกเบา ๆ พลิกกลับ เพื่อให้น้ำมะเกลือซึมเข้าในเกลือจนทั่วดีแล้ว จึงนำไปตากแดดโดยปูราบลงกับ พื้นดินลานบ้าน เพื่อไม่ให้น้ำมะเกลือไหลออกจากเกลือ ปล่อยให้จนแห้งหมาด ๆ จึงนำเกลือมาชুবน้ำ มะเกลือเหมือนครั้งแรกอีก และนำไปตากแดดเหมือนเดิม โดยใน 1 วัน จะย้อมซ้ำและตากได้ ประมาณ 3 – 4 ครั้ง ก่อนเก็บไว้ย้อมวันต่อไป นำเกลือย้อมมะเกลือที่ตากแดดแห้งแล้ว มาลวกน้ำร้อน โดยต้มน้ำพอท่วมเกลือให้น้ำเดือด แล้วยกลงเอาเกลือลงลงในหม้อกดลงให้น้ำท่วมเกลือปิดฝาหม้อ ปล่อยให้เย็น จึงนำขึ้นจากหม้อ บิดหมาด ๆ พักไว้ในถัง รอย้อมวันต่อไป (ย้อมเสร็จในแต่ละวันต้อง ลวกน้ำร้อนทุกวัน เพื่อให้ยางมะเกลือละลายและเศษฝุ่นต่าง ๆ ออก เกลือจะได้อ่อน นุ่ม ไม่แข็ง กระด้าง และน้ำมะเกลือต้องเตรียมใหม่ทุกวัน)

เมื่อย้อมได้วันละ 3 – 4 ครั้ง ได้ประมาณ 7-8 วัน แล้ว เห็นว่าสีมีสีดำสนิท แล้วให้หยุดย้อม และนำเกลือมาอบหอม วิธีการอบหอมนั้น นำพืชใบหอมต่าง ๆ ได้แก่ ว่านหอม ใบ หนาด ขมิ้น พุดสร้อย ใบเสน คำพอง มาต้มนรวมกันใส่น้ำพอท่วมเกลือ ต้มให้เดือดประมาณ 10 นาที ยกหม้อลงจากไฟ นำเกลือลงแช่โดยกดลงให้จม อยู่ในน้ำ ปิดฝาหม้อให้มิดชิดปล่อยให้เย็น จึงนำไปตาก แดดให้แห้ง นำเกลือที่ตากแดดแล้ว มาล้างน้ำให้สะอาด 2 – 3 ครั้ง จึงนำไปตากแดดให้แห้ง ก็นำไป สวมใส่ได้ ถ้าต้องการให้เรียบ ก็นำไปรีดด้วยไฟอ่อน ๆ ก็จะมีนวลสวยงาม

2. การย้อมร้อน นิยมย้อมเส้นไหม วิธีการย้อม คือ นำใช้เส้นไหมที่ลอกกาบ แล้ว 1 กิโลกรัมต่อ มะเกลือ 10 กิโลกรัม แบ่งมะเกลือ 2 กิโลกรัม โขลกให้ละเอียดผสมปูนใส ประมาณ 200 กรัม เมื่อโขลกมะเกลือละเอียดดีแล้ว เติมน้ำสะอาดประมาณ 7 ลิตร คนให้เข้ากันดี แล้ว กรองเอาแต่น้ำ 2 – 3 ครั้ง เอากากออกให้หมด แล้วเอาน้ำมะเกลือใส่หม้อขึ้นตั้งไฟต้มให้เดือด จากนั้นนำเส้นไหมลงแช่น้ำประมาณ 10 นาที แล้วนำเส้นไหมขึ้นจากน้ำบิด ให้หมาด ๆ นำเส้นไหมใส่ห้วง ๆ ละ 2 ไจ จึงนำลงต้มย้อมในหม้อ หมั่นพลิกกลับเส้นไหม ย้อมนาน ประมาณ 1 ชั่วโมง แล้วนำเส้นไหมไปล้างน้ำสะอาด 2 – 3 ครั้ง แล้วนำไปตากแดด ทำซ้ำอีก 2 ครั้ง หลังจากย้อมได้ 3 ครั้งแล้ว จึงนำเส้นไหมไปหมักโคลน โดยเอาโคลนจาก หนองน้ำนิ่ง เอาทั้งน้ำและโคลนมาด้วย กรองเอาสิ่งสกปรกปรกออกเหลือแต่น้ำโคลนละเอียด ใส่ใน กะละมัง จากนั้นนำเส้นไหมลงหมักในโคลน ให้โคลนท่วมเส้นไหม หมักไว้ 1 คืน จากนั้นนำเส้นไหม ขึ้นจากโคลนล้างน้ำให้สะอาด แล้วนำไปตากแดดจากนั้นเตรียมน้ำมะเกลืออีกครั้ง แล้วนำเส้นไหมที่ หมักโคลนแล้วมาย้อม และนำไปหมักโคลนอีก ทำเช่นนี้อีก 2 – 3 ครั้ง เมื่อได้เส้นไหมมีสีดำสนิทแล้ว นำเส้นไหมไปล้างน้ำให้สะอาด ตากแดดให้แห้ง เพื่อจะนำไปทอผ้าต่อไป

การย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติ

สีธรรมชาติมีบทบาทเกี่ยวข้องกับวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์มาช้านานตั้งแต่สมัยโบราณ มนุษย์ได้เรียนรู้ที่จะนำสีจากวัสดุธรรมชาติมาใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การทาสีตามร่างกาย การทาสีลงบนภาชนะเครื่องปั้นดินเผา ย้อมสิ่งทอเครื่องใช้ เครื่องนุ่งห่ม ภาควาดฝาผนังและ เป็นส่วนประกอบ ในพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น สีที่ได้อ้อมได้จากธรรมชาติจะได้อ้อมมาจากทุกส่วนของพืช ไม่ว่าจะเป็น ราก เปลือก ลำต้น เนื้อไม้ ใบ ดอก ผลและเมล็ดสีและการใช้ประโยชน์สารสีที่ได้จากพืชเป็นที่รู้จักมาแต่สมัยโบราณ ความรู้เกี่ยวกับสารสีและการใช้ประโยชน์จากสีจาก Woad (*Isatis Tinctoria* L.), *Rubia* spp. และคราม (*Indigofera* spp.) ในการย้อมเสื้อผ้า ผ้า และตกแต่งเครื่องมือเครื่องใช้มานานมากกว่า 2,000 ปี รายงานครั้งแรกของการใช้ครามในประเทศจีนมีอายุมากกว่า 6,000 ปี ตัวอย่างหนังที่ย้อมสีแดง สีเหลือง และสีเขียวที่พบในอียิปต์ มีอายุมากกว่า 4,000 ปี สีเหลือง อาจได้มาจากเปลือกของทับทิม และสีแดงจากรากของ Madder (*Rubia Tinctorum* L.) ในกรีกและโรมันใช้สีแดงจากเทียนกิ่ง (*Lawsonia inermis* L.) เป็นเครื่องสำอาง โดยเฉพาะใช้ย้อมสีผมให้มีสีออกเหลืองแดง ในคริสต์ศตวรรษที่ 16 มีการปลูกคราม (*Indigofera Tinctoria* L.) ในอินเดียและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างกว้างขวาง มีบันทึกเกี่ยวกับครามและสีที่ได้ในตำราสันสกฤตที่มีอายุ 4,000 ปี (Krochmal & Krochmal, 1974) ต้นครามและ Woad ให้สีน้ำเงินดำ ในยุโรปมีการแข่งขันด้านการค้าระหว่างสีจาก Woad ที่มีการปลูกในฝรั่งเศส เยอรมัน และอังกฤษเป็นส่วนใหญ่ และครามที่นำเข้ามาจากอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีบทลงโทษอย่างรุนแรงแก่ผู้จำหน่ายครามก่อนที่ครามจะเป็นที่ยอมรับและมีความสำคัญเหนือ Woad ในที่สุด พลอย เหลืองไฟโรจน์ (2550) ได้กล่าวถึงสีธรรมชาติ หมายถึง สารจากวัสดุธรรมชาติที่สามารถละลายน้ำได้และสามารถให้สีกับเส้นใยได้ ซึ่งอยู่ในรูปที่มีสีหรือไม่ก็ได้ ส่วนใหญ่เป็นสีที่ได้จากการสกัดจากพืช เปลือกไม้ ใบไม้ ลูกไม้ และรากไม้ มีกรรมวิธีเพื่อจะทำให้เกิดเป็นสีต่างๆได้สวยงามแปลกตา ต่างจากสีสังเคราะห์ ส่วนผสมของสีย้อม ขั้นตอนการย้อม และความประณีตในกระบวนการย้อมสีจะเป็นตัวกำหนดความงดงามและคุณภาพของสีที่ได้รับ การย้อมสีแต่ละสีก็จะมีกรรมวิธี ส่วนผสมหรือเทคนิคที่แตกต่างกันออกไป เส้นท่อนของสีธรรมชาติอยู่ที่บางสีที่ย้อมออกมาจะมีลักษณะเฉพาะที่ยากที่จะย้อมซ้ำให้เหมือนเดิมได้อีกและทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง

สีธรรมชาติเป็นสีที่สามารถละลายได้ในน้ำ และมีคุณสมบัติพิเศษที่สามารถติดเส้นใยได้ด้วยตนเอง (Substantivity) โดยไม่ต้องใช้สารอื่นช่วยในการย้อม เพียงแต่นำมาผสมน้ำก็สามารถย้อมได้ ซึ่งมีลักษณะคล้ายสีสังเคราะห์ชนิดหนึ่ง คือ สีไดเร็กต์ (Direct dye) เป็นสีที่ติดง่ายและหลุดง่ายเช่นเดียวกัน มีความคงทนของสีผ้าต่ำ ไม่สดใส

อนงค์พรรณน หัตถมาศ และสุรวางค์ ศรีเทพ (2555) ได้กล่าวถึงสีและเรื่องของสีเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่ง สีเกี่ยวข้องกับผลงานที่มนุษย์สร้างมานานแล้ว เริ่มตั้งแต่การวาดภาพในถ้ำ คน

สมัยก่อนมีความสามารถในการใช้สีกันมาก่อนเป็นอย่างดี มีการระบายสีตามผนังถ้ำ นำหินสีมา ตกแต่งเครื่องประดับ มีการแต่งกายให้ดูสวยงามด้วยสีสันทันต่าง ๆ แต่งแต้มใบหน้าบ่งบอกสัญลักษณ์ จนในปัจจุบันให้ความสำคัญของสีในการกำหนดวันในหนึ่งสัปดาห์ วันอาทิตย์ตรงกับสีแดง วันจันทร์ ตรงกับสีเหลือง และในวันอื่นๆก็มีการกำหนดสีครบหนึ่งสัปดาห์พอดี และยังเป็นที่ยอมรับกัน โดยทั่วไปว่าสีเป็นตัวกำหนดสัญญาณ สีเขียวหมายถึงไป สีแดง หมายถึงหยุด สีส้มให้เตรียมพร้อม และเมื่อมีความสำคัญเช่นนี้แล้ว เสื้อผ้าของใช้ก็ย่อมมีสีให้เลือกได้หลากหลายตามใจชอบได้เช่นกัน

สีมีบทบาทและเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของมนุษย์มายาวนานในหลายพันปี ก่อนหน้านี้ การทาสีตามร่างกายเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมในการทำสงครามและการฝังศพ มีการค้นพบ ภาพวาดสีเกี่ยวกับการล่าสัตว์ในถ้ำที่เคยเป็นที่พักอาศัยของมนุษย์ยุคหินและเสื้อผ้าเครื่องใช้ที่มีสีสันทัน ในหลุมฝังศพโบราณในอียิปต์และอินเดีย ทั้งนี้ในยุคแรกสีที่นำมาใช้ได้จากแร่ธาตุต่างๆ

สีและการใช้ประโยชน์สารสีที่ได้จากพืชเป็นที่รู้จักมาตั้งแต่สมัยโบราณ ความรู้เกี่ยวกับสารสีและการใช้ประโยชน์จากสีจาก Woad (*Isatis Tinctoria* L.), *Rubia* spp. และคราม (*Indigofera* spp.) ในการย้อมเสื้อผ้าและตกแต่งเครื่องมือเครื่องใช้มานานมากกว่า 2,000 ปี รายงานครั้งแรกในการใช้ครามในจีนมีอายุมากกว่า 6,000 ปี ตัวอย่างหนังที่ย้อมสีแดง เหลืองและเขียวที่พบในอียิปต์มีอายุมากกว่า 4,000 ปี สีเหลืองอาจได้มาจากเปลือกของทับทิมและสีแดงจากรากของ Madder (*Rubia Tinctorum* L.) ในกรีกและโรมันใช้สีแดงจากเทียนกิ่ง (*Lawsonia Inermis* L.) เป็นเครื่องสำอาง โดยเฉพาะใช้ย้อมสีผมให้มีสีออกเหลืองแดง ในคริสต์ศตวรรษที่ 16 มีการปลูกคราม (*Indigofera Tinctoria* L.) ในอินเดียและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างกว้างขวาง มีบันทึกเกี่ยวกับครามและสีที่ได้ในสันสกฤตที่มีอายุ 4,000 ปี (Krochmal & Krochmal, 1974) ต้นคราม และ Woad ให้สีน้ำเงินดำ ในยุโรปมีการแข่งขันด้านการค้าระหว่างสีจาก Woad ที่มีการปลูกใน ฝรั่งเศส เยอรมัน และอังกฤษเป็นส่วนใหญ่ และครามที่นำเข้ามาจากอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีบทลงโทษอย่างรุนแรงแก่ผู้จำหน่ายครามก่อนที่ครามจะเป็นที่ยอมรับและมีความสำคัญเหนือ Woad ในที่สุด

ซิลิกา วรรณจันทร์ (2554) ได้อ้างถึงการใช้ประโยชน์สีหลายชนิดจากพืชมีจุดสูงสุด ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ในช่วงปลายมีการใช้สีสังเคราะห์เป็นส่วนใหญ่แทนการใช้สีจากพืช นับจากการสังเคราะห์ Mauveie ในปี ค.ศ.1856 มีสีม่วงซึ่งได้จากการสังเคราะห์ Aniline Dye ใช้ประโยชน์ส่วนใหญ่ในการย้อมผ้าไหม สาร Aligarin สกัดได้จาก *Rubia Tinctorum* L. ให้สีแดง สามารถสังเคราะห์ได้เป็นครั้งแรกในเยอรมัน ปี ค.ศ.1869 (Von Wiesner. 1927) ติดตามมาด้วยการสังเคราะห์คราม ซึ่งมีการผลิตเป็นปริมาณมากนับตั้งแต่ปี ค.ศ.1897 เป็นต้นมา ความนิยมในการใช้สีสังเคราะห์มีมากกว่าสีที่ได้จากพืชเพราะสีสังเคราะห์มีราคาถูกและมีความบริสุทธิ์มากกว่าสารสีที่ได้จากพืชลดลงอย่างรวดเร็ว ดังเห็นได้จากในปี ค.ศ.1896 มีเพียงการใช้ครามที่ผลิตจากบริติชอินเดีย

เท่านั้น คิดเป็นปริมาณ 4 เปอร์เซ็นต์ของครามที่ใช้อยู่ทั้งหมด และเมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ 20 สารสรจากพืชมีความสำคัญในระดับท้องถิ่นเท่านั้น

เครื่องนุ่งห่มเป็นปัจจัยที่จำเป็นเพื่อการดำรงชีวิตมนุษย์ แต่เดิมมาเสื้อผ้ายังไม่มีการผลิต ไม่มีให้เลือกมากมายอย่างเช่นปัจจุบัน ด้วยเหตุดังกล่าวมนุษย์จึงจำเป็นต้องคิดหาทางผลิตเครื่องนุ่งห่มใช้เอง และได้สืบทอดวิธีการต่อเนื่องกันมาจนกลายเป็นจิตสำนึกด้านศิลปวัฒนธรรมและหัตถกรรมสิ่งทอ ทั้งเป็นการทอมือและใช้เครื่องจักร ต่างก็ได้พัฒนารูปลักษณะและสีสันทันอย่างไม่หยุดยั้ง ทั้งผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าลายขีด ผ้าไหมมัดหมี่ เป็นต้น เมื่อมีเสื้อผ้าแพรพรรณเกิดขึ้น ก็ได้เกิดการคิดค้นการสร้างสีสันทดลายนบนผืนผ้าจากภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นต้นว่า สามารถเลือกค้นหาสีธรรมชาติจากป่าวัฒนธรรม ซึ่งอยู่แวดล้อมใกล้ตัวที่สุด ไม่ว่าจะเป็นเปลือกใบ แก่น ตลอดจนผลได้นำมาปรับเปลี่ยนใช้อย่างรู้คุณค่า เป็นต้นว่าสีเหลืองที่ได้มาจากต้นเขหรือแก่นขนุนสีแดง ได้จากครั่งสีน้ำเงินได้จากต้นคราม แต่เนื่องจากกรรมวิธีในการย้อมยุ่งยากขาดแคลนวัตถุดิบ อีกทั้งมีสีเคมีเข้ามาจำหน่าย ทำให้ความต้องการในการใช้สีธรรมชาติลดน้อยลงแม้ว่าจะมีคุณภาพดีก็ตาม อันที่จริงสีธรรมชาติที่ใช้ย้อมผ้าจากภูมิปัญญาดั้งเดิมนั้นได้วัตถุดิบมาจากพืช สัตว์ และแร่ธาตุ สีหลักที่ใช้ย้อมผ้าหรือที่เรียกว่า “แม่สี” ที่กลุ่มแม่บ้านหลายชุมชนยังกระทำสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ สีดำที่ได้จากผลมะเกลือ สีน้ำเงินที่ได้จากครามหรือฮ่อม สีเหลืองที่ได้จากแก่นเขหรือขนุน และสีแดงที่ได้มาจากครั่งซึ่งเป็นสัตว์ แต่อาศัยเกาะเกี่ยวทำรังตามต้นไม้

สีธรรมชาติเป็นสีที่ได้จากพืช สัตว์และแร่ธาตุต่างๆ สามารถนำมาย้อมได้ทั้งแบบย้อมร้อนและแบบย้อมเย็น สีธรรมชาติเป็นสีที่ต้องอาศัยสารช่วยในการเร่งกระตุ้นช่วยให้สีออกเร็ว และให้สีติดแน่นกับเส้นไหม ทำให้สีไม่ตกเวลาซัก การย้อมสีธรรมชาติ เป็นการลดการใช้สารเคมี ที่ทำให้เกิดโรคต่างๆ ในระบบทางเดินหายใจ โรคกระเพาะ โรคผิวหนัง ที่เกิดจากการสะสมของสารเคมี จากการย้อมผ้าด้วยสีเคมี ที่มีกลิ่นฉุน แสบจุก ทำให้เกิดอาการวิงเวียน เป็นโรคพิษสำแดง ไม่สามารถที่จะย้อมใหม่ต่อไปได้ จนทำให้กลุ่มสตรี แม่บ้านหันกลับมาใช้ย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติ เพราะสีธรรมชาติเป็นสีที่บริสุทธิ์ ไม่มีพิษต่อร่างกาย ไม่ก่อให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บ และผ้าที่ได้มีความโดดเด่นเฉพาะ เวลาทอขึ้นเงา สีไม่ตก ใส่สบาย แต่ขั้นตอนการทำยุ่งยากและวุ่นวาย ต้องอาศัยทักษะ ความอดทน ความชำนาญ และประสบการณ์ในการย้อมสีแต่ครั้งให้เหมือนกัน การจัดกลุ่มของสีธรรมชาติชนิดต่างๆ แยกเป็นโทนสี ดังนี้

โทนสีแดง ได้จากครั่ง รากยอป่า มะไฟ แก่น เมล็ดคำแสด แก่นฝาง เปลือกสมอไม้ เหมือด เม็ดสะตือใบสัก เปลือกสะเดา ดอกมะลิวัลย์ แก่นกะหล่ำ แก่นประดู่ เปลือกส้มเสี้ยว

โทนสีเหลือง ได้จากหัวขมิ้นชัน ขมิ้นอ้อย แก่นไม้พุด ดอกกรรณิการ้ รากฝาง ใบมะขาม ผลดิบมะตูม เปลือกมะขามป้อม เปลือกผลมังคุด ดอกพกากรอง เปลือกประโหด แก่นเข

ใบเสเนียนต์ แก่นแค แก่นฝรั่ง หัวไพร แก่นสุพรรณิการ์ แก่นต้นปีบ ต้นมหาภาพ ใบชี้เหล็ก แก่นขนุน
ลูกมะตายนต์ ต้นสะตือ ใบเทียนกิ่ง

โชนสีน้ำตาล ได้จากเปลือกไม้โกงกาง เปลือกสีเสียด เปลือกพยอม เปลือกผล
ทับทิม เปลือกคาง เปลือกโป่งขาว เปลือกสนทะเล เปลือกเสมต่า เปลือกถนนทรี เปลือกผาดแดง
เปลือกมะหาด เปลือกเคี่ยม เปลือกตัวขน ผลอาราง แก่นคุณ

โชนสีน้ำเงิน ได้จากใบบวบ ใบหูกวาง เปลือกเพกา เปลือกต้นมะริด เปลือกสมอ
เปลือกกระทูด ใบเลี่ยน เปลือกสมอภิกษุ ใบตะขบ

โชนสีด่า ได้จาก ผลมะเกลือ ผลสมอภิกษุ ใบกระเม็ง ผลมะกอกเลื่อม เปลือก
รกฟ้า ผลตบเต่า เปลือกมะเขือเทศ

สีธรรมชาติคือสีที่สกัดได้จากวัตถุดิบจากแหล่งธรรมชาติเช่น พืช สัตว์ และแร่ธาตุ
ต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้นมาจากกระบวนการตามธรรมชาติ สีธรรมชาติมีบทบาทเกี่ยวข้องกับวิถีการดำรงชีวิต
ของมนุษย์มายาวนานนับตั้งแต่สมัยโบราณ มนุษย์ได้เรียนรู้ที่จะนำสีจากวัสดุธรรมชาติมาใช้ใน
กิจกรรมต่างๆ เช่น ทาสีตามร่างกาย สีของภาชนะเครื่องปั้นดินเผา ย้อมสิ่งทอ เครื่องใช้ เครื่องนุ่งห่ม
ภาพวาดฝาผนัง และเป็นส่วนประกอบในพิธีกรรมต่างๆตามความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น สีธรรมชาติที่
มีการใช้ในอดีตนั้นมักจะได้มาจาก พืช สัตว์ และแร่ธาตุต่างๆ โดยมีพัฒนาการสืบทอดกันมาจนถึง
ปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น การใช้สีในการประกอบอาหาร และขนม การย้อมสิ่งทอ เครื่องนุ่งห่ม การย้อม
เครื่องมือ เครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น เครื่องมือดักจับสัตว์น้ำ การใช้เขม่าหรือคันไฟรมเครื่องจักสาน
ให้เกิดสีและเสริมความทนทาน การใช้ทำภาพเขียน ปัจจุบันมีการหันกลับมาให้ความสนใจใช้สีจาก
วัสดุธรรมชาติเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยต่างๆ ดังนี้

กระแสความต้องการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่สืบทอดกันมาจากอดีต
ให้คงอยู่ในสังคมสืบไป การย้อมสีธรรมชาติซึ่งเป็นหนึ่งในภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงได้รับการสนับสนุนมาก
ขึ้นจากทั้งภาค รัฐ ภาคเอกชน และประชาชนทั่วไป ปัญหาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งเกิดจากใช้สี
สังเคราะห์และสารเคมีอันตรายในอุตสาหกรรมการผลิตสิ่งทอ สารเคมีที่ตกค้างและปนเปื้อนในน้ำทิ้ง
ที่เกิดจากกระบวนการฟอกย้อม ทำให้เกิดการเน่า-เสียของแหล่งน้ำธรรมชาติต่างๆ ปัญหาความไม่
ปลอดภัย และผลกระทบต่อสุขภาพของผู้ปฏิบัติงานฟอกย้อม ซึ่งเกิดจากการสัมผัสกับสารเคมี และสี
สังเคราะห์ โดยเฉพาะสีสังเคราะห์บางประเภทที่เป็นสารก่อมะเร็ง การให้ความสนใจต่อความ
ปลอดภัยและอันตรายของสารเคมีตกค้างบนผลิตภัณฑ์ สิ่งทอของประชาชน ทำให้มีการกำหนดชนิดสี
สังเคราะห์ที่จะใช้กับสิ่งทอแต่ละประเภท ทำให้เกิดความระมัดระวังในการใช้สิ่งทอย้อมสีสังเคราะห์
และหันมาใช้สิ่งทอที่ได้มาจากการย้อมสีธรรมชาติเพิ่มมากขึ้น การตื่นตัวด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
และระบบนิเวศ ทำให้เกิดค่านิยมต่อต้าน สินค้าที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และอุปโภค/บริโภค มี
การใช้สินค้าที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมหรือ “ผลิตภัณฑ์ฉลาดเขียว” เพิ่มมากขึ้น โดยสินค้าที่ที่จะต้อง

เกิดจากกระบวนการผลิตที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ไม่มีผลกระทบต่อผู้บริโภค และสินค้าใช้แล้วเมื่อเป็นขยะต้องไม่ก่อมลพิษต่อไป คำนิยมดังกล่าวมีส่วนสำคัญในการผลักดันให้มีการหันกลับมาใช้สิ่งทอย้อมสีย้อมธรรมชาติเพิ่มมากขึ้น

วัตถุดิบย้อมสี ด้วยภูมิปัญญาของมนุษย์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้มีการเรียนรู้ที่จะใช้ประโยชน์จากสี ซึ่งสกัดจากวัตถุดิบธรรมชาติ โดยการนำมาย้อมเส้นใยและผืนผ้า เพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มและใช้สอยในชีวิตประจำวัน สีย้อมธรรมชาตินั้นสามารถจำแนกตามแหล่งที่มาได้ดังนี้ สีย้อมธรรมชาติจากแร่ธาตุ (Mineral Dyes) สีธรรมชาติประเภทนี้เป็นสีที่เกิดจากสารประกอบของโลหะ จำพวก เหล็ก โครเมียม ตะกั่ว แมงกานีส ทองแดง โคบอลต์ และนิกเกิล ซึ่งในอดีตเป็นกลุ่มสีที่มีความสำคัญมากแต่ในปัจจุบันไม่ปรากฏแหล่งผลิตและการใช้สีกลุ่มดังกล่าว สำหรับประเทศไทยในปัจจุบันยังมีการใช้สีธรรมชาติจากแร่ธาตุในการย้อมสีสิ่งทอ คือ สีจากโคลนและดินแดง ซึ่งเป็นวัสดุที่มีสารประกอบพวกอลูมิเนียมซิลิเกต และสารประกอบโลหะอยู่

สีย้อมธรรมชาติจากสัตว์ (Animal Dyes) สีธรรมชาติจากสัตว์ คือ สารสีที่ได้จากสารที่ขับออกจาก ตัวสัตว์ หรือตัวสัตว์เอง สำหรับประเทศไทยมีการใช้สีจากแมลง คือ ครั่ง โดยตัวครั่งจะดูดกินน้ำเลี้ยงของต้นไม้แล้วขับสารสีแดงที่เรียกว่า ยางครั่ง ออกมาหุ้มรอบตัวเป็นรัง สารสีแดงที่ถูกขับออกมาจากตัวครั่งดังกล่าวมานี้ถูกนำมาใช้ประโยชน์ ทั้งในการย้อมสิ่งทอ ผสมในอาหาร และใช้ในอุตสาหกรรมหลายประเภท สำหรับเส้นใยที่ย้อมด้วยครั่งคือ ไหม ขนสัตว์ และผ้า เชื่อกันว่าคุณภาพของสีที่ได้จากการย้อมด้วยครั่งจะขึ้นกับชนิดของต้นไม้มันที่ใช้เลี้ยงครั่ง

สีย้อมธรรมชาติจากพืช (Vegetable Dyes) สีย้อมที่ได้จากพืชจัดเป็นกลุ่มสารสีหลักของสีย้อมธรรมชาติ โดยเป็นสีย้อมที่ได้จากทุกส่วนของพืชทั้ง ราก เปลือก ลำต้น เนื้อไม้ ใบ ดอก ผล และเมล็ด ซึ่งสีย้อมกลุ่มนี้มีความหลากหลาย สามารถแบ่งโดยใช้กรรมวิธีการย้อมเป็นเกณฑ์ได้ 2 กลุ่มคือ

การย้อมเย็น หรือการย้อมแบบหมัก เป็นสีย้อมที่ได้จากพืช เช่น ผลมะเกลือ ห้อม และคราม เป็นการย้อมสีจากพืชที่มีกรรมวิธีการย้อมโดยไม่ใช้ความร้อน แต่อาศัยคุณสมบัติธรรมชาติของสารสี และปฏิกิริยาเคมีทางธรรมชาติช่วยให้สารสีติดกับเส้นใย โดยจะหมักเส้นใยไว้ในน้ำย้อมที่อุณหภูมิปกติ ซึ่งพืชแต่ละชนิดจะมีรายละเอียดวิธีการย้อมที่แตกต่างกันตามชนิดของสารสีที่ได้จากพืช

การย้อมแบบร้อน สีย้อมธรรมชาติที่ใช้การย้อมแบบร้อน จะเป็นสีย้อมที่ได้จากพืชทั่วไปและครั่ง โดยจะนำวัตถุดิบย้อมสีมาสับให้ละเอียดแล้วต้มให้เดือดเพื่อสกัดสารสีออกจากพืช จากนั้นจึงทำการย้อมกับเส้นใย จะมีการใช้ความร้อนและสารช่วยย้อมช่วยให้สารสีติดกับเส้นใย

พืชแต่ละชนิดที่นำมาย้อมใช้เส้นใยธรรมชาติมีการติดสีและคงทนต่อการขจัดถูหรือแสงไม่เท่ากันขึ้น อยู่กับองค์ประกอบภายในของพืชและเส้นใยที่นำมาใช้ย้อม จึงมีการใช้สารประกอบต่างๆ มาเป็นตัวช่วยในการทำให้เส้นใยดูดซับสีให้สีเกาะเส้นใยได้แน่นขึ้น มีความทนทานต่อแสง และ

การขัดถูเพิ่มขึ้น ซึ่งเรียกว่า สารช่วยย้อม และสารช่วยให้สีติด สารเหล่านี้นอกจากจะเป็นตัวจับย้อมสี และเพิ่มการติดสีในเส้นใยแล้วยังช่วยเปลี่ยนเฉดสีให้เข้มจาง หรือสดใส สว่างขึ้น

1. สารช่วยย้อม หรือ สารกระตุ้นสี เป็นสารที่ช่วยให้สีติดกับเส้นด้ายดีขึ้นและเปลี่ยนเฉดสีธรรมชาติให้เปลี่ยนแปลงไปจากสีเดิม ในสมัยโบราณจะใช้การเติมมูลหรือปัสสาวะสัตว์ ลงไปในถังย้อม ปัจจุบันมีการใช้สารที่ได้จากทั้งสารเคมีและสารธรรมชาติดังนี้

1.1 สารช่วยย้อมเคมี (มอร์แดนท์) หมายถึง วัตถุธาตุที่ใช้ผสมสีเพื่อให้สีติดแน่นกับผ้าที่ย้อม ส่วนใหญ่เป็นเกลือของโลหะพวกอลูมิเนียม เหล็ก ทองแดง ดีบุก โครเมียม สำหรับมอร์แดนท์ที่แนะนำให้ใช้สำหรับการย้อมระดับอุตสาหกรรมในครัวเรือนเป็นสารเคมีเกรดการค้า ซึ่งมีราคาถูก คุณภาพเหมาะสมกับงาน มีวิธีการใช้งานที่สะดวกโดยการชั่ง ตวง วัดพื้นฐาน แล้วนำไปละลายน้ำตามอัตราส่วนที่ต้องการและหาซื้อได้ง่ายจากร้านค้าสารเคมีทางวิทยาศาสตร์ หรือทางการแพทย์ทั่วไป สารมอร์แดนท์ที่ใช้กันทั่วไปคือ

1.1.1 สารส้ม (มอร์แดนท์อลูมิเนียม) จะช่วยจับย้อมสีกับเส้นด้ายและ ช่วยให้สีสดใส สว่างขึ้น มักใช้กับการย้อมสี น้ำตาล-เหลือง-เขียว

1.1.2 จุนสี (มอร์แดนท์ทองแดง) ช่วยให้สีติดและเข้มขึ้น ใช้กับการย้อมสีเขียว-น้ำตาล ข้อเสนอแนะสำหรับการใช้มอร์แดนท์ทองแดง คือ ไม่ควรใช้ในปริมาณที่มากเกินไป เพราะจะทำให้เกิดการตกค้าง ของทองแดงในน้ำทิ้งหลังการย้อมได้

1.1.3 เฟอร์รัสซัลเฟต (มอร์แดนท์เหล็ก) เหล็กจะช่วยให้สีติดเส้นด้ายและช่วยเปลี่ยนเฉดสีธรรมชาติเดิมจากพืชเป็นสีโทน เทา-ดำ ซึ่งมอร์แดนท์เหล็กมีข้อดี คือ สามารถควบคุมปริมาณการใช้ได้ แต่มีข้อควรระวังคือไม่ควรใช้ในปริมาณที่มากเกินไปเพราะเหล็กจะทำให้เส้นด้ายเปื่อย

1.2 สารช่วยย้อมธรรมชาติ (มอร์แดนท์ธรรมชาติ) หมายถึง สารประกอบน้ำหมักธรรมชาติ ที่ช่วยในการย้อมสีและบางครั้งทำให้เฉดสีเปลี่ยน เช่น น้ำปูนใส น้ำด่าง น้ำโคลน และน้ำบาดาล

1.2.1 น้ำปูนใส ได้จากปูนขาวที่ใช้กินกับหมาก หรือทำจากปูนจากการเผาเปลือกหอย โดยละลายปูนขาวในน้ำสะอาด ทิ้งไว้ให้ตกตะกอน จะได้น้ำปูนใสมาใช้เป็นสารช่วยย้อมต่อไป

1.2.2 น้ำด่าง หรือน้ำขี้เถ้า ได้จากขี้เถ้าพืช เช่น ส่วนต่างๆ ของกล้วย ต้นผักขม เปลือกของผลนุ่น กากมะพร้าว เป็นต้น เลือกรูปพืชชนิดใดชนิดหนึ่งที่ขี้สดๆ นำมาผึ่งแดดให้หมาด จากนั้นเผาให้เป็นขี้เถ้าสีขาว นำขี้เถ้าไปใส่ในอ่างที่มีน้ำอยู่ กวนให้ทั่วทิ้งไว้ 4 – 5 ชั่วโมงขี้เถ้าจะตกตะกอน นำน้ำที่ได้ไปกรองให้สะอาดแล้วจึงนำไปใช้งาน เรียกว่า “น้ำด่างหรือน้ำขี้เถ้า” อีกวิธี

หนึ่งนำซีเถาที่ได้ไปใส่ในกระป๋องที่เจาะรูเล็กๆ รองก้นด้วยปุ๋ยฝ้าย หรือโยมะพร้าวใส่ซีเถาจนเกือบเต็ม กดให้แน่นเติมน้ำให้ท่วมซีเถา แขนงกระป๋องทิ้งไว้ รองเอาแต่น้ำต่างไปใช้งาน

1.2.3 กรด ได้จากพืชที่มีรสเปรี้ยว เช่น น้ำมะนาว น้ำใบหรือฝักส้มป่อย น้ำมะขามเปียก

1.2.4 น้ำบาดาล หรือ น้ำสนิมเหล็ก จะใช้น้ำบ่อบาดาลที่เป็นสนิม หรือน้ำ เหล็กไปเผาไฟให้แดงแล้วนำไปแช่น้ำ ทิ้งไว้ 3 วันจึงนำน้ำสนิมมาใช้ได้ น้ำสนิมจะช่วยให้สีเข้มขึ้น ให้เฉดสีเทา-ดำเหมือนมอร์แดนท์เหล็ก แต่ถ้าสนิมมากเกินไปจะทำให้เส้นใยเปียกได้เช่นกัน

1.2.5 น้ำโคลน เตรียมจากโคลนใต้สระ หรือบ่อที่มีน้ำขังตลอดปี ใช้ดิน โคลนมาละลายในน้ำเปล่า สัดส่วนน้ำ 1 ส่วนต่อดินโคลน 1 ส่วนจะช่วยให้ได้โทนสีเข้มขึ้น หรือโทนสี เทา-ดำเช่นเดียวกับน้ำสนิม

การใช้สารช่วยย้อมในการย้อมผ้ามี 3 วิธี คือ

1. การใช้ก่อนการย้อมสี ซึ่งต้องนำเส้นด้ายไปชุบสารช่วยย้อมก่อนนำไป ย้อมสีธรรมชาติ
2. การใช้พร้อมกับการย้อมสี เป็นการใส่สารช่วยย้อมไปในน้ำสีแล้วจึงนำ เส้นด้าย ลงย้อม
3. การใช้หลังย้อมสี นำเส้นด้ายไปย้อมสีก่อนแล้วจึงนำไปย้อมกับสารช่วย ย้อมภายหลัง

2. สารช่วยให้สีติด ในการย้อมสีธรรมชาติมีการใช้สารช่วยให้สีติดเส้นด้าย โดยสารดังกล่าวจะใช้ย้อมเส้นด้ายก่อนการย้อมสี หรือใช้ผสมในน้ำสีย้อม

สารฝาด หรือ แทนนิน สารแทนนินจะมีอยู่ในส่วนต่างๆ ของพืชที่มีรสฝาด และขม เช่น ลูกหมาก เปลือกเพกา เปลือกสีเสียด เปลือกผลทับทิม เปลือกประตูใบยูคา ใบเหมือด แอ เป็นต้น ซึ่งสารดังกล่าวมีคุณสมบัติช่วยให้สีติดกับเส้นด้ายได้ดีขึ้น โดยการต้มสกัด น้ำฝาด หรือ แทนนินจากพืชดังกล่าว แล้วนำเส้นด้ายต้มย้อมกับน้ำฝาดก่อน จากนั้นจึงนำเส้นด้ายไปย้อมกับน้ำสี ย้อมอีกครั้ง โปรตีนจากน้ำถั่วเหลือง ใช้ต้มกับเส้นด้ายก่อนการย้อมสีเพื่อช่วยในการเพิ่มโปรตีนบน เส้นด้ายทำให้สามารถย้อมสีติดได้ดีมากขึ้น ทางญี่ปุ่นจะชุบฝ้ายไหมด้วยน้ำถั่วเหลืองก่อนเสมอ โดยแช่ 1 คืน ยิ่งทำให้สีติดมาก ในญี่ปุ่นการย้อมสีธรรมชาติทั้งหมดแช่เส้นใยด้วยน้ำถั่วเหลืองเสมอ เกลือแกง จะใช้ผสมกับน้ำสีย้อมเพื่อช่วยให้สีติดเส้นด้ายได้ง่ายขึ้น

พืชให้สี

มะเกลือ ชื่อวิทยาศาสตร์ *Diospyros mollis* Griff. วงศ์ EBENACEAE ชื่อสามัญ Ebony Tree ชื่อท้องถิ่น ผีเผา (เงี้ยว - ภาคเหนือ), มะเกลือ (ทั่วไป), มั๊กเกลือ หมักเกลือ มะเกลือ (ตราด), มะเกีย มะเกือ (พายัพ-ภาคเหนือ), เกลือ (ภาคใต้) ส่วนที่ให้สี คือ ผล สีที่ได้ คือ

สีด้า, เทา ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ไม้ยืนต้นขนาดกลางจนถึงขนาดใหญ่ เปลือกเป็นรอยแตกกิ่งอ่อน มีขนนุ่มประปราย ใบ ขนาดเล็ก รูปไข่หรือรูปรี ปลายสอบแคบเข้าหากัน ส่วนโคนใบกลมมน เนื้อใบ บางเกลี้ยง ท้องใบเห็นเส้นใบชัด ออกดอกเป็นช่อตามง่ามใบ ดอก เพศผู้และเพศเมียอยู่ต่างต้นกัน โคนกลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นรูปถ้วย ผล เป็นผลสดทรงกลมผลอ่อนมีเปลือกสีเขียว เมื่อสุกจะ เปลี่ยนเป็นสีดำ

เพกา ชื่อวิทยาศาสตร์ *Oroxylum indicum* (Linn.) Vent. วงศ์ BIGNONIACEAE ชื่อท้องถิ่น มะลิดไม้, มะลันไม้, ลันฟ้า, หมากลันฟ้า, หมากลันช้าง, บักลันฟ้า ส่วน ที่ให้สี คือ เปลือก สีที่ให้ คือ เขียวอ่อน, เขียวขี้ม้า ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ เพกาเป็นไม้ยืนต้นสูง 3 - 12 เมตร เปลือกเรียบ ใบ เป็นใบประกอบยาว 30 - 200 ซม. มีใบย่อยจำนวนมาก รูปร่างคล้ายไข่ ปลายใบแหลม ใบกว้าง 4 - 8 ซม. ดอก ออกเป็นช่อใหญ่ยาว 50 - 150 ซม. ดอกย่อยมีสีม่วงแดง ผลเป็นฝักแบนยาวคล้ายดาบ กว้าง 6 - 15 ซม. ยาว 60 - 120 ซม. ภายในมีเมล็ด แบนและมีเยื่อ บางๆ อยู่ล้อมรอบ

มะหาด ชื่อวิทยาศาสตร์ *Artocarpus lakoocha* Roxb. วงศ์ URTICACEAE ชื่อสามัญ Lok Hat ชื่อท้องถิ่น กาแย ตาแป ตาแปง (มลายู - นราธิวาส), มะหาด (ภาคใต้), มะหาดใบ ใหญ่ (ตรัง), หาด (ทั่วไป) ส่วนที่ให้สี คือ แก่น สีที่ได้ คือ สีเหลือง ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ เป็นไม้ ยืนต้นขนาดใหญ่ ลำต้นตั้งตรง ผิวเปลือกนอกขรุขระแตกเป็นรอย สะเก็ดเล็กๆ มียางไหลซึม ใบ เป็น ใบเดี่ยว รูปไข่ ปลายใบแหลม โคนใบเว้ามน ใบอ่อนมีขน ดอก เป็นช่อตามบริเวณง่ามใบ มีสีเหลือง ออกดอกช่วงเดือนกุมภาพันธ์-เมษายน ผล กลมขนาดใหญ่เปลือกนอกมีผิวขรุขระ

สัก ชื่อวิทยาศาสตร์ *Tectona grandis* L.f. วงศ์ VERBENACEAE ชื่อสามัญ Teak ชื่อท้องถิ่น เซบายี้ ปีสื่อ ปายี้ เปื่อยีทส่วนที่ให้สี คือ ใบอ่อน, เปลือก, แก่น สีที่ได้ คือ เหลือง แดง, ครีมน, กากิ ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ขนาดใหญ่ผลัดใบในฤดูร้อน ตรงเปลือกเรียบหรือแตก เป็นร่องเล็กๆ สีเทา โคนเป็นพูพอนต่ำๆ เรือนยอดเป็นพุ่มทรงกลมค่อนข้างทึบเปลือกสีเทาเรียบหรือ แตกเป็นร่องตื้นตามความยาวลำต้น ใบ เดี่ยวใหญ่มากออกตรงข้ามกันเป็นคู่ปลายใบแหลมโคนมน ยาว 25 - 30 เซนติเมตร กว้างเกือบเท่ายาว ใบของต้นอ่อนจะใหญ่กว่า นี้มาก ผิวใบขนสากคายสี เขียวเข้ม ขยี้ใบสดจะมีสีแดงเหมือนเลือด ดอก ขนาดเล็ก สีขาวนวลออกเป็นช่อตาม ปลายกิ่ง ผล แห้งค่อนข้างกลมเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2 เซนติเมตร เปลือกแข็ง ภายในมี 1 - 3 เมล็ด

หูกวาง ชื่อวิทยาศาสตร์ *Treminalia catappa* Linn ชื่อสามัญ Bengal Almond, Almond, Sea Almon ชื่อท้องถิ่น โคน(นราธิวาส) ตัดมือ ตัดมือ (ตรัง) ตาปัง (พิษณุโลก, สตูล) หูกวาง (ภาคกลาง) ส่วนที่ให้สี คือ ใบ สีที่ให้ คือ เขียว ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ลักษณะทั่วไป เป็นไม้ยืนต้นผลัดใบ สูง 8 - 25 เมตร เปลือกเรียบ กิ่งแตกรอบลำต้นตามแนวนอนเป็นชั้นๆ คล้าย ฉัตร ใบ เป็นใบเดี่ยว ออกเวียนสลับถี่ตอนปลายกิ่งแผ่นใบรูปไข่กลับ กว้าง 8 - 15 ซม. ยาว 12 - 25

ช.ม. ปลายใบแหลมเป็นดิ่งสั้นๆ โคนใบสอบแคบกว่า มีต่อม 1 คู่ ดอก ขนาดเล็ก สีขาวนวล ออกเป็นช่อตาม ซอกใบมีลักษณะเป็นแท่งยาว 5 - 12 ซม. ผล เป็นรูปไข่หรือรูปรีป้อมๆ แบนเล็กน้อย กว้าง 2 - 5 ซม. ยาว 3 - 7 ซม. เมื่อแห้งสีดำคล้ำ

ยอป่า ชื่อวิทยาศาสตร์ *Morinda coreia* Ham. วงศ์ RUBIACEAE ชื่อท้องถิ่น ยอป่า (ไทย, อีสาน, ไต๋) สลักป่า, สลักหลวง (พายัพ) อุ่มลูกดูหนิง (สระบุรี) กะมูด (มลายู) ส่วนที่ใช้ คือ ราก สีที่ได้ คือ เหลือง, แสด, แดงน้ำตาล ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ยอป่าเป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็กถึงขนาดกลางสูงประมาณ 4 - 15 เมตร ต้นใบกิ่งก้านคล้ายยอบ้าน ใบ แคบยาว ผล กลมผิวนอกเป็นปุ่มปมไม่ลึกลับเหมือนยอบ้านทั้งมีขนาดเล็กกว่า กลิ่นฉุนน้อยกว่า เนื้อเยื่อข้างในขาวและมีน้ำมาก พบขึ้นอยู่ตามเบญจพรรณทั่วไป ดอก มักออกกระหว่างเดือนเมษายนไปจนถึงเดือนกรกฎาคม และเป็นผลระหว่างเดือนพฤษภาคมไปจนถึงเดือนสิงหาคม

ยอบ้าน ชื่อวิทยาศาสตร์ *Morinda citrifolia* Linn. วงศ์ Rubiaceae ชื่อท้องถิ่น มะตาเสือ (ภาคเหนือ) ยอ ยอบ้าน (ภาคกลาง) แยะใหญ่ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน) ยอ ภาค อีสาน ส่วนที่ใช้ คือ เปลือก, ราก สีที่ได้ คือ น้ำตาลแดง ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางลำต้นตรงสูงประมาณ 3 - 8 เมตร ใบ ใหญ่หนา สีเขียวสด ใบอ่อนของยอออกทุกฤดูกาล ผล กลมยาวรีมีตาเป็นปุ่มรอบผล ลูกอ่อนมีสีเขียวสด ผลสุกสีขาวนวล ออกดอกออกผลตลอดปี ส่วนผลออกมากในช่วงฤดูหนาว ดอก รวมกันเป็นช่อกลม

ฝาง ชื่อวิทยาศาสตร์ *Caesalpinia sappan* Linn. วงศ์ CAESALPINIACEAE ชื่อท้องถิ่น ฝางเสน, ง้าย, หนามโค้ง ส่วนที่ให้สี คือ แก่น, ราก, ฝัก สีที่ได้ คือ บานเย็น, ชมพู, แดง เลือดหมู, สีเหลือง ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ เป็นไม้พุ่มกึ่งไม้เถา ลำต้นมีหนามโค้งสั้นๆ ในธรรมชาติอาจพบที่เป็นไม้เถาขนาดใหญ่ใบ เป็นช่อแบบขนนก 2 ชั้น เรียงสลับกันแต่ละช่อประกอบด้วยใบย่อยรูปขอบขนานแคบๆ ติดตรงข้ามกันเป็นคู่ปลายใบมนและหยักเว้าตรงกึ่งกลางเล็กน้อยผิวใบเกลี้ยงทั้ง 2 ด้าน ขอบใบเรียบดอก สีเหลืองออกรวมกันเป็นช่อไม่แยกแขนงตามปลายกิ่งและง่ามใบใกล้ๆ ปลายกิ่ง กลีบรองดอกมี 5 กลีบ ขอบกลีบเกยซ้อนทับกัน กลีบล่างสุดโค้งงอและขนาดใหญ่กว่ากลีบอื่น กลีบดอกมี 5 กลีบรูปไข่กลับ รากให้สีเหลือง ใช้ย้อมผ้าและไหม

พะยอม ชื่อวิทยาศาสตร์ *Shorea roxburghii* G. Don วงศ์ DIPTEROCARPACEAE ชื่อสามัญ Shorea ชื่อท้องถิ่น กะยอม (เชียงใหม่), ขะยอม (ลาว), ขะยอมตง พะยอมตง (ภาคเหนือ), แคน (ลาว), เชียง เตี้ยว (กะเหรี่ยง-เชียงใหม่), พะยอม (ภาคกลาง), พะยอมทอง (สุราษฎร์ธานี, ปราจีนบุรี), ยางหยวก (น่าน) ส่วนที่ให้สี คือ เปลือก สีที่ได้ คือ แดงเหลือง, น้ำตาลส้ม ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ลำต้นสูง 15 - 30 เมตร และมีเนื้อไม้แข็ง สีเหลืองอ่อนแกมสีเขียว ใบ เป็นใบเดี่ยวสีเขียวแผ่นใบรูปมนรี เรียงสลับ ปลายใบแหลม โคนใบ

สอบ ขอบใบเรียบ ท้องใบเป็นเส้นแขนงใบนูนมองเห็นชัด ดอก เป็นช่อขนาดใหญ่ สีเหลืองอ่อนและมีกลิ่นหอม ออกดอกช่วงเดือนธันวาคม-กุมภาพันธ์ ผล เป็นรูปรีกลีบเลี้ยงเจริญไปเป็นปีกคล้ายผลยาง

ประดู่ ชื่อวิทยาศาสตร์ *Pterocapus indicus* Willd. วงศ์ PAPILIONACEAE (The Papilion Family) ชื่อสามัญ Burmese Rosewood, Andaman Redwood, Amboyna Wood ชื่อท้องถิ่น ดู่บ้าน (ภาคเหนือ) ประดู่บ้าน ประดู่ลาย อังสนา (ภาคกลาง), สะโน (มาเลย์-นราธิวาส) ส่วนที่ให้สี คือ เปลือก, แก่น สีที่ได้ คือ ม่วง, แดงน้ำตาล ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ เป็นพรรณไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ มีลำต้นสูงประมาณ 25 เมตร หรืออาจจะมากกว่านี้ก็ได้ เปลือกลำต้นเป็นสีน้ำตาลเข้ม หรือสีดำล้าและจะแตกสะเก็ดออกเป็นร่องตื้นๆ ใบ เป็นไม้ที่ออกใบรวมกันเป็นช่อหนึ่งช่อมีอยู่ประมาณ 7 - 11 ใบ ลักษณะของใบเป็นรูปมนรี ปลายใบแหลม โคนใบมน และขอบใบเรียบ ไม่มีจัก ใบยาวประมาณ 1.5 - 2 นิ้ว มีสีเขียว ดอก ออกเป็นช่ออยู่ตามปลายกิ่งหรือโคนก้านใบ ช่อดอกจะใหญ่ ดอกมีสีเหลืองแต่ขนาดดอกจะเล็ก

มะปูด ชื่อวิทยาศาสตร์ *Garcinia dulcis* Kurz วงศ์ GUTTIFERAE ชื่อท้องถิ่นทั่วไปเรียก มะปูด ที่ภาคอีสาน เรียก ปะหุด, มะหุด ท เขมร เรียก ประโสด, มะนุ, ตะปูด, จำปูด, พะวา, ส้มปอง, ส้มม่วง ส่วนที่ให้สี คือ ราก สีที่ได้ คือ ทองอ่อน (กระดังงา) ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ มะปูดเป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง ใบ ใหญ่หนาเป็นรูปไข่ยาวรีคล้ายใบมังคุด แต่ปลายใบจะแหลมกว่า ดอก สีเขียวอมเหลือง ผล ใหญ่ขนาดส้มเขียวหวานผลดกออกตามกิ่ง ผลดิบสีเขียว ผลแก่มีสีเหลือง เมื่อสุกจะมีสีส้ม เนื้อในผลสีเหลืองจำปา รสเปรี้ยวอมหวาน รับประทานเป็นอาหารได้

สะแกนา ชื่อวิทยาศาสตร์ *Combretum quadrangulare* Kurz วงศ์ COMBRETACEAE ชื่อท้องถิ่น สะแกนา, แพง (เหนือ) ขอยแซ้, จองแค (แพร่) แก (อีสาน) ชังแก (เขมร) ส่วนที่ให้สี คือ เปลือก สีที่ได้ คือ น้ำตาลอ่อน ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ไม้ยืนต้นขนาดกลาง สูง 5 - 10 เมตร กิ่งอ่อนเป็นรูปสี่เหลี่ยม ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงตรงข้ามสีเขียวรูปวงรี กว้าง 3 - 8 เซนติเมตร ยาว 6 - 15 เซนติเมตร ดอก ออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายยอด ดอกย่อยมีขนาดเล็ก กลีบดอกสีขาว ผล เป็นผลแห้ง 4 ครีบ เมล็ด สีน้ำตาลแดงรูปกระสวยมี 4 สันตามยาว

ด้วง ชื่อวิทยาศาสตร์ *Gratoxylum tomosum* (Jack) Dyer ssp. *pruniflorum* (Kurz.) Gogel วงศ์ GUTTIFERAE ชื่อท้องถิ่น ด้วง (ไทย), ด้วงขน (กลางและราชสีมา), ด้วงแดง ด้วงยาง ด้วงเลือด (เหนือ), ด้วงหิน (ลำปาง) กุยฉ่องเช้า (กะเหรี่ยงลำปาง), เต่า (เลย), ด้วงขาว (กรุงเทพฯ), ด้วงส้ม (นครราชสีมา), ผักด้วง (อุบลราชธานี มหาสารคาม - อีสาน ส่วนที่ให้สี คือ เปลือก สีที่ได้ คือ น้ำตาล ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ เป็นไม้ยืนต้นที่มีขนาดเล็กถึงขนาดกลางสูง 8 - 15 เมตร เรือนยอดเป็นพุ่มกลมกิ่งอ่อนมีขนนุ่มทั่วไป เปลือกน้ำตาลไหม้แตกเป็นสะเก็ด เปลือกในสีน้ำตาลแกมเหลือง และมีน้ำยางสีเหลืองปนแดงซึมออกมา ใบ ใบมนแกมรูปไข่กลับและรูปขอบขนาน

กว้าง 2 - 5 เซนติเมตร ยาว 3 - 13 เซนติเมตร ออกเป็นคู่ๆ ตรงกันข้าม ใบมีขนนุ่มหนาแน่น ดอก สีชมพูอ่อนถึงสีแดงกลิ่นหอมอ่อนๆ ออกเป็นดอก ผล รูปทรงรีขนาดกว้าง 1 เซนติเมตร ยาว 2 เซนติเมตร มีสีขาวนวลติดตามผิว เมื่อแก่จัดจะแตกออกเป็นสามแฉกมีเมล็ดสีน้ำตาล

ตะโก ชื่อวิทยาศาสตร์ *Diospyros rhodcalyx*. วงศ์ EBENACEAE ชื่อท้องถิ่น ตะโกนา, โโก, นมจั่ว, มะโก, มะถ่าน, โฟผี, พระยาช้างดำ ส่วนที่ให้สี คือ ผล สีที่ได้ คือ ดำ ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง พบขึ้นตามป่าเบญจพรรณทั่วไป สูงประมาณ 15 เมตร เป็นไม้เนื้อแข็งและเหนียว อายุยืนยาว ลำต้นมีเปลือกหุ้มสีดำแตกเป็นสะเก็ดหนาๆ ใบ ใบเดี่ยวเรียงสลับกันรูปไข่ หรือรูปป้อมๆ โคนใบสอบเป็นรูปลิ้น ป้อมหรือป้าน ปลายใบโค้งมน ป้าน เว้าเข้า หรือหยักคอดเป็นติ่งสั้นๆ ผิวเกลี้ยงเขียวสด ใบดกและหนาทึบ ดอก จะออกตามง่ามใบ ก้านดอกยาว 1 - 3 มม. มีขนนุ่ม ผลกลมเมื่ออ่อนมีขนสีน้ำตาลแดง โคนและปลายผลมักบวม มียางมาก รสฝาด

สะเดา ชื่อวิทยาศาสตร์ *Azadirachta indica* A. Juss. (*Varsiamensis* Valetton) วงศ์ MELIACEAE ชื่อสามัญ Neem Tree ชื่อท้องถิ่น กะเดา (ภาคใต้), จะดั่ง (ส่วย) สะเดา (ภาคกลาง) สะเลียม (ภาคเหนือ) สะเดาบ้าน (ทั่วไป) ส่วนที่ให้สี คือ ใบ, เปลือก, แก่น สีที่ได้ คือ เขียวแดง, น้ำตาลแดง, น้ำตาลเข้ม ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ เป็นไม้ยืนต้นผลัดใบสูง 20 เมตร เปลือกสีเทาอมน้ำตาล เรือนยอดเป็นพุ่มกลมทึบ ใบ เป็นใบประกอบแบบขนนกออกสลับ ใบย่อยเรียวยาวแหลมโคน ใบย่อยขอบใบจักไม่เป็นระเบียบ ดอก สีขาวนวลออกเป็นช่อใหญ่ตามปลาย กิ่งกึ่งดอก 5 กลีบ เกสรเพศผู้ 10 อันโคนก้านดอกติดกันเป็นหลอด ออกดอกเดือนธันวาคม-มกราคม ผล เป็นผลสดกลมรี ผิวบางมีเนื้อฉ่ำน้ำ ผลแก่สีเหลือง

ทองกวาว ชื่อวิทยาศาสตร์ *Butea monosperma* วงศ์ LEGUMINOSAE ชื่อสามัญ Flame of the forest, Bastard Teak, Bengal kinotree, Kino tree ชื่อท้องถิ่น กวาว ก้าว (ภาคเหนือ) จอมทอง (ภาคใต้), จ้า (เขมร) ทองธรรมชาติ ทองพรหมชาติ ทองตัน (ภาคกลาง) ส่วนที่ให้สี คือ ดอก สีที่ได้ คือ ส้ม ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ทองกวาวเป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางถึงขนาดใหญ่สูงประมาณ 10 - 15 เมตร ผลัดใบ เรือนยอดรูปทรงไม่แน่นอน ส่วนใหญ่จะกลม หรือเป็นทรงกระบอก ใบ ประกอบมี 3 ใบ ขนาดไม่เท่ากัน ใบหนาและมีขนใต้ใบสีเขียวอมเทา ออกดอกเป็นช่อที่ปลายกิ่งคล้ายดอกถั่ว สีแสดแดงหรือเหลือง มีขน ดอก ออกดอกเดือนธันวาคม - มีนาคม ผล เป็นฝักแบน มีขนนุ่ม เมล็ด 1 เมล็ดอยู่ที่ปลายฝัก

ฉำฉา ชื่อวิทยาศาสตร์ *Samanea saman* (Jacq) Merr. วงศ์ MIMOSACEAE ชื่อท้องถิ่น กร้ามGRAM ก้ามปู ฉำฉา ลัง สารสา ตู๊ดตู๋ ก้ามกั้ง พฤษฯ กระซิก ซิก ก้านอั้ง กรีด คะโก จะเร ชูงรุ่ง จ้าขาม จามรี ถ่อนนา ทิตา พญาบุก มะขามโคก มะรมป่า ส่วนที่ให้สี คือ เปลือกไม้ สีที่ได้ คือ นวลอมชมพู ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ต้นเป็นพันธุ์ไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ที่มีลำต้นสูง 10 - 20 เมตร แตกกิ่งก้าน สาขาแผ่กว้างคล้ายรูปร่ม เปลือกสีของลำต้นมีสีดำเป็นเกล็ดแตก

ล่อน ใบ จะออกเป็นช่อรวม แผ่กระจายอยู่เต็มต้น มีสีเขียวเข้ม ใบจะไม่ใหญ่เป็นใบเล็กๆ ขึ้นเป็นช่อ อยู่ตามกิ่งก้านของต้น ใบประกอบรูปขนนกคล้าย ดอก มีดอกที่เล็กแต่จะออกรวมกันเป็นกลุ่มหรือ กระจุกบนก้านช่อตามซอก ใบใกล้ปลายกิ่งมีสีชมพูอ่อนหรือสีขาวนวล ผล เป็นฝักยาวแบนหนารูป ขอบขนานหรือโค้ง และโคนฝักจะมนมีสีดำ หรือสีน้ำตาลคล้ำ เมื่อแก่จะมีสีน้ำตาลอมดำเนื้อในสีดำ มีเนื้อมัน รสหวาน เมล็ด เมล็ดเล็ก รูปร่างค่อนข้างกลมมี 15 - 20 เมล็ด

เข/แกแล ชื่อวิทยาศาสตร์ *Maclura cochinchinensis* (Lour.) Corner วงศ์ MORACEAE ชื่อท้องถิ่น แกก้อง สักขีเหลือง แกล แทรเข ช้างงาตอก น้ำเคียวไซ่ หนามเข ส่วนที่ให้ สี คือ แก่นไม้ (เนื้อไม้) สีที่ได้ คือ เหลือง ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ไม้พุ่ม สูง 5 - 10 เมตร มียางขาว ใบ เดี่ยว เรียงสลับเวียนรอบกิ่งรูปวงรี กว้าง 1 - 3.5 ซม. ยาว 2 - 9 ซม. มีหนามแหลมออกตรงซอก ใบ 1 อัน ยาวประมาณ 1 ซม. ดอก ช่อออกที่ซอกใบ แยกเพศ อยู่คนละต้น รูปกลม ผลเป็นผลรวม

ขี้เหล็ก ชื่อวิทยาศาสตร์ *Cassia siamea* Lamk. วงศ์ Leguminosae ชื่อ ท้องถิ่น

ขี้เหล็กแก่น, ขี้เหล็กบ้าน, ขี้เหล็กหลวง, ขี้เหล็กใหญ่, ผักจี้ลี้, แมะขี้เหละพะโดะ, ยะหา ส่วนที่ให้สี คือ แก่น, ใบ, เปลือก สีที่ได้ คือ เขียวแกมเหลือง, น้ำตาลไหม้ ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ไม้ยืนต้นขนาด กลาง ใบ เป็นใบประกอบด้วยใบย่อยประมาณ 10 คู่ ใบเรียวยาวปลายใบมนหยักเว้าเข้าหากันเส้นกลาง ใบเล็กน้อย โคนใบกลมสีเขียว ใต้ใบซีดกว่าด้านบนใบ และมีขนเล็กน้อย ดอก เป็นช่อสีเหลือง ฝัก แบนหนามีเมล็ดอยู่ข้างใน

ขมิ้น ชื่อวิทยาศาสตร์ *Curcuma longa* Linn วงศ์ ZINGIBERACEAE ชื่อ ท้องถิ่น ขมิ้น (ทั่วไป) ขมิ้นแกง ขมิ้นหยวก ขมิ้นหัว ขมิ้น หมิ้น (ใต้) ตายอ (กะเหรี่ยง-กำแพงเพชร) สะยอ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน) ส่วนที่ให้สี คือ ราก, หัว สีที่ได้ คือ เหลือง ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ขมิ้นเป็นพืชล้มลุก ต้นสูงประมาณ 50 - 70 ซม. มีเหง้าอยู่ใต้ดิน เนื้อในของเหง้ามีสีเหลืองเข้มจนถึงสี แดงเข้มมีกลิ่นหอมเฉพาะ ใบ เป็นใบเดี่ยวก้านยาวใบ เรียวและปลายแหลม กว้าง 12 - 15 ซม. ยาว 30 - 40 ซม. ดอกเป็นดอกช่อทรงกระบอก มีก้านช่อแทงจากเหง้าโดยตรงยาว 7 - 15 ซม. ดอก ย่อย สีเหลืองอ่อน มีกลีบประดับสีเขียวอมชมพู ดอกบานครั้งละ 3-4 ดอก ผล รูปกลม มี 3 พู

หว่า ชื่อวิทยาศาสตร์ *Syzygium cumini* (Linn.) วงศ์ MYRTACEAE ชื่อ สามัญ Jambolan Plum, Java Plum, Black Poun, Black Plum ชื่อท้องถิ่น ห่าขี้แพะ (เชียงราย) ส่วนที่ใช้ คือ ผล สีที่ได้ คือ ม่วงอ่อน ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ เป็นไม้ยืนต้นสูง 10 - 25 เมตร ใบ เป็นใบเดี่ยวออกตรงข้าม แผ่นใบรูปรีหรือรูปไข่กลับ ปลายใบแหลม โคนใบมน ดอก สีขาวออกเป็น ช่อตามง่ามใบ เกสรยาวเป็นพู่ ผลเป็นผลสดรูปรี

ยูคาลิปตัส ชื่อวิทยาศาสตร์ *Eucalyptus globulus* Labill ชื่อสามัญ Blue gum ชื่อท้องถิ่น ยูคา ส่วนที่ใช้คือ ใบ, เปลือก สีที่ได้ คือ เขียวอ่อน, น้ำตาล, เทาดำ ลักษณะทาง

พฤษศาสตร์ เป็นไม้ยืนต้น ลำต้นตั้งตรง เปลือกเรียบมันสีน้ำตาลอ่อนขาว ใบ เดี่ยวรูปหอกปลายแหลม ดอกเป็นพู่เล็กๆ เหมือนดอกกระถิน เมื่อขยี้ใบ ดมดูจะมีกลิ่นฉุน

คราม ชื่อวิทยาศาสตร์ *Indigofera tinctoria* Linn. วงศ์ PAPILIONEAE ชื่อท้องถิ่น คราม (ไทย), คาม (เหนือ, อีสาน) ครามย้อม (กรุงเทพฯ) ส่วนที่ให้สี คือ ใบ สีที่ได้ คือ น้ำเงิน ลักษณะทางพฤษศาสตร์ เป็นไม้พุ่มขนาดย่อมมีหลายพันธุ์ เช่น ครามป่า ครามบ้าน ครามงอ ต้นสูงประมาณไม่เกิด 1 - 2 เมตร ใบ เล็กกลม โคนขาดใบกว้างปลาขาว ดอกช่อ ออกที่ซอกใบ ดอก ย่อยมีรูปดอกถั่วอาจมีสีชมพู สีแสด สีม่วงหรือสีขาว ผล เป็นฝักขนาดเล็กออกเป็นกระจุก มีเมล็ดภายใน คล้ายฝักถั่วเขียวยาว 1 - 3.5 เซนติเมตร ภายในมีประมาณ 6 - 12 เมล็ด

สมอไทย ชื่อวิทยาศาสตร์ *Terminalia chebula* Retz. วงศ์ COMBRETACEAE ชื่อท้องถิ่น มะนะ, มาแน่ ส่วนที่ให้สี คือ เปลือก, ผล สีที่ได้ คือ เขียว, เหลือง, เทาดำ ลักษณะทางพฤษศาสตร์ เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางถึงใหญ่ ใบ ใบเดี่ยวทรงกลมรีเล็กน้อยปลายแหลมเล็กๆ ใบมีขนสั้นๆ สีเขียวเข้ม เส้นใบขนาน ดอกเล็กๆ เป็นช่อโต ผล กลมรีมีเหลี่ยมมนๆ 6 เหลี่ยม สีเขียวอมเหลืองแซมแดงเล็กน้อย เมล็ดรูปกระสวย เมล็ดเดียว เกิดตามป่าดงดิบเขา ป่าโปร่ง ป่าเบญจพรรณทั่วไป

คำฝอย ชื่อวิทยาศาสตร์ *Carthamus tinctorius* Linn. วงศ์ COMPOSITAE (ASTERACEAE) ชื่อท้องถิ่น ดอกคำ, คำ, คำยอง ส่วนที่ให้สี คือ ดอก สีที่ได้ คือ แดง ลักษณะทางพฤษศาสตร์ เป็นพืชล้มลุกสูงราว 50 - 150 เซนติเมตร ลำต้นเป็นสันเกลี้ยงใบเดี่ยวเรียงสลับรูปวงรีรูปใบหอกหรือรูปขอบขนานกว้าง 1 - 5 เซนติเมตร ยาว 3 - 12 เซนติเมตร ขอบใบหยักฟันเลื่อย ปลายเป็นหนามแหลม ดอกออกรวมกันเป็นช่อที่ปลายยอดมีดอกย่อยขนาดเล็กจำนวนมาก เมื่อบานใหม่ๆ กลีบดอกสีเหลืองแล้วจึงเปลี่ยนเป็นสีแดง ใบประดับแข็งเป็นหนามรองรับช่อดอก ผลเป็นผลแห้งไม่แตกมีรูปคล้ายไข่กลับ เบี้ยวๆ ขนาดผลยาว 0.6 - 0.8 เซนติเมตร สีขาวข้างปลายตัดมีสัน 4 สัน มีเมล็ดเป็นรูปสามเหลี่ยมสีขาว ขนาดเล็ก

ข่าชื่อ ชื่อวิทยาศาสตร์ *Languas galanga* (L.) stuntz, *Alpinia galanga* (L.) Wild. วงศ์ ZINGIBERACEAE ชื่อท้องถิ่น ข่า ข่าใหญ่ ข่าหลวง ข่าตาแดง ข่าลิง ข่าหยวก (ภาคเหนือ) ส่วนที่ให้สี คือ ราก สีที่ได้ คือ แดง ลักษณะทางพฤษศาสตร์ เป็นพืชล้มลุก ลำต้นสูงประมาณ 1.5 - 2 เมตร ใต้ดินเรียกว่าเหง้ามีข้อและปล้องชัดเจน ใบ เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับรูปใบหอกรูปวงรีหรือเกือบขอบขนานกว้าง 7 - 9 เซนติเมตร ยาว 20 - 40 เซนติเมตร ดอก จะออกเป็นช่อซึ่งจะออกที่ยอดดอกย่อยขนาดเล็ก กลีบดอกสีขาว โคนติดกันเป็นหลอดสั้นๆ ปลายแยกเป็น 3 กลีบ กลีบใหญ่ที่สุดมีริ้วสีแดงใบประดับรูปไข่ ผลมีลักษณะกลมโต ขนาดเท่าเม็ดบัวเมื่อแก่จะมีสีดำและเมล็ดเล็กๆ อยู่ภายในมีรสขมเผ็ดร้อน

ห้อม ชื่อวิทยาศาสตร์ *Baphicacanthus cusia* (Nees) Bremek

Zstrobilanthes flaccidifolius (Nees) Imlay) วงศ์ ACANTHACEAE ชื่อท้องถิ่น ห้อม, ห้อมเมือง (เหนือ) ส่วนที่ให้สี คือ ใบ สีที่ได้ คือ น้ำเงิน ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ไม้พุ่มลำต้นตั้งตรงสูงได้ถึง 1 เมตร ลำต้นและเหง้ารูทรวงกระบอกบริเวณข้อปล้อง ใบ ใบเดี่ยวเรียงตรงข้ามรูปร่างรีกว้าง 2.5 - 6 ซม. ยาว 5 - 16 เซนติเมตร ขอบใบหยักฟันเลื่อยละเอียด ดอก ดอกช่อออกที่ซอกใบมีดอกย่อยหลาย กลีบดอกสีม่วงเชื่อมติดกันเป็นหลอดโค้งงอเล็กน้อย ผล แห้งแตกได้เมล็ดแบนสีน้ำตาล

นนทรี ชื่อวิทยาศาสตร์ *Peltophorum pterocarpum* Back. ex Heyne วงศ์ Leguminosae ชื่อท้องถิ่น กระจินแดง กระจินป่า สารเงิน ส่วนที่ให้สี คือ เปลือก สีที่ได้ คือ ชมพูแดง, แดงน้ำตาล ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ นนทรีเป็นไม้ต้นผลัดใบขนาดกลาง ลำต้นค่อนข้าง เปลวตรง สูง 8 - 15 เมตร ชอบขึ้นตามป่าชายหาด เปลือกสีเทาอ่อนข้างเรียบ หรือแตกเป็นสะเก็ด เล็กๆ ทั่วไป เรือนยอดเป็นรูปร่มหรือรูปทรงกลมกลายๆ มีผู้นิยมปลูกเป็นไม้ประดับกันมากเพราะพุ่ม ใบและดอกสวยงาม นอกจากนี้ใบที่ร่วงๆ ยังใช้ทำปุ๋ยปลูกพวกกล้วยไม้ดินและไม้ดอกอื่นๆ ได้ดีมาก นนทรียังใช้พันธุ์ไม้ชนิด *P. dasyrachis* Kurz อีกด้วย ชนิดนี้ใบจักย่อยเป็นฝอย ช่อดอกไม้แตกแขนง จะออกทางด้านข้างของกิ่งตามง่ามใบห้อยย้อยลง ก้านดอกจะโค้งกลับและเมล็ดเรียงตามขวาของฝัก พบขึ้นตามป่าผสมและป่าโปร่งทั่วไป

มะพร้าว ชื่อวิทยาศาสตร์ *Cocos nucifera* Linn. วงศ์ PALMAE ชื่อสามัญ Coconut ชื่อท้องถิ่น จันทบุรี เรียก ดุง กายจันบุรี เรียก โพล แม่ฮ่องสอน เรียก คอสำ ทั่วไป เรียก หมากอูน หมากอูน จัน เรียก เอี้ยจี่ ส่วนที่ให้สี คือ กาบมะพร้าวแห้ง สีที่ได้ คือ น้ำตาลแดง ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ เป็นไม้ยืนต้น สูงชะลูด 7 - 10 เมตร เปลือกลำต้นแข็ง ใบ ออกเป็นใบรวม มีใบย่อย เป็นแผ่นแคบยาว เรียงสลับกันเป็นรูปขนนกปลายใบแหลม ดอก ออกเป็นช่อตามบริเวณกาบที่หุ้ม ดอกย่อยขนาดเล็ก ดอกหนึ่งมีกลีบดอกประมาณ 6 กลีบ ผลเป็นรูปกลมหรือรี เส้นผ่าศูนย์กลาง ประมาณ 8 - 9.5 นิ้ว เปลือกนอกเรียบเกลี้ยง ผลอ่อนมีสีเขียวเมื่อแก่มีสีน้ำตาล เปลือกชั้นกลางเป็น เส้นใยนุ่ม ชั้นในแข็งเป็นกะลา เนื้อผลมีสีขาวนุ่ม และมีน้ำใสรสจืดหรือหวาน

มังคุด ชื่อวิทยาศาสตร์ *Garcinia mango-stana* Linn. วงศ์ CLUSIACEAE ชื่อท้องถิ่น แมงคุด มังคุด ส่วนที่ให้สี คือ เปลือกของผล, ใบ สีที่ได้ คือ ชมพู, ส้ม ลักษณะทางพฤกษศาสตร์มังคุดเป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ ใบ ใหญ่หนาและเป็นมัน ดอก ออกเป็นช่อ แยกได้เป็น ดอกตัวผู้และดอกตัวเมีย ดอกตัวผู้สีเหลืองอมแดงหรือสีม่วงแดงเข้ม ผล ผลหนึ่งๆ มีเมล็ด 5 - 8 เมล็ดมีรัก (Arill) สีขาวหุ้มอยู่ เป็นส่วน ที่ใช้รับประทาน มีรสหวานอมเปรี้ยว

ครั่ง ชื่อทางวิทยาศาสตร์ (*Laccifer lacca* Kerr) ส่วนที่ใช้คือ ตัว สีที่ได้ คือ แดงครั่ง เป็นแมลง ชนิดหนึ่งตัวสีแดง ขนาดเล็กมากอาศัยอยู่บนต้นไม้ ทำรังเป็นยางแข็งหุ้มกิ่งไม้ไว้ เพื่อป้องกันตนเองให้พ้นภัยจากศัตรู ตัวครั่งมีประโยชน์ ใช้ทำสีสำหรับย้อมผ้าไหม หรือย้อมหน้าพอก

สีได้ รังครั่งมีประโยชน์ ใช้ทำสิ่งของได้หลายอย่างใช้เคลือบผ้าพันสายไฟฟ้า หรือเคลือบเม็ดยาให้เป็นมัน หรือทำสีผสมอาหารก็ได้ นอกจากนั้นยังใช้ทำสิ่งของชนิดอื่นๆได้อีกมากมายหลายชนิด ประโยชน์ที่สำคัญของครั่งคือ ใช้ทำเซลล์แลกสำหรับทาไม้ให้ขึ้นเงางามใช้ได้ทนทาน

ก่อแฮะ ชื่อวิทยาศาสตร์ *Anacolosa ilicoides* Mast. วงศ์ OLACACEAE ชื่อท้องถิ่นก่อแฮะ (เชียงใหม่) ส่วนที่ให้สีคือ สีที่ได้ คือ ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ไม้พุ่มกึ่งไม้ต้น หรือไม้ต้นขนาดเล็ก สูง 2 - 8 ม. เรือนยอดเป็นพุ่มกลมแน่น เปลือกสีเทา ใบเดี่ยวเรียงสลับรูปรีหรือรูปรีแกมรูปขอบขนาน กว้าง 3.5 - 5 ซม. ยาว 8 - 14 ซม. ปลายและโคนแหลม ขอบเรียบ ก้านใบยาว 3 - 6 มม. ช่อดอก สั้นหรือเป็นกระจุกตามง่ามใบ ก้านช่อดอก ยาว 2 - 7 มม. ปลายก้านมีดอกหลายดอกติดอยู่เป็นกลุ่ม ก้านดอกยาว 2 - 3 มม. กลีบเลี้ยง 5 - 6 กลีบ โคนติดกันคล้ายรูปถ้วย กลีบดอก 5-6 กลีบ ผล มีเนื้อ รูปไข่ กว้าง 1.2 - 1.6 ซม. ยาว 2 - 3 ซม. ผงบางอูมน้ำ สุกสีเหลือง มีเมล็ดแข็ง 1 เมล็ด

ทองหลาง ชื่อวิทยาศาสตร์ *Erythrina variegata* L. *Erythrina variegata* L วงศ์ LEGUMINOSAE ชื่อสามัญ Indian Coral Tree, Variegated Tiger's Claw ชื่อท้องถิ่น ปารีชาติ ปารีฉัตร ทองบ้าน ทองเผือก ทองหลางต่าง มังการา (อินดู) ส่วนที่ให้สีคือ ดอก สีที่ได้ คือ แดง ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ไม้ต้น ผลัดใบ สูง 5 - 10 เมตร ตามกิ่งต้นอ่อนมีหนาม เรือนยอดเป็นพุ่มกลมโปร่ง ใบ ประกอบมี 3 ใบย่อย ใบกลางจะโตกว่า 2 ใบข้าง เส้นกลางใบและเส้นแขนงใบสีเหลือง ดอกรูปดอกถั่วสีแดงเข้ม ออกรวมกันเป็นช่อยาวประมาณ 30 - 40 เซนติเมตร ผล เป็นฝักยาว 15 - 30 เซนติเมตร

สาปเสื่อ ชื่อวิทยาศาสตร์ *Chromolaena odorata* (L.) King et Robins. (*Eupatorium odoratum* L.) วงศ์ COMPOSITAE (ASTERACEAE) ชื่อท้องถิ่น หล้าเมืองควาย, หล้าเมืองฮ้าง(เหนือ); หล้าเหม็น (ตะวันออกเฉียงเหนือ) ส่วนที่ให้สีคือ ใบ สีที่ได้ คือ เขียว ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ไม้ล้มลุกอายุปีเดียว ลำต้นตั้งตรง แตกกิ่งก้านสูงได้ถึง 1.5 เมตร ทุกส่วนของต้นขณะที่ยังอ่อนนุ่มมีขน ใบ ใบเดี่ยว เรียงตรงข้ามรูปไข่ ผิวใบมีขน กว้าง 2 - 6.5 ซม. ยาว 5.5 - 11.5 ซม. ดอกช่อออกที่ปลายกิ่งกลีบดอกสีขาวหรือขาวแกมม่วง ผล แห้งไม่แตกลักษณะเป็นเส้นยาวแบน มีขน

มะขามป้อม ชื่อวิทยาศาสตร์ *Phyllanthus emblica* Linn วงศ์ EUPHORBIACEAE ชื่อท้องถิ่นสันยาสา มังลู่ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน), กำทวด (ราชบุรี), กันโตด (เขมร-จันทบุรี) ส่วนที่ให้สีคือ เปลือก, ใบ สีที่ได้ คือ สีนํ้าตาลแกมเหลือง ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ มะขามป้อมเป็นพันธุ์ไม้ยืนต้นขนาดกลางสูงประมาณ 7 เมตร เปลือกค่อนข้างเรียบ เกือบยาวประมาณ 1 ซม. ปลายใบแหลมยาวรี มีสีเขียวแก่ ดอก เป็นดอกช่อหรือเป็นกระจุกเล็กๆ

ลักษณะของดอกขนาดเล็ก ดอกหนึ่งมีประมาณ 5 - 6 กลีบ กลางดอกมีเกสรตัวผู้สั้นๆ 3 - 85 อัน ดอกมีสีเหลืองอมเขียว

พฤษภ ชื่อสามัญ Siris, Kokko, Indian Walnut ชื่อวิทยาศาสตร์ *Albizia lebbek Benth.* วงศ์ LEGUMINOSAE ชื่อท้องถิ่น ก้ามปู ชุงรูง พฤษภ (ภาคกลาง), กะซึก (พิจิตร), กาแซ กาไพ แกะระ (สุราษฎร์ธานี), คะโก (ภาคกลาง), จ้าขาม (ภาคเหนือ), จามจรี ซึก (กรุงเทพฯ), ทิดา (กะเหรี่ยง-กาญจนบุรี) ส่วนที่ให้สี คือ เปลือก สีที่ได้ คือ แดง ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางถึงใหญ่ สูง 20 - 30 เมตร ผลัดใบ เปลือกนอกขรุขระ สีเทาแก่ แตกเป็นร่องยาว เปลือกในสีแดงเลือดนก กระพี้สีขาว แยกจากแก่น กิ่งอ่อนเกลี้ยงหรือมีขนละเอียดประปราย ใบ เป็นใบประกอบแบบขนนก แกนช่อใบยาว บนแกนช่อมีข้อแขนงด้านข้าง ใบรูปรี ปลายใบมน โคนใบกลมหรือเบี้ยว หลังใบเกลี้ยง ท้องใบมีขนละเอียด ดอกออกดอกสีขาวเป็นช่อกลมตามง่ามใบใกล้ปลายกิ่ง กลิ่นหอม ออกดอกช่วงเดือนมีนาคม-เมษายน ผล เป็นฝักรูปบรรทัดแบนและบาง สีเทาอมเหลืองหรือสีฟางขาว ผิวเกลี้ยงเป็นมัน เมล็ดรูปไข่

อัญชัน ชื่อวิทยาศาสตร์ *Clitoria ternatea L.* วงศ์ LEGUMINOSA ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ไม้พุ่มขนาดเล็กถึงขนาดกลาง ลำต้นกลมตรง มีลักษณะเป็นข้อปล้อง ใบ แฉกเรียวยาว ปลายใบแหลม ขอบใบเรียบ ก้านใบแผ่เป็นกาบหุ้มลำต้น พื้นใบเป็นสีเขียว มีลายต่างขาวเป็นแนวยาวตามความยาวของใบ

คำเงาะ ชื่อวิทยาศาสตร์ Anatto Tree วงศ์ BIXACEAE ชื่อท้องถิ่น คำเงาะ (ไทย), คำแฝด (กรุงเทพฯ), จ้าปู่ สัมปู่ (เขมร - สุรินทร์) ส่วนที่ให้สี คือ เมล็ด สีที่ได้ คือ แดงส้ม, แดงน้ำตาล, ส้มลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ต้นไม้พุ่มยืนต้นขนาดกลางมีพุ่มทึบมีลำต้นสูงประมาณ 9 - 10 เมตร ลำต้นมีสีเทาอมน้ำตาลเปลือกหยาบและขรุขระ ใบ มีสีเขียวแต่เมื่อใบอ่อนจะมีสีแดงสีเลือดหมู ลักษณะของใบจะมีทั้งที่คล้ายรูปไข่และใบโพธิ์แล้วแต่พันธุ์ ดอก จะออกเป็นช่อใหญ่อยู่ตามปลายยอดของกิ่ง ดอกมีสีชมพูถ้าแลดูไกลๆ จะคล้ายดอกกุหลาบ ผล ผลอ่อนจะสีแดงคล้ายเงาะและมีขนด้วย เมื่อผลแก่จะมีสีน้ำตาลมีขนปกคลุมเต็มคล้ายกับลูกเงาะจึงเรียกว่า คำเงาะเมล็ด เมล็ดจะมีสีน้ำตาลแดงเข้มมี 9 - 13 เมล็ดต่อ 1 ผล ซึ่งจะเรียกเมล็ดของคำเงาะว่าลูกเสด

มะตูม ชื่อวิทยาศาสตร์ *Aegle marmelos (Linn.) Corr* วงศ์ RUTACEAE ชื่อท้องถิ่น มะปิ่น (เหนือ), กะทันตาเถร, ตูม ตูมดั่ง (ใต้), มะตูม (กลาง, ใต้), บักตูม, หมาตูม (อีสาน), พะเนิว (เขมร) ส่วนที่ให้สี คือ ผล สีที่ได้ คือ เหลือง ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ มะตูมเป็นไม้ขนาดกลางสูงถึง 15 เมตร ตามลำต้นและกิ่งมีหนามแข็งแหลมคม ใบ มีใบย่อยสามใบออกเวียนกันรอบกิ่ง ใบย่อยรูปไข่หรือรูปหอกแกมรูปไข่ปลายเรียวยาวแหลมกว้าง 1.75 - 7.5 เซนติเมตร ยาว 4 - 13.5 เซนติเมตร ขอบใบหยักเป็นใบเลื่อยฐานใบมน ใบมีกลิ่นหอมหากนำมาส่องแดดจะเห็นเนื้อใบมีต่อมน้ำมันจุดใส ๆ กระจายอยู่ดอกเป็นดอกช่อออกตรงปลายกิ่งหรือซอกใบ ดอก ดอกย่อยสีขาว

หรือชาวปวนเขียวมีกลุ่มหอมไกล ผล ผลอ่อนจะมีเปลือกสีเขียว เมื่อแก่จะกลายเป็นสีเขียวอมเหลือง ภายในผลมีเนื้อเป็นสีส้มปนเหลือง เนื้อนิ่ม มีเมล็ดมากแทรกอยู่ในเนื้อผล

กระถินณรงค์ ชื่อวิทยาศาสตร์ *Acacia auriculaeformis* Cunn. วงศ์ LEGUMINOSAE MIMOSOIDEA ชื่อท้องถิ่น กระถินณรงค์ (กรุงเทพมหานคร) ส่วนที่ให้สี คือ เปลือก สีที่ได้ คือ น้ำตาลดำลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ไม้ต้นขนาดกลาง เรือนยอดแผ่กว้าง ทรงพุ่ม ใบ ใบ และกิ่งก้านหนาแน่น ใบประกอบแบบขนนกสองชั้น เมื่อยังเป็นกล้าอยู่ และร่วงไปเมื่อเจริญขึ้นเหลือเพียงก้านใบแล้วแปรสภาพเป็นแผ่นคล้ายใบเรียงสลับถี่และห่างกันเป็นระยะๆ ก้านคล้ายใบรูปขอบขนาน ปลายเรียวแหลมทั้ง 2 ด้าน โคนเป็นรูปเคียว ดอก ช่อดอกแบบช่อแยกแขนงออกเป็นคู่ๆ ตามง่ามใบและปลายกิ่ง ช่อหนึ่งๆ ประกอบด้วยดอกเล็กๆ เป็นกระจุกจำนวนมาก เกสรเพศผู้มีจำนวนมากสีเหลืองเมื่อดอกบานจึงทำให้เห็นช่อดอกมีสีเหลืองกลิ่นหอม ฝักแบน บิดม้วนเป็นวงกลม 1 - 3 วง เมื่อแก่แตกออกทั้ง 2 ด้าน มี 5 - 12 เมล็ด เมล็ดสีน้ำตาลดำเป็นมัน

ชัยพฤกษ์ ชื่อวิทยาศาสตร์ *Cassia fistula* Linn. วงศ์ LEGUMINOSAE (FABACEAE) – CAESALPINIOIDEAE ชื่อท้องถิ่นชัยพฤกษ์ ราชพฤกษ์ (กลาง) ลมแล้ง (เหนือ) ลักเกลือ ลักเคย (ปัตตานี) กุเพยะ (กระเหรี่ยง) ส่วนที่ให้สี คือ ฝัก สีที่ได้ คือ น้ำตาลดำ ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ เป็นไม้ยืนต้นสูงประมาณ 5 - 15 เมตร ใบ เป็นช่อประกอบด้วยใบย่อย 3 - 8 คู่ ก้านใบยาว 7 - 10 เซนติเมตร ใบย่อยรูปไข่หรือรูปวงรี กว้าง 4 - 8 ซม. ยาว 7 - 12 ซม. ดอก ออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง กลีบดอกสีเหลือง มีกลิ่นหอมอ่อนๆ มีกลีบเลี้ยงและกลีบดอกอย่างละ 5 กลีบ ผลเป็นฝักกลมยาว สีน้ำตาลเข้มหรือดำ เปลือกแข็งภายในมีผนังกันเป็นห้องๆ แต่ละห้องจะมีเมล็ดอยู่หนึ่งเมล็ด รูปรี

พุทรา ชื่อวิทยาศาสตร์ *Zizyphus mauritiana* Lamk. วงศ์ RHAMNACEAE ชื่อท้องถิ่นทั่วไป เรียก พุทรา ภาคเหนือ เรียก มะตันหลวง, มะท้อง, มะตอง, มะตันตัน ภาคอีสานเรียก หมากทัน ส่วนที่ให้สี คือ เปลือก สีที่ได้ คือ เขียว ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ พุทราเป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง ใบ กลมโตขนาด 1 นิ้ว ตามต้นและกิ่งก้านมีหนาม ดอก ออกดอกเป็นช่อเหลืองเล็กๆ มีกลิ่นเหม็นมาก ผล กลม บางชนิดผลกลมปลายแหลมคล้ายผลละมุดไทย บางชนิดมีรสหวานสนิท บางชนิดก็เปรี้ยวและฝาด โดยมากที่เกิดเองในป่ามีรสเปรี้ยว ฝาด

ฝรั่ง ชื่อวิทยาศาสตร์ *Psidium guajava* "Variegata" วงศ์ MYRTACEAE ชื่อสามัญ Guava ชื่อท้องถิ่น มะก้วย, มะปุ่น, มะมัน, ยามู, มะจิ้น, สีดา, ยะริง ส่วนที่ให้สีคือ เปลือก สีที่ได้ คือ น้ำตาล ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ เป็นพรรณไม้พุ่มขนาดกลางแตกกิ่งก้านสาขามากมาย ใบ หนาและแข็งใบเดี่ยวออกเป็นคู่ตรงกันข้าม บิดเล็กน้อย รูปใบรีปลายใบและโคนใบมน หลังใบจะมีขนอ่อนนุ่ม ท้องใบจะหยาบเห็นเส้นใบเป็นร่างแหชัดเจนมาก พื้นใบมีสีเขียวอมเทา ยอดอ่อนมีขนอ่อนสั้นๆ ดอก ออกดอกตรงส่วนยอดของกิ่งก้านต้นช่อละ 2 - 3 ดอก ขนาดไม่ใหญ่นัก สีขาว ผล

ผลดิบมีสีเขียวเมื่อสุกมีสีเขียวนปนเหลือง เนื้อในสีขาว มีเมล็ดภายในมากสีน้ำตาลอ่อน

วงศ์ Papillonaceae ชื่อสามัญ Sesban ชื่อพฤกษศาสตร์ *Sesbania grandiflora*, (L) Poir ชื่อท้องถิ่น แคบ้าน แคขาว แคแดง ส่วนที่ให้สี คือ เปลือก สีที่ได้ คือ น้ำตาล ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ แคเป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ใบ เป็นประกอบมีใบย่อย 10 - 30 คู่ ผิวใบมีขนเล็กน้อย ดอกออกดอกเดี่ยวหรือเป็นช่อ 2 - 3 ดอก มีทั้งดอกสีขาวและ ดอกสีแดง

ตะแบก ชื่อวิทยาศาสตร์ *Lagerstroemia floribunda* Jack
วงศ์ LYTHRACEAE ชื่อท้องถิ่นกระแบก (สงขลา), ตราแบกปรี (เขมร), ตะแบกไข่ (ราชบุรี, ตราด), ตะแบกนา ตะแบก (ภาคกลาง, นครราชสีมา), บางอตะมะกอ (มลายู-ยะลา, ปัตตานี), บางอยะมู (มลายู - นราธิวาส), เป็ยนา (ลำปาง), เป็ยหางค่าง (แพร่) ส่วนที่ให้สี คือ เปลือก สีที่ได้ คือ น้ำตาล ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ เป็นไม้ยืนต้นผลัดใบสูง 15 - 30 เมตร เปลือกเรียบสีเทาอมขาว แตกออกเป็นหลุมตื้น ใบเป็นใบเดี่ยว ออกตรงข้ามกัน แผ่นใบรูปขอบขนานแกมรูปหอก ปลายใบเป็นติ่งแหลม โคนใบสอบ ดอก สีม่วงอมชมพู ออกรวมกันเป็นช่อตามปลายกิ่ง ออกดอกช่วงเดือนธันวาคม - กุมภาพันธ์ ผลรูปรี เมล็ดมีปีก

ปีบ ชื่อวิทยาศาสตร์ *Millingtonia hortensis* Linn. F.
วงศ์ BIGNONIACEAE ชื่อท้องถิ่น กาชะลอง กาดชะลอง (ภาคเหนือ), เต็กตองโพ (กะเหรี่ยง - กาญจนบุรี), ปีบ (ภาคกลาง) ส่วนที่ให้สี คือ เปลือก สีที่ได้ คือ เหลือง ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ เป็นไม้ยืนต้นสูง 5 - 25 เมตร เปลือกขรุขระสีเทา ตามกิ่งมีช่องอากาศเป็นจุดๆ ใบ เป็นใบประกอบแบบขนนก รูปไข่แกมรูปหอกปลายใบแหลม ขอบใบหยักเว้าหรือหยักกลมๆ เรียบ โคนใบกลม มีต่อมขนอยู่ตรงมุมระหว่างเส้นกลางใบและเส้นใบ ดอก ออกดอกเป็นช่อขนาดใหญ่ตั้งตรง กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นท่อเล็กๆ ปลายแยกออกเป็น 5 กลีบ ขนาดไม่เท่ากัน เกสรเพศผู้มี 4 อัน ยาว 2 อัน สั้น 2 อัน ติดอยู่บนกลีบใกล้ปลายที่แยกออก ผล เป็นฝัก เมล็ดมีปีก

มะยม ชื่อวิทยาศาสตร์ *Phyllanthus acidus* Skeels วงศ์ EUPHORBIACEAE ชื่อท้องถิ่น ทั่วไป เรียก มะยม ภาคอีสาน เรียก หมักยม, หมากยม ภาคใต้ เรียก ยม ส่วนที่ให้สี คือ เปลือก สีที่ได้ คือ น้ำตาล ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ มะยมเป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็กถึงขนาดกลาง สูงประมาณ 3 - 10 เมตร ลำต้นตั้งตรง แตกกิ่งก้านสาขาบริเวณปลายยอด กิ่งก้านจะเปราะและแตกง่าย เปลือกต้นขรุขระสีเทาปนน้ำตาล ใบเป็นใบรวม มีใบย่อยออกเรียงแบบสลับกัน เป็น 2 แถว แต่ละก้านมีใบย่อย 20 - 30 คู่ ใบรูปขอบขนานกลมหรือค่อนข้างเป็นสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนปลายใบแหลม ฐานใบกลมหรือมน ขอบใบเรียบ ดอก ออกเป็นช่อตามกิ่ง ดอกย่อยสีเหลืองอมน้ำตาลเรื่อๆ ผล เมื่ออ่อนสีเขียว เมื่อแก่เปลี่ยนเป็นสีเหลืองหรือขาวแกมเหลือง เนื้อฉ่ำน้ำ เมล็ดรูปร่างกลม แข็ง สีน้ำตาลอ่อน 1 เมล็ด

ส้มป่อย ชื่อวิทยาศาสตร์ *Acacia rugata* Merr วงศ์ MIMOSACEAE ชื่อ
ท้องถิ่นทั่วไป เรียก ส้มป่อย ฉาน แม่ฮ่องสอน เรียก ส้มขอน แพร่ เรียก เอกราช ส่วนที่ให้สีคือ ใบ สีที่
ได้ คือ เหลือง ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ส้มป่อยเป็นไม้เลื้อย มีเถาเป็นเนื้อไม้และมีหนามที่เปลือก
ของลำต้น ลำต้นเลื้อยพาดพันต้นไม้อื่นได้ บริเวณยอดอ่อนเถาจะเป็นสีแดงคล้ำมีหนามอ่อน ใบ เป็น
ใบประกอบ ก้านใบประกอบยาว 6 - 16 ซม. ก้านใบยาว 1.5 - 5.2 ซม. ประกอบด้วยใบ 5 - 10 คู่ มี
ใบย่อย 10 - 35 คู่ ในแต่ละก้านใบย่อยสีเขียวขนาดเล็ก ดอก จะแตกออกจากง่ามใบลักษณะเป็น
ทรงกลมคล้ายดอกกระถิน และมีเกสรเป็นขนอ่อนๆ รอบดอก เมื่อดอกแก่จะกลายเป็นฝักยาว
ผล เป็นฝัก ผิวของฝักมีคลื่นขรุขระ ฝักยาว 10 - 15 ซม. เปลือกของฝักอ่อนเป็นสีเขียวอมแดง พอแก่
เป็นสีน้ำตาลเข้ม เมล็ดเรียงอยู่ภายใน

สะเดาช้าง ชื่อวิทยาศาสตร์ *Acrocarpus fraxinifolius* Wight et Arn. วงศ์
LEGUMINOSAE- CAESALPINIOIDEAE ชื่อท้องถิ่น ก้วยกี้ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน), กางขี้มอด ยมหิน
(เชียงใหม่), ไก่ (กำแพงเพชร), แดงน้ำ พระเจ้าห้าพระองค์ (ลำปาง, แพร่), ขางช้าง ขางแดง (ลำปาง),
สะเดาช้าง (ปราจีนบุรี), แสงตะล่อน หอนาค (เลย) ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ไม้ต้น โคนต้นมักมี
พอน ใบ ประกอบแบบขนนกสองชั้น เรียงสลับ ก้านใบประกอบมีขนนุ่มสีน้ำตาลอมเหลืองแยกแขนง
ตรงข้ามกัน 3 - 5 คู่ แต่ละแขนงมีใบย่อย 4-9 คู่ ดอกช่อดอกออกที่ปลายกิ่ง กลีบดอก 5 กลีบ สีเขียว
ฝัก ค่อนข้างแบน คอดเล็กน้อยเป็นตอนๆ ก้าน ผล ยาว เมล็ดสีน้ำตาลแบน

กระบก ชื่อวิทยาศาสตร์ *Irvingia malayana* Oliv. Ex A. วงศ์
SIMAROUBACEAE ชื่อท้องถิ่น กระบก ตรีบก จะบก มะมื่น มื่น(เหนือ) จำเาะ(เขมร), หมากบก
บก (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) , มะลื่น หมักลื่น (สุโขทัย, นครราชสีมา) ส่วนที่ให้สีคือ เปลือกของผล
และเนื้อ สีที่ได้ คือ สีดำ ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางถึงขนาดใหญ่สูง 10 - 30
เมตร ผลัดใบ เปลือกสีเทาอ่อนปนน้ำตาลค่อนข้างเรียบ เรือนยอดเป็นพุ่มแน่นทึบ ใบ เป็นใบเดี่ยว
เรียงสลับ แผ่นใบรูปมนแกมขอบขนาดถึงรูปหอก ผิวใบเกลี้ยง โคนใบมน ปลายใบทู่ถึงแหลม
ดอก ขนาดเล็กสีขาวปนเขียวอ่อนออกช่วงเดือนมกราคม - มีนาคม ผล ทรงกลมรีเมื่อสุกสีเหลือง
อมเขียว เมล็ดแข็ง เนื้อในมี รสมัน

แนวคิดที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความหมายแห่งวัฒนธรรม วิถีชีวิตและภูมิปัญญา กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวง
วัฒนธรรม (2559) ได้กล่าวว่า วัฒนธรรมเป็นคำที่ได้มาจากการรวมคำ 2 คำ เข้าด้วยกัน คือคำว่า
“วัฒนธรรม” หมายถึง ความเจริญงอกงาม รุ่งเรือง และคำว่า “ธรรม” หมายถึงการกระทำหรือข้อปฏิบัติ
วัฒนธรรมตามความหมายของคำในภาษาไทยจึงหมายถึงข้อปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเจริญงอกงาม

พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติพ.ศ. 2553 ได้ให้ความหมายของ “วัฒนธรรม” ว่า วิธีการดำเนินชีวิต ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม จารีตประเพณี พิธีกรรม และภูมิปัญญา ซึ่งกลุ่มชนและสังคมได้ร่วมสร้างสรรค์ สั่งสม ปลูกฝัง สืบทอด เรียนรู้ ปรับปรุง และเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามทั้งด้านจิตใจและวัตถุอย่างสันติสุขและยั่งยืน วัฒนธรรม จึงหมายถึงทุกสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม และยังหมายรวมถึงแบบแผนพฤติกรรมทั้งหมดของสังคมที่สืบทอดมา นับตั้งแต่อดีต ผ่านการเรียนรู้ คิดค้น ดัดแปลง เพื่อสนองความต้องการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ โดยมีวิวัฒนาการสืบทอดต่อกันมาอย่างมีแบบแผนเพื่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองและมั่นคงในสังคม

วิถีชีวิต หมายถึง แนวทางการดำเนินชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย รวมถึงปัจจัยที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต อันได้แก่ ที่อยู่อาศัย อาหารการกิน เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค นอกจากนี้วิถีชีวิตยังหมายรวมถึงความรู้เรื่องสังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญา การประเพณี ภูมิปัญญา การศึกษาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ความสามารถและทักษะซึ่งเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกสรร ประยุกต์ พัฒนาถ่ายทอดสืบทอดกันมาเพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตให้สมดุลกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย ภูมิปัญญาของไทยมีความเด่นชัดในหลายด้านทั้งด้านเกษตรกรรม ศิลปกรรม วรรณกรรมและภาษา

กล่าวได้ว่า วัฒนธรรม วิถีชีวิต และภูมิปัญญา เป็นสิ่งสะท้อนถึงความสามารถของผู้นั้นในท้องถิ่นอันเกิดจากการสั่งสมสติปัญญาความรู้ที่หลากหลายและการปรับตัวผสมผสานให้เกิดความกลมกลืนกับธรรมชาติ กระบวนการเหล่านี้ได้ผ่านมาหลายชั่วอายุคนจนสืบทอดเป็นวิถีในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมกับสังคมไทย

สาเหตุที่ได้มีการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

สาเหตุที่ได้มีการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Cause to Create the LW) คือ สิ่งที่มีักจะเป็นจุดเริ่มต้นให้ได้มีการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือว่าเป็นเงื่อนไขที่จะช่วยผลักดันให้เกิดการสร้างสรรคภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพและได้อย่างต่อเนื่องด้วยความมั่นใจ ซึ่งมีรายละเอียด คือ

1. พฤติกรรมของมนุษย์ พฤติกรรมของมนุษย์ (Human-being Behavior) คือ อากัปกิริยาที่มนุษย์ได้แสดงออกมาเพื่อการบ่งบอกได้ถึงเจตนาารมณ์และ/หรือเพื่อการตอบสนองต่อสิ่งเร้าตามสภาพการณ์ที่เป็นอยู่จริง โดยที่พฤติกรรมของมนุษย์ที่เป็นสาเหตุให้ได้มีการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ได้แก่

1.1 มนุษย์ย่อมต้องการที่จะมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มนุษย์ย่อมต้องการที่จะมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น (Desire to be a Good in Living Status) คือ ธรรมชาติของมนุษย์ย่อมที่จะได้มีการปรับตัวให้ให้เกิดเป็นภาวะสมดุลในระหว่างปัจจัยภายในกับ

ปัจจัยภายนอก จึงต้องการให้ต้องมีเครื่องมือที่ช่วยสร้างเสริมความสมดุล ดังกล่าว ด้วยเหตุนี้ คุณลักษณะอย่างหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ย่อมที่จะต้องได้ให้ความสำคัญกับคุณลักษณะที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับวิถีชีวิตและสภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์รวมถึงความสัมพันธ์ใน ระหว่างมนุษย์กับสิ่งต่างๆ ที่อยู่โดยรอบตัว และเพื่อให้เกิดการสร้างภาวะสมดุลได้อย่างต่อเนื่องรวมถึงเพื่อให้ง่ายต่อการปฏิบัติ ภายใต้หลักการดังกล่าวนี้ผู้เขียนจึงได้จำแนกธรรมชาติของภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะนี้เป็น 5 ลักษณะเพื่อให้ง่ายต่อการเรียนรู้และทำความเข้าใจ ดังมีรายละเอียด คือในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวงจรชีวิตของมนุษย์

1.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวงจรชีวิตของมนุษย์ (LW in life Cycle of Human-being) คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับวิถีการเจริญเติบโตวุฒิภาวะในการแสดงออกของพฤติกรรม หลักการ วิธีการและเทคนิคในการดูแลรักษาสุขภาพร่างกายและจิตใจ รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องการระบุถึงสาเหตุของการเจ็บป่วยและการบำบัดและยังได้รวมถึงในเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับการตายนั้นย่อมหมายความว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นย่อมเป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับวงจรชีวิตของมนุษย์ได้อย่างครบถ้วนในเชิงระบบนั่นเอง ตัวอย่างเช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แนะนำให้สตรีหลังคลอดได้รับประทานแกงเลียงเพื่อให้ได้มีน้ำนมคุณภาพดีเพิ่มปริมาณมากขึ้นสำหรับการเลี้ยงดูทารก การนอนพักผ่อนเพื่อให้ร่างกายได้มีการสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อการบำบัดรักษาโรคและอาการเจ็บป่วย เป็นต้น

1.3 ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีการประกอบอาชีพภูมิปัญญาท้องถิ่น ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีการประกอบอาชีพ (LW in Occupation) คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้ให้ความสำคัญในเรื่องของปัจจัยที่มีความสัมพันธ์โดยตรง กับการประกอบอาชีพรวมถึงความสัมพันธ์ในระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติที่ได้มีบทบาทสำคัญต่อการตัดสินใจในเรื่องการทำกิจกรรมและ/หรือ การที่จะประสบกับความสำเร็จในการประกอบอาชีพ ซึ่งได้แก่ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่หรือที่เป็นอยู่นั้นได้อย่างถูกต้องและด้วยความเหมาะสม ตัวอย่างเช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงให้เห็นว่าในบริเวณพื้นที่ราบลุ่มนั้นก็ควรที่จะได้มีการทำนา การประมงและ/หรือการเกษตรผสมผสาน ส่วนในบริเวณเขตพื้นที่ราบสูงก็ควรได้ทำปศุสัตว์ การปลูกพืชไร่และ/หรือการทำป่าไม้หรือหากว่าปีใดที่ฝนแล้งหรือฤดูกาลผิดปกติก็ย่อมจะทำให้มั่นใจได้ว่าผลิตผลการเกษตรย่อมมีจำนวนน้อยลงเกิดการขาดแคลนแต่ทว่าก็จะทำให้ผลิตผลนั้นมีราคาที่สูงขึ้นกว่าปกติด้วยเช่นเดียวกัน เป็นต้น

1.4 ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ในระหว่างมนุษย์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ในระหว่างมนุษย์ (LW in Human Relationships) คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการแสดงพฤติกรรมออกมาในฐานะที่เป็นสมาชิกของครอบครัว ชุมชนและสังคมโดยส่วนรวม ซึ่งได้แก่ ความรู้และการแสดงออกในเรื่องการวางตน การ

ประเพณีปฏิบัติรวมถึงการทำกิจกรรมกับชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการได้สร้างเสริมความสัมพันธ์ การสร้างเสริมทัศนคติที่ดีให้ได้เกิดการยอมรับการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์และ/หรือการ ประสานผลประโยชน์ซึ่งกันและกันตัวอย่างเช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องการจัดงานตามเทศกาล งาน ประเพณี การทอดผ้าป่าสามัคคี เป็นต้น

1.5 ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ในระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ในระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม (LW in the Relationship between Human and Environment) คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องที่มีความ เกี่ยวข้องกับระบบและลักษณะของความสัมพันธ์ในระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งก็เป็นเรื่องที่มี ความสัมพันธ์โดยตรงกับความสามารถในการผลิต ซึ่งได้แก่การอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการพัฒนา สภาพแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ได้เกิดประโยชน์กับมนุษย์ได้อย่างแท้จริง' ซึ่งก็ย้อมถึงภูมิ ปัญญาของมนุษย์ในการปรับตัวได้อย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมเพื่อให้ได้มีความสามารถในการ ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างเป็นปกติสุขโดยที่ไม่ทำลายหรือรบกวนความสมดุลของสภาพแวดล้อม ให้ สามารถที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาตินั้นได้อย่างยั่งยืน ตัวอย่างเช่นภูมิปัญญาท้องถิ่นใน เรื่องการบวชต้นไม้ใหญ่เพื่อไม่ให้ชาวบ้านตัดไม้ทำลายป่าการไม่จับปลาในฤดูกาลวางไข่เพื่อให้ได้มี พันธุ์ปลาที่มีการเจริญเติบโตได้อย่างต่อเนื่องและไม่สูญพันธุ์ไปจากชุมชน

1.6 ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ในระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่อยู่เหนือ ธรรมชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ในระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่อยู่เหนือ ธรรมชาติ (LW in Relationship between Human and Supernatural)คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่ง แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ได้อย่างงามซึ่งก็มักที่จะ มีคุณลักษณะที่เป็นนามธรรม แต่ทว่าก็สามารถที่จะมีการรับรู้/สัมผัสได้อย่างชัดเจนตัวอย่างเช่น ภูมิ ปัญญาท้องถิ่นในเรื่องการสร้างสรรคพิธีกรรม ในเรื่องการสร้างขวัญและกำลังใจ และ/หรือในเรื่องการ บูชาและเช่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามแต่ความเชื่อของแต่ละชุมชนก่อนที่จะเริ่มต้นทำกิจกรรมใดๆ เพื่อให้ เกิดความมั่นใจได้ว่าจะช่วยทำให้การทำงานและกิจกรรมดังกล่าวนั้นประสบความสำเร็จหรือคำสอนให้ได้ มีการประพฤติปฏิบัติและวางตัวที่นอบน้อมถ่อมตนเนื่องเพราะว่าการกระทำทุกอย่างนั้นย่อมที่จะอยู่ ในสายตาของสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงได้ช่วยทำให้สมาชิกของชุมชนนั้นสามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่าง สันติสุขนั่นเอง

2. ธรรมชาติของมนุษย์ย่อมได้มีการสะสมและจัดระบบองค์ความรู้ธรรมชาติ ของมนุษย์ย่อมได้มีการสะสม และจัดระบบองค์ความรู้(The Nature of Human should to Collect and System of the Knowledge) คือ ธรรมชาติของมนุษย์ย่อมที่จะต้องได้มีการคิดโดย อัตโนมติเพื่อการตอบสนองต่อความต้องการ จึงทำให้มีการแสวงหา สะสมกลั่นกรองคัดเลือกและ จัดระบบองค์ความรู้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้ได้มีการสร้างสรรค์เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น

โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการที่จะได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นไปใช้ประโยชน์ให้ตรงตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ต้องการ โดยที่สามารถจะจำแนกระดับของความแพร่หลายในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ประโยชน์ได้ทั้งในระดับของบุคคล/ครอบครัว กลุ่ม/ชุมชน และ/หรือท้องถิ่น ทั้งนี้ย่อมที่จะขึ้นอยู่กับศักยภาพและคุณลักษณะของผู้ใช้คุณลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น และความเหมาะสมในแต่ละสถานการณ์ ซึ่งโดยทั่วไปนั้น ลักษณะในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ประโยชน์ สามารถจะจำแนกได้ใน 3 ลักษณะ คือ

2.1 การนำไปใช้โดยตรงในชีวิตประจำวัน การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้โดยตรงในชีวิตประจำวัน (LW for Directed Use) คือ การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ประโยชน์ได้โดยอัตโนมัติตามความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ต้องการ ซึ่งก็จะช่วยให้ได้มีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและ/หรือช่วยทำให้การทำกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวันนั้นมีความสะดวกและมีความคล่องตัวได้เพิ่มสูงขึ้นหรือว่าช่วยทำให้ได้มีประสิทธิภาพหรือว่ามีประสิทธิผลที่เพิ่มสูงขึ้นก็ได้เช่นกัน เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องการใช้สมุนไพรบำรุงร่างกาย/รักษาโรค การใช้วิถีกลในการป้องกันและกำจัดแมลงศัตรูพืช การใช้ปุ๋ยหมัก/ปุ๋ยอินทรีย์ในการเพิ่มประสิทธิผลและประสิทธิภาพในการผลิตพืชผลการเกษตร เป็นต้น

2.2 การดัดแปลงและพัฒนาในสิ่งที่เป็นอยู่ การดัดแปลงและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นในสิ่งที่เป็นอยู่ (Modified the LW in Using) คือ การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปทำการดัดแปลงคุณลักษณะและ/หรือโครงสร้าง และ/หรือการได้ดัดแปลงวิธีการและเทคนิคในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันและ/หรือในการพัฒนาอาชีพที่ได้ทำอยู่หรือที่ได้มีการปฏิบัติอยู่แล้ว เพื่อให้ได้มีความสะดวกสบายมีประสิทธิภาพและ/หรือมีประสิทธิผลที่เพิ่มมากยิ่งขึ้น เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้ช่วยให้ได้มีรายได้ที่เพิ่มสูงขึ้น หรือว่าช่วยลดต้นทุนในการผลิตหรือว่าช่วยทำให้ได้ประหยัดเวลา ตัวอย่างเช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องการใช้วัวลา หรือม้าเทียมเกวียนในการเตรียมดินปลูกข้าวแทนควาย ซึ่งนอกจากไม่ต้องซื้อน้ำมันเชื้อเพลิงแล้ววัวลาและม้าก็ยังได้ช่วยกำจัดวัชพืชในแปลงนาและมูลก็ยังเป็นปุ๋ยอินทรีย์อย่างดีอีกด้วยทั้งก็ยังมีความเป็นไปได้ในการตก ลูกซึ่งก็จะเป็นการเพิ่มทรัพย์สินให้กับเกษตรกรอีกด้วยเช่นกัน ดังนั้นสัตว์ใหญ่ที่ได้รับการฝึก เช่น วัวลาหรือม้าก็สามารถที่จะนำมาใช้ประโยชน์ทดแทนควายโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตพื้นที่ราบสูง

2.3 การสร้างสรรค์ให้เกิดเป็นความแปลกใหม่ การสร้างสรรค์ให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เกิดเป็นความแปลกใหม่ (Created the LW to New Image) คือ การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ประโยชน์แล้วได้ก่อให้เกิดเป็นภาพปรากฏที่บ่งบอกได้ถึงความแปลกใหม่ เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องการสร้างสรรค์งานหัตถกรรมตามปกติให้ได้เกิดเป็นอาชีพใหม่ ตัวอย่างเช่น การนำไม้ไผ่หรือหวายมาทำเป็นเครื่องจักสานโดยมีการย่อส่วนให้มีขนาดที่เล็กลงเพื่อการจำหน่ายเป็นของที่

ระลึกให้แก่พนักงานที่เวียนแทนการนำเครื่องจักสานเหล่านั้นไปใช้ประโยชน์จริงในการประกอบอาชีพ และ/หรือในชีวิตประจำวัน อ้างอิงจาก พัฒนา สุขประเสริฐ (2558)

สรุปแนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ว่า วัฒนธรรม วิถีชีวิต และภูมิปัญญา เป็นสิ่งสะท้อนถึงความสามารถของผู้คนในท้องถิ่นอันเกิดจากการสั่งสมสติปัญญาความรู้ที่หลากหลายและการปรับตัวผสมผสานให้เกิดความกลมกลืนกับธรรมชาติ การนำภูมิปัญญาไปใช้ประโยชน์โดยการสั่งสมขององค์ความรู้เพื่อใช้ประโยชน์จริงในการประกอบอาชีพหรือในชีวิตประจำวัน

แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์

ความหมายของเศรษฐกิจสร้างสรรค์

พลอยบุศรา วิเศษภูติ (2556) เศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) ตามความหมายที่การประชุมสหประชาชาติว่าด้วยการค้าและการพัฒนา (United Nations on Trade and Development : UNCTAD) ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า หมายถึง “ระบบเศรษฐกิจที่สะท้อนถึงกระบวนการซึ่งรวมเอาวัฒนธรรม เศรษฐกิจและเทคโนโลยีเข้าไว้ด้วยกัน และสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในปัจจุบัน โดยในบริบทของการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจนั้น เศรษฐกิจสร้างสรรค์เป็นแนวความคิดในการพัฒนาและสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยใช้สินทรัพย์ที่เกิดจากการใช้ความคิดสร้างสรรค์”

พยุร โมสิกรัตน์, อภิสิทธิ์ ไส้ศัตรูไกล และมาลินี วิกรานต์ (2552) ได้อธิบายความหมายของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ว่าเกิดจากคนที่มีความคิดสร้างสรรค์ที่มีจุดหมายที่ชัดเจนว่าต้องการผลิตสินค้าหรือบริการประเภทใด เพื่อใครโดยอาศัยความรู้ที่หลากหลายสาขาที่บุคคลนั้นสะสมมาจนเกิดเป็นความคิดสร้างสรรค์ใหม่ (New 10 Idea) ซึ่งความคิดสร้างสรรค์นี้ครอบคลุมทั้งเรื่องของงานศิลปะ วัฒนธรรม ดนตรี การออกแบบและนวัตกรรมการประดิษฐ์ต่างๆเมื่อความคิดสร้างสรรค์ของคนหลายคนต่างผลิตสินค้าและบริการให้มากยิ่งขึ้น ก็จะก่อตัวเป็นแรงขับเคลื่อนเศรษฐกิจที่ส่งผลต่อการจ้างงาน การปรับกระบวนการผลิต ตลาดของผู้บริโภคและตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (Gross Domestic Product : GDP) ของประเทศที่จะเพิ่มสูงขึ้นต่อไป

อาคม เต็มพิทยาไพสิฐ (2553) ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ หมายถึง แนวคิดการขับเคลื่อนเศรษฐกิจบนพื้นฐานของการใช้องค์ความรู้ (Knowledge) การศึกษา (Education) การสร้างสรรค์งาน (Creativity) และการใช้ทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual Property) ที่เชื่อมโยงกับพื้นฐานทางวัฒนธรรม (Culture) การสั่งสมความรู้ของสังคม (Wisdom) และเทคโนโลยี/นวัตกรรมสมัยใหม่ (Technology and Innovation)

เรขา อินทรกำแหง (2555) ในกระบวนการที่มีพลวัตเหล่านั้นประกอบไปด้วยประเภทของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่มีการแบ่งหลายลักษณะ ดังที่สำนักงานเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินำเสนอไว้ดังนี้

1. การจัดประเภทเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของประเทศสหราชอาณาจักร (UK DCMS Model) โดยเป็นผู้ริเริ่มการแบ่งประเภท อุตสาหกรรมเชิงสร้างสรรค์เป็นครั้งแรกในปี 2541 ซึ่งแบ่ง ออกเป็น 13 กลุ่ม แยกตามสินค้าและบริการ คือ โฆษณา สถาปัตยกรรม งานศิลปะและวัตถุโบราณ งานฝีมือ แฟชั่น งาน ออกแบบ ภาพยนตร์และวิดีโอ ดนตรี ศิลปะการแสดง สื่อสิ่งพิมพ์ ซอฟต์แวร์ โทรทัศน์และวิทยุ และ วิดีโอและ คอมพิวเตอร์เกมส์

2. การจัดประเภทเศรษฐกิจสร้างสรรค์โดยใช้วัฒนธรรมเป็นหลัก (Symbolic Texts Model) แบ่งออกเป็น 11 กลุ่ม ได้แก่ โฆษณา ภาพยนตร์ อินเทอร์เน็ต ดนตรี สื่อสิ่งพิมพ์ โทรทัศน์และวิดีโอ ศิลปะสร้างสรรค์ เครื่องใช้ไฟฟ้า แฟชั่น ซอฟต์แวร์และกีฬา

3. การจัดประเภทเศรษฐกิจสร้างสรรค์โดยใช้ศิลปะเป็นหลัก (Concentric Circle Model) แบ่งออกเป็น 14 กลุ่ม ได้แก่ วรรณกรรม ดนตรี ศิลปะการแสดง งานศิลปะ ภาพยนตร์ พิพิธภัณฑสถานและห้องสมุด การดูแลศิลปวัตถุ/โบราณสถาน สื่อสิ่งพิมพ์ การบันทึกเสียง วิดีโอและ คอมพิวเตอร์ เกมส์ โฆษณา สถาปัตยกรรม งานออกแบบ และแฟชั่น

4. การจัดประเภทเศรษฐกิจสร้างสรรค์ขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (WIPO Copyright Model) ใช้ประเด็น ด้านลิขสิทธิ์เป็นตัวกำหนด แบ่งออกเป็น 20 กลุ่ม ได้แก่ โฆษณา งานสะสม ภาพยนตร์และวิดีโอ ดนตรี ศิลปะการแสดง สื่อสิ่งพิมพ์ ซอฟต์แวร์ โทรทัศน์และ วิทยุ งานศิลปะและกราฟฟิคสื่อบันเทิง เครื่องใช้ไฟฟ้า เครื่องดนตรี กระจดาช เครื่องถ่ายเอกสารและ อุปกรณ์ถ่ายภาพ สถาปัตยกรรม เครื่องนุ่งห่มและรองเท้า งานออกแบบ แฟชั่น สินค้าตกแต่งบ้าน และของเล่น

การขับเคลื่อนทางวัฒนธรรมควบคู่กับเศรษฐกิจ นับเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในปัจจุบัน นโยบายเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) เป็นอีกหนึ่งนโยบายที่ได้บรรจุไว้ในแผนเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 การสร้างสรรค์ จึงมิใช่เรื่องง่าย เพราะเศรษฐกิจสร้างสรรค์เป็นผลงานที่อาศัย พื้นฐานรากเหง้าทางวัฒนธรรม จึงจำ เป็นต้องอาศัย นักออกแบบสร้างสรรค์หรือนักวิชาการร่วมกับผู้ใช้ชีวิตตามวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็น แนวคิดการขับเคลื่อนเศรษฐกิจบนพื้นฐานในการใช้องค์ความรู้ (Knowledge) การศึกษา (Education) ความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) และการใช้ทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual property) ที่เชื่อมโยงกับพื้นฐานทางวัฒนธรรม (Culture) การสั่งสม ความรู้ตามวิถีการดำรงชีวิตของคนในสังคม (Social wisdom) และการนำ เทคโนโลยี หรือนวัตกรรม (Technology or Innovation) มาบูรณาการก่อเกิดเป็นผลิตภัณฑ์ สร้างสรรค์ (Creative Product) นวัตกรรมขึ้นใหม่ในรูปแบบต่างๆ หรือการพัฒนา ต่อยอดในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับต้นทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์อยู่คู่กับ สังคมไทย (ชูวิทย์ มิตรชอบ, 2553) เศรษฐกิจสร้างสรรค์จึงรวมถึงงาน การ ออกแบบสร้างสรรค์ใน ประเภทของงานศิลปะ (Arts) ประกอบด้วยงานศิลปะ (Visual Arts) และศิลปะการแสดง

(PerformingArts) ดังนั้นเศรษฐกิจก็สามารถสร้างสรรค์ บนพื้นฐานของศิลปะและวัฒนธรรม ซึ่งมีใช้เพียงแต่สินค้าที่จับต้องหรือขายได้ เท่านั้น แต่ยังหมายถึงสุนทรียะทางวัฒนธรรมที่สร้างความภาคภูมิใจของสังคมและ ชุมชน อีกทั้งเป็นที่ชื่นชมจากผู้บริโภคซึ่งเราจะสังเกตได้จากงานต่างๆเพื่อกระตุ้น เศรษฐกิจ พบว่ามีองค์ประกอบสำคัญในการจัดงาน นั่นคือการจัดกิจกรรมการแสดง ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ท้องถิ่น ดังเช่น งานส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมทบวงมหาวิทยาลัย ครั้งที่ 4, การแสดงศิลปวัฒนธรรมเศรษฐกิจสร้างสรรค์สงกรานต์บางลำพู, เทศกาล การแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านนานาชาติ ครั้งที่ 5, เทศกาลและประเพณีสำคัญ ต่างๆ ของไทย เช่น เทศกาลปีใหม่สงกรานต์ลอยกระทง เป็นต้น

ใจภักดี บุรพเจตนา (2559) ได้กล่าวว่า เศรษฐกิจสร้างสรรค์(Creative Economy) คือระบบเศรษฐกิจใหม่ที่ประเทศชั้นนำต่างๆ เช่น สหราชอาณาจักร สหรัฐอเมริกา จีน รวมถึงกลุ่มประเทศต่างๆในยุโรป ให้ความสำคัญที่ผลักดันให้เป็นยุทธศาสตร์หลักในการพัฒนาประเทศ กระแสดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อประเทศแถบเอเชียเช่น เกาหลีได้นำแนวคิดจากรูปแบบทางวัฒนธรรมเกาหลีมาสร้างสรรค์ผ่านสื่อต่างๆให้แพร่กระจายไปทั่วโลก ทั้งนี้UNCTAD ได้แบ่งงานเศรษฐกิจสร้างสรรค์ออกเป็น 4 กลุ่มคือ 1.มรดกทางวัฒนธรรม 2.ศิลปะคือกลุ่มงานที่สร้างสรรค์บนพื้นฐานของศิลปะและวัฒนธรรม 3.สื่อประเภทต่างๆและ 4.งานสร้างสรรค์เพื่อการใช้งานต่างๆ สำหรับประเทศไทยได้มีการเคลื่อนไหวอย่างกว้างขวาง จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 11 มุ่งเน้นส่งเสริมให้ใช้ความคิดสร้างสรรค์เพื่อเพิ่มมูลค่าของสินค้าและบริการ เช่นโครงการ Creative Thailand, Creative City โดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่พัฒนาไปสู่อุตสาหกรรมสร้างสรรค์จากนโยบายดังกล่าว ผู้วิจัยได้เห็นความสำคัญที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจ

จตุรพรรณ จันทลา, วลี สงสูงค์, เพ็ญสินี กิจคำ และสุรรัตน์ วงศ์สมิง (2559) การพัฒนาผลิตภัณฑ์กับการออกแบบผลิตภัณฑ์จะดำเนินการควบคู่กันไป เป็นการพยายามค้นหาสร้างสรรค์สิ่งใหม่ หาวิธีแก้ไขหรือคำตอบใหม่ๆ สำหรับปัญหาต่างๆ ที่ต้องอาศัยวิทยาการที่ก้าวหน้ากรรมวิธีการ ผลิต การเลือกใช้วัสดุและหลักในการออกแบบ เข้าใจการวิเคราะห์ปัญหา การคิดออกแบบสร้างสรรค์ และการ แก้ไขปรับปรุงผลิตภัณฑ์ ในลักษณะความหมายของคำว่า ออกแบบผลิตภัณฑ์จะมีอยู่ 2 ส่วน คือ ส่วนของการสร้างสรรค์สิ่ง ใหม่กับส่วนของการปรับปรุงหรือพัฒนามาจากของเดิม การที่จะได้มาซึ่งรูปทรงของผลิตภัณฑ์ในส่วนหนึ่งก็จะได้ แนวความคิดมาจากแบบเดิมแล้วนำมาพัฒนาให้เข้ากับบทบาทของสังคมยุคใหม่และค่านิยมในการดำรงชีวิตของ มนุษย์ โดยแบบของผลิตภัณฑ์จะแบ่งออกเป็น 5 แบบดังนี้

1. แบบโบราณ คือ การออกแบบโดยยึดแบบของเดิมที่มีมาตั้งแต่รุ่นเก่าหรือโบราณ จุดประสงค์ก็อาจจะมุ่งกลุ่มเป้าหมายไปที่กลุ่มอนุรักษ์นิยม หรือใช้ประกอบตกแต่งสภาพแวดล้อมให้มีความสัมพันธ์เข้ากันได้ เช่น เครื่องเรือน กรอบกระจก โทรศัพท์ เป็นต้น ที่มีการ

ผลิตขึ้นมาใหม่ แต่ยังคงยึดแบบอย่างโบราณ ก็เพื่อตกแต่งภายในบ้านให้มีลักษณะการตกแต่งห้องแบบโบราณเพื่อให้เกิดความกลมกลืนกัน

2. แบบอมตะ คือ การออกแบบที่ยึดความพอดีระหว่างความเก่ากับความล้ำยุค รูปร่างดูแล้วไม่เก่าและไม่ใหม่เหมาะสมกับทุกยุค โดยดูแล้วไม่ล้ำสมัย การออกแบบลักษณะนี้จะต้องพิจารณากาลเวลาเป็นสำคัญ ออกแบบไม่ให้ดูล้ำยุคหรือหือหาวมากในยุคนั้น เพราะเมื่อกาลเวลาเปลี่ยนไปก็จะเป็นที่นิยมหรือล้ำสมัยได้เร็ว

3. แบบร่วมสมัย คือ การออกแบบที่ประสานกันระหว่างความล้ำสมัยหรือแบบเก่าผสมกันกับ แบบที่ทันสมัย คือ ใช้ 2 ยุคสมัยนี้มาประยุกต์ใช้ให้เกิดความเหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน ถือว่าเป็นงานสมัยใหม่ หรืองานปัจจุบัน ลักษณะของเก่าที่นำมาอาจจะเป็นวัสดุ วิธีผลิต หรือรูปแบบดังนี้

3.1 วัสดุ เช่น นำผ้าทอโบราณมาออกแบบตัดเย็บเป็นเสื้อผ้าสมัยปัจจุบัน

3.2 วิธีผลิต เช่น เครื่องปั้นดินเผา หรืองานหวาย นำมาออกแบบรูปทรงที่

ทันสมัยเข้ากับปัจจุบัน

3.3 รูปแบบ เช่น ยึดรูปทรงแบบเก่ามาประยุกต์ใช้กับวัสดุสังเคราะห์สมัยใหม่

3.4 แบบทันสมัย คือ การออกแบบที่เข้ากันกับยุคสมัยนั้นๆ โดยค่อนข้าง

เป็นไปในลักษณะของ สมัยปัจจุบัน ดูทันสมัยหรือตามสมัยนิยม แบบจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอตามความต้องการของตลาดและ ค่านิยมของยุคนั้น ซึ่งเมื่อเลยยุคสมัยหรือความนิยมไปแล้ว แบบจะดูล้ำสมัย ผลิตภัณฑ์ที่นิยมออกแบบลักษณะนี้ ส่วนมากจะเป็นผลิตภัณฑ์อุปโภคสำหรับคนทั่วไป เช่น เครื่องใช้ไฟฟ้า ผลิตภัณฑ์ในครัวเรือน หรือผลิตภัณฑ์ เสื้อผ้าสำเร็จรูป เป็นต้น

3.5 แบบล้ำยุค คือ การออกแบบในลักษณะเป็นความก้าวหน้าของรูปแบบหรือวัสดุออกแบบเพื่ออนาคตข้างหน้า โดยพิจารณาวิเคราะห์ข้อมูลที่น่าจะเป็นไปได้สำหรับอนาคต รูปแบบอาจจะหนีความจำเจ ความเคยชินต่อสายตาในยุคใหม่ไป ซึ่งบุคคลในยุคนี้อาจจะยังไม่เคยชินและดูไม่ออกกว่าเป็นรูปทรงใด หรือผลิตภัณฑ์อะไร

เรื่องของลักษณะแบบของผลิตภัณฑ์ทั้ง 5 แบบนี้ มีใช้แบบใดแบบหนึ่งเหมาะสมหรือแบบใดแบบหนึ่ง ไม่ดี ไม่เหมาะสม การที่นักออกแบบจะทำการออกแบบผลิตภัณฑ์ให้เป็นลักษณะแบบใดนั้นก็ย่อมจะต้องศึกษา ปัจจัยต่างๆ ประกอบมากมาย เช่น ชนิด ประเภทของผลิตภัณฑ์ กลุ่มเป้าหมาย ค่านิยม การดำรงชีพในสังคม และการตลาดสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบัน เป็นต้น โดยในการออกแบบเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์จากผ้าทอไทยทรงดำนั้น อันดับแรกผู้ออกแบบต้องคำนึงถึงหลักการออกแบบโดยทั่วไปที่สำคัญคือ ประโยชน์ใช้สอย (Function) ซึ่งต้อง พิจารณาทั้งในส่วนขอประโยชน์ใช้สอยด้านจิตใจ (Psychological Function) โดยการทำให้กลุ่มลูกค้า เป้าหมายเกิดความพึงพอใจหรือถูกใจ เช่น การมีลวดลายสีสันที่สะดุดตาน่าสนใจ มีมูลค่ามากกว่าราคาที่ตั้งไว้ และดูดีมี

ระดับ เป็นสัญลักษณ์แสดงภาพพจน์ของควมมีฐานะ และประโยชน์ใช้สอยทางกายภาพ (Practical Function) ซึ่งเป็นประโยชน์ใช้สอยโดยตรงต่อผู้ใช้ สามารถจับต้องใช้งานได้ตามที่กำหนดไว้ อีกส่วนหนึ่งที่มี ความสำคัญที่นักออกแบบจะต้องคำนึงถึงคือ การคงเอกลักษณ์และการสื่อความหมายของ ลวดลายและสีสันท่างๆ ตามความเชื่อของชาวไทยทรงดำ เนื่องจากลายผ้าไทยทรงดำมีลายต่างๆ ไม่ มาก และมีการใช้สีสันทที่จำกัด การออกแบบผลิตภัณฑ์จากผ้าทอไทยทรงดำจึงต้องมีความระมัดระวัง เป็นพิเศษ โดยเฉพาะในเรื่องของการคงเอกลักษณ์ของชาวไทยทรงดำและความแตกต่างของ วัฒนธรรมความเชื่อของแต่ละพื้นที่ๆ ที่มีความแตกต่างกันดังนั้นผู้ออกแบบจึงควรมีการศึกษาในเรื่อง รายละเอียดของลวดลายแต่ละลายว่ามีความเป็นมาอย่างไร มีความเชื่ออย่างไร สื่อความหมายว่า อย่งไร และใช้ในโอกาสใด ทั้งนี้เพื่อป้องกันปัญหาในเรื่องของการนำลวดลายที่ใช้ในโอกาสต่างกัน เช่น งานมงคล และงานอวมงคลมาอยู่ในผลิตภัณฑ์ชิ้นเดียวกัน

จากผลการศึกษาถึงความต้องการผลิตภัณฑ์ผ้าทอไทยทรงดำของกลุ่มลูกค้า เป้าหมายใน 5 พื้นที่ พบว่ากลุ่มลูกค้าเป้าหมายส่วนใหญ่เห็นว่าผลิตภัณฑ์ผ้าทอไทยทรงดำส่วนใหญ่มี ปัญหาดังนี้ (1) สถานที่จำหน่าย อยู่ห่างไกล (2) มีสินค้าให้เลือกน้อยชนิด (3) รูปแบบ/รูปทรงไม่ ทันสมัย (4) ประโยชน์ใช้สอยที่ม่น้อย (5) ราคา ไม่เหมาะสม และ (6) ดูแลรักษายาก โดยกลุ่มลูกค้า เป้าหมายมีความต้องการผลิตภัณฑ์ผ้าทอไทยทรงดำสูงสุด 5 ลำดับแรกได้แก่ (1) หมอนอิง (2) กล่อง กระจาดทึชชู (3) กระเป๋าสตรี (4) เสื้อ และ (5) กางเกง ในส่วนของ ระดับราคาของผลิตภัณฑ์ผ้าทอ ไทยทรงดำที่กลุ่มลูกค้าเป้าหมายต้องการมากที่สุดคือ 201 - 300 บาทต่อชิ้น หลังจากนั้นคณะผู้วิจัย จึงดำเนินการออกแบบผลิตภัณฑ์ผ้าทอไทยทรงดำ โดยได้ออกแบบผลิตภัณฑ์ทั้งสิ้น 4 ชนิด ตามที่ กลุ่มลูกค้าเป้าหมายต้องการดังนี้ 1) หมอนอิง 2) กล่องกระจาดทึชชู 3) กระเป๋าสตรี และ 4) เสื้อผ้า รายละเอียดดังภาพที่ 1 โดยจะออกแบบผลิตภัณฑ์ให้มีลักษณะเป็นผลิตภัณฑ์ปรับปรุงใหม่ (Modified Product) ซึ่งหมายถึง ผลิตภัณฑ์เดิมที่มีการปรับปรุงในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ทำให้กลายเป็น ผลิตภัณฑ์ใหม่ออกสู่ตลาด อีกครั้ง และมีแนวคิดการออกแบบผลิตภัณฑ์แบบทันสมัย คือ การ ออกแบบที่เข้ากับยุคสมัยนั้นๆ โดยค่อนข้าง เป็นไปในลักษณะของสมัยปัจจุบัน ดูทันสมัยหรือตาม สมัยนิยม โดยคณะผู้วิจัยได้นำลวดลายการทอและการปักที่โดดเด่นของชาวไทยทรงดำมาพัฒนาเป็น ผลิตภัณฑ์ ลวดลายหลักที่นำไปใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์คือ ลายดอก พรม ลายขอกูด และลายดอก มะลิ โดยนำลวดลายดังกล่าวมาประยุกต์ใหม่ ให้มีความทันสมัยขึ้น แต่ยังคง เอกลักษณ์และการสื่อ ความหมายเดิมไว้

สรุปแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้ว่า เกิดจากคนที่มีความคิดสร้างสรรค์ที่มีจุดหมาย ที่ชัดเจนว่าต้องการผลิตสินค้าหรือบริการประเภทใด เพื่อใครโดยอาศัยความรู้ที่หลากหลายสาขาที่ บุคคลนั้นสะสมมาจนเกิดเป็นความคิดสร้างสรรค์ใหม่ บนพื้นฐานของการใช้องค์ความรู้(Knowledge)

การศึกษา (Education) การสร้างสรรค์งาน (Creativity) และการใช้ทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual Property) ที่เชื่อมโยงกับพื้นฐานทางวัฒนธรรม (Culture)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

งานวิจัยในอดีต

เทียนศักดิ์ เมฆพรรณโสภาส และคณะ (2539) ศึกษาสมบัติการเป็นสีย้อมของพืชบางชนิดในอีสานโดยการย้อมเส้นใยไหมและฝ้าย 2 วิธี คือวิธีโดยตรง และวิธีใช้หม้อแร่ จากส่วนต่างๆของพืชที่ทำได้ง่ายในภาคอีสาน 15 ชนิด คือ ถักฝ้าย กะเดา ตู๋ หาด กระโดน อดราง จาน ส้มอประทาย สุนททะเล พรวัว หูกวาง เข หอม ยูคาลิปตัส และครั่ง ผลการทดลองปรากฏว่า การย้อมตรงและการย้อมหม้อแร่ โดยใช้ Cobalt Copper Chrome Iron และ Tin ทำให้ได้ความหลากหลายของสีเพิ่มขึ้นมาก

ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ (2545) ศึกษารูปแบบศิลปะและการจัดการผ้าทอที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่น: ศึกษากรณีผ้าไหมแพรวาสายวัฒนธรรมภูไท จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า รูปแบบผ้าไหมแพรวามี 3 ลักษณะ คือ ผ้าทอล่วง ผ้าจกดาว และผ้าเกาะ ผ้าแต่ละชั้นมีกำเนิดมาจากผ้าแพรวาแบบดั้งเดิม ซึ่งเป็นผ้าที่ทอด้วยวิธีการใช้นิ้วเกี่ยวเกาะ โดยมีไหมสีพื้น คือ สีแดงเข้ม อันเป็นที่เกิดจากการย้อมด้วยครั่ง ชาวผู้ไทใช้เป็นผ้าสไบเบี่ยงเพื่อไปร่วมพิธีการสำคัญ เช่น การแต่งงาน พิธีทำบุญทางศาสนา

อมรา จิวลักษณ์ (2546) ได้ศึกษากระบวนการทอผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติ และศึกษาความสัมพันธ์ของการทอผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติกับวิถีชุมชนบ้านพงษ์ ตำบลบริบูรณ์ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัยพบว่า วิธีการทอผ้าของสตรีชาวบ้านพงษ์ จากอดีตทอผ้าเพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มสำหรับสมาชิกในครอบครัว และทอเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ตามประเพณีและมีการปลูกฝ้ายเพื่อใช้ทอผ้าเอง ปัจจุบันการทอผ้าของกลุ่มสตรีทอผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติ ชาวบ้านพงษ์ ได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นการทอเพื่อจำหน่ายเป็นรายได้เสริมให้กับครอบครัว วัตถุประสงค์ที่ใช้ในการทอส่วนมากจะซื้อด้ายสำเร็จเพื่อใช้ในการทอ แต่ยังมีบางครอบครัวที่ยังปลูกฝ้ายเพื่อนำมาใช้ในการทอผ้าอยู่ ส่วนมากจะเป็นผู้สูงอายุ และยังมี การถักทอชิ้นตอนและกระบวนการผลิตเส้นใยฝ้ายให้บุตรหลานเพื่อใช้ในการทอผ้าบ้าง ส่วนลวดลายที่นิยมทอในปัจจุบันของกลุ่มทอผ้า จะนิยมประยุกต์ลายตามความนิยมของตลาด คือ ผ้าหนึ่งผืนจะมีหลายๆ ลายอยู่ในผืน เช่น 1) สีพื้นของผ้าลายน้ำไหล และประยุกต์ลายชิดดอกไม้ 2) สีพื้นของผ้าลายน้ำไหลและลายเมฆกระจาย ประยุกต์ลายชิดช้าง 3) สีพื้นของผ้าลายดอกจิก ประยุกต์ลายชิดช้าง วิธีการทอผ้าและลวดลาย ชิ้นตอนการย้อมสีธรรมชาติ การหาวัสดุจากธรรมชาติเพื่อใช้ในการย้อมสี เช่น เปลือกประดู่ ต้นคราม หัวขมิ้น

ใบกล้วยทั้งหมดเกิดจาก ภูมิปัญญาของสตรีชาวบ้านพงษ์ที่สั่งสมมาจากบรรพชน ความสัมพันธ์ของการทอผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติกับวิถีชุมชน พบว่ากระบวนการทอผ้า ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงสภาพความสัมพันธ์ด้านสังคม วัฒนธรรมที่ผูกพันกันมาอย่างยาวนาน และลึกซึ้ง มีการถ่ายทอดการทอผ้าจากบรรพชนรุ่นสู่รุ่น การทอผ้าจึงดำรงอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้านพงษ์ มีการรวมกลุ่มทอผ้า การพัฒนาการทอผ้า ไปตามสมัยนิยม และการสร้างรายได้เสริมของสตรีชาวบ้านพงษ์ ซึ่งทั้งหมดล้วนเกิดจากการพึ่งพาตนเองของกลุ่มทอผ้าชาวบ้านพงษ์ ส่วนในด้านเศรษฐกิจ การทอผ้าเป็นทางเลือกของสตรีชาวบ้านพงษ์ ที่หารายได้เสริมในยุคเศรษฐกิจพอเพียง ที่สะท้อนให้เห็นถึงสภาพทั่วไปของเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มทอผ้า ที่ได้รับการส่งเสริมสืบทอดจนกลายเป็นวัฒนธรรมจนถึงปัจจุบัน

กาญจนา เกียรติมนิรัตน์ (2546) จากการศึกษาถึงภูมิปัญญาในการทอผ้าพื้นเมืองภาคเหนือ รูปแบบการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย พบว่า รูปแบบและการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยมี 4 รูปแบบตามวงจรวิถีชีวิตในแต่ละวัย คือ 1) รูปแบบการเรียนรู้เพื่อเตรียมพร้อมในการมีครอบครัวและพื้นฐานอาชีพ 2) รูปแบบการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความรู้ 3) รูปแบบการถ่ายทอดความรู้เพื่อพันธมิตรทางอาชีพ และ 4) รูปแบบการถ่ายทอดความรู้ เพื่อทางเลือกในอาชีพและสานต่ออาชีพในชุมชน การวิเคราะห์บริบททางวัฒนธรรม พบว่า ในอดีตการทอผ้าเป็นกระบวนการขัดเกลาของผู้หญิง เพื่อเปลี่ยนสถานภาพโดยการแต่งงาน ปัจจุบันผู้หญิงเปลี่ยนสถานภาพเป็นผู้นำอาชีพทอผ้าในชุมชน แบบแผนชีวิตในอดีตผู้หญิงทอผ้าอยู่บ้าน ผู้ชายทำการเกษตร ปัจจุบันผู้ชายช่วยงานทอผ้าในครอบครัวมากขึ้น และพบว่าโครงสร้างครอบครัวขยายรักษาระบบความสัมพันธ์ตามบทบาทหน้าที่ไว้ได้มากกว่าครอบครัวเดี่ยว

กาญจนา เกียรติมนิรัตน์ (2546) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาเศรษฐกิจ เกิดจากปัจจัย ดังนี้ 1) การดำรงรักษาวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นพื้นฐานของเศรษฐกิจชุมชน เกิดขึ้นจากชาวบ้านในชุมชนมีความรักใคร่สมัครสมานสามัคคี และได้นำวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดจากบรรพบุรุษมาใช้ในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน และได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี 2) วิถีชีวิตของคนในชุมชนมีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง พึ่งพาอาศัยกันและกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน ทำให้เกิดการรวมกลุ่ม 3) มีการรวมกลุ่มและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจ 4) สิ่งที่เชื่อมโยงกับศักยภาพในการผลิตและการตลาดเข้าด้วยกัน เช่น การรวมกลุ่มการผลิตและการรวมกลุ่มจำหน่ายในนามของกลุ่มหัตถกรรมหรือในนามสหกรณ์ ซึ่งทำให้เกิดการเชื่อมโดยเข้ากับเครือข่ายต่างๆ มากมาย รวมทั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนที่เปิดโอกาสให้สถาบันการศึกษาต่างๆ เข้ามาศึกษาในแง่มุมต่างๆ 5) ครอบครัวและชุมชนเป็นหน่วยการผลิต มีการพึ่งพาตนเองได้ทางเศรษฐกิจสร้างรายได้หลักเลี้ยงดู

ครอบครัวและสร้างชื่อเสียงให้ครอบครัวและชุมชน สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนบ่งชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาชาวบ้านในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนได้เป็นอย่างดี

กาญจนา เกียรติฉัตรรัตน์ (2546) ได้ทำการศึกษาปัจจัยการตัดสินใจเลือกซื้อผ้าไหมของสมาชิกชมรมหญิงโคราช จากการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อผ้าไหมในระดับมากที่สุด คือ ด้านผลิตภัณฑ์ ผ้าไหมต้องมีคุณภาพ มีลวดลายแปลกใหม่ทันสมัย มีความประณีตของฝีมือการทอ แหล่งที่ผลิตต้องมีชื่อเสียง ราคาถูกกว่าเมื่อเทียบกับผ้าไหมในระดับคุณภาพเดียวกันที่ผลิตจากที่อื่นๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ไม่ว่าผ้าไหมจะผลิตในแหล่งใดหากมีคุณภาพ มีการพัฒนาลวดลายสีสันทันสมัย ย่อมมีผลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อผ้าไหม

ธีรพล พรหมโสภาก วรณา กาญจนมยุร และจินตนา จิตต์จำนง (2549) ศึกษาการย้อมไหมด้วยสีธรรมชาติจากพืชในท้องถิ่น ได้แก่สีเหลืองจากขมิ้นชันและรากยอบ้าน สีแดงจากดอกกระเจี๊ยบ สีเขียวจากใบขี้เหล็กสีน้ำตาลจากเปลือกต้นมะขามเทศและเปลือกประตู สีน้ำเงินจากดอกอัญชัน และสีเทาจากผลมะเกลือ พบว่าสารส้ม และมะขามเปียกเป็นสารที่ช่วยให้สีย้อมมีความแวววาวว่าการใช้สีย้อมเพียงอย่างเดียว และใช้วิธีการต้มระเหยตัวทำละลายด้วยอ่างควบคุมอุณหภูมิเป็นวิธีที่ง่าย และสะดวก ต้นทุนต่ำ และทำให้โครงสร้างทางเคมีไม่เปลี่ยนแปลง เช่นเดียวกับการระเหิดแห้งแบบเยือกแข็ง

เสาวนิตย์ กาญจนรัตน์ (2549) ทำการวิจัยเรื่องสีสกัดจากใบมังคุดเพื่อการมัดย้อมและบาติก พบว่าการสกัดสีจากใบมังคุดเพื่อทำสีบาติกมีวิธีการสกัดสีด้วยวิธีการต้มวัตถุดิบ 3 อย่าง ดังนี้ สีจากใบมังคุดสดให้สีเข้ม มีวิธีการคือนำใบมังคุดสดหั่นให้เป็นชิ้นเล็กๆ ล้างสะอาดนำไปต้มกับน้ำเปล่า เคี่ยวให้ได้สีเข้ม กรองเอากากออก เมื่อน้ำสีเย็นแล้วกรองให้สะอาด นำไปใช้ระบายสีได้ สีจากใบมังคุดสดหมักได้สีเข้ม มีวิธีการคือนำใบมังคุดสดหั่นเป็นชิ้นเล็กหมักกับน้ำขี้เถ้ากากกล้วยและน้ำเปล่า 9 วัน กรองเอากากออก นำน้ำสีไปต้มเคี่ยวจนได้สีเข้มแล้ว ตั้งไว้ให้น้ำสีเย็นกรองให้สะอาด นำไปใช้ระบายเป็นสีบาติกได้ และสีจากใบมังคุดสดต้มหมักได้สี ม่วงเข้มออกดำ มีวิธีการคือนำใบสดที่ต้มแล้วมาหมักกับน้ำปูนขาว น้ำเปล่า และเหล็ก 9 วัน กรองเอากากออก นำน้ำสีไปต้มเคี่ยวต่อจนสีเข้ม ตั้งไว้ให้สีเย็นกรองให้สะอาด แล้วนำไปใช้ระบายสีได้

สุภาวดี ศรีเชียงสา (2551) ได้ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำสีย้อมจากธรรมชาติ ศึกษาข้อมูลพรรณไม้ย้อมสีธรรมชาติของกลุ่มทอผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติ ตำบลวังทอง อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี พัฒนากระบวนการย้อมสีธรรมชาติ แปรรูปสีย้อมธรรมชาติให้เป็นสารละลายเข้มข้นหรือผงสี ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มทอผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติได้นำพืช 11 ชนิด มาใช้ในการย้อมสีฝ้าย แบ่งเป็น พืชที่ใช้ใบสกัดสี ได้แก่ มะม่วงน้อย ตะกบ ข่า กล้วยน้ำว้า หูกวาง ส้มมอ และยูคาลิปตัส พืชที่ใช้เปลือกสกัดสี ได้แก่ ดูป่า อะราง และจิ้ง และพืชที่สกัดสีทั้งต้น ได้แก่ ไมยราบ สารช่วยติดสีที่ใช้ มี 5 ชนิด คือ เกลือ จุนสี สารส้ม น้ำสนิมเหล็ก และปูนเคี้ยวหมาก การใช้สารช่วยติดสีจะใช้

ในขณะที่ย้อมสี การศึกษาข้อมูลพรรณไม้ย้อมสีจัดจำแนกได้ 8 วงศ์ 10 สกุล 11 ชนิด การพัฒนากระบวนการย้อมสีและแปรรูปน้ำสี สรุปได้ว่า ทุกวิธีการย้อมสีเส้นฝ้ายได้สีน้ำตาล แต่มีค่าความสว่างของสีน้ำตาลแตกต่างกัน ส่วนการย้อมสีด้วยผลสีจากการตากแดด และจากการทำผงสีด้วยเครื่อง Lyophilizer ได้ค่าความสว่างของสีน้ำตาลมากกว่าการย้อมสีด้วยวิธีการตามภูมิปัญญาเดิม

งานวิจัยในปัจจุบัน

กฤษณา พรประไพ และอาทิตย์ พรหมสิทธิ์. (ม.ป.ป.) (2552) ได้ศึกษาการย้อมสีเส้นไหมด้วยใบขี้เหล็ก โดยใช้สารช่วยติดสีต่างชนิดกัน โดยใช้สารช่วยติดสี 3 ชนิด คือ สารส้ม มะขามเปียก และจุนสี ซึ่งผลทดสอบพบว่า เส้นไหมที่ใช้สารช่วยติดสี จุนสี มะขามเปียก สารส้ม ก่อนย้อมและขณะย้อมตกสี ส่วนเส้นไหมที่ใช้สารช่วยติดสี จุนสี มะขามเปียก สารส้ม หลังย้อมไม่ตกสี การตกสีของเส้นไหมโดยการซักกับน้ำสบู่ พบว่าจุนสีหลังย้อมมีค่าร้อยละการตกสีเท่ากับ 33.4333 เป็นค่าร้อยละการตกสีที่มากที่สุดและสารส้มหลังย้อมมีค่าร้อยละการตกสีเท่ากับ 11.722 ซึ่งเป็นค่าร้อยละการตกสีที่น้อยที่สุด สภาพความคงทนของสีต่อแสงแดด จากการนำเส้นไหมที่ย้อมแล้วไปผึ่งแดดเป็นเวลา 7 ชั่วโมง ตั้งแต่เวลา 09.00 – 15.00 น. พบว่าเส้นไหมที่ใช้สารส้ม มะขามเปียก และจุนสี เป็นสารช่วยติดสีไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงของสีเส้นไหม

อักษณัย กางมูล (2552) ได้ทำการวิจัยเรื่องการฟื้นฟูอัตลักษณ์จากภูมิปัญญาผ้าขึ้นตีนจกของชุมชนบ้านท้องลับแล ตำบลฝายหลวง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ การฟื้นฟูอัตลักษณ์จากภูมิปัญญาผ้าขึ้นตีนจกของชุมชนบ้านท้องลับแลนั้น นอกจากจะทำให้เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับบริบทของชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา ได้แก่ บริบททางสังคมและบริบททางวัฒนธรรม องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาในเรื่อง คติความเชื่อ ค่านิยม ในรูปสัญลักษณ์ที่เป็นลวดลายในผ้าขึ้นตีนจก และตำนาน ที่เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะเกี่ยวกับผ้าขึ้นตีนจกของชุมชนบ้านท้องลับแลแล้ว ยังทำให้เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวทางการฟื้นฟูอัตลักษณ์ชุมชนตามวิธีการมีส่วนร่วมโดยใช้กิจกรรมและกระบวนการของชุมชน เกิดกลุ่มฟื้นฟูอัตลักษณ์ชุมชนจากภูมิปัญญาผ้าขึ้นตีนจก บ้านท้องลับแล ชุมชนสามารถพัฒนาทักษะด้านการคิด การเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างมีส่วนร่วม และชุมชนบ้าน ท้องลับแล ตำบลฝายหลวง เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม

รุจิ ศรีสมบัติ (2553) ได้ศึกษาเรื่องผ้าทอลาวครั้ง : การอนุรักษ์ ฟื้นฟูและพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอในวิถีชีวิต โดยผลการศึกษาพบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้งในอดีตอาศัยอยู่บริเวณเทือกเขาภูคัง เมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย โดยตั้งถิ่นฐานบริเวณภาคกลางของไทยเป็นส่วนใหญ่ มีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับผ้าทอเสมอ โดยจะใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มในชีวิตประจำวัน ใช้แต่งกายเพื่อความสวยงามในงานบุญ ประเพณีต่างๆ ใช้ในการประกอบพิธีกรรม มีการผลิตผ้าทออย่างต่อเนื่องหน่วยงานของรัฐระดับท้องถิ่นสนับสนุนด้านการผลิตโดยจัดตั้งกลุ่มอาชีพทอผ้า และสนับสนุนงบประมาณ ชาวบ้านมีการ

ถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้า โดยจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ผ้าทอโบราณ มีการออกแบบลวดลาย การพัฒนาสีสันทัน การพัฒนาผลิตภัณฑ์แปลกใหม่ และมีการดำเนินการอย่างเป็นระบบ ปัญหาที่พบ ได้แก่ บุคลากรผู้ชำนาญการทอผ้าที่มีจำนวนน้อยและเป็นผู้สูงอายุ คนรุ่นใหม่ไม่นิยมการทอผ้าเป็น อาชีพ เพราะเห็นว่าล้าสมัย เครื่องใช้มักอยู่ในสภาพเก่าแก่ ไม่นิยมผลิตวัตถุดิบเอง ผลิตภัณฑ์ มี คุณภาพไม่สม่ำเสมอ ไม่ประณีตเท่าที่ควร และการตลาด ยังอยู่ในแวดวงภายในหมู่บ้านแนวทางการ อนุรักษ์ พื้นฟู และพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอลาวครั้ง ทำได้โดยการปลูกฝังค่านิยมและสร้างความ ตระหนัก ความภาคภูมิใจในคุณค่าทางวัฒนธรรม การพัฒนาบุคลากรการทอผ้า ด้วยการให้ความรู้ ในรูปแบบต่างๆ ทั้งในส่วนของตัวบุคคล หรือระบบกลุ่มเป็นเครือข่าย มีการจัดหลักสูตรท้องถิ่น การ พัฒนาเครื่องมือ เครื่องใช้ ควรใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยเพื่อการผลิตที่รวดเร็วขึ้น การพัฒนาผลิตภัณฑ์ ให้สวยงาม ทันสมัย สร้างสรรค์ผลงานหลากหลาย และการพัฒนาด้านการตลาด

สายัญ พันธุ์สมบูรณ์ และคณะ (2554) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนากระบวนการ ย้อมสีธรรมชาติเพื่อยกระดับคุณค่าของผ้าทอบ้านโพนแพง ตำบลดินจี่ อำเภอคำม่วน จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยวัตถุดิบธรรมชาติให้สี และวิธีการย้อม วิธีการย้อมต้องต้มน้ำให้เดือดก่อนไม่ต้องเดือดมากพอให้ เห็นพองอากาศอันเล็กๆ ถ้าน้ำเดือดแล้วก็นำเปลือกต้นไม้ แก่นต้นไม้ ใบไม้และดอกไม้ที่หามาได้ตาม บ้าน ตามนา ตามภูเขามาสับให้เป็นชิ้นเล็กๆ ประมาณ 2 - 3 กิโลกรัม ต้มนานประมาณ 1 ชั่วโมง ยก หม้อต้มน้ำสีลงจากเตากรองน้ำสีที่ต้มได้ผ่านผ้าขาวม้าเอาเฉพาะน้ำสีย้อมไปใช้โดยใช้กระบวนตักเอา น้ำแล้วเทกรองฝ้ายผ้าขาวม้า เปลือกที่ใช่เสร็จแล้วนำไปตากแดดให้แห้งเก็บไว้ค่อยๆ ใช้ ถ้าน้ำสียังมีเศษ ผงของเปลือกไม้อยู่ กรองผ่านผ้าขาวม้าอีกรอบโดยพับผ้าขาวม้าให้หนาขึ้น ต้องกรองจนน้ำสีย้อมไม่มี เศษผงไม้เพราะถ้ามีเศษผงจะติดเส้นฝ้าย และเส้นไหม ทำให้เสียหายได้จะทำให้ทอยาก เติมสารส้ม หรือสีใหญ่ยอน 1 ช้อนกินข้าว จะได้สีที่แตกต่างกัน ใช้แก้วเล็กตักดูน้ำสีก่อนว่าได้ที่ต้องการหรือยัง ถ้าน้ำสียังไม่เข้มก็เติม เติมสารส้ม หรือสีใหญ่ยอน เพิ่มอีก และตักดูอีกทีหนึ่ง ถ้าได้ที่ต้องการแล้วก็นำ เส้นฝ้าย และไหมที่ทกแล้ว (ทำให้เส้นใยแยกออกจากกันเป็นเส้น) มาย้อมในหมอน้ำสีแช่ไว้ 5 นาที แล้วกลับเส้นไหม และกลับเส้นไหมตลอดทุกๆ 5 นาที จนครบ 30 นาที ยกหม้อย้อมขึ้นตั้งบนเตาไฟ อีกครั้งหนึ่ง กลับเส้นไหมตลอดทุกๆ 5 นาที จนครบ 20 นาที เติมเกลือลงในหมอน้ำสีย้อม 1 กำมือ แช่เส้นไหมจนครบ 10 นาที นำเส้นไหม และฝ้ายขึ้นตากไว้ให้เย็นก่อนล้างน้ำสีออก เส้นไหมสีจะติด ดีกว่าเส้นฝ้าย ถ้าเส้นไหมและฝ้ายเย็นแล้ว นำข้าวสุกมา 1 บันแช่ในน้ำ 10 นาที นำเส้นไหมและฝ้าย ที่ล้างแช่ในน้ำข้าวสุก เทน้ำลงในกะละมังแล้วนำไหม และฝ้ายลงล้างหลายครั้งจนน้ำในกะละมังไม่มีสี ปนอยู่ ชักเส้นไหม และฝ้ายด้วยน้ำยาซักผ้า จนสีของน้ำใสไม่มีสีเจือปน นำไหม และฝ้ายไปตากในร่ม โดยทกให้แยกออกจากกันให้เป็นระเบียบ

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสกลนคร (2555) ได้ทำการวิจัย เรื่องฝ้าย้อมครามสกลนคร การพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าสกลนคร เมื่อทำการก่อกหม้อครามซึ่งส่วนผสม

ต่างๆจะถูกผสมในโองดิน น้ำย้อมเริ่มต้นจะมี pH ประมาณ 10.5-12.6 เนื่องจากปูนขาวในเนื้อคราม และน้ำซี้ไถ้ต่าง ดังนั้นผู้ทำสีย้อมครามจะต้องใส่ใจตรวจสอบดูแลหม้อคราม โดยทำการโจกครามทุกเช้า-เย็น (การโจก เป็นภาษาอีสาน คือการใช้ชั้นน้ำตักน้ำย้อมยกขึ้นสูงประมาณ 1 ฟุต แล้วเทน้ำย้อมกลับลงที่หม้อนิลเดิมประมาณ 4-5 ครั้ง) เพื่อเป็นการเติมออกซิเจนแก่จุลินทรีย์ หากไม่โจกครามจะเกิดฟิล์มเมือกปิดผิวหน้าของน้ำย้อม

งานวิจัยต่างประเทศ

งานวิจัยในอดีต

Fraser (1990) ได้ศึกษาผ้าทอในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พบว่าผ้าทอที่มีอยู่ในประเทศต่างๆในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นมีทั้งลักษณะเหมือนและแตกต่างกันหลายประการ คือเส้นใยที่นำมาใช้เป็นวัตถุดิบในการทอ เครื่องมือเครื่องใช้ในการทอ การย้อมสีเส้นใย และกระบวนการผลิตลวดลาย ทั้งนี้ผ้าที่ทอในประเศเดียวกันแต่ต่างภูมิภาคกันก็มีความแตกต่างกันอยู่บ้างนอกจากนั้นยังพบว่าวิธีการสร้างลวดลายบนผืนผ้าด้วยวิธีการขีด จก และปักเป็นวิธีการที่พบมากที่สุด

Locher (2006) ศึกษาการย้อมผ้าฝ้ายและขนแกะที่ผ่านการทำความสะอาดด้วยเอ็นไซม์ก่อนนำมาย้อมสี โดยย้อมด้วยสีที่สกัดจากต้น *Crocus Sativus* พบว่าเส้นใยที่ผ่านการทำความสะอาดด้วยเอ็นไซม์ก่อนนำมาย้อมสี มีความคงทนต่อแสงและคงทนต่อการซักล้าง

Tsatsaroni, E., Liakopoulou-Kyriakides, M. and Eleftheriadis (1998) ศึกษาการย้อมสีผ้าฝ้ายและขนแกะ ที่ผ่านการทำความสะอาดด้วยเอ็นไซม์ก่อนนำมาย้อมสี โดยการย้อมสีเหลือง 2 ชนิด คือ Crocin ได้จาก *Crocus Sativus* และ Curcumin ที่ได้จากพืชชนิดอื่น พบว่าเส้นใยที่ย้อมด้วย Crocin มีความคงทน ต่อแสงและคงทนต่อการซักล้างดีกว่าเส้นใยที่ย้อมด้วย Curcumin

Saxena, S., Vaederajan, P. V. and Sheikh (2005) ทำการย้อมผ้าฝ้ายด้วยผงสีจากใบประดู่ ใบยูคาลิปตัส และใบสัก โดยวิธีใช้กรดแทนนิก และสารส้มเป็นมอร์แดนท์ก่อนย้อม ศึกษาผลของวิธีการเตรียมน้ำย้อม และอุณหภูมิขณะย้อมที่ต่างกัน ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าผลสีจากใบพืชทั้งสามชนิดมีศักยภาพเป็นแหล่งสีสำหรับย้อมผ้าฝ้ายได้ โดย ใบประดู่ และใบยูคาลิปตัส จะให้สีเฉดต่างๆในกลุ่มสีเหลือง ขณะที่ใบสักจะให้สีม่วงเทา ผ้าที่ย้อมมีความคงทนของสีต่อแสงและความคงทนต่อการซักในระดับดี ยกเว้นผ้าย้อมจากผงใบประดู่ต้มเดือดนาน 15 นาที เติมเกลืออัลคาไลด์ และย้อมที่อุณหภูมิ 27°C มีความคงทนต่อการซักต่ำ

Locher (2006) ได้ศึกษาการใช้เทคโนโลยีสำหรับการเกี่ยวกับสิ่งทอ การประมาณการด้านความต้องการเส้นใย เครื่องแต่งกายและการบูรณาการของการสิ่งสีผ้าโดยทางอิเล็กทรอนิกส์ นั้น ผู้ใช้ยอมรับว่าประสบความสำเร็จจากการบูรณาการโดยใช้อุณหภูมิเป็นตัวรับสัญญาณ คือ

การรายงานพิสูจน์ความคิดรวบยอดในวิทยานิพนธ์ การใช้เทคนิคทางเทคโนโลยี ทำให้ประสบความสำเร็จ การเข้าถึงเทคโนโลยีที่แปลกใหม่เกิดจากบูรณาการเทคโนโลยีทางอิเล็กทรอนิกส์ มาบูรณาการร่วมกับ สิ่งทอได้ผลสรุปเทคโนโลยีของระบบสิ่งทอ

Bechtold, T., Turcanu, A., Ganglberger, E. and Geissler (2003) ศึกษาและเปรียบเทียบคุณภาพของสีจากวัตถุดิบให้สีธรรมชาติโดยในงานวิจัยดังกล่าวเลือกใช้ Canadian golden เป็นวัตถุดิบต้นแบบในระยะเวลาการศึกษา 5 ปี โดยใช้ FeSO₄ และ FeCl เป็นสารช่วยติด มีความแตกต่างกันเล็กน้อยในหัวข้อของคุณภาพการเคลือบติดของสีที่ได้ ในระยะเวลาการศึกษา ดังกล่าว

Holland, C., Terry, A. E., Porter, D. and Vollrath (2007) ได้ศึกษาถึงสารประกอบของผ้าไหมใยธรรมชาติกล่าวถึงผ้าไหมธรรมชาติและผ้าไหมเทียม ซึ่งผ้าไหมธรรมชาติคือ สิ่งสำคัญกับความสามารถที่ผสมผสานคุณสมบัติจากกลไกที่ดีด้วยวิธีทางธรรมชาติปราศจากสารเคมี ไม่เหมือน ผ้าไหมเทียมที่เส้นใยเกิดจากปฏิกิริยาทางเคมีผ้าไหมธรรมชาติที่ดี แข็งแรง เส้นไหม ที่เกิดจาก หนอนไหมต่างชนิดไปให้สารประกอบจากธรรมชาติและคุณภาพเส้นใยแตกต่างกัน

Kurt (2008) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับเครื่องแต่งกายเพื่อความ สุขสมบูรณ์ (Clothes for Wellness) Wellness กลายเป็นกระแสนิยมที่ระบอบไปทั่วทุกหัวระแหงไม่เว้นแม้แต่งานสิ่งทอ และได้จุดประกายความคิดในการนำเสนอผลิตภัณฑ์ที่เป็นนวัตกรรมใหม่ๆ ให้เกิดขึ้นโดยทั่วไปแล้ว สามารถแบ่งผลิตภัณฑ์สิ่งทอในประเภทนี้ออกเป็น 4 กลุ่มด้วยกัน คือ

1. ผลิตภัณฑ์เพื่อการปกป้องสุขภาพ: สิ่งทอที่ตกแต่งสำเร็จในกลุ่มนี้จะมีคุณสมบัติในการปกป้องและต่อต้านอันตรายที่อาจเกิดจากสภาวะแวดล้อมต่างๆ เช่น การตกแต่งเพื่อต้านแสงยูวี ไรฝุ่น แมลงวัน และหมอกควันอิเล็กทรอนิกส์
2. ผลิตภัณฑ์ที่สามารถปรับตัวตามเงื่อนไขของสภาวะแวดล้อม: ซึ่งเครื่องแต่งกายในกลุ่มนี้จะมีคุณสมบัติในการปรับตัวตามสภาวะร่างกายของผู้สวมใส่และสิ่งแวดลอม โดยมันจะมีความไวต่อการเปลี่ยนแปลงของอุณหภูมิ แสง หรือความชื้น เป็นต้น
3. ผลิตภัณฑ์ที่เครื่องแต่งกายอัจฉริยะ: เครื่องแต่งกายในกลุ่มนี้จะมีชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์เป็นส่วนประกอบ ทำให้เครื่องแต่งกายธรรมดากลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีเทคโนโลยีสูง ชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์ที่ประกอบในเครื่องแต่งกายกลุ่มนี้มักได้แก่ เครื่องเล่นมีเดียต่างๆ เครื่องมือในการสื่อสาร เครื่องมือในการตรวจวัดสุขภาพต่างๆ เป็นต้น
4. ผลิตภัณฑ์เครื่องแต่งกายที่เกี่ยวข้องกับการบำรุงผิวพรรณ: ผลิตภัณฑ์ในกลุ่มนี้ จะเกิดจากแนวคิดการใช้สารบำรุงผิวมาใช้ในกระบวนการตกแต่งบนวัสดุสิ่งทอ เพื่อเป็นตัวกลางในการถ่ายโอนบำรุงผิวนั้นไปสู่เซลล์ผิวของผู้สวมใส่ โดยสามารถประยุกต์ใช้ได้หลากหลายรูปแบบ

งานวิจัยในปัจจุบัน

S.M. Burkinshaw (2009) อ้างถึงการศึกษาศึกษาการย้อมติดสีของ CI Mordant Black 8 และเลือกใช้ tannic acid และ FeSO_4 เป็นสารช่วยติด ด้วยเทคนิคการย้อมร้อน พบว่า การใช้ CI Mordant Black 8 ย้อมเพียงอย่างเดียว ได้สีน้ำตาล สว่าง การทดสอบการล้างออกที่อุณหภูมิ 40°C ได้ผลไม่ดี เมื่อใช้ $\text{Na}_2\text{Cr}_2\text{O}_7$ เป็นสารช่วยติดได้สีดำ การย้อมติดดีขึ้น การใช้ $\text{Na}_2\text{Cr}_2\text{O}_7$ ร่วมกับ FeSO_4 เป็นสารช่วยติดในขณะที่ย้อม การย้อมติดจะดีขึ้นมากกว่าไม่ใช้ แต่สีน้ำตาลที่ได้จะอ่อนลง และเมื่อย้อมโดยสารช่วยติดที่ผสมระหว่าง tannic acid และ FeSO_4 จะทำให้ได้สีน้ำตาลเทา และสีติดดีขึ้น

Casselmann (2009) ได้วิเคราะห์สีธรรมชาติ โดยการอธิบายความคิดเห็นแตกต่าง ดังนี้ 1) การย้อมสีธรรมชาติไม่ได้มีแต่ธรรมชาติอย่างสิ้นเชิง แต่จะมีการเพิ่มสีเคมีเข้าไปในสีธรรมชาติ โดยโรงงานย้อมสีในศตวรรษที่ 19 2) ความแตกต่างระหว่างสีธรรมชาติกับสีเคมี ในความเป็นจริง ทางด้านการใช้เทคโนโลยีมีความใกล้เคียงกัน นอกจากนี้แล้ว ประวัติศาสตร์สิ่งทอยังยกย่องให้ใช้สีทองในการตกแต่งสถานที่ ซึ่งมีทั้งที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย งานวิจัยเรื่องนี้จึงได้นำเสนอแนวความคิดการพัฒนาทางด้านวัฒนธรรมและเทคโนโลยีของสีย้อมทั้งสองประเภท และประเมินความคงทนของสี

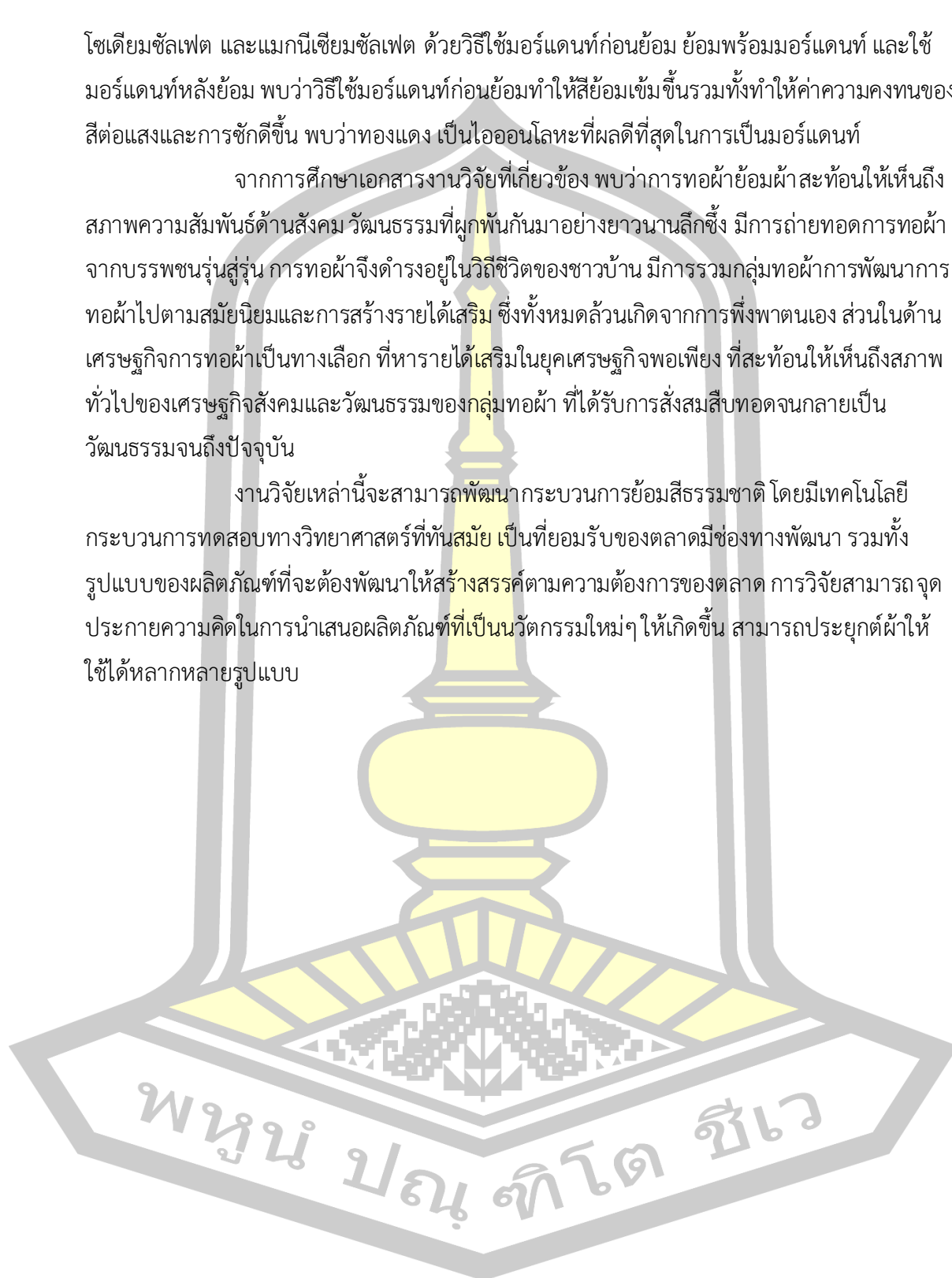
Vankar, P. S., Shanker, R. and Wijayapala (2009) ได้กล่าวถึงการสกัดสีย้อมจากเปลือกแห้งของหัวหอมสำหรับใช้ย้อมผ้า 3 ชนิด คือ ผ้าฝ้ายที่ปรับสภาพด้วยกรดแทนนิก ผ้าขนสัตว์และผ้าไหม โดยวิธีย้อมตรงและวิธีใช้มอร์แดนท์ก่อนย้อม ศึกษาผลการให้มอร์แดนท์ 5 ชนิด ได้แก่ สารส้ม คอปเปอร์ซัลเฟต เพอร์รัสซัลเฟต โพแทสเซียมไดโครเมต สแตนนัสคลอไรด์ และสแตนนิกคลอไรด์ เปรียบเทียบกับผ้าที่ย้อมโดยไม่ใช้มอร์แดนท์ ผลการวิจัยพบว่ามอร์แดนท์ทุกชนิด มีผลทำให้ความคงทนของสีต่อแสง และความคงทนต่อการซักของผ้าสูงขึ้น และมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงค่าความเข้มสี (K/S) ของผ้าที่ย้อม มอร์แดนท์แต่ละชนิดให้ผลกับผ้าต่างกัน มอร์แดนท์ที่ทำให้ผ้าฝ้ายที่ปรับสภาพด้วยกรดแทนนิก มีค่าความเข้มสีสูงที่สุด คือ สแตนนัสคลอไรด์ แต่สำหรับผ้าขนสัตว์และผ้าไหม มอร์แดนท์ที่ทำให้มีค่าความเข้มสีสูงที่สุด คือ สแตนนัสคลอไรด์ แต่สำหรับผ้าขนสัตว์และผ้าไหม มอร์แดนท์ที่ทำให้มีค่าความเข้มสีสูงที่สุด คือ เพอร์รัสซัลเฟต

Moiz, A., Ahmed, M. A., Kausar, N., Ahmed, K. and Sohail (2010) ได้อ้างถึงการสกัดน้ำย้อมจากใบชา 2 และ 5 เปอร์เซ็นต์ เพื่อย้อมผ้าขนสัตว์ ที่อุณหภูมิ 85°C นาน 30 นาที ผ้าที่ย้อมได้มีเฉดสีน้ำตาล ที่มีค่าความเข้มสี (K/S) ต่างกัน โดยน้ำย้อมสกัดจากใบชา 5 เปอร์เซ็นต์ ได้ผ้าย้อมที่มีค่าความเข้มสี 17.50 ขณะที่น้ำย้อมสกัดจากใบชา 2 เปอร์เซ็นต์ ได้ผ้าย้อมที่มีค่าความเข้มสี 17.50 ขณะที่น้ำย้อมสกัดจากใบชา 2 เปอร์เซ็นต์ ได้ผ้าย้อมที่มีค่าความเข้มสี 10.50 ศึกษาผลของการใช้ มอร์แดนท์ 5 ชนิด ได้แก่ คอปเปอร์ซัลเฟต เพอร์รัสซัลเฟต โพแทสเซียมไดโครเมต ซิงค์ซัลเฟต

โซเดียมซัลเฟต และแมกนีเซียมซัลเฟต ด้วยวิธีใช้มอร์แดนท์ก่อนย้อม ย้อมพร้อมมอร์แดนท์ และใช้มอร์แดนท์หลังย้อม พบว่าวิธีใช้มอร์แดนท์ก่อนย้อมทำให้สีย้อมเข้มขึ้นรวมทั้งทำให้ค่าความคงทนของสีต่อแสงและการซักดีขึ้น พบว่าทองแดง เป็นไอออนโลหะที่ผลดีที่สุดในการเป็นมอร์แดนท์

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่าการทอผ้าย้อมผ้าสะท้อนให้เห็นถึงสภาพความสัมพันธ์ด้านสังคม วัฒนธรรมที่ผูกพันกันมาอย่างยาวนานลึกซึ้ง มีการถ่ายทอดการทอผ้าจากบรรพชนรุ่นสู่รุ่น การทอผ้าจึงดำรงอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้าน มีการรวมกลุ่มทอผ้าการพัฒนาการทอผ้าไปตามสมัยนิยมและการสร้างรายได้เสริม ซึ่งทั้งหมดล้วนเกิดจากการพึ่งพาตนเอง ส่วนในด้านเศรษฐกิจการทอผ้าเป็นทางเลือก ที่หารายได้เสริมในยุคเศรษฐกิจพอเพียง ที่สะท้อนให้เห็นถึงสภาพทั่วไปของเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มทอผ้า ที่ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจนกลายเป็นวัฒนธรรมจนถึงปัจจุบัน

งานวิจัยเหล่านี้จะสามารถพัฒนากระบวนการย้อมสีธรรมชาติ โดยมีเทคโนโลยีกระบวนการทดสอบทางวิทยาศาสตร์ที่ทันสมัย เป็นที่ยอมรับของตลาดมีช่องทางพัฒนา รวมทั้งรูปแบบของผลิตภัณฑ์ที่จะต้องพัฒนาให้สร้างสรรค์ตามความต้องการของตลาด การวิจัยสามารถจุดประกายความคิดในการนำเสนอผลิตภัณฑ์ที่เป็นนวัตกรรมใหม่ๆ ให้เกิดขึ้น สามารถประยุกต์ผ้าให้ใช้ได้หลากหลายรูปแบบ

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ ผู้วิจัยมีประเด็นมุ่งเน้นการศึกษา ศึกษาความเป็นมา สภาพปัจจุบันปัญหา และการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ โดยมุ่งเน้นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ดำเนินการวิจัยจากการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร (Document) เก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Study) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

1. ขอบเขตของการวิจัย
  - 1.1 ด้านเนื้อหา
  - 1.2 ด้านระยะเวลา
  - 1.3 ด้านวิธีวิจัย
  - 1.4 ด้านพื้นที่ในการวิจัย
  - 1.5 ด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
2. วิธีดำเนินการวิจัย
  - 2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล
  - 2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล
  - 2.3 การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล
  - 2.4 การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ขอบเขตของการวิจัย

ด้านเนื้อหา

1. ด้านประวัติความเป็นมาของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือจังหวัดศรีสะเกษ
2. ด้านสภาพปัจจุบันปัญหาของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือจังหวัดศรีสะเกษ
3. การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ

ด้านระยะเวลา

ในการวิจัยเรื่อง การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ ที่รวบรวมแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ ผู้วิจัยได้กำหนดระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย เริ่มตั้งแต่เดือนมกราคม 2558 เป็นต้นไป

ด้านวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่องการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นการรวบรวมแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ(Qualitative Research) เพื่อศึกษาถึงการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ โดยการสำรวจ การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การบันทึกและการนำข้อมูลมาทำการวิเคราะห์

ด้านพื้นที่ในการวิจัย

พื้นที่ที่ผู้วิจัยได้เลือกในการวิจัยในครั้งนี้โดยใช้เกณฑ์การเลือก โดยเริ่มจากการทำการศึกษาจากการทอผ้ากับวิถีชีวิตสังคมวัฒนธรรมอีสาน สังคมและวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ วัฒนธรรม การแต่งกายด้วยผ้าไหมย้อมผลมะเกลือ และภูมิปัญญาการย้อมผ้าด้วยผลมะเกลือ โดยมีเกณฑ์ในการเลือกพื้นที่วิจัยเนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีจุดเด่น 1) พื้นที่ในการวิจัยเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นิยมสวมใส่ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือ 2) พื้นที่ในการวิจัยเป็นพื้นที่ที่มีการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเป็นจำนวนมาก 3) พื้นที่ในการวิจัยนั้นสามารถที่จะพัฒนาประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ ให้เข้มแข็งได้ ซึ่งได้กำหนดพื้นที่ศึกษาไว้ 1 จังหวัด คือ จังหวัดศรีสะเกษ โดยมีพื้นที่กลุ่มเป้าหมาย อันได้แก่ บ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอยักษ์ทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ

ด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1. ประชากร กลุ่มประชากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ กลุ่มชาวบ้านที่ทอผ้าย้อมผ้าในตำบลเมืองหลวง อำเภอยักษ์ทับทัน อำเภोजังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ
2. กลุ่มตัวอย่าง ได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจงผู้ที่มีความชำนาญพิเศษ ไม่ต่ำกว่า 10 ปี นอกจากนั้นผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ที่มีลักษณะดังกล่าวจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งจากภาครัฐและเอกชนในระดับจังหวัด คือ นักพัฒนาชุมชนจังหวัด ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ซึ่งเป็นโครงการที่รัฐต้องการสร้างรายได้เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจฐานราก จากการศึกษาเอกสารวิชาการ ที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์เบื้องต้น เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนจังหวัด คือ นักพัฒนาชุมชนระดับจังหวัด นักพัฒนาชุมชนอำเภอ และผู้นำชุมชนประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายกองค์การบริหารส่วนตำบล จึงได้พื้นที่ที่ตรงตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ผู้วิจัยได้คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงมา 1 จังหวัด จำนวน 3 หมู่บ้าน โดยใช้กลุ่มตัวอย่างเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล จำนวน 50 คน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ ประกอบด้วย

1.1 แบบสัมภาษณ์ (Interview Form)

1.1.1 แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายตามแนวทางแบบสัมภาษณ์ โดยสัมภาษณ์เพื่อหาคำตอบตามวัตถุประสงค์ของการทำวิจัยจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ประเพณี วัฒนธรรมของท้องถิ่นจังหวัดศรีสะเกษ สัมภาษณ์บุคคลและกลุ่มที่ย้อมผ้าด้วยผลมะเกลือ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา ของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ สภาพปัจจุบันปัญหาของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือและการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ

1.1.2 แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured Interview) ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์ด้วยคำถามปลายเปิด เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือในพื้นที่วิจัย คือ บ้านเมือ่งน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ

1.2 แบบสังเกต (Observation Form) ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้รูปแบบในการสังเกต 2 รูปแบบ คือ

1.2.1 แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ผู้วิจัยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรม พร้อมกับสังเกต ซักถามข้อมูลในกระบวนการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ สังเกตการแต่งกายของผู้คนในชุมชนท้องถิ่น

1.2.2 แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participation Observation) เป็นการสังเกตเชิงสำรวจสภาพเหตุการณ์โดยทั่วไป การจดบันทึกและการบันทึกภาพ เช่น สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย วิถีชีวิตของคนในชุมชน ประเพณีวัฒนธรรมการแต่งกาย การใช้ผ้าในโอกาสหรือพิธีกรรมต่างๆ

1.3 แบบบันทึกข้อมูล (Case Record Form) ผลทดสอบการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือจากการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์จังหวัดศรีสะเกษ

1.4 แบบสนทนากลุ่ม (Focus Group Guideline) เป็นการสนทนาเชิงลึกเพื่อสอบถามข้อความในเนื้อหาบางเรื่องที่ผู้วิจัยมีข้อสงสัยอยู่ในบางประเด็นของข้อมูล เพื่อศึกษาถึงลักษณะเฉพาะ จุดเด่น จุดด้อย เอกลักษณ์ บริบทชุมชน หมู่บ้าน กลุ่มชาติพันธุ์ ในการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์จังหวัดศรีสะเกษ

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยในครั้งนี้ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยยึดหลักข้อมูลที่มีลักษณะที่สอดคล้องกับความมุ่งหมายของการวิจัย สามารถตอบคำถามของการวิจัยได้ตามที่กำหนดไว้ ผู้วิจัยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็น 2 ลักษณะ คือ

2.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร เป็นการศึกษาจากเอกสารที่มีการบันทึกเอาไว้หรือที่มีการศึกษาไว้ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัย โดยผู้วิจัยแบ่งข้อมูลออกเป็น

2.1.1 แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา ดังนี้

2.1.1.1 แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.1.1.2 แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์

2.1.2 การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์

จังหวัดศรีสะเกษ

2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (field research) ตามพื้นที่ที่ได้กำหนดไว้และเก็บรวบรวมตามประเด็นที่กำหนดไว้ คือ ใช้เทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสำรวจ (Survey) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) คือ การสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง (Structured Interview) และไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) และแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participation Observation) และการสนทนากลุ่ม (Focused Group Guideline) โดยดำเนินการดังนี้

2.2.1 ใช้เทคนิคการสำรวจ บริบทของชุมชน ประวัติความเป็นมาการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ

2.2.2 ใช้เทคนิคการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) และการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มผู้รู้ (Key Informants) และกลุ่มประชาชนทั่วไป

2.2.3 ใช้เทคนิคการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Survey Observation) และแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-survey Observation) กับกลุ่มผู้ปฏิบัติและกลุ่มประชาชนทั่วไป ซึ่งเป็นการสังเกตสภาพทั่วไปของการย้อมผ้าด้วยผลมะเกลือ วิธีการย้อม ขั้นตอนการเก็บรักษา ส่วนผสมในการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ นอกจากนี้ผู้วิจัยต้องเข้าร่วมกิจกรรมโดยการเรียนรู้ ลงมือปฏิบัติในการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือและเรียนรู้จากผู้มีประสบการณ์

2.2.4 ใช้เทคนิคในการสนทนากลุ่ม (Focused Group Guideline) เพื่อศึกษาถึงลักษณะเฉพาะ จุดเด่น จุดด้อย เอกลักษณะ บริบทชุมชน หมู่บ้าน กลุ่มชาติพันธุ์ ประวัติความเป็นมาของการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ ที่ผู้วิจัยกำหนดประเด็นในการสนทนากลุ่มและทำการจดบันทึก ซึ่งผู้ร่วมสนทนาประกอบด้วย บุคคลหรือกลุ่มที่ย้อมผ้าด้วยผลมะเกลือ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนและผู้ที่ใช้ผ้าเพื่อสรุปองค์ความรู้การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ

2.3 การจัดการกระทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

การจัดการกระทำข้อมูลผู้วิจัยยึดหลักภาพรวมตามกรอบแนวคิด ดังนี้

2.3.1 นำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูล

2.3.2 นำข้อมูลที่ได้มาจัดหมวดหมู่ให้เรียบร้อยเพื่อให้ง่ายต่อการวิเคราะห์ข้อมูล

2.3.3 สรุปข้อมูลจากเครื่องมือแต่ละกลุ่ม

2.3.4 นำข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียงผลตามความมุ่งหมายเชิงพรรณนาสังเคราะห์

ในการวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยมีขั้นตอนในการวิเคราะห์ 4 ขั้นตอน และตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) ดังนี้

1. ตรวจสอบข้อมูลที่ได้รับคืนมาและข้อมูลที่สัมภาษณ์จากกลุ่มประชากร
2. นำข้อมูลที่ได้มาจัดหมวดหมู่ให้เรียบร้อยเพื่อให้ง่ายต่อการวิเคราะห์ข้อมูล
3. สรุปและวิเคราะห์ข้อมูลแต่ละกลุ่มจากเครื่องมือ
4. นำข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามแต่ละกลุ่มมาเรียบเรียงผลตามความมุ่งหมาย

การตรวจสอบข้อมูล (Triangulation) คือ การพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ วิธีการตรวจสอบคือ การสอบแหล่งข้อมูลแหล่งที่มาที่จะพิจารณาในการตรวจสอบ ได้แก่ แหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคล แหล่งเวลาหมายถึง ถ้าข้อมูลต่างเวลากันจะเหมือนกันหรือไม่ แหล่งสถานที่ หมายถึง ถ้าข้อมูลต่างสถานที่กันจะเหมือนกันหรือไม่ แหล่งบุคคล หมายถึง ถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไปข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่

การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย (Investigator Triangulation) คือ การตรวจสอบว่าผู้วิจัยแต่ละคนจะได้ข้อมูลต่างกันอย่างใด โดยเปลี่ยนตัวผู้สังเกตแทนที่จะใช้ผู้วิจัยคนเดียวกันสังเกตโดยตลอดในกรณีที่ไม่แน่ใจในคุณภาพของผู้รวบรวมข้อมูลสนาม

การตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี (Theory Triangulation) คือ การตรวจสอบว่าถ้าผู้วิจัยมีแนวคิดทฤษฎีที่ต่างไปจากเดิม จะทำให้การตีความข้อมูลแตกต่างกันมากน้อยเพียงใด

การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) คือ การใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆเพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เช่น ใช้วิธีการสังเกตควบคู่กับการซักถามพร้อมกันนั้น ก็ศึกษาข้อมูลจากแหล่งเอกสารประกอบด้วย (สุภางค์ จันทวานิช. 2546 : 129)

2.4 การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลในรูปแบบของการบรรยายตามเนื้อหาในแต่ละประเด็นของข้อคำถาม แล้วดำเนินการสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลในแต่ละประเด็นในเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) แล้วนำมาร้อยเรียงอย่างเป็นระบบตามความมุ่งหมายและพรรณนาวิเคราะห์ โดยนำแนวคิดทฤษฎีมายืนยัน

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการศึกษาวิจัยเรื่อง การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยได้เก็บรวบรวม ข้อมูลจากการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร (Document) เก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Study) จากการสำรวจ การสัมภาษณ์ การสังเกต การสนทนากลุ่ม รวบรวมข้อมูลผ่านกระบวนการวิเคราะห์ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามความมุ่งหมายการวิจัย ดังนี้

- ตอนที่ 1 ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือจังหวัดศรีสะเกษ
- ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบันและปัญหาของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือจังหวัดศรีสะเกษ
- ตอนที่ 3 การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ

ตอนที่ 1 ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือจังหวัดศรีสะเกษ

1. พัฒนาการการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ

จากการศึกษาและข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ปฏิบัติของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ พบว่า ในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษนั้นมะเกลือเป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ พบขึ้นทั่วไปตามป่าเบญจพรรณ จัดเป็นพืชสมุนไพรชนิดหนึ่ง ซึ่งผลของมะเกลือนั้นมีสรรพคุณเป็นทั้งยาขับพยาธิที่คนไทยรู้จักและใช้กันมานาน และผลมะเกลือนั้น ก็คือวัตถุดิบที่ถูกนำมาใช้ในการย้อมผ้าให้เป็นสีดำ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้ให้ความสำคัญในเรื่องของปัจจัยที่มีความสัมพันธ์โดยตรง กับการประกอบอาชีพรวมถึงความสัมพันธ์ในระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติที่ได้มีบทบาทสำคัญต่อการตัดสินใจในเรื่องการทำกิจกรรม หรือการที่จะประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพ

ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือเป็นผ้าไหมลายลูกแก้วเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่อยู่คู่ชุมชนมายาวนาน แต่เดิมหญิงชายจะสวมใส่เสื้อผ้าที่ตัดจากผ้าไหมลายลูกแก้วย้อมสีดำจากมะเกลือเพื่อร่วมงานบุญและงานเทศกาลต่างๆ ผู้เฒ่าผู้แก่ก็นิยมสวมใส่ผ้าไหมลายลูกแก้วเป็นปกติในชีวิตประจำวัน ผ้าไหมลายลูกแก้วจึงอยู่ในวิถีชีวิตของชุมชน แต่ด้วยความที่ผ้าไหมลายลูกแก้วทอยาก และต้องใช้เวลาในการทอ ระยะเวลาหลังผู้คนจึงหันไปสวมใส่เสื้อผ้าสำเร็จรูป เพราะซื้อหาง่าย ราคาถูก ไม่ต้องทอเองหรือไม่ก็ซื้อผ้าไหมลายลูกแก้วจากหมู่บ้านอื่นมาตัดเย็บเสื้อผ้า ทำให้ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมลายลูกแก้วในชุมชนเลือนรางลง

พัฒนาการการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ นั้น ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ เดิมทีผ้าไหมลายลูกแก้วย้อมมะเกลือ มีเอกลักษณ์โดดเด่น มีสีดำมันวาว ย้อมด้วยวัสดุธรรมชาติ คือ ผลมะเกลือและต้องย้อมซ้ำไปซ้ำมาจนติดสีดำเข้ม มีกรรมวิธีการทอโดยการทอลายในตัว และใช้วิธีการแยกตะกอก 5 ตะกอก เพื่อให้เกิดลวดลายขนมเปียกปูนเป็นวงซ้อนกันติดต่อกันตลอดทั้งผืน เมื่อเสร็จสิ้นการทอ ขั้นตอนต่อไปนำไปตัดเส้นและย้อมมะเกลืออีกครั้งเป็นขั้นตอนสุดท้าย ส่วนลวดลายผ้าไหมลายลูกแก้วย้อมมะเกลือ อติตบรรพบุรุษได้คิดค้นมาจากลวดลายของผลหวายป่า ลักษณะคล้ายผลกระทูหรือสละ ซึ่งมีรูปร่างเป็นช่อคล้ายลูกแก้วในปัจจุบัน แล้วนำไปใช้เป็นลวดลายทอผ้าขึ้นมาเป็นลักษณะรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนซ้อนกันตลอดทั้งผืน

กรรมวิธีการทอ การทอผ้าไหมลายลูกแก้วย้อมมะเกลือ เป็นการใช้เทคนิคการเพิ่มตะกอกให้มากขึ้นกว่าสองตะกอก ลายผ้าที่ได้จะเป็นลายดอกนูนขึ้นมาตลอดทั้งผืน เป็นผ้าทอที่ต้องใช้ความสัมพันธ์ในการเหยียบตะกอกอย่างชำนาญ นอกจากนี้ใช้เส้นยืนและเส้นพุ่งย้อมสีเดียวกัน มีลักษณะการทอแบบยกดอก จะแตกต่างจากการทอผ้าพื้น ที่การใช้ตะกอกเป็นตัวกำหนดลาย มีจุดกลับโดยยกตะกอกย้อนกลับ แล้วเก็บตะกอกตามลวดลายที่กำหนดไว้

กรรมวิธีการย้อม วิธีการย้อมผ้าไหมลายลูกแก้วด้วยมะเกลือ สามารถนำมะเกลือผลดิบหรือผลสุกมาย้อมได้ การใช้มะเกลือผลดิบ คือ นำผลดิบมาตำให้ละเอียด กรองเอาแต่น้ำสีเหลืองมาใช้ย้อมผ้า ผ้านั้นจะมีสีเหลือง แต่เมื่อตากให้แห้งจะมีสีเขียวจะต้องย้อมและตากแห้งอย่างนี้ซ้ำๆ กัน 5 - 6 ครั้ง ผ้าจะเปลี่ยนสีจนกระทั่งกลายเป็นสีดำตามต้องการ และการใช้มะเกลือผลสุก คือ นำผลสุกสีด้ามมาบดละเอียด กรองแต่น้ำสีดำมาย้อมผ้า โดยย้อมแล้วตาก แล้วนำกลับมาย้อมซ้ำอีกประมาณ 3 ครั้ง ถ้าจะให้ผ้ามีสีดำสนิทและเป็นมันเงาด้วย ให้นำผ้าไปหมักใน โคลน 1 - 2 คืน หรืออย่างน้อย 5 ชั่วโมงแล้วจากนั้นจึงนำมาซักให้สะอาดการย้อมสีดำด้วยผลมะเกลือ มีกรรมวิธีการผลิตตามภูมิปัญญา 2 วิธี รายละเอียดดังนี้

1. การย้อมเย็น นิยมทอเป็นผ้าลายลูกแก้วแล้วนำมาตัดเป็นเส้นหรือกางเกงขาบ จึงนำไปย้อมมะเกลือเส้นขนาด 1 ตัว ต่อ มะเกลือ 8 กิโลกรัม มะเกลือที่นำมาย้อมไม่ควรอ่อนหรือแก่เกินไปการย้อมเย็น เป็นวิธีการหมักหรือแช่เส้นด้ายที่จะย้อมในน้ำสีที่เตรียมไว้ เช่น น้ำสีจากผลมะเกลือ ตะโก ขมิ้น ต้องนำมาโขลกและคั้นเอาเฉพาะส่วนที่เป็นน้ำเท่านั้น จากนั้นนำเส้นใยฝ้ายมาคลุกเคล้าให้ทั่วเส้นใย หมักไว้ ประมาณ 1-2 ชั่วโมงครึ่ง นำขึ้นบิดให้พอหมาดผึ่งลมจนแห้งแล้วนำมาอบหรือนึ่งด้วยไอน้ำ ขั้นตอนต่อไปคือการนำไปย้อมหรือหมักด้วยโคลนดินตามลำดับของขบวนการย้อมต่อไป การย้อมเย็นจะทำให้ได้สีสวยกว่าการย้อมร้อน เฉพาะการย้อมมะเกลือ ตะโก ซึ่งเป็นกรรมวิธีการย้อมแบบโบราณ

วิธีการย้อม คือ นำมะเกลือประมาณ 1 กิโลกรัม โขลกให้ละเอียด ใส่ปูนใส ประมาณ 50 กรัม ใส่ใบหนาด และใบพุตสร้อยอย่างละ 1 กำมือ โขลกรวมกันให้ละเอียด เพื่อให้มีสี

ดำ เติมน้ำลงในมะเกลือที่โหลกแล้วประมาณ 8 ลิตร คนให้เข้ากันแล้วกรองเอากากทิ้ง โดยกรอง 2 ครั้ง ครั้งแรกกรองด้วยผ้ามุ้งเขียวทับซ้อนกัน 2 – 3 ชั้น ใส่ถังไว้ ครั้งที่สองกรองละเอียดด้วยผ้าขาว เพื่อให้กากมะเกลือออกหมดจะได้น้ำมะเกลือสะอาด พักใส่ถังไว้

จากนั้นนำเสื่อลงในครกไม้ ตักน้ำมะเกลือค่อย ๆ เทลงในครก แล้วใช้สากไม้โหลกเบา ๆ พลิกกลับ เพื่อให้ น้ำมะเกลือซึมเข้าในเสื่อจนทั่วดีแล้ว จึงนำไปตากแดดโดยปูราบลงกับพื้นดินลานบ้าน เพื่อไม่ให้ น้ำมะเกลือไหลออกจากเสื่อ ปล่อยให้จนแห้งหมาด ๆ จึงนำเสื่อมาชุบน้ำมะเกลือเหมือนครั้งแรกอีก และนำไปตากแดดเหมือนเดิม โดยใน 1 วัน จะย้อมซ้ำและตากได้ประมาณ 3 – 4 ครั้ง ก่อนเก็บไว้ย้อมวันต่อไป นำเสื่อย้อมมะเกลือที่ตากแดดแห้งแล้ว มาลวกน้ำร้อนโดยต้มน้ำพอท่วมเสื่อให้น้ำเดือด แล้วยกลงเอาเสื่อลงลวกในหม้อกดลงให้น้ำท่วมเสื่อปิดฝาหม้อ ปล่อยให้เย็น จึงนำขึ้นจากหม้อ บิดหมาด ๆ พักไว้ในถัง รอย้อมวันต่อไป (ย้อมเสร็จในแต่ละวันต้องลวกน้ำร้อนทุกวัน เพื่อให้ยางมะเกลือละลายและเศษฝุ่นต่าง ๆ ออก เสื่อจะได้อ่อน นุ่ม ไม่แข็งกระด้าง และน้ำมะเกลือต้องเตรียมใหม่ทุกวัน)

เมื่อย้อมได้วันละ 3 – 4 ครั้ง ได้ประมาณ 7-8 วัน แล้ว เห็นว่าเสื่อมีสีดำสนิทแล้วให้หยุดย้อม และนำเสื่อมาอบหอม วิธีการอบหอมนั้น นำพืชใบหอมต่าง ๆ ได้แก่ ว่านหอม ใบหนาด ขมิ้น พุดสร้อย ใบเสน คำพอง มาต้มรวมกันในน้ำพอท่วมเสื่อ ต้มให้เดือดประมาณ 10 นาที ยกหม้อลงจากไฟ นำเสื่อลงแช่โดยกดลงให้จม อยู่ในน้ำ ปิดฝาหม้อให้มิดชิดปล่อยให้เย็น จึงนำไปตากแดดให้แห้ง นำเสื่อที่ตากแดดแล้ว มาล้างน้ำให้สะอาด 2 – 3 ครั้ง จึงนำไปตากแดดให้แห้ง ก็นำไปสวมใส่ได้ ถ้าต้องการให้เรียบ ก็นำไปรีดด้วยไฟอ่อน ๆ ก็จะมีนวล สวยงาม

2. การย้อมร้อน นิยมย้อมเส้นไหม วิธีการย้อม คือ นำใช้เส้นไหมที่ลอกกวแล้ว 1 กิโลกรัมต่อ มะเกลือ 10 กิโลกรัม แบ่งมะเกลือ 2 กิโลกรัม โหลกให้ละเอียดผสมปูนใส ประมาณ 200 กรัม เมื่อโหลกมะเกลือละเอียดดีแล้ว เติมน้ำสะอาดประมาณ 7 ลิตร คนให้เข้ากันดีแล้ว กรองเอาแต่น้ำ 2 – 3 ครั้ง เอากากออกให้หมด แล้วเอาน้ำมะเกลือใส่หม้อขึ้นตั้งไฟต้มให้เดือด

จากนั้นนำเส้นไหมลงแช่น้ำประมาณ 10 นาที แล้วนำเส้นไหมขึ้นจากน้ำบิดให้หมาด ๆ นำเส้นไหมใส่ห้วง ๆ ละ 2 ใจ จึงนำลงต้มย้อมในหม้อ หมั่นพลิกกลับเส้นไหม ย้อมนานประมาณ 1 ชั่วโมง แล้วนำเส้นไหมไปล้างน้ำสะอาด 2 – 3 ครั้ง แล้วนำไปตากแดด ทำซ้ำอีก 2 ครั้ง

หลังจากย้อมได้ 3 ครั้งแล้ว จึงนำเส้นไหมไปหมักโคลน โดยเอาโคลนจากหนองน้ำนิ่ง เอาทั้งน้ำและโคลนมาด้วย กรองเอาสิ่งสกปรกปรกออกเหลือแต่น้ำโคลนละเอียด ใส่ในกะละมัง จากนั้นนำเส้นไหมลงหมักในโคลน ให้โคลนท่วมเส้นไหม หมักไว้ 1 คืน จากนั้นนำเส้นไหมขึ้นจากโคลนล้างน้ำให้สะอาด แล้วนำไปตากแดดจากนั้นเตรียมน้ำมะเกลืออีกครั้ง แล้วนำเส้นไหมที่หมักโคลนแล้วมาย้อม และนำไปหมักโคลนอีก ทำเช่นนี้อีก 2 – 3 ครั้ง เมื่อได้เส้นไหมมีสีดำสนิทแล้ว นำเส้นไหมไปล้างน้ำให้สะอาด ตากแดดให้แห้ง เพื่อจะนำไปทอผ้าต่อไป

โดยสรุปภาพรวมในปัจจุบันการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือนิยมย้อมเย็นกันส่วนมาก เพราะมีขั้นตอนไม่ซับซ้อน และไม่นิยมหมักโคลนหลังย้อมสีแล้วเพราะการหมักโคลนจะทำให้ผ้าขาดง่ายไม่เป็นที่นิยมของตลาด รวมทั้งการย้อมเย็นสามารถผลิตผ้าได้ทันตามตลาดต้องการ

ภาพประกอบ 8 เสื้อผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือ

พหุ ประถมศึกษา ชีเว

ภาพประกอบ 9 ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือที่ชาวบ้านทอข้อมเก็บไว้

2. ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ

จากการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ เรื่อง การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ เชียงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จังหวัดศรีสะเกษ โดยการลงพื้นที่เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นิยมสวมใส่ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือ จากการสัมภาษณ์ความเป็นมาประเพณีวัฒนธรรม วัฒนธรรมการแต่งกายของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดศรีสะเกษ จากบุคคลและกลุ่มที่ย้อมผ้าด้วยผลมะเกลือ รวมทั้งเก็บข้อมูลจากการสังเกตกระบวนการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ พบว่า จากการสัมภาษณ์นางราตรี ดวงนิล และสมาชิกกลุ่ม (ราตรี ดวงนิล, สัมภาษณ์: 2558) เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ พบว่า กลุ่มเริ่มก่อตั้งมาจาก เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2536 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จมาเยี่ยมราษฎร ณ บ้านหนองน้ำขุ่น หมู่ที่ 10 ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ และทรงพระราชทานเงินสดสนับสนุนกลุ่มอาชีพ โดยบ้านเมืองน้อย หมู่ที่ 6 เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่ได้รับพระราชทานเงินสด จำนวน 4 ราย รวมเป็นเงิน 11,500 บาท และเส้นไหม 4 คนๆ ละ 2 กิโลกรัม รวม 8 กิโลกรัม หลังจากนั้นจึงได้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาเป็นกลุ่มทอผ้าไหม เพื่อตอบสนองพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ซึ่งจัดตั้งเมื่อ ปี พ.ศ.2537 แรกเริ่มมีสมาชิก 21 คน ทุนดำเนินการ 2,200 บาท ปัจจุบันมีสมาชิก 37 คน ทุนดำเนินการ 63,800 บาท และได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอห้วยทับทัน จำนวน 25,000 บาท ในปี 2538 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก

องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองหลวง จำนวน 6,000 บาท ปี 2539 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองหลวง จำนวน 5,000 บาท รวมได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก หน่วยงานราชการ รวมทั้งสิ้น 36,000 บาท มีการบริหารงานโดยคณะกรรมการบริหาร ซึ่งนำโดย นางราตรี ดวงนิล ยีตระเปียบกลุ่มเป็นแนวทางในการบริหารจัดการกลุ่ม โดยมีโครงสร้าง คณะกรรมการดังนี้

1. นางราตรี ดวงนิล ประธาน
2. นางเหรียญ พรหมหงส์ รองประธาน
3. นางพรมมี ศรียันต์ เหมัญญิก
4. นางรด สงพิมพ์ ผู้ช่วยเหมัญญิก
5. นางวิจิตร พาภา ผู้ช่วยเหมัญญิก
6. นางกาญจนา แก้วใส เลขานุการ
7. นางวัน บุญเกิด ประชาสัมพันธ์

ผ้าไหมผลมะเกลือ หรือ เสื้อเก็บ เป็นชื่อที่เรียกเฉพาะถิ่น มีความหมายมาจากการเก็บ ลายเพื่อทอให้เกิดลวดลายบนผ้า เป็นการเก็บลายให้ได้ 4-5 ตะกอ โดยลายที่นิยมทอเรียกว่า “ลายลูกแก้ว” ลักษณะของเสื้อเก็บบ้านเมืองน้อย เป็นเสื้อที่ทำจากผ้าไหมพื้นบ้านทอมือ ทอลาย ในตัวข้อมสี่ดำด้วยมะเกลือ ตัดเย็บตามแบบเสื้อพื้นบ้านของชนเผ่าส่วย เขมร มีการเย็บและปักด้วย เส้นไหมสีสันต่างๆ เรียกว่า “การแซว” และอบด้วยสมุนไพรให้มีกลิ่นหอมติดทนนาน มีชื่อเรียกตาม ท้องถิ่นว่า “เสื้อผ้าเหยียบ” มีจุดเด่นคือ มีความสวยงามและเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา จากบรรพบุรุษสู่ลูกหลาน เป็นเสื้อที่ผลิตจากวัตถุดิบธรรมชาติ เป็นผ้าไหมที่ใช้วัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นใน การถักทอ ขบวนการผลิต ใช้วัสดุ อุปกรณ์ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น และนำมาประกอบขึ้นมาใช้เองได้โดยไม่ต้องซื้อหา สีที่ใช้ เป็นผลิตผลที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ หรือปลูกไว้ใช้เองได้ มีการผลิตที่สืบทอดกัน มาตั้งแต่บรรพบุรุษ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างแท้จริง ลวดลายของผ้าเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น และได้รับการคัดเลือกให้เป็นผ้าประจำจังหวัดศรีสะเกษ ผ้าไหมลายลูกแก้วข้อมมะเกลือ เป็นผ้าที่มี ความหนาจากยางของผลมะเกลือ ที่มีการย้อมซ้ำหลายครั้ง มีความคงทนในการใช้ กลุ่มทอผ้าไหม บ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษได้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการ ทอผ้าไหมให้กับเยาวชน และผู้ที่สนใจทั้งภายในและภายนอกชุมชน สวมใส่ในพิธีการรำแม่มด งานแต่งงาน รำบุญบังไฟ เป็นต้น เพื่อสืบสานวัฒนธรรมการแต่งกายให้คงอยู่ต่อไป

เสื้อผ้าเหล่านี้เป็นเสื้อผ้าที่คนเฒ่าคนแก่ถือว่าเป็นผ้าประจำชนเผ่า แสดงถึงเอกลักษณ์ ของท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ ปัจจุบันใกล้สูญหาย วัตถุประสงค์ของการสวมใส่ เพื่อ

1. ใช้ใส่ในงานบุญประเพณี บุญบั้งไฟ งานแต่งงาน เพราะในสมัยก่อนไม่มีชุดแต่งงานให้เช่า ถือว่าเป็นเสื้อผ้าที่ดีที่สุดสำหรับเจ้าบ่าว เจ้าสาว ถ้าไม่มีต้องเช่าหรือขอยืมผู้ทำไว้ เวลานำไปคืนต้องจ่ายเงินเป็นค่าเช่าสิบหรือห้าบาทด้วย จึงจำเป็นที่ต้องมีเอาไว้
2. เป็นชุดนุ่งไหว้ หรือสวมใส่ในพิธีกรรมบูชาแม่ตผีฟ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์
3. เป็นผ้าที่ใช้ในการบูชาแม่ตผีฟ้า ถ้ามีการประพาศติด ต้องนำเครื่องชุดนี้มาไหว้บูชาจึงจะหาย แล้วต้องสวมใส่ในการรำบูชาด้วย จึงถือว่าเป็นชุดที่สำคัญ หากไม่มีจะต้องหามาสวมใส่ให้ได้

สรุปพัฒนาการการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จะเห็นได้ว่าด้วยสภาพแวดล้อม สังคม วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ ที่ประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์อันหลากหลาย อันได้แก่ ส่วย เขอ ลาว และเขมร วิธีการดำเนินชีวิตที่ประกอบอาชีพทำนา ทำสวน ทำไร่ เป็นหลัก และมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเพื่อนำเส้นไหมมาทอผ้าเป็นเครื่องนุ่งห่ม โดยเดิมที่ผ้าไหมที่นำมาใช้ย้อมเป็นสีขาวเหลืองนวลและนำมาย้อมสีด้วยผลมะเกลือให้เป็นสีดำสนิท เป็นวัฒนธรรมการแต่งกายด้วยผ้าไหมย้อมมะเกลือ ด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ส่งต่อมาจากปู่ย่าตายายโดยทำกันมาอย่างต่อเนื่องหลังฤดูทำนาเก็บเกี่ยว เพื่อนำความรู้การย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือไปถ่ายทอดกันภายในกลุ่มแม่บ้าน ชุมชน ลูกหลาน ให้ทำตามเพื่อไม่ให้องค์ความรู้ในการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือไม่สูญหายไปและปฏิบัติกันอย่างสืบเนื่องทุกเทศกาล ทุกฤดูกาล ทุกประเพณีจนเป็นวิถีชีวิตประจำวันที่ยากออกจากรากไม่

ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบันและปัญหาของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ

จังหวัดศรีสะเกษ

1. สภาพปัจจุบันของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จังหวัดศรีสะเกษ

ผู้วิจัยศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ

จังหวัดศรีสะเกษ โดยทำการศึกษาจากกลุ่มย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือจำนวน 3 หมู่บ้าน อันได้แก่

- 1) บ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ
  - 2) บ้านเปือยใหม่ ตำบลพรหมสวัสดิ์ อำเภอพยุห์ จังหวัดศรีสะเกษ และ
  - 3) บ้านสำโรงตาเจ็น อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ
- เพื่อวิเคราะห์ศึกษาจากการสัมภาษณ์และการสังเกต พบว่าสภาพปัจจุบันของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จังหวัดศรีสะเกษ สรุปได้ดังนี้

1.1 ด้านวัตถุดิบ วัสดุอุปกรณ์

สภาพปัจจุบันด้านวัตถุดิบของผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ เป็นผ้าไหมทอมือ เกิดจากการทอภายในตัว ย้อมสีดำด้วยมะเกลือ ตัดเย็บตามแบบเสื้อพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ส่วย เขอ ลาว และเขมร มีการเย็บและปักด้วยเส้นไหมสีสันต่างๆ เรียกว่า “การแซว” และอบด้วยสมุนไพรให้มีกลิ่น

หอมติดทนทาน มีชื่อเรียกตามท้องถิ่นว่า “เสื่อผ้าเหยียบ” หรือ “ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือ” อันประกอบไปด้วยวัตถุดิบ ดังนี้

1.1.1 ผ้าไหมที่ทอเป็นผืน ทั้งที่มีลายจากการทอและผ้าผืนที่ไม่มีลายจากการทอสีขาวนวล เพื่อนำมาย้อมผลมะเกลือให้เป็นสีดำสนิท จากการสัมภาษณ์ (ราตรี ดวงนิล. 2557 : สัมภาษณ์) ผ้าไหมผืนทั้งที่มีลายจากการทอและไม่มีลาย ได้มาจากกลุ่มแม่บ้านที่ทอผ้าไหมในพื้นที่ และแถบใกล้เคียง เป็นพันธุ์หม่อนที่ปลูกเพื่อเลี้ยงไหม

ภาพประกอบ 10 ผ้าไหมที่ทอเป็นผืน

1.1.2 ผลมะเกลือ ที่นำมาใช้ย้อมนั้นเกิดขึ้นตามท้องถิ่น ตามป่าหรือในหมู่บ้าน หากนำมาใช้ย้อมจะเหมาซื้อทั้งต้นในปีนั้น ราคาเหมาต้นละ 300-500 บาท โดยแต่ละครั้งที่ จะย้อมถึงจะไปเก็บผลมะเกลือทำการตำย้อมในแต่ละวัน จะไม่เก็บมาทิ้งข้ามวันข้ามคืน เพราะผลและใบจะกลายเป็นสีดำสนิทไม่สามารถย้อมได้ จากการสัมภาษณ์ (ราตรี ดวงนิล. 2557 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 11 ผลมะเกลือที่นำไปย้อม

1.1.3 ครกไม้ สากไม้ สำหรับตำผลมะเกลือ จากไม้แดง ไม้เต็ง เท่าที่จะหาได้ตามท้องถิ่น เนื่องจากครกไม้สากไม้มีน้ำหนักในการตำผลมะเกลือทำให้ละเอียด

ภาพประกอบ 12 ครกไม้ สากไม้ สำหรับตำผลมะเกลือ

1.1.4 ถูมืออย่าง สำหรับสวมใส่เพื่อใช้ย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ ป้องกันสี

1.1.5 กะละมังพลาสติก หรือกะละมังจากยางรถ ใช้แช่ผ้าและทำการย้อมผ้า

มะเกลือติด

พหุบัน ปณ ทิโต ชีเว

ภาพประกอบ 13 ถุงมือยาง สำหรับสวมใส่เพื่อใช้ข้อมผ้าใหม่ด้วยผลมะเกลือ และกะละมังพลาสติก หรือกะละมังจากยางรถ

1.1.6 ถังน้ำพลาสติก ขนาด 5 ลิตร เพื่อใช้ตักน้ำจากสระมาผสมกับมะเกลือ

เวลาต่ำ

ภาพประกอบ 14 ถังน้ำพลาสติก

1.1.7 น้ำสำหรับผสมผลมะเกลือ ในการตำและย้อม เป็นน้ำจากสระข้างบ้าน หรือในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นน้ำที่แช่ข้ามปี

ภาพประกอบ 15 น้ำสำหรับผสมผลมะเกลือ ในการตำและย้อม

ผู้วิจัยได้ศึกษาสภาพปัจจุบันด้านวัตถุดิบวัสดุอุปกรณ์ พบว่า กลุ่มทอผ้าย้อมมะเกลือบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ , บ้านเปือยใหม่ ตำบลพรหมสวัสดิ์ อำเภอพยุห์ จังหวัดศรีสะเกษ และ บ้านสำโรงตาเจ็น อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ มีการใช้วัตถุดิบวัสดุอุปกรณ์ที่คล้ายกัน ต้องมีการสวมถุงมือกันสีผลมะเกลือติดมือติดเล็บซึ่งค่อนข้างล้างออกยาก และอุปกรณ์การตำผลมะเกลือจะเป็นครกไม้สักไม้ ซึ่งจะมีความแข็งแรงทนทานหาได้ง่ายในท้องถิ่น

1.2 ด้านขั้นตอนการย้อม

สภาพปัจจุบันด้านขั้นตอนการย้อมของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จังหวัด ศรีสะเกษ บ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน ,บ้านเปือยใหม่ ตำบลพรหมสวัสดิ์ อำเภอพยุห์ และบ้านสำโรงตาเจ็น อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นพื้นที่ที่มีการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ โดยใช้วิธีการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือแบบดั้งเดิมที่ทำสืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่น มีกระบวนการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือแบบดั้งเดิม ดังนี้

ช่วงระยะเวลาการย้อม

ช่วงระยะเวลาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือในพื้นที่ บ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน ,บ้านเปือยใหม่ ตำบลพรหมสวัสดิ์ อำเภอพยุห์ และ

บ้านสำโรงตาเจ็น อำเภอบุขช้าง จังหวัดศรีสะเกษ มีระยะเวลาใกล้เคียงกัน จากการสัมภาษณ์ (ราตรี ดวงนิล, 2557: สัมภาษณ์) กล่าวถึงช่วงระยะเวลาการข้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ คือ

- 1) ช่วงระยะเวลาที่ 1 ผลมะเกลือเริ่มออกดอกระหว่างเดือนมกราคมถึงกันยายน ติดผลระหว่างเดือนพฤษภาคม ถึง เดือนธันวาคม เริ่มข้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือระหว่างเดือนกรกฎาคม ถึง เดือนพฤศจิกายน (ก่อนเก็บเกี่ยวข้าว)
- 2) ช่วงระยะเวลาที่ 2 ระหว่างเดือนมกราคมถึงกันยายน ซึ่งผลมะเกลือจะเริ่มออกดอกใหม่และมีผลอ่อนพร้อมที่จะข้อมอีกครั้ง

ภาพประกอบ 16 ต้นมะเกลือ

วิธีการข้อม

วิธีการข้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ เป็นภูมิปัญญาการข้อมผ้าจากสี่ธรรมชาติ ให้ได้สีดำสนิทสวยงาม นิยมใช้ผ้าไหมที่ทอเป็นผืนแล้ว จากที่มีสีขาวเหลืองนวลจากเส้นไหมข้อมด้วยมะเกลือโดยมีกรรมวิธีการข้อมที่ยาวนานจนได้สีดำสนิทในในชีวิตประจำวัน งานบุญประเพณี พื้นที่กรรมวิธีการข้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือตามภูมิปัญญาบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอยักษ์ทับทัน, บ้านเปือยใหม่ ตำบลพรหมสวัสดิ์ อำเภอยักษ์ และบ้านสำโรงตาเจ็น อำเภอบุขช้าง จังหวัดศรีสะเกษ นิยมข้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือโดยวิธีการข้อมเย็น นำมะเกลือผลดิบหรือผลสุก

มาย้อมนิยมนทอเป็นผ้าลายลูกแก้วแล้วนำมาตัดเป็นเส้นหรือกางเกง จึงนำไปย้อมมะเกลือสีขนาด 1 ตัว ต่อมะเกลือประมาณ 8 กิโลกรัม มะเกลือที่นำมาย้อมไม่ควรอ่อนหรือแก่เกินไป การย้อมเย็น เป็นวิธีการหมักหรือแช่เส้นด้าย ที่จะย้อมในน้ำสีที่เตรียมไว้ เช่น น้ำสีจากผลมะเกลือ ต้องนำมาโคลงให้ละเอียด จากนั้นนำผ้าใหม่ย้อมด้วยผลมะเกลือมาคลุกเคล้าให้ทั่ว หมักไว้ประมาณ 1-2 ชั่วโมงครั้ง นำขึ้นบิดให้พอหมาดแล้วนำไปตากแดดบนพื้นดินหรือพื้นหญ้าให้ห่างจากผลมะเกลือซึมเข้าสู่เนื้อผ้า อย่างทั่วถึง พอแห้งจึงมาเก็บไปไว้แล้วย้อมซ้ำจนได้สีตามัน

วิธีการย้อมผ้าใหม่ด้วยผลมะเกลือในพื้นที่ บ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอย้ายทับพัน ,บ้านเปือยใหม่ ตำบลพรหมสวัสดิ์ อำเภอย้าย และบ้านสำโรงตาเงิน อำเภอย้าย จังหวัดศรีสะเกษ นั้น จากการสัมภาษณ์ (ราตรี ดวงนิล, 2557: สัมภาษณ์) กล่าวถึง วิธีการย้อมผ้าใหม่ด้วยผลมะเกลือโดยวิธีการย้อมเย็นคือ ต้มผลมะเกลือสดๆผสมกับน้ำและย้อมตาก

สัดส่วนของการย้อมผ้าใหม่ด้วยผลมะเกลือ

1. ส่วนผสมของสีดำจากผลมะเกลือ
  - 1.1 ผลมะเกลือ จำนวน 1 ถัง (ขนาดถังน้ำพลาสติกขนาด 5 ลิตร)
  - 1.2 น้ำ จำนวน 1 ถัง (ขนาดถังน้ำพลาสติกขนาด 5 ลิตร)
2. จำนวนและขนาดของผ้าที่นำมาย้อม
  - 2.1 ผ้าใหม่ที่ทอเป็นผืนแล้ว จำนวน 8-10 เมตรต่อครั้ง
  - 2.2 ผ้าใหม่ที่ตัดเป็นเส้นหรือกระโปรงแล้ว จำนวน 4-5 ชิ้นต่อครั้ง
3. เฉลี่ยผลมะเกลือที่ใช้ในการย้อมต่อเดือน ผลมะเกลือ จำนวน 1 ต้น ต่อผ้าใหม่สำหรับย้อมประมาณ 80 เมตร
4. จำนวนครั้งในการย้อม
  - 4.1 เฉลี่ยจำนวนครั้งในการย้อม 2-3 ครั้งต่อวัน
  - 4.2 เฉลี่ยจำนวนวันในการย้อม 4-5 วันต่อสัปดาห์
  - 4.3 เฉลี่ยการย้อมต่อผืน/ชิ้น 16-20 วัน

ขั้นตอนการย้อม

1. ขั้นตอนการต้มผลมะเกลือ เพื่อใช้ในการย้อมผ้าใหม่

หลังจากไปเก็บผลจากต้นแล้ว นำมาคั่วผลมะเกลือลูกเล็กสีเขียว ที่มีอายุ 2-3 เดือนขึ้น ซึ่งจะผสมไปอ่อนของมะเกลือเวลาต้ม ผลมะเกลือดิบสีเขียวนั้น เมล็ดจะมีลักษณะเป็น จาวตาลคล้ายวุ้น หรือลูกชิต สีใส มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 เซนติเมตร จะให้สีได้มากกว่า ผลที่มีขนาดโต 5-6 เดือน สัดส่วน คือ ผลมะเกลือ จำนวน 1 ถัง (ขนาดถังน้ำพลาสติกขนาด 5 ลิตร) ผสมกับน้ำจากสระข้างบ้านหรือในหมู่บ้านที่แช่ข้ามปี จำนวน 1 ถัง (ขนาดถังน้ำพลาสติกขนาด 5

ลิตร) ตำรวมลงในครกไม้สักไม้ที่เตรียมไว้ ตำพOMEเกลือละเอียดพอประมาณ (ราตรี ดวงนิล, 2557: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 17 กระบวนการตำผลมะเกลือ

2. ขั้นตอนการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ

หลังจากตำผลมะเกลือและน้ำที่ผสมแล้ว เทผลมะเกลือที่ตำแล้วใส่ลงในกะละมังพลาสติกหรือกะละมังที่ทำจากยางรถยนต์ พร้อมผสมน้ำจากสระข้างบ้านหรือในหมู่บ้านที่แช่ข้ามปี จำนวน 2 ถัง (ขนาดถังน้ำพลาสติกขนาด 5 ลิตร) นำผ้าไหมผืนหรือผ้าไหมชิ้นลงไปแช่และขยี้ผ้าไหมในกะละมังที่มีส่วนผสมของผลมะเกลือตำละเอียดผสมน้ำ ขยี้เบาๆ เพื่อให้ผลมะเกลือตำละเอียดที่ผสมน้ำซึมเข้าเนื้อผ้า ประมาณ 10-15 นาที ภายจากผลมะเกลือที่ผสมน้ำจะมีความเหนียวจะช่วยให้เนื้อผ้าไหมทำให้สีดำของผลมะเกลือซึมเข้าสู่เนื้อผ้า ซึ่งผลดิบจะมี Diglycoside ของ diospyrol ชื่อว่า tetrahydroxy dimethyl binaphthalene สารนี้เมื่อถูก “ออกซิไดซ์” จะเปลี่ยนเป็นสารประกอบสีดำ เมื่อพิจารณาโครงสร้างของสาร diospyrol เห็นว่ามีส่วนคล้ายกับสาร alpha และ betanaphthol ซึ่งมีพิษต่อประสาทตา ดังนั้น การใช้มะเกลือควรที่จะระมัดระวังให้มาก หลังจากนั้นนำผ้าไปตาก (ราตรี ดวงนิล, 2557: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 18 การย้อมผ้าด้วยผลมะเกลือที่ตำแล้ว

ภาพประกอบ 19 ผ้าไหมที่แช่อยู่ในผลมะเกลือที่ตำผสมกับน้ำแล้ว

3. ขั้นตอนการตากผ้าไหมที่ย้อมด้วยผลมะเกลือ

ผ้าไหมผืนหรือผ้าไหมชิ้นที่ทำการแช่และขยี้ด้วยส่วนผสมของผลมะเกลือ ตำละเอียดยผสมน้ำ นำผ้าไปตากบนลานดินหรือลานหญ้ากลางแจ้งในครั้งแรกของการย้อม เพื่อให้สีดำ และยางของผลมะเกลือที่ตำละเอียดซึมเข้าเนื้อผ้าให้เสมอกันทั่วทั้งผืน (ราตรี ดวงนิล, 2557: สัมภาษณ์) ถ้าวันที่มีแดดจ้าผ้าไหมที่ตากไว้จะแห้งเร็วสามารถนำมาย้อมซ้ำได้ถึง 3-4 ครั้งต่อวัน

ภาพประกอบ 20 ผ้าหลังจากทำการย้อมแล้วนำมาตากแดด

ภาพประกอบ 21 ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือที่ทำการย้อมตากเสร็จแล้ว

ภาพประกอบ 22 ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือที่ทำการย้อม ตากเสร็จแล้ว

ผ้าไหมที่ย้อมด้วยผลมะเกลือ จะทำการย้อมซ้ำ ประมาณ 4-5 วันต่อ สัปดาห์ เมื่อย้อมได้ 3 วัน นำเส้นไปย้อมโคลน แล้วนำมาย้อมใหม่อีกครั้ง สัปดาห์สุดท้ายนำเส้นไปต้ม เพื่อให้ผ้าดูดซับสีของมะเกลือได้ดียิ่งขึ้น ผลมะเกลือที่นำมาตำผสมกับใบเล็บครุฑ ซึ่งเป็นสมุนไพร

ช่วยเพิ่มความหอม มีคุณสมบัติในเรื่องความเย็น แก้อ่อนใน ดับอาการกระหายน้ำและคลายร้อน ลด ไข้ ถอนพิษต่างๆ

ผู้วิจัยได้ศึกษาสภาพปัจจุบันด้านขั้นตอนการย้อม พบว่า กลุ่มทอผ้าย้อมมะเกลือ บ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ, บ้านเปือยใหม่ ตำบลพรหมสวัสดิ์ อำเภอพยุห์ จังหวัดศรีสะเกษ และ บ้านสำโรงตาเจ็น อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ มีขั้นตอนการย้อมเหมือนกันจะต่างกันตรงการตำผลมะเกลือ ที่บ้านบ้านเปือยใหม่ ตำบลพรหมสวัสดิ์ อำเภอพยุห์ จังหวัดศรีสะเกษ จะตำใบเล็บครุฑลงไปด้วยทุกครั้งในการตำเพราะ เวลานำผ้าลงไปย้อมจะเพิ่มกลิ่นหอมของใบเล็บ ครุฑและด้วยความเชื่อว่าใบเล็บครุฑจะป้องกันภัย อันตรายจากสิ่งที่ไม่เห็น ซึ่งเป็นความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ส่วยที่ยังคงยึดถือมาอย่างเคร่งครัด

1.3 ด้านรูปแบบลวดลายผ้า

สภาพปัจจุบันด้านรูปแบบลวดลายผ้าของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผล มะเกลือ จังหวัดศรีสะเกษ ในพื้นที่บ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน, บ้านเปือยใหม่ ตำบลพรหมสวัสดิ์ อำเภอพยุห์ และบ้านสำโรงตาเจ็น อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ วัฒนธรรมการ แต่งกายของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดศรีสะเกษมีลักษณะที่ใกล้เคียงกัน ผสมผสานความหลากหลายที่ เป็นเอกลักษณ์เป็นวัฒนธรรมการแต่งกายของจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย ที่ผู้วิจัยได้ ศึกษาเรื่อง “การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ” แม้ว่าผ้าที่ถูกย้อมด้วยผลมะเกลือจะเป็นสีดำซึ่งความเชื่อของบางท้องถิ่นจะเข้าใจว่าผ้าสีดำคือ สีแห่ง ความเศร้าโศก สีแห่งความทุกข์ แต่ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือ ตามความเชื่อของวัฒนธรรมประเพณี ของจังหวัดศรีสะเกษเป็นผ้าของผู้ที่มีฐานะมั่งคั่งในอดีตและเป็นผ้าที่สวมใส่ในงานประเพณี รวมทั้ง สวมใส่ในชีวิตประจำวันที่มีสภาพคงทนและรักษาผิวพรรณ

ผ้าไหมลายลูกแก้วย้อมมะเกลือ มีเอกลักษณ์โดดเด่น มีสีดำนวล ย้อมด้วยวัสดุ ธรรมชาติ คือ ผลมะเกลือ และต้องย้อมซ้ำไปซ้ำมาจนติดสีดำเข้ม มีกรรมวิธีการทอโดยการทอลาย ในตัวและใช้วิธีการแยกตะกอ 5 ตะกอ เพื่อให้เกิดลวดลายขนมเปียกปูนเป็นวงซ้อนกันติดต่อกันตลอด ทั้งผืนเมื่อเสร็จสิ้นการทอ ขั้นตอนต่อไปนำไปตัดเส้นและย้อมมะเกลืออีกครั้งเป็นขั้นตอนสุดท้าย ส่วน ลวดลายผ้าไหมลายลูกแก้วย้อมมะเกลือ อติตบรรพบุรุษ ได้คิดค้นมาจากลวดลายของผลหวายป่า ลักษณะคล้ายผลระกำหรือสละ ซึ่งมีรูปร่างเป็นช่อคล้ายลูกแก้วในปัจจุบัน แล้วนำไปใช้เป็นลวดลาย ทอผ้าขึ้นมาเป็นลักษณะรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนซ้อนกันตลอดทั้งผืน ความนิยมของรูปแบบ ผลิตภัณฑ์ของผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือ ส่วนมากเป็นเสื้อผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือ แขนหรือเย็บ ชายเสื้อด้วยด้ายไหมสีขาว สีเขียว สีเหลืองและสีแดง และผ้าคลุมไหล่

ภาพประกอบ 23 เสื้อผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือที่ตัดเย็บ แบบเสื้อผู้หญิง

ภาพประกอบ 24 เสื้อผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือที่ตัดเย็บ แบบเสื้อผู้ชาย

ภาพประกอบ 25 เสื้อผ้าใหม่ย้อมด้วยผลมะเกลือที่เป็นชุดวัฒนธรรมประจำจังหวัดศรีสะเกษ

ภาพประกอบ 26 ผ้าคลุมไหล่หรือผ้าพันคอ

ผู้วิจัยได้ศึกษาสภาพปัจจุบันด้านรูปแบบลวดลาย พบว่า กลุ่มทอผ้าย้อมมะเกลือ บ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ, บ้านเปือยใหม่ ตำบลพรหมสวัสดิ์ อำเภอพยุห์ จังหวัดศรีสะเกษ และ บ้านสำโรงตาเจ็น อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ มีรูปแบบลวดลายที่เหมือนกัน

1.4 ด้านการบริหารจัดการและการตลาด

1.4.1 ด้านการบริหารจัดการ

กลุ่มผ้าไหมย้อมมะเกลือบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ จากสภาพปัจจุบันด้านการบริหารจัดการและด้านการตลาดของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งได้ข้อมูลจากการสังเกต สัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม โดยกลุ่มทอผ้าไหม(เสื้อเก็บ)บ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง จังหวัดศรีสะเกษ มีประวัติความเป็นมาโดยเมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2536 สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จมาเยี่ยมราษฎรในพื้นที่อำเภอห้วยทับทัน ณ บ้านหนองน้ำขุ่น หมู่ที่ 10 ตำบลเมืองหลวง และทรงพระราชทานเงินสด สนับสนุนกลุ่มอาชีพบ้านเมืองน้อย หมู่ที่ 6 บ้านหนึ่งที่ได้รับพระราชทานเงินสด จำนวน 4 ราย รวมเป็นเงิน 11,500 บาท และเส้นไหม 4 คนๆ ละ 2 กิโลกรัม รวม 8 กิโลกรัม หลังจากนั้นได้จัดตั้งกลุ่มขึ้นมาเป็นกลุ่มทอผ้าไหม เพื่อตอบสนองพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ซึ่งจัดตั้งเมื่อ ปี พ.ศ.2537 แรกเริ่มมีสมาชิก 21 คน ทุนดำเนินการ 2,200 บาท ปัจจุบันมีสมาชิก 37 คน ทุนดำเนินการ 63,800 บาท และได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานพัฒนาชุมชน อำเภอห้วยทับทัน จำนวน 25,000 บาท ปี 2538ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองหลวง จำนวน 6,000 บาท ปี 2539 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองหลวง จำนวน 5,000 บาท รวมได้รับงบประมาณจากหน่วยงานราชการ รวมทั้งสิ้น 36,000 บาท และได้เริ่มจัดตั้งเป็นกลุ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2537 โดยมีนางราตรี ดวงนิล เป็นประธานกลุ่ม เดิมที่มีโครงสร้างคณะกรรมการดังนี้

1. นางราตรี ดวงนิล	ประธาน
2. นางเหรียญ พรหมหงส์	รองประธาน
3. นางพรมมี ศรียันต์	เหรัญญิก
4. นางรัต สงพิมพ์	ผู้ช่วยเหรัญญิก
5. นางวิจิตร พาเถา	ผู้ช่วยเหรัญญิก
6. นางกาญจนา แก้วใส	เลขานุการ
7. นางวัน บุญเกิด	ประชาสัมพันธ์

ที่ทำการกลุ่มตั้งอยู่ที่บ้านเลขที่ 91 หมู่ที่ 6 บ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ ปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน 37 คน

การบริหารจัดการยังคงเป็นลักษณะสมาชิกทอผ้า เย็บผ้า และส่งให้ประธานกลุ่มไปจัดจำหน่าย หรือมีคนมาติดต่อซื้อเอง รวมทั้งการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ ยังคงเป็นประธานกลุ่มที่ย่อมเป็นเพียงผู้เดียว (ราตรี ดวงนิล, 2558: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 27 กลุ่มทอผ้าไหมย้อมมะเกลือบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง จังหวัดศรีสะเกษ

กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านเปือยใหม่ ตำบลเมืองพรหมสวัสดิ์ อำเภอยุพาร์ท จังหวัดศรีสะเกษ

จากการสัมภาษณ์ประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านเปือยใหม่ นางจุฑามาศ สายทอง ได้ให้ข้อมูลว่าเมื่อ พ.ศ. 2544 ได้เริ่มมีการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทอผ้าขึ้น นำโดยนางจุฑามาศ สายทอง โดยได้เริ่มก่อตั้งเมื่อวันที่ 10 เมษายน พ.ศ.2544 มีการจัดทำกิจกรรมในการทอผ้าไหม การทำเส้นเก็บเย็บมีย้อมมะเกลือ ซึ่งแนวคิดในการจัดตั้งกลุ่มนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ อีกทั้งยังเป็นการอนุรักษ์การแต่งกายตามวัฒนธรรมของชาวยุพาร์ท ซึ่งถือว่าเป็นชาวพื้นเมืองเผ่าหนึ่งของจังหวัดศรีสะเกษ อาศัยอยู่มากในเขตพื้นที่อำเภอยุพาร์ท และ อำเภอยุพาร์ท โดยมีสมาชิกในปัจจุบัน จำนวน 19 คน ด้วยฝีมือ แรงงาน กระบวนการผลิตเกิดจากคนในชุมชนอย่างแท้จริง ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งทำให้คนในชุมชนมีความภาคภูมิใจและเป็น

น้ำหนึ่งใจเดียวกันในการมีเอกลักษณ์ในการแต่งกาย อีกทั้งการรวมกลุ่มทอผ้าและการจัดทำเสื้อเก็บเย็บมือย้อมมะเกลือ ยังเป็นการสร้างความรู้ ความเข้าใจให้ตรงกันในการที่จะอนุรักษ์กระบวนการผลิต และลวดลายในการเย็บเสื้อเก็บเย็บมือย้อมมะเกลือที่เป็นลวดลายเอกลักษณ์ของชนเผ่ากูย โดยแท้

ที่ทำการกลุ่มอยู่ที่บ้านเลขที่ 38 บ้านเปือยใหม่ 10 - ตำบลพรหมสวัสดิ์ อำเภอพยุห์ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นบ้านของประธานกลุ่ม นางจุฑามาศ สายทอง การดำเนินการของกลุ่มที่ผ่านมามีมาตรฐานละรางวัลที่ได้รับการยอมรับ อันได้แก่ 1) มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (ม.ผ.ช.) ปี พ.ศ.2549 2) ได้รับการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ระดับสามดาว ปี พ.ศ.2553 และ 3) ได้รับการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ จังหวัดศรีสะเกษ ระดับสี่ดาว ปี พ.ศ.2554 การบริหารกลุ่มจะมีลักษณะคล้ายกับกลุ่มผ้าไหมย้อมมะเกลือบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอยะหา จังหวัดศรีสะเกษ โดยมีประธานกลุ่มจะนำผลิตภัณฑ์ออกจำหน่ายและเป็นประชาสัมพันธ์หลักให้กับกลุ่มด้วย

ภาพประกอบ 28 ผู้วิจัยกับประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านเปือยใหม่ ตำบลเมืองพรหมสวัสดิ์ อำเภอพยุห์ จังหวัดศรีสะเกษ

กลุ่มทอผ้าลายลูกแก้วย้อมมะเกลือบ้านสำโรงตาเงิน ตำบลสำโรงตาเงิน อำเภอยุซันต์ จังหวัดศรีสะเกษ

กลุ่มทอผ้าลายลูกแก้วย้อมมะเกลือบ้านสำโรงตาเงิน ตำบลสำโรงตาเงิน อำเภอยุซันต์ จังหวัดศรีสะเกษ ตั้งอยู่ที่บ้านสำโรงตาเงิน ตำบลสำโรงตาเงิน อำเภอยุซันต์

จังหวัดศรีสะเกษ เป็นกลุ่มผลิตเสื่อลายลูกแก้วย้อมมะเกลือหรือเสื่อโบราณ เป็นเครื่องนุ่งห่มที่นิยมใช้ของชนเผ่าเขมรในเมือง ชูชันธมาแต่สมัยโบราณ ก่อตั้งเริ่มเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2555 โดยมีประธานกลุ่มคือนางสวย วิเศษพงษ์ ที่ทำการตั้งอยู่ที่ศาลาบ้านสำโรงตาเงิน หมู่ 13 ตำบลสำโรงตาเงิน อำเภอชูชัน จังหวัดศรีสะเกษ ปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน 55 คน มีคณะกรรมการดำเนินงานกลุ่มจำนวน 10 คน กลุ่มได้ดำเนินการทอผ้าไหมและย้อมผ้าไหมลายลูกแก้วด้วยผลมะเกลือมาตั้งแต่แรกเริ่มเดิมที โดยทำการผลิตจำหน่ายในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน หากมีงานวัฒนธรรมเช่น พิธีแซนโฌนตาเมืองชูชัน ซึ่งถือปฏิบัติตามประเพณีที่สืบทอดกันมานานของบรรพบุรุษชาวอำเภอชูชัน ซึ่งมีความเชื่อว่าเป็นการแสดงความกตัญญูตเวทีต่อบรรพบุรุษที่ได้ล่วงลับไปแล้ว เมื่อถึงวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 ลูกหลาน ญาติพี่น้องที่ไปประกอบอาชีพหรือตั้งถิ่นฐานที่อื่นไม่ว่าจะใกล้หรือไกลทั่วทุกสารทิศ จะเดินทางกลับมารวมญาติ และมาทำบุญที่บ้านเกิดเพื่อทำพิธีแซนโฌนตา ร่วมกันทำบุญกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้บรรพบุรุษ และญาติของตนเองที่ได้ล่วงลับไปแล้ว เป็นโอกาสที่จะได้ทำดีตามหลักพระพุทธศาสนา โดยการบริจาคให้ทาน และฟังเทศน์ ส่งผลให้จิตใจแจ่มใสปราศจากความเศร้าโศก ซึ่งสะท้อนให้เห็นความรัก ความผูกพันของสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ และความสมัครสมานสามัคคีของคนในชุมชนส่วนภาครัฐและเอกชนนิยมสวมใส่ผ้าไหมลายลูกแก้วย้อมด้วยผลมะเกลือ ที่เป็นผ้าที่มีรูปแบบลวดลายโบราณมาตั้งแต่บรรพบุรุษ นอกจากนี้แล้วกลุ่มได้ทอและย้อมจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยวและผู้สนใจเพื่อจำหน่ายในงาน OTOP อำเภอและจังหวัดเป็นประจำทุกปี

ภาพประกอบ 29 สัมภาษณ์กลุ่มทอผ้าลายลูกแก้วย้อมมะเกลือบ้านสำโรงตาเงิน ตำบลสำโรงตาเงิน อำเภอชูชัน จังหวัดศรีสะเกษ

1.4.2 ด้านการตลาด

สภาพปัจจุบันด้านการถ่ายทอดของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จังหวัดศรีสะเกษ จากข้อมูลจากการสังเกต สัมภาษณ์และสนทนากลุ่มบ้านเมื่อน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน ,บ้านเปือย ตำบลพรหมสวัสดิ์ อำเภอพยุห์ และบ้านสำโรงตาเจ็น อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ วิเคราะห์ด้านการตลาด มีความใกล้เคียงกันพบว่า

1.4.2.1 กลุ่มเป้าหมายของผู้ใช้ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือ ได้แก่ คนในพื้นที่ จังหวัดศรีสะเกษ ทั้งผู้ที่ทำงานภาครัฐ รัฐวิสาหกิจ เอกชน และเกษตรกร เนื่องจากผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือเป็นผ้าประจำจังหวัดศรีสะเกษ ผู้ที่ทำงานในส่วนภาครัฐและเอกชน นิยมใส่เนื่องจากมีการรณรงค์ส่งเสริมให้บุคลากรในองค์กร เกิดการอนุรักษ์และนิยมสวมใส่ผ้าไหมย้อมด้วยมะเกลือ โดยส่วนมากผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือจะมีสีดำสนิท และมีลวดลายของตะเข็บที่เรียกว่าการแซวทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ อีกทั้งผ้าไหมเป็นผ้าที่ราคา กระทบการทอที่ย้อมค่อนข้างยากและใช้เวลานาน ทำให้เกิดการหวงแหนอนุรักษ์ รวมทั้งเกษตรกรทั่วทุกพื้นที่ในจังหวัดศรีสะเกษ ทั้งที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็นส่วย เขมร เยอและลาว สวมใส่ในชีวิตประจำวัน ทั้งไปทำนา ทำไร่ งานมงคลและไม่มงคล ส่วนสำคัญที่คนในพื้นที่นิยมสวมใส่เนื่องจากภาครัฐรณรงค์ส่งเสริมให้อนุรักษ์ความเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นที่แสดงออกได้จากการแต่งกาย แต่คนนอกพื้นที่หรือตลาดอื่นไม่ค่อยนิยมสวมใส่และไม่เป็นที่รู้จัก (นางจุฑามาศ สายทอง, 2558 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 30 สัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและสมาชิกกลุ่มทอผ้า

ภาพประกอบ 31 สัมภาษณ์สมาชิกกลุ่มทอผ้า

1.4.2.2 แหล่งจัดจำหน่าย ผู้ซื้อจะนิยมไปหาซื้อตามหมู่บ้านที่มีการทอและ
 ย้อม ไปซื้อตามงานเทศกาลประจำจังหวัดศรีสะเกษ เนื่องจากจังหวัดศรีสะเกษนิยมจัดงานสินค้า
 ราคาถูก และงานแสดงสินค้า OTOP (One Tambon One Product) หรือจะซื้อหาตามตลาดนัด
 ประจำทุกอำเภอ หรือตามร้านขายผ้าไหมตามต่างอำเภอ และทั่วทั้งจังหวัดศรีสะเกษ (นางจินตนา
 โอภาสวรรณคุณ, 2558: สัมภาษณ์)

พหุ มั ญ ภั ฑ ์ โ ท ษ ี วั ฒ ์

ภาพประกอบ 32 แหล่งจัดจำหน่ายตามงานแสดงสินค้าจังหวัด

ภาพประกอบ 33 แหล่งจัดจำหน่ายตามงานแสดงสินค้าจังหวัด

1.4.2.3 ราคาสินค้า เนื่องด้วยราคาของผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือค่อนข้าง
ราคาสูงการผลิต จำหน่ายบางกลุ่มหรือบางร้านค้า จะมีวิธีการที่ทำให้ต้นทุนถูกลง คือย้อมผ้าด้วย
สารเคมีสีดำ ทำให้ราคาถูกลง จากเดิมที่ราคาเสื้อผ้าไหมย้อมมะเกลือแท้ จะมีราคาอยู่ที่ 2,000 –

4,000 บาท จะถูกลงอยู่ในราคา 1,500 – 3,000 บาท หรือหากผู้ซื้ออาจจะไปซื้อผ้าเป็นเมตรในราคาที่ถูกลงไปตัดเองหรือจ้างตัด ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือ ราคาเมตรละ 700 – 800 บาท ตามขนาดความกว้างของผ้าหรือแม้แต่ผ้าคลุมไหล่ผ้าไหมย้อมด้วย ผลมะเกลือ ที่มีลวดลายลูกแก้ว และมีด้นผ้าสวยงาม แม้ขนาดความกว้างที่หนึ่งเมตรครึ่ง ความยาวสองเมตร สนนราคาอยู่ที่ 1,200 – 1,800 บาท (นายทศพร พุ่มสกลิตย์. 2558 : สัมภาษณ์)

1.4.2.4 การประชาสัมพันธ์ ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือ ลายลูกแก้วมีสีดำสนิท แม้จะเป็นชุดประจำจังหวัดศรีสะเกษ ที่เริ่มเป็นที่รู้จักจากการประชาสัมพันธ์ของอำเภอ จังหวัดการรณรงค์ให้หน่วยงานราชการ รัฐวิสาหกิจ และเอกชน สวมใส่ในวันทำงานหนึ่งวันต่อสัปดาห์ แต่ผ้าไหมสีดำ ที่ผ่านมามีไม่ค่อยเป็นที่นิยม เนื่องจากสีดำคือแห่งความทุกข์เศร้าหมอง และผ้ามีราคาแพง อีกทั้งกว่าจะไปหาซื้อค่อนข้างยาก ประกอบกับกลุ่มทอผ้าย้อมผ้า ซึ่งมีผู้เชี่ยวชาญ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือค่อนข้างน้อย การประชาสัมพันธ์จึงไม่ค่อยได้ผลเท่าที่ควร รวมทั้งโบรชัวร์ เว็บไซต์ และข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการประชาสัมพันธ์ภูมิปัญญาผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือค่อนข้างน้อยและหายาก จึงทำให้การประชาสัมพันธ์อาจจะไม่รู้จักในระดับภูมิภาคหรือระดับประเทศเท่าที่ควร (นางสร้อยสุดา อุกฤตจิระติกุล. 2558 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 34 สัมภาษณ์ผู้ประกอบการผู้จำหน่ายผ้าทอพื้นเมืองศรีสะเกษ

ผู้วิจัยได้ศึกษาสภาพปัจจุบันด้านการบริหารจัดการและการตลาดพบว่า กลุ่มทอผ้า ย้อมมะเกลือบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ , บ้านเปือยใหม่ ตำบลพรหมสวัสดิ์ อำเภอพยุห์ จังหวัดศรีสะเกษ และ บ้านสำโรงตาเจ็น อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ การบริหารจัดการและการตลาดที่เหมือนกันคือประธานกลุ่มเป็นผู้ดูแลบริหารเป็นหลักและมีสมาชิกดำเนินการทอผ้า ย้อมผ้า ส่วนด้านการตลาดทางกลุ่มนำไปจำหน่ายตามงานแสดงสินค้าประจำอำเภอและจังหวัด หากมีผู้สนใจอาจจะติดต่อสอบถามชื่อที่กลุ่มตามอำเภอนั้นๆ

2. สภาพปัญหาของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จังหวัดศรีสะเกษ

จากการสังเกต สัมภาษณ์ และสนทนากลุ่ม เรื่อง การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ ของบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน ,บ้านเปือย ตำบลพรหมสวัสดิ์ อำเภอพยุห์ และบ้านสำโรงตาเจ็น อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ ทำให้พบปัญหาของวิธีการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือแบบเดิมและและปัจจุบัน สามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

2.1 ปัญหาด้านวัตถุดิบวัสดุอุปกรณ์

2.1.1 วัตถุดิบวัสดุอุปกรณ์ของการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ ยังคงเป็นวัตถุดิบวัสดุอุปกรณ์แบบเดิมที่มีอยู่ตามท้องถิ่นและหาซื้อได้ตามท้องตลาด ปัญหาที่พบเด่นชัดคือ ผลมะเกลือที่จำกัดการออกผลตามฤดูกาลซึ่งมีช่วงระยะเวลาเก็บผลมะเกลือเพื่อนำมาย้อม คือ ช่วงระยะเวลาที่ 1 ผลมะเกลือเริ่มออกดอกระหว่างเดือนมกราคมถึงกันยายน ติดผลระหว่างเดือนพฤษภาคม ถึง เดือนธันวาคม เริ่มย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือระหว่างเดือนกรกฎาคม ถึง เดือนพฤศจิกายน (ก่อนเก็บเกี่ยวข้าว) 2) ช่วงระยะเวลาที่ 2 ระหว่างเดือนมกราคมถึงกันยายน ซึ่งผลมะเกลือจะเริ่มออกดอกใหม่และมีผลอ่อนพร้อมที่จะย้อมอีกครั้ง ซึ่งปัจจุบันมะเกลือเป็นพืชที่เกิดขึ้นตามท้องนา ค่อนข้างหายากที่สำคัญค่อนข้างเล็กละเอียด จึงทำให้ไม่เป็นที่นิยมในการย้อมในปัจจุบันเท่าที่ควร จึงทำให้ผู้ผลิตใช้สีเคมีเข้ามาทดแทนเพื่อลดต้นทุนการผลิตมากขึ้น

2.1.2 มาตรฐานของการตรวจวัตถุดิบยังไม่ค่อยมีมาตรฐาน เช่น ผลมะเกลือต่อการย้อมผ้าหนึ่งผืน หรือปริมาณน้ำต่อการผสม ยังคงเป็นภูมิปัญญาเดิมที่อาศัยประสบการณ์ความเชี่ยวชาญเป็นหลัก

2.2 ปัญหาด้านขั้นตอนการย้อม

2.2.1 ขั้นตอนการย้อมผ้าไหมที่ย้อมด้วยผลมะเกลือ มีวิธีการค่อนข้างยุ่งยากและใช้ระยะเวลาในการย้อมต่อผืน โดยเฉลี่ยจำนวนครั้งในการย้อม 2-3 ครั้งต่อวัน , 4-5 วันต่อสัปดาห์ และเฉลี่ยการย้อมต่อผืน ต่อชิ้น ใช้ระยะเวลา 16-20 วัน จะเห็น ได้ว่าใช้ระยะเวลาเกือบเดือนการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เริ่มจะลดน้อยลงไป

2.2.2 ขั้นตอนการย้อมตากยังคงเป็นแรงงานคน ไม่มีเทคโนโลยีเข้ามาช่วยทำให้ใช้ระยะเวลาในการย้อม

2.3 ปัญหาด้านรูปแบบลวดลาย

2.3.1 ด้านรูปแบบลวดลาย ยังคงเป็นแบบเดิม คือ เสื้อผ้าไหมย้อมมะเกลือยังเป็นแบบเสื้อลักษณะคอจีน มีกระดุมบ้าง ไม่มีมีกระดุมบ้าง และตามตะเข็บเสื้อเป็นรูปแบบเดิมคือใช้การแซว หรือเย็บลายต่อเสื้อ ที่มีรูปแบบที่นิยมแต่เดิม เช่น ลายตะขาบ ลายมะเขือ ลายเชิงเทียน เป็นต้น

2.3.2 รูปแบบของเสื้อผ้าไหมและผ้าคลุมไหล่ไม่ค่อยทันสมัย จึงไม่ค่อยเป็นทางเลือกมากนัก

2.4 ปัญหาด้านการบริหารจัดการและการตลาด

2.4.1 การบริหารจัดการยังคงเป็นลักษณะ การจัดการดูแลเพียงผู้เดียว เนื่องจากกลุ่มทอผ้าไหมเก็บบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ มีสมาชิกไม่มากและส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ คนดูแลบริหารจัดการคือประธานกลุ่ม

2.4.2 กลุ่มเป้าหมาย ของผู้ใช้ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือ ส่วนมากจะเป็นคนในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ ทั้งผู้ที่ทำงานภาครัฐ รัฐวิสาหกิจ เอกชน และเกษตรกร นิยมใส่เนื่องจากมีการรณรงค์ส่งเสริมให้บุคลากรในองค์กร เกิดการอนุรักษ์และนิยมสวมใส่ผ้าไหมย้อมด้วยมะเกลือ โดยส่วนมากผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือจะมีสีดำสนิท และมีลวดลายของตะเข็บที่เรียกว่าการแซว ทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ อีกทั้งผ้าไหมเป็นผ้าที่ราคาสูง กระบวนการทอຍ้อมค่อนข้างยากและใช้เวลานาน ทำให้เกิดการห่วงหาญอนุรักษ์ รวมทั้งเกษตรกรทั่วทุกพื้นที่ในจังหวัดศรีสะเกษ ทั้งที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็นส่วย เขมร เยอและลาว สวมใส่ในชีวิตประจำวัน ทั้งไปทำงาน ทำไร่ งานมงคลและไม่มงคล ส่วนสำคัญที่คนในพื้นที่นิยมสวมใส่เนื่องจากภาครัฐรณรงค์ส่งเสริมให้อนุรักษ์ความเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นที่แสดงออกได้จากการแต่งกาย แต่คนนอกพื้นที่หรือตลาดทางอื่นไม่ค่อยนิยมสวมใส่และไม่เป็นที่รู้จัก

2.4.3 แหล่งจัดจำหน่าย ผู้ซื้อจะนิยมไปหาซื้อตามหมู่บ้านที่มีการทอและย้อมซื้อตามงานเทศกาลประจำจังหวัดศรีสะเกษ เนื่องจากจังหวัดศรีสะเกษนิยมจัดงานสินค้าราคาถูก และงานแสดงสินค้า OTOP (One Tambon One Product) หรือจะซื้อหาตามตลาดนัดประจำทุกอำเภอ หรือตามร้านขายผ้าไหมตามต่างอำเภอ และทั่วทั้งจังหวัดศรีสะเกษ ทำให้หาซื้อค่อนข้างยาก (นายไพบุลย์ สนเทห์. 2558 : สัมภาษณ์)

2.4.4 ราคาสินค้า เนื่องด้วยราคาของผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือค่อนข้างราคาสูง การผลิต จำหน่ายบางกลุ่มหรือบางร้านค้า จะมีวิธีการที่ทำให้ต้นทุนถูกลง คือย้อมผ้าด้วยสารเคมีสีดำ ทำให้ราคาถูกลง จากเดิมที่ราคาเสื้อผ้าไหมย้อมมะเกลือแท้ จะมีราคาอยู่ที่ 2,000 – 4,000 บาท

จะถูกลงในราคา 1,500 – 3,000 บาท หรือหากผู้ซื้ออาจจะไปซื้อผ้าเป็นเมตรในราคาที่ถูกลงไป
ตัดเองหรือจ้างตัด ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือ ราคาเมตรละ 700 – 800 บาท ตามขนาดความกว้าง
ของผ้า หรือแม้แต่ผ้าคลุมไหล่ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือ ที่มีลวดลายลูกแก้ว และมีดินฟ้าสวยงาม
แม้ขนาดความกว้างที่หนึ่งเมตรครึ่ง ความยาวสองเมตร สนุนราคาอยู่ที่ 1,200 – 1,800 บาท

2.4.5 การประชาสัมพันธ์จึงไม่ค่อยได้ผลเท่าที่ควร รวมทั้งโบรชัวร์ เว็บไซต์ และ
ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการประชาสัมพันธ์ภูมิปัญญาผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือค่อนข้างน้อยและหา
ยาก จึงทำให้การประชาสัมพันธ์อาจจะไม่รู้จักในระดับภูมิภาคหรือระดับประเทศเท่าที่ควร

ภาพประกอบ 35 การสนทนากลุ่มพูดคุยจุดเด่นจุดด้อย เอกลักษณ์ บริบทชุมชน หมู่บ้าน

กลุ่มชาติพันธุ์

พหุ มั ญ ภั ติ ทั โ ต ชิ วะ

ภาพประกอบ 36 การสนทนาการกลุ่มพูดคุยแลกเปลี่ยนการบริหารจัดการกลุ่ม

ภาพประกอบ 37 การสนทนาการกลุ่มพูดคุยแลกเปลี่ยน

สรุปสภาพปัญหาของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จังหวัดศรีสะเกษ พบว่ามะเกลือเป็นพืชที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติค่อนข้างหายาก ทำให้ไม่เป็นที่นิยมในการย้อมในปัจจุบันเท่าที่ควร จึงทำให้ผู้ผลิตใช้สีเคมีเข้ามาทดแทนเพื่อลดต้นทุนการผลิตมากขึ้น ขั้นตอนการย้อมผ้าไหม

ที่ย้อมด้วยผลมะเกลือ มีวิธีการค่อนข้างยุ่งยากและใช้ระยะเวลานานในการย้อมต่อผืนเกือบเดือน ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเริ่มจะลดน้อยลงไป ด้านรูปแบบลวดลาย ยังคงเป็นแบบเดิม คือ เสื้อผ้าไหมย้อมมะเกลือยังเป็นแบบเสื้อลักษณะคอจีน มีกระดุมบ้าง ไม่มีมีกระดุมบ้าง และตามตะเข็บเสื้อเป็นรูปแบบเดิมคือใช้การแซว หรือเย็บลายต่อเสื้อ ที่มีรูปแบบที่นิยมแต่เดิมไม่ทันสมัย

ด้านการบริหารจัดการยังคงเป็นลักษณะ การจัดการดูแลเพียงผู้เดียว เนื่องจากกลุ่มทอผ้าไหมเก็บบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ มีสมาชิกไม่มากและส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ คนดูแลบริหารจัดการคือประธานกลุ่ม ทำให้การควบคุมคุณภาพยังไม่มีมาตรฐาน แหล่งจัดจำหน่าย ผู้ซื้อจะนิยมไปหาซื้อตามหมู่บ้านที่มีการทอและย้อม ไปซื้อตามงานเทศกาลประจำจังหวัดศรีสะเกษ ซื้อค่อนข้างยาก (นายไพบูลย์ สนเทห์, 2558: สัมภาษณ์) ประกอบกับราคาสินค้าค่อนข้างราคาสูง การผลิต จำหน่ายบางกลุ่มหรือบางร้านค้าจะมีวิธีการที่ทำให้ต้นทุนถูกลง คือย้อมผ้าด้วยสารเคมีสีดำ ทำให้ราคาถูกลง และการประชาสัมพันธ์ข้อมูลภูมิปัญญาผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือค่อนข้างน้อยและหายาก จึงทำให้การประชาสัมพันธ์อาจจะไม่รู้จักรับในระดับภูมิภาคหรือระดับประเทศเท่าที่ควร

สรุปงานวิจัยสภาพปัจจุบันและปัญหาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือจังหวัดศรีสะเกษ สอดคล้องแนวคิดที่จะสร้างให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งต่อภาคการผลิตบริการและการขาย เป็นแนวคิดแบบใหม่ ที่มีปัจจัยหลักมาจากความสามารถและทักษะพิเศษของบุคคล มีกระบวนการนำเอาวัฒนธรรม เศรษฐกิจรวมเข้าด้วยกัน ก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์เชิงวัฒนธรรม โดยหลักการแล้วเป็นการนำเอาคุณค่าทางวัฒนธรรมมาพัฒนา

ตอนที่ 3 การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ

3.1 ผลการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์

จังหวัดศรีสะเกษ

การวิจัยเชิงคุณภาพ เรื่อง “การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ” นั้น ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาการประยุกต์การย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จากขั้นตอนการย้อมโดยใช้ระยะเวลาเป็นเดือน โดยปรับการลดระยะเวลาเป็นหนึ่งสัปดาห์ มีผลการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ ดังนี้

วันที่ 1 นำผ้าไหมขาวเหลืองนวลลายลูกแก้วทำการย้อมตากด้วยผลมะเกลือ นำไปตากแดด ทำซ้ำเป็นจำนวน 2 ครั้งต่อวัน จากผ้าไหมสีขาวเหลืองนวลเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาลอ่อน

ภาพประกอบ 38 ผลการทดสอบผ้าวันที่ 1

วันที่ 2 กระบวนการย้อมตากเหมือนวันที่ 1 ได้สีน้ำตาลเข้ม

ภาพประกอบ 39 ผลการทดสอบผ้าวันที่ 2

วันที่ 3 กระบวนการย้อมตากเหมือนวันที่ 2 ได้สีน้ำตาลเทาอ่อน

ภาพประกอบ 40 ผลการทดสอบผ้าวันที่ 3

วันที่ 4 กระบวนการย้อมตากเหมือนวันที่ 3 ได้สีเทาอ่อน

ภาพประกอบ 41 ผลการทดสอบผ้าวันที่ 4

วันที่ 5 กระบวนการย้อมตากเหมือนวันที่ 4 ได้สีเทาเข้ม

ภาพประกอบ 42 ผลการทดสอบผ้าวันที่ 5

วันที่ 6 กระบวนการย้อมตากเหมือนวันที่ 5 ได้สีดำ

ภาพประกอบ 43 ผลการทดสอบผ้าวันที่ 6

วันที่ 7 กระบวนการย้อมตากเหมือนวันที่ 6 ย้อมครบจำนวน 7 วัน เพื่อให้ได้สีผ้าที่แตกต่างกัน เป็นจำนวน 7 เฉดสี ซึ่งวันที่ 7 วันสุดท้ายจะได้สีดำสนิท เพียงแต่น้ำหนักผ้าจะไม่หนาเท่ากับการย้อมแบบเดิมที่ใช้ระยะเวลา 1 เดือน ได้สีดำเข้ม

ภาพประกอบ 44 ผลการทดสอบผ้าวันที่ 7

ตาราง 1 ผลการเปรียบเทียบการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ

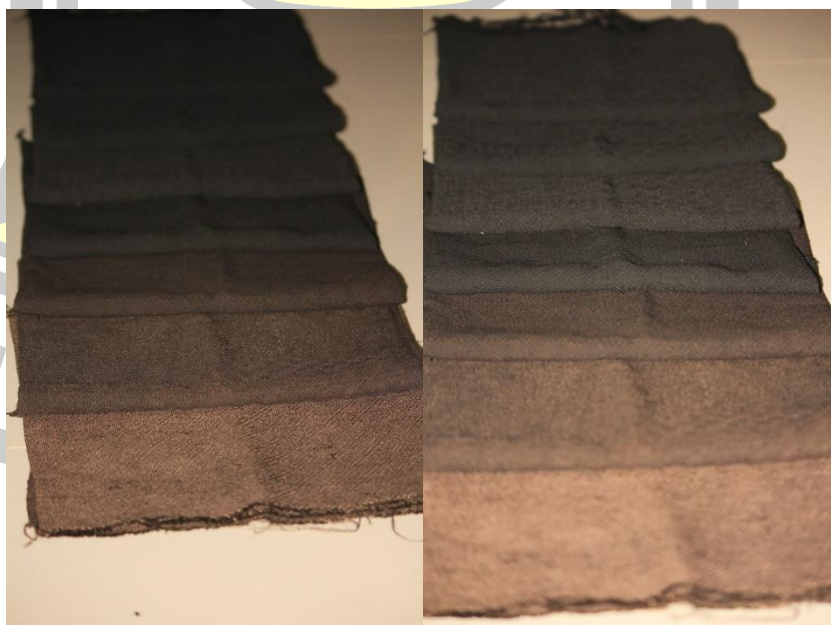
พืชที่ให้สี	การย้อมแบบดั้งเดิมโดยใช้ระยะเวลา 1 เดือน		การประยุกต์การย้อมโดยใช้ระยะเวลา 7 วัน	
	จุดเด่น	จุดด้อย	จุดเด่น	จุดด้อย
ผลมะเกลือ	- ผ้าสีดำเข้มมีน้ำหนัก เนื่องจาก การย้อมในระยะเวลา 1 เดือน เนื้อผ้าจะอมสีและยางของมะเกลือได้มากทำให้เนื้อผ้ามีความหนา	- ใช้ระยะเวลาในการย้อมนานถึง 1 เดือน	1. ผ้าสีดำเข้ม 2. ใช้ระยะเวลาในการย้อมไม่นาน 3. ช่วยเพิ่มความหลากหลายของสีผ้า นอกเหนือจากสีดำที่เป็นที่นิยมแบบดั้งเดิม	- เนื้อผ้าไม่มีน้ำหนัก เนื่องจาก การย้อมในระยะเวลาสั้นเพียง 1 สัปดาห์ เนื้อผ้าจะอมสีได้ไม่มาก

จากตาราง 1 ผลการเปรียบเทียบการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จะเห็นได้ว่า การย้อมแบบดั้งเดิมโดยใช้ระยะเวลา 1 เดือน โดยมีผลมะเกลือเป็นพืชที่ให้สีในการย้อม มีจุดเด่นคือ ผ้าสีดำเข้มมีน้ำหนัก เนื่องจากการย้อมในระยะเวลา 1 เดือน เนื้อผ้าจะอมสีและยางของมะเกลือได้มากทำให้เนื้อผ้ามีความหนา จุดด้อย คือ ใช้ระยะเวลาในการย้อมนานถึง 1 เดือน และการประยุกต์การย้อมโดยใช้ระยะเวลา 7 วัน โดยมีผลมะเกลือเป็นพืชที่ให้สีในการย้อม มีจุดเด่นคือ ผ้าสีดำเข้ม ใช้ระยะเวลาในการย้อมไม่นาน และช่วยเพิ่มความหลากหลายของสีผ้า นอกเหนือจากสีดำที่เป็นที่นิยมแบบดั้งเดิม จุดด้อย คือ เนื้อผ้าไม่มีน้ำหนัก เนื่องจากการย้อมในระยะเวลาสั้นเพียง 7 วัน เนื้อผ้า

จะอมสีได้ไม่มาก ผู้วิจัยได้นำผลการทดสอบผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือด้วยการประยุกต์การย้อม โดยใช้ระยะเวลา 7 วัน ไปนำเสนอให้กับชุมชน กลุ่มเสื้อเก็บย้อมมะเกลือบ้านเมืองน้อย เปรียบเทียบกับการย้อมแบบดั้งเดิมโดยใช้ระยะเวลา 1 เดือน (2558 : สนนากลุ่ม) ผลตอบรับจากชุมชน คือ ชาวบ้านชอบวิธีการย้อมโดยใช้ระยะเวลา 7 วัน แต่ยังไม่สามารถเปลี่ยนแปลงจากวิธีการเดิมคือการย้อมโดยใช้ระยะเวลา 1 เดือนได้ทันทีเนื่องจากนิยมนิยมแบบดั้งเดิมมานานแล้ว

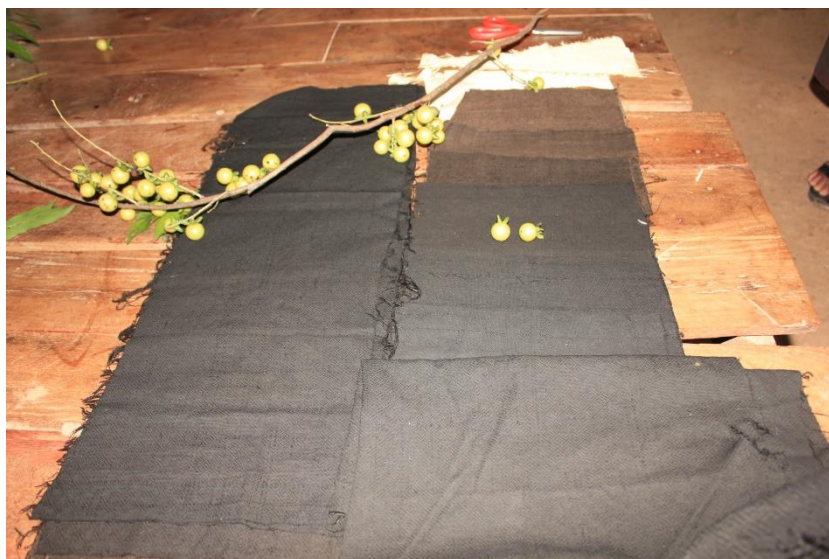
3.2 ผลการทดสอบการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ

การวิจัยเชิงคุณภาพ เรื่อง “การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ” ผู้วิจัยได้นำผลจากการประยุกต์ในการย้อมผ้าไหมจำนวน 7 วัน ส่งทดสอบเพื่อหาค่ามาตรฐาน และวิเคราะห์คุณสมบัติของผ้า โดยมีผลการทดสอบความคงทนของสีต่อการซักผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือที่ทำการย้อมจำนวน 7 วัน โดยผล ทดสอบมาตรฐานตาม ISO 105-C10 : 2006(E) TEST NO.A(1) 40C°, 30 นาที ผลการทดสอบพบว่า สีเปลี่ยนจาก (เดิม) โดยมีค่าระดับ 3-4 หมายถึง ระดับสีเปลี่ยนแปลงพอสังเกตเห็นได้ ถึง ระดับสีเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย มีการทดสอบสีตกติดผ้าขาว โดยการทดสอบ COTTON 4-5 หมายถึง ระดับสีตกติดเล็กน้อย ถึงระดับไม่มีการตกของสี และการทดสอบ SILK 4-5 หมายถึง ระดับสีตกติดเล็กน้อย ถึงระดับไม่มีการตกของสี นอกจากนี้แล้วผู้วิจัยได้ส่งทดสอบเพื่อหาค่าความคงทนของสีต่อแสง ทดสอบมาตรฐาน ISO 105-B02 : 1994 (E) ผลการทดสอบพบว่า สีเปลี่ยนจากเดิม (ระดับ) >4 หมายถึง อัตราความคงทนของสีต่อแสงจะมีค่าจากระดับ 1 (มีความคงทนต่ำสุด) ถึงระดับ 8 (มีความคงทนสูงสุด)

ภาพประกอบ 45 ผลการทดสอบการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ

ภาพประกอบ 46 ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือที่ผ่านการย้อมเป็นระยะเวลา 7 วัน นำเสนอต่อชุมชน

ผลการทดสอบการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาและส่งผลไปทดสอบคุณภาพด้านความคงทนของสีต่อการซัก ทดสอบสีตกผ้าขาว และทดสอบความคงทนของสีต่อแสง แสดงให้เห็นว่าการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ มีความคงทนต่อแสงในระดับปานกลาง ซึ่งวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่นำผ้าไหมมาย้อมด้วยผลมะเกลือใช้ในชีวิตประจำวันและทำขายในระดับชุมชนนั้น ยังเป็นกระบวนการผลิตแบบดั้งเดิมคือใช้แรงงานคนและไม่มีเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาช่วย เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านโดยแท้จริง การสวมใส่ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือในชีวิตประจำวันนั้นไม่จำเป็นต้องมีความคงทนต่อแสงสูง ด้วยสภาพแวดล้อมภูมิอากาศที่ไม่ร้อนจนเกินไปและใช้ในวิถีประจำวัน เทศกาลงานบุญของชุมชน การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จังหวัดศรีสะเกษที่ทำการทดสอบมีคุณสมบัติที่ผ่านมาตรฐานการทดสอบคือ มีความคงทนต่อการซักเพียงเล็กน้อย พอสังเกตเห็นได้และผลของการทดสอบความคงทนต่อแสงมีคุณสมบัติที่คงทนในระดับดีขึ้นไป เพื่อให้ผลของการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ ได้รับการยอมรับและมีมาตรฐานต่อการพัฒนา

ผู้วิจัยได้นำผลการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จังหวัดศรีสะเกษ นำเสนอแลกเปลี่ยนและสัมภาษณ์กลุ่มสื่อเก็บย้อมมะเกลือบ้านเมือ่งน้อย ตำบลวังหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ โดยผลจากการสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์ พบว่า ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือแบบดั้งเดิมคือใช้ระยะเวลาการย้อมต่อชิ้นหรือต่อผืนเป็นระยะเวลาหนึ่งเดือนค่อนข้างนาน แต่ได้ผ้าไหมย้อมมะเกลือที่มีน้ำหนักและมีสีดำสนิทมากกว่าผลการประยุกต์การย้อมผ้าไหมด้วย

ผลมะเกลือที่ใช้ระยะเวลาการย้อม 7 วัน ซึ่งการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเป็นระยะเวลา 7 วัน จะได้สีดำสนิทในวันสุดท้ายของการย้อม แต่ผ้าจะไม่มีน้ำหนักเหมือนกับการย้อมแบบดั้งเดิม การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือนอกจากจะลดระยะเวลาการย้อมผ้าแล้ว ยังช่วยให้เพิ่มการผลิตผ้าให้ทันตามที่ต้องการเพื่อให้เกิดการพัฒนาการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จังหวัดศรีสะเกษให้เป็นที่รู้จักและสามารถนำเทคโนโลยีหรือนวัตกรรมเข้ามาช่วยการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือได้ในอนาคตข้างหน้า (2558 : สนทนากลุ่ม)

ภาพประกอบ 47 นำเสนอแลกเปลี่ยนและสัมภาษณ์

3.3 การประยุกต์ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์

ผู้วิจัยได้ศึกษาการประยุกต์ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จากแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เพื่อพัฒนาผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือให้เกิดมูลค่าเพิ่มตามความต้องการของตลาดให้มากขึ้น จากการสอบถามจากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการ ประชาชนทั่วไป โดยมีแบบผลิตภัณฑ์นอกเหนือจากรูปแบบเดิมของผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือ ดังนี้

พุ่มไม้ ปณฺ ทิโต ชเว

ตาราง 2 การประยุกต์ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์

วันที่ย้อม	การประยุกต์สีที่ได้จากการย้อม	ผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์
วันที่ 1	สีน้ำตาลอ่อน 	วันที่ 1 จากการย้อมผ้าไหมสีขาวเหลืองนวลจากผลมะเกลือจะได้สีน้ำตาลอ่อน สามารถนำไปสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมดังนี้ ผ้าคลุมไหล่ กระโปรงทำงานทรงเอ/กระโปรงยาวผู้หญิง ย่าม ชุดกระโปรงผู้หญิง
วันที่ 2	สีน้ำตาลเข้ม 	วันที่ 2 จากการย้อมได้สีน้ำตาลอ่อนของวันที่ 1 จะได้สีน้ำตาลเข้ม สามารถนำไปสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมดังนี้ ผ้าคลุมไหล่ กระโปรงทำงานทรงเอ/กระโปรงยาวผู้หญิง ย่าม ชุดกระโปรงผู้หญิง
วันที่ 3	สีน้ำตาลเทาอ่อน 	วันที่ 3 จากการย้อมได้สีน้ำตาลอ่อนของวันที่ 2 จะได้สีน้ำตาลเทาอ่อน สามารถนำไปสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมดังนี้ ผ้าคลุมไหล่ กระโปรงทำงานทรงเอ/กระโปรงยาวผู้หญิง ย่าม ชุดกระโปรงผู้หญิง
วันที่ 4	สีเทาอ่อน 	วันที่ 4 จากการย้อมได้สีน้ำตาลอ่อนของวันที่ 3 จะได้สีเทาอ่อน สามารถนำไปสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมดังนี้ ผ้าคลุมไหล่ กระโปรงทำงานทรงเอ/กระโปรงยาวผู้หญิง ย่าม ชุดกระโปรงผู้หญิง

ตาราง 2 การประยุกต์ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ (ต่อ)

วันที่ย้อม	การประยุกต์สีที่ได้จากการย้อม	ผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์
วันที่ 5	สีเทาเข้ม 	วันที่ 5 จากการย้อมได้สีน้ำตาลอ่อนของวันที่ 4 จะได้สีเทาเข้ม สามารถนำไปสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมดังนี้ ผ้าคลุมไหล่ กระโปรงทำงานทรงเอ/กระโปรงยาวผู้หญิง ย่าม เสื่อรูปแบบสมัยใหม่
วันที่ 6	สีดำ 	วันที่ 6 จากการย้อมได้สีน้ำตาลอ่อนของวันที่ 5 จะได้สีดำ สามารถนำไปสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมดังนี้ ผ้าคลุมไหล่ กระโปรงทำงานทรงเอ/กระโปรงยาวผู้หญิง ย่าม เสื่อรูปแบบสมัยใหม่
วันที่ 7	สีดำเข้ม 	วันที่ 7 จากการย้อมได้สีน้ำตาลอ่อนของวันที่ 6 จะได้สีดำเข้ม สามารถนำไปสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมดังนี้ ผ้าคลุมไหล่ กระโปรงทำงานทรงเอ/กระโปรงยาวผู้หญิง ย่าม เสื่อรูปแบบสมัยใหม่

จากตาราง 2 การประยุกต์ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ พบว่า ผ้าที่ผ่านการย้อมด้วยผลมะเกลือวันที่ 1 ได้สีน้ำตาลอ่อน วันที่ 2 ได้สีน้ำตาลเข้ม วันที่ 3 ได้สีน้ำตาลเทาอ่อน วันที่ 4 ได้สีเทาอ่อน วันที่ 5 ได้สีเทาเข้ม วันที่ 6 ได้สีดำ และวันที่ 7 ได้สีดำเข้ม สามารถนำไปออกแบบผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ อันได้แก่

1. เสื่อรูปแบบสมัยใหม่
2. กระโปรงทำงานทรงเอ/กระโปรงยาวผู้หญิง

3. กระเป่าอิฐผู้หญิง
4. ย่อม
5. ผ้าคลุมไหล่
6. ชุดกระโปรงผู้หญิง

จะเห็นได้ว่าผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ที่นอกเหนือจากรูปแบบเดิมของผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือที่มีรูปแบบเดิมคือเสื้อย้อมด้วยผลมะเกลือแบบเดิม แต่จากการประยุกต์ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ ที่ผ่านการย้อมจากเดิมคือใช้ระยะเวลาเกือบเดือนเป็นหนึ่งสัปดาห์ เพื่อผลิตให้ทันตามความต้องการของตลาดและสามารถนำมาออกแบบให้ได้ผลิตภัณฑ์ใหม่จากเดิม กลุ่มทอผ้าสามารถนำแนวความคิดนี้จากข้อเสนอแนะจากผู้ประกอบการและประชาชนทั่วไปนำไปประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ที่น่าสนใจและเพิ่มมูลค่าของผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือมากยิ่งขึ้น

โดยสรุปการพัฒนาผลิตภัณฑ์กับการออกแบบผลิตภัณฑ์จะดำเนินการควบคู่กันไป เป็นการพยายามค้นหาสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ทหาวิธีแก้ไขหรือคำตอบใหม่ๆ สำหรับปัญหาต่างๆ ที่ต้องอาศัยวิทยาการที่ก้าวหน้า กรรมวิธีการ ผลิต การเลือกใช้วัสดุและหลักในการออกแบบ เข้าใจการวิเคราะห์ปัญหา การคิดออกแบบสร้างสรรค์ และการ แก้ไขปรับปรุงผลิตภัณฑ์ในลักษณะความหมายของคำว่า ออกแบบผลิตภัณฑ์จะมีอยู่ 2 ส่วน คือ ส่วนของการสร้างสรรค์สิ่ง ใหม่กับส่วนของการปรับปรุงหรือพัฒนามาจากของเดิม การที่จะได้มาซึ่งรูปทรงของผลิตภัณฑ์ในส่วนหนึ่งก็จะได้นำแนวความคิดมาจากแบบเดิมแล้วนำมาพัฒนาให้เข้ากับบทบาทของสังคมยุคใหม่และคำนึงในการดำรงชีวิตของ มนุษย์ โดยแบบของผลิตภัณฑ์จะแบ่งออกเป็น 5 แบบดังนี้ (1) แบบโบราณ คือ การออกแบบโดยยึดแบบของเดิมที่มีมาตั้งแต่รุ่นเก่าหรือโบราณ จุดประสงค์ก็ อาจจะมุ่งกลุ่มเป้าหมายไปที่กลุ่มอนุรักษ์นิยม หรือใช้ประกอบตกแต่งสภาพแวดล้อมให้มีความสัมพันธ์เข้ากันได้ เช่น เครื่องเรือน กรอบกระจก โทรทัศน์ เป็นต้น ที่มีการผลิตขึ้นมาใหม่ แต่ยังคงยึดแบบอย่างโบราณก็เพื่อตกแต่งภายในบ้านให้มีลักษณะการตกแต่งห้องแบบโบราณเพื่อให้เกิดความกลมกลืนกัน ((จุฬารัตน จันทพลา และคณะ, 2559) ทำให้ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือแบบเดิมที่มีการปรับปรุงในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ทำให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ออกสู่ตลาดอีกครั้ง และมีแนวความคิดการออกแบบผลิตภัณฑ์แบบทันสมัย คือ การออกแบบที่เข้ากันกับยุคสมัยนั้นๆ โดยค่อนข้างเป็นไปในลักษณะของสมัยปัจจุบัน ดูทันสมัยหรือตามสมัยนิยม

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาค้นคว้าวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ” ครั้งนี้สามารถสรุปขั้นตอนและเสนอผลการวิจัยตามลำดับ และเสนอผลการวิจัยตามลำดับดังต่อไปนี้

1. ความมุ่งหมายของการวิจัย
2. สรุปผลการวิจัย
3. อภิปรายผล
4. ข้อเสนอแนะ

ความมุ่งหมายของการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ” มีความมุ่งหมายในการวิจัยที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จังหวัดศรีสะเกษ
2. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันปัญหาของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จังหวัดศรีสะเกษ
3. เพื่อศึกษาการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ” พบว่า ผลการศึกษามีดังนี้

ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือจังหวัดศรีสะเกษ

1. พัฒนาการการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ
การวิจัยการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาประวัติ สังคมวัฒนธรรม วัฒนธรรมการแต่งกาย และ ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จังหวัดศรีสะเกษ เพื่อศึกษาพัฒนาการการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ โดยพบว่า

พัฒนาการการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ นั้น ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเดิมที่ผ้าไหมลายลูกแก้วย้อมมะเกลือ มีเอกลักษณ์โดดเด่น มีสีดำมันวาว ย้อมด้วยวัสดุธรรมชาติ คือ ผลมะเกลือและต้องย้อมซ้ำไปซ้ำมาจนติดสีดำเข้ม มีกรรมวิธีการทอโดยการทอลายในตัว และใช้วิธีการแยกตะกอก 5 ตะกอก เพื่อให้เกิดลวดลายขนมเปียกปูนเป็นวงซ้อนกันติดต่อกันตลอดทั้งผืน เมื่อเสร็จสิ้นการทอ ขั้นตอนต่อไปนำไปตัดเส้นและย้อมมะเกลืออีกครั้งเป็นขั้นตอนสุดท้าย ส่วนลวดลายผ้าไหมลายลูกแก้วย้อมมะเกลือ อดีตบรรพบุรุษได้คิดค้นมาจากลวดลายของผลหวายป่า ลักษณะคล้ายผลระกำหรือสละ ซึ่งมีรูปร่างเป็นช่อคล้ายลูกแก้วในปัจจุบัน แล้วนำไปใช้เป็นลวดลายทอผ้าขึ้นมาเป็นลักษณะรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนซ้อนกันตลอดทั้งผืน

กรรมวิธีการทอ การทอผ้าไหมลายลูกแก้วย้อมมะเกลือ เป็นการใช้เทคนิคการเพิ่มตะกอกให้มากขึ้นกว่าสองตะกอก ลายผ้าที่ได้จะเป็นลายดอกงูขึ้นมามาตลอดทั้งผืน เป็นผ้าทอที่ต้องใช้ความสามัคคีในการเหยียดตะกอกอย่างชำนาญ นอกจากนี้ใช้เส้นยืนและเส้นพุ่งย้อมสีเดียวกัน มีลักษณะการทอแบบยกดอก จะแตกต่างจากการทอผ้าพื้น ที่การใช้ตะกอกเป็นตัวกำหนดลาย มีจุดกลับโดยยกตะกอกย้อนกลับ แล้วเก็บตะกอกตามลวดลายที่กำหนดไว้

กรรมวิธีการย้อม วิธีการย้อมผ้าไหมลายลูกแก้วด้วยมะเกลือ สามารถนำมะเกลือผลดิบหรือผลสุกมาย้อมได้ การใช้มะเกลือผลดิบ คือ นำผลดิบมาตำให้ละเอียด กรองเอาแต่น้ำสีเหลืองมาใช้ย้อมผ้า ผ้านั้นจะมีสีเหลือง แต่เมื่อตากให้แห้งจะมีสีเขียวจะต้องย้อมและตากแห้งอย่างนี้ซ้ำ ๆ กัน 5 - 6 ครั้ง ผ้าจะเปลี่ยนสีจนกระทั่งกลายเป็นสีดำตามต้องการ และการใช้มะเกลือผลสุกคือ นำผลสุกสีด้ามมาบดละเอียด กรองแต่น้ำสีด้ามาย้อมผ้า โดยย้อมแล้วตาก แล้วนำกลับมาย้อมซ้ำอีกประมาณ 3 ครั้ง ถ้าจะให้ผ้ามีสีดำสนิทและเป็นมันเงาด้วย ให้นำผ้าไปหมักในโคลน 1 - 2 คืบ หรือน้อย 5 ชั่วโมงแล้วจากนั้นจึงนำมาซักให้สะอาดการย้อมสีดำด้วยผลมะเกลือ มีกรรมวิธีการผลิตตามภูมิปัญญา 2 วิธี รายละเอียดดังนี้

1.1 การย้อมเย็น นิยมทอเป็นผ้าลายลูกแก้วแล้วนำมาตัดเป็นเส้นหรือกางเกงขาบ จึงนำไปย้อมมะเกลือเส้นขนาด 1 ตัว ต่อ มะเกลือ 8 กิโลกรัม มะเกลือที่นำมาย้อมไม่ควรอ่อนหรือแก่เกินไปการย้อมเย็น เป็นวิธีการหมักหรือแช่เส้นด้ายที่จะย้อมในน้ำสีที่เตรียมไว้ เช่น น้ำสีจากผลมะเกลือ ตะโก ขมิ้น ต้องนำมาโขลกและคั้นเอาเฉพาะส่วนที่เป็นน้ำเท่านั้น จากนั้นนำเส้นใยฝ้ายมาคลุกเคล้าให้ทั่วเส้นใย หมักไว้ ประมาณ 1-2 ชั่วโมงครึ่ง นำขึ้นบิดให้พอหมาดผึ่งลมจนแห้งแล้วนำมาอบหรือนึ่งด้วยไอน้ำ ขั้นตอนต่อไปคือการนำไปย้อมหรือหมักด้วยโคลนดินตามลำดับของขบวนการย้อมต่อไป การย้อมเย็นจะทำให้ได้สีสวยกว่าการย้อมร้อน เฉพาะการย้อมมะเกลือ ตะโก ซึ่งเป็นกรรมวิธีการย้อมแบบโบราณ

วิธีการย้อม คือ นำมะเกลือประมาณ 1 กิโลกรัม โขลกให้ละเอียด ใส่ปูนใสประมาณ 50 กรัม ใส่ใบหนาด และใบพุตสร้อยอย่างละ 1 กำมือ โขลกรวมกันให้ละเอียด เพื่อให้มีสี

ดำ เติมน้ำลงในมะเกลือที่โหลแล้วประมาณ 8 ลิตร คนให้เข้ากันแล้วกรองเอากากทิ้ง โดยกรอง 2 ครั้ง ครั้งแรกกรองด้วยผ้ามุ้งเขียวทับซ้อนกัน 2 – 3 ชั้น ใส่ถังไว้ ครั้งที่สองกรองละเอียดด้วยผ้าขาว เพื่อให้กากมะเกลือออกหมดจะได้น้ำมะเกลือสะอาด พักใส่ถังไว้

จากนั้นนำเสื่อลงในครกไม้ ตักน้ำมะเกลือค่อย ๆ เทลงในครก แล้วใช้สากไม้ โหลกเบา ๆ พลิกกลับ เพื่อให้ น้ำมะเกลือซึมเข้าในเสื่อจนทั่วดีแล้ว จึงนำไปตากแดดโดยปูราบลงกับ พื้นดินลานบ้าน เพื่อไม่ให้ น้ำมะเกลือไหลออกจากเสื่อ ปล่อยให้จางแห้งหมาด ๆ จึงนำเสื่อมาชุบน้ำ มะเกลือเหมือนครั้งแรกอีก และนำไปตากแดดเหมือนเดิม โดยใน 1 วัน จะย้อมซ้ำและตากได้ ประมาณ 3 – 4 ครั้ง ก่อนเก็บไว้ย้อมวันต่อไป นำเสื่อย้อมมะเกลือที่ตากแดดแห้งแล้ว มาลวกน้ำร้อน โดยต้มน้ำพอท่วมเสื่อให้น้ำเดือด แล้วยกลงเอาเสื่อลงลงในหม้อกดลงให้น้ำท่วมเสื่อปิดฝาหม้อ ปล่อยให้เย็น จึงนำขึ้นจากหม้อ บิดหมาด ๆ พักไว้ในถัง รอย้อมวันต่อไป (ย้อมเสร็จในแต่ละวันต้อง ลวกน้ำร้อนทุกวัน เพื่อให้ยางมะเกลือละลายและเศษฝุ่นต่าง ๆ ออก เสื่อจะได้อ่อน นุ่ม ไม่แข็ง กระด้าง และน้ำมะเกลือต้องเตรียมใหม่ทุกวัน)

เมื่อย้อมได้วันละ 3 – 4 ครั้ง ได้ประมาณ 7-8 วัน แล้ว เห็นว่าเสื่อมีสีดำสนิท แล้วให้หยุดย้อม และนำเสื่อมาอบหอม วิธีการอบหอมนั้น นำพืชใบหอมต่าง ๆ ได้แก่ ว่านหอม ใบ หนาด ขมิ้น พุดสร้อย ใบเสน คำพอง มาต้มนรวมกันในน้ำพอท่วมเสื่อ ต้มให้เดือดประมาณ 10 นาที ยกหม้อลงจากไฟ นำเสื่อลงแช่โดยกดลงให้จม อยู่ในน้ำ ปิดฝาหม้อให้มิดชิดปล่อยให้เย็น จึงนำไปตาก แดดให้แห้ง นำเสื่อที่ตากแดดแล้ว มาล้างน้ำให้สะอาด 2 – 3 ครั้ง จึงนำไปตากแดดให้แห้ง ก็นำไป สวมใส่ได้ ถ้าต้องการให้เรียบ ก็นำไปรีดด้วยไฟอ่อน ๆ ก็จะมีนวล สวยงาม

1.2 การย้อมร้อน นิยมย้อมเส้นไหม วิธีการย้อม คือ นำใช้เส้นไหมที่ลอกกวา แล้ว 1 กิโลกรัมต่อ มะเกลือ 10 กิโลกรัม แบ่งมะเกลือ 2 กิโลกรัม โหลให้ละเอียดผสมปูนใส ประมาณ 200 กรัม เมื่อโหลมะเกลือละเอียดแล้ว เติมน้ำสะอาดประมาณ 7 ลิตร คนให้เข้ากันดี แล้ว กรองเอาแต่น้ำ 2 – 3 ครั้ง เอากากออกให้หมด แล้วเอาน้ำมะเกลือใส่หม้อขึ้นตั้งไฟต้มให้เดือด จากนั้นนำเส้นไหมลงแช่น้ำประมาณ 10 นาที แล้วนำเส้นไหมขึ้นจากน้ำบิด ให้หมาด ๆ นำเส้นไหมใส่ห้วง ๆ ละ 2 ใจ จึงนำลงต้มย้อมในหม้อ หมั่นพลิกกลับเส้นไหม ย้อมนาน ประมาณ 1 ชั่วโมง แล้วนำเส้นไหมไปล้างน้ำสะอาด 2 – 3 ครั้ง แล้วนำไปตากแดด ทำซ้ำอีก 2 ครั้ง หลังจากย้อมได้ 3 ครั้งแล้ว จึงนำเส้นไหมไปหมักโคลน โดยเอาโคลนจาก หนองน้ำนิ่ง เอาทั้งน้ำและโคลนมาด้วย กรองเอาสิ่งสกปรกปรกออกเหลือแต่น้ำโคลนละเอียด ใส่ใน กะละมัง จากนั้นนำเส้นไหมลงหมักในโคลน ให้โคลนท่วมเส้นไหม หมักไว้ 1 คืน จากนั้นนำเส้นไหม ขึ้นจากโคลนล้างน้ำให้สะอาด แล้วนำไปตากแดดจากนั้นเตรียมน้ำมะเกลืออีกครั้ง แล้วนำเส้นไหมที่ หมักโคลนแล้วมาย้อม และนำไปหมักโคลนอีก ทำเช่นนี้อีก 2 – 3 ครั้ง เมื่อได้เส้นไหมมีสีดำสนิทแล้ว นำเส้นไหมไปล้างน้ำให้สะอาด ตากแดดให้แห้ง เพื่อจะนำไปทอผ้าต่อไป

โดยสรุปภาพรวมในปัจจุบันการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือนิยมย้อมเย็นกันส่วนมาก เพราะมีขั้นตอนไม่ซับซ้อน และไม่นิยมหมักโคลนหลังย้อมสีแล้วเพราะการหมักโคลนจะทำให้ผ้าขาดง่ายไม่เป็นที่นิยมของตลาด รวมทั้งการย้อมเย็นสามารถผลิตผ้าได้ทันตามตลาดต้องการ

2. ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือจังหวัดศรีสะเกษ

จากการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ เรื่อง การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จังหวัดศรีสะเกษ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จังหวัดศรีสะเกษ โดยการลงพื้นที่ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่นิยมสวมใส่ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือ จากการสัมภาษณ์ความเป็นมาประเพณีวัฒนธรรม วัฒนธรรมการแต่งกายของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดศรีสะเกษ จากบุคคลและกลุ่มที่ย้อมผ้าด้วยผลมะเกลือ รวมทั้งเก็บข้อมูลจากการสังเกตกระบวนการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ พบว่าจากการสัมภาษณ์นางราตรี ดวงนิล และสมาชิกกลุ่ม (สัมภาษณ์ : 2558) เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ พบว่า กลุ่มเริ่มก่อตั้งมาจาก เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2536 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จมาเยี่ยมราษฎร ณ บ้านหนองน้ำขุ่น หมู่ที่ 10 ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ และทรงพระราชทานเงินสดสนับสนุนกลุ่มอาชีพ โดยบ้านเมื่อน้อย หมู่ที่ 6 เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่ได้รับพระราชทานเงินสด จำนวน 4 ราย รวมเป็นเงิน 11,500 บาท และเส้นไหม 4 คนๆ ละ 2 กิโลกรัม รวม 8 กิโลกรัม หลังจากนั้นจึงได้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาเป็นกลุ่มทอผ้าไหม เพื่อตอบสนองพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ซึ่งจัดตั้งเมื่อปี พ.ศ.2537 แรกเริ่มมีสมาชิก 21 คน ทุนดำเนินการ 2,200 บาท ปัจจุบันมีสมาชิก 37 คน ทุนดำเนินการ 63,800 บาท และได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอห้วยทับทัน จำนวน 25,000 บาท ในปี 2538 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองหลวง จำนวน 6,000 บาท ปี 2539 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองหลวง จำนวน 5,000 บาท รวมได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานราชการ รวมทั้งสิ้น 36,000 บาท มีการบริหารงานโดยคณะกรรมการบริหาร ซึ่งนำโดย นางราตรี ดวงนิล ยี่ดระเบียบ กลุ่มเป็นแนวทางในการบริหารจัดการกลุ่ม โดยมีโครงสร้างคณะกรรมการดังนี้

1. นางราตรี ดวงนิล	ประธาน
2. นางเหรียญ พรหมหงส์	รองประธาน
3. นางพรมมี ศรียันต์	เหรัญญิก
4. นางรด สงพิมพ์	ผู้ช่วยเหรัญญิก
5. นางวิจิตร พาเถา	ผู้ช่วยเหรัญญิก
6. นางกาญจนา แก้วใส	เลขานุการ
7. นางวัน บุญเกิด	ประชาสัมพันธ์

ผ้าไหมผลมะเกลือ หรือ เสื้อเก็บ เป็นชื่อที่เรียกเฉพาะถิ่น มีความหมายมาจากการเก็บลายเพื่อทอให้เกิดลวดลายบนผ้า เป็นการเก็บลายให้ได้ 4-5 ตะกอ โดยลายที่นิยมทอเรียกว่า “ลายลูกแก้ว” ลักษณะของเสื้อเก็บบ้านเมืองน้อย เป็นเสื้อที่ทำจากผ้าไหมพื้นบ้านทอมือ ทอลายในตัว ย้อมสีดำด้วยมะเกลือ ตัดเย็บตามแบบเสื้อพื้นบ้านของชนเผ่าส่วย เขมร มีการเย็บและปักด้วยเส้นไหมสีสันต่างๆ เรียกว่า “การแซว” และอบด้วยสมุนไพรให้มีกลิ่นหอมติดทนทาน มีชื่อเรียกตามท้องถิ่นว่า “เสื้อผ้าเหยียบ” มีจุดเด่นคือ มีความสวยงามและเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา จากบรรพบุรุษสู่ลูกหลาน เป็นเสื้อที่ผลิตจากวัตถุดิบธรรมชาติ เป็นผ้าไหมที่ใช้วัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นในการถักทอ ขบวนการผลิต ใช้วัสดุ อุปกรณ์ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น และนำมาประกอบขึ้นมาใช้เองได้โดยไม่ต้องซื้อหา สีที่ใช้ เป็นผลิตผลที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ หรือปลูกไว้ใช้เองได้ มีการผลิตที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างแท้จริง ลวดลายของผ้าเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น และได้รับการคัดเลือกให้เป็นผ้าประจำจังหวัดศรีสะเกษ ผ้าไหมลายลูกแก้วย้อมมะเกลือ เป็นผ้าที่มีความหนาจากยางของผลมะเกลือ ที่มีการย้อมซ้ำหลายครั้ง มีความคงทนในการใช้ กลุ่มทอผ้าไหมบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษได้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมให้กับเยาวชน และผู้ที่สนใจทั้งภายในและภายนอกชุมชน สวมใส่ในพิธีการรำแม่มด งานแต่งงาน ราษฎร์บังไฟ เป็นต้น เพื่อสืบสานวัฒนธรรมการแต่งกายให้คงอยู่ต่อไป

สรุปพัฒนาการการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จะเห็นได้ว่าด้วยสภาพแวดล้อม สังคม วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ ที่ประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์อันหลากหลาย อันได้แก่ ส่วย เยอ ลาว และเขมร วิธีการดำเนินชีวิตที่ประกอบอาชีพทำนา ทำสวน ทำไร่ เป็นหลัก และมีการปลูกหม่อน เลี้ยงไหมเพื่อนำเส้นไหมมาทอผ้าเป็นเครื่องนุ่งห่ม โดยเดิมทีผ้าไหมที่นำมาใช้ย้อมเป็นสีขาวเหลืองนวล และนำมาย้อมสีด้วยผลมะเกลือให้เป็นสีดำสนิท เป็นวัฒนธรรมการแต่งกายด้วยผ้าไหมย้อมมะเกลือ ด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ส่งต่อมาจากปู่ย่าตายายโดยทำกันมาอย่างต่อเนื่องหลังฤดูทำนาเก็บเกี่ยว เพื่อนำความรู้การย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือไปถ่ายทอดกันภายในกลุ่มแม่บ้าน ชุมชน ลูกหลาน ให้ทำตามเพื่อไม่ให้องค์ความรู้ในการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือไม่สูญหายไปและปฏิบัติกันอย่างสืบเนื่องทุกเทศกาล ทุกฤดูกาล ทุกประเพณีจนเป็นวิถีชีวิตประจำวันที่ยากจะแยกออกจากกันไม่ได้

สภาพปัจจุบันและปัญหาของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือจังหวัดศรีสะเกษ

1. ด้านวัตถุดิบวัสดุอุปกรณ์

1.1 วัตถุดิบวัสดุอุปกรณ์ของการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ ยังคงเป็นวัตถุดิบวัสดุ อุปกรณ์แบบเดิมที่มีอยู่ตามท้องถิ่นและหาซื้อได้ตามท้องตลาด ปัญหาที่พบเด่นชัดคือ ผลมะเกลือที่จำกัดการออกผลตามฤดูกาลซึ่งมีช่วงระยะเวลาเก็บผลมะเกลือเพื่อนำมาย้อม คือ ช่วงระยะเวลาที่ 1 ผลมะเกลือเริ่มออกดอกระหว่างเดือนมกราคมถึงกันยายน ติดผลระหว่างเดือนพฤษภาคม ถึง เดือนธันวาคม เริ่มย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือระหว่างเดือนกรกฎาคม ถึง เดือนพฤศจิกายน (ก่อนเก็บเกี่ยวข้าว) 2) ช่วงระยะเวลาที่ 2 ระหว่าง

เดือนมกราคมถึงกันยายน ซึ่งผลมะเกลือจะเริ่มออกดอกใหม่และมีผลอ่อนพร้อมที่จะย้อมอีกครั้ง ซึ่งปัจจุบันมะเกลือเป็นพืชที่เกิดขึ้นตามท้องถิ่นค่อนข้างหายากที่สำคัญค่อนข้างเหลือน้อยลง จึงทำให้ไม่เป็นที่นิยมในการย้อมในปัจจุบันเท่าที่ควร จึงทำให้ผู้ผลิตใช้สีเคมีเข้ามาทดแทนเพื่อลดต้นทุนการผลิตมากขึ้น

1.2 มาตรฐานของการตรวจวัดคุณภาพยังไม่ค่อยมีมาตรฐาน เช่น ผลมะเกลือต่อการย้อมผ้าหนึ่งผืน หรือปริมาณน้ำต่อการผสม ยังคงเป็นภูมิปัญญาเดิมที่อาศัยประสบการณ์ ความเชี่ยวชาญเป็นหลัก

2. ปัญหาด้านขั้นตอนการย้อม

2.1 ขั้นตอนการย้อมผ้าไหมที่ย้อมด้วยผลมะเกลือ มีวิธีการค่อนข้างยุ่งยากและใช้ระยะเวลานานในการย้อมต่อผืน โดยเฉลี่ยจำนวนครั้งในการย้อม 2-3 ครั้งต่อวัน , 4-5 วันต่อสัปดาห์ และเฉลี่ยการย้อมต่อผืน ต่อชิ้น ใช้ระยะเวลา 16-20 วัน จะเห็น ได้ว่าใช้ระยะเวลาเกือบเดือนการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เริ่มจะลดน้อยลงไป

2.2 ขั้นตอนการย้อมตากยังคงเป็นแรงงานคน ไม่มีเทคโนโลยีเข้ามาช่วย ทำให้ใช้ระยะเวลานานในการย้อม

3. ปัญหาด้านรูปแบบลวดลาย

3.1 ด้านรูปแบบลวดลาย ยังคงเป็นแบบเดิม คือ เสื้อผ้าไหมย้อมมะเกลือยังเป็นแบบเสื้อลักษณะคอจีน มีกระดุมบ้าง ไม่มีมีกระดุมบ้าง และตามตะเข็บเสื้อเป็นรูปแบบเดิมคือใช้การแหว หรือเย็บลายต่อเสื้อ ที่มีรูปแบบที่นิยมแต่เดิม เช่น ลายตะขาบ ลายมะเขือ ลายเชิงเทียน เป็นต้น

3.2 รูปแบบของเสื้อผ้าไหมและผ้าคลุมไหล่ไม่ค่อยทันสมัย จึงไม่ค่อยเป็นทางเลือกมากนัก

4. ปัญหาด้านการบริหารจัดการและการตลาด

4.1 การบริหารจัดการยังคงเป็นลักษณะ การจัดการดูแลเพียงผู้เดียว เนื่องจากกลุ่มทอผ้าไหมเก็บบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ มีสมาชิกไม่มากและส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ คนดูแลบริหารจัดการคือประธานกลุ่ม

4.2 กลุ่มเป้าหมาย ของผู้ใช้ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือ ส่วนมากจะเป็นคนในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ ทั้งผู้ที่ทำงานภาครัฐ รัฐวิสาหกิจ เอกชน และเกษตรกร นิยมใส่เนื่องจากมีการรณรงค์ส่งเสริมให้บุคลากรในองค์กร เกิดการอนุรักษ์และนิยมสวมใส่ผ้าไหมย้อมด้วยมะเกลือ โดยส่วนมากผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือจะมีสีดำสนิท และมีลวดลายของตะเข็บที่เรียกว่าการแหว ทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการอีกทั้งผ้าไหมเป็นผ้าที่ราคาสูง กระบวนการทอย้อมค่อนข้างยากและใช้เวลานาน ทำให้เกิดการห่วงหาขวัญรวมทั้งเกษตรกรทั่วทุกพื้นที่ในจังหวัดศรีสะเกษ ทั้งที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็นส่วย เขมร เยอและลาว สวมใส่ในชีวิตประจำวัน ทั้งไปทำงาน ทำไร่ งานมงคลและไม่มงคล ส่วนสำคัญที่คนในพื้นที่นิยมสวมใส่เนื่องจากภาครัฐรณรงค์

ส่งเสริมให้อนุรักษ์ความเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นที่แสดงออกได้จากการแต่งกาย แต่คนนอกพื้นที่หรือตลาดทางอื่นไม่ค่อยนิยมสวมใส่และไม่เป็นที่รู้จัก

4.3 แหล่งจัดจำหน่าย ผู้ซื้อจะนิยมไปหาซื้อตามหมู่บ้านที่มีการทอและย้อม ไปซื้อตามงานเทศกาลประจำจังหวัดศรีสะเกษ เนื่องจากจังหวัดศรีสะเกษนิยมจัดงานสินค้าราคาถูก และงานแสดงสินค้า OTOP (One Tambon One Product) หรือจะซื้อหาตามตลาดนัดประจำทุกอำเภอ หรือตามร้านขายผ้าไหมตามต่างอำเภอ และทั่วทั้งจังหวัดศรีสะเกษ ทำให้หาซื้อค่อนข้างยาก (นายไพบูลย์ สนเทห์. 2558 : สัมภาษณ์)

4.4 ราคาสินค้า เนื่องด้วยราคาของผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือค่อนข้างราคาสูง การผลิต จำหน่ายบางกลุ่มหรือบางร้านค้า จะมีวิธีการที่ทำให้ต้นทุนถูกลง คือย้อมผ้าด้วยสารเคมีสีดำ ทำให้ราคาถูกลง จากเดิมที่ราคาเสื้อผ้าไหมย้อมมะเกลือแท้ จะมีราคาอยู่ที่ 2,000 – 4,000 บาท จะถูกลงอยู่ในราคา 1,500 – 3,000 บาท หรือหากผู้ซื้ออาจจะไปซื้อผ้าเป็นเมตรในราคาที่ถูกลงไปตัดเองหรือจ้างตัด ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือ ราคาเมตรละ 700 – 800 บาท ตามขนาดความกว้างของผ้า หรือแม้แต่ผ้าคลุมไหล่ผ้าไหมย้อมด้วย ผลมะเกลือ ที่มีลวดลายลูกแก้ว และมีตีนผ้าสวยงาม แม้ขนาดความกว้างที่หนึ่งเมตรครึ่ง ความยาวสองเมตร สนนราคาอยู่ที่ 1,200 – 1,800 บาท

4.5 การประชาสัมพันธ์จึงไม่ค่อยได้ผลเท่าที่ควร รวมทั้งโบรชัวร์ เว็บไซต์ และข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการประชาสัมพันธ์ภูมิปัญญาผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือค่อนข้างน้อยและหายาก จึงทำให้การประชาสัมพันธ์อาจจะไม่รู้จักในระดับภูมิภาคหรือระดับประเทศเท่าที่ควร สภาพปัญหาของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จังหวัดศรีสะเกษ พบว่ามะเกลือเป็นพืชที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติค่อนข้างหายาก ทำให้ไม่เป็นที่นิยมในการย้อมในปัจจุบันเท่าที่ควร จึงทำให้ผู้ผลิตใช้สีเคมีเข้ามาทดแทนเพื่อลดต้นทุนการผลิตมากขึ้น ขั้นตอนการย้อมผ้าไหมที่ย้อมด้วยผลมะเกลือ มีวิธีการค่อนข้างยุ่งยากและใช้ระยะเวลาในการย้อมต่อผืนเกือบเดือน ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเริ่มจะลดน้อยลงไป ด้านรูปแบบลวดลาย ยังคงเป็นแบบเดิม คือ เสื้อผ้าไหมย้อมมะเกลือยังเป็นแบบเสื้อลักษณะคอจีน มีกระดุมบ้าง ไม่มีมีกระดุมบ้าง และตามตะเข็บเสื้อเป็นรูปแบบเดิมคือใช้การเนา หรือเย็บลายต่อเสื้อ ที่มีรูปแบบที่นิยมแต่เดิมไม่ทันสมัย

ด้านการบริหารจัดการยังคงเป็นลักษณะ การจัดการดูแลเพียงผู้เดียว เนื่องจากกลุ่มทอผ้าไหมเก็บบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ มีสมาชิกไม่มาก และส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ คนดูแลบริหารจัดการคือประธานกลุ่ม ทำให้การควบคุมคุณภาพยังไม่มีมาตรฐาน แหล่งจัดจำหน่าย ผู้ซื้อจะนิยมไปหาซื้อตามหมู่บ้านที่มีการทอและย้อม ไปซื้อตามงานเทศกาลประจำจังหวัดศรีสะเกษ ซื้อค่อนข้างยาก (นายไพบูลย์ สนเทห์. 2558 : สัมภาษณ์) ประกอบกับราคาสินค้าค่อนข้างราคาสูง การผลิต จำหน่ายบางกลุ่มหรือบางร้านค้าจะมีวิธีการที่ทำให้ต้นทุนถูกลง คือย้อมผ้าด้วยสารเคมีสีดำ ทำให้ราคาถูกลง และการประชาสัมพันธ์ข้อมูลภูมิปัญญาผ้าไหมย้อม

ด้วยผลมะเกลือค่อนข้างน้อยและหายาก จึงทำให้การประชาสัมพันธ์อาจจะไม่รู้จักในระดับภูมิภาค หรือระดับประเทศเท่าที่ควร

สรุปงานวิจัยสภาพปัจจุบันและปัญหาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือจังหวัดศรีสะเกษ สอดคล้องแนวคิดที่จะสร้างให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งต่อภาคการผลิตบริการและการขาย เป็นแนวคิดแบบใหม่ ที่มีปัจจัยหลักมาจากความสามารถและทักษะพิเศษของบุคคล มีกระบวนการนำเอา วัฒนธรรม เศรษฐกิจรวมเข้าด้วยกัน ก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์เชิงวัฒนธรรม โดยหลักการแล้วเป็นการนำเอาคุณค่าทางวัฒนธรรมมาพัฒนา

การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ

จากการวิจัยเชิงคุณภาพ เรื่อง “การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ” มีกระบวนการขั้นตอนเดิมที่ค่อนข้างยุ่งยาก ผู้วิจัยได้ศึกษา การประยุกต์การย้อมผ้าไหม ด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จากกระบวนการย้อมโดยใช้ระยะเวลา เป็นเดือน ลดระยะเวลาเป็นหนึ่งในสัปดาห์ มีผลการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ ดังนี้

วันที่ 1 นำผ้าไหมขาวเหลืองนวลลายลูกแก้ว ทำการย้อมตากด้วยผลมะเกลือ นำไปตากแดดโดยตากบนพื้นหญ้าหรือพื้นดิน เพื่อให้สีและยางจากผลมะเกลือซึมทั่วเสมอผ้า ทำซ้ำ เป็นจำนวน 2 ครั้งต่อวัน จากผ้าไหมสีขาวเหลืองนวลเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาลอ่อน

วันที่ 2 ทำการย้อมตากด้วยผลมะเกลือ นำไปตากแดด ทำซ้ำเป็นจำนวน 2 ครั้ง ต่อวัน เปลี่ยนจากตากบนพื้นหญ้าหรือพื้นดิน นำไปตากพาดราวตากผ้าปกติ จะได้สีผ้าวันที่ 2 ในการ ย้อมเป็นสีน้ำตาลเข้ม

วันที่ 3 ทำการย้อมตากด้วยผลมะเกลือ นำไปตากแดด ทำซ้ำเป็นจำนวน 2 ครั้ง ต่อวัน เปลี่ยนจากตากบนพื้นหญ้าหรือพื้นดิน นำไปตากพาดราวตากผ้าปกติ จะได้สีผ้าวันที่ 3 ได้สี น้ำตาลเทาอ่อน

วันที่ 4 ทำการย้อมตากด้วยผลมะเกลือ นำไปตากแดด ทำซ้ำเป็นจำนวน 2 ครั้ง ต่อวัน เปลี่ยนจากตากบนพื้นหญ้าหรือพื้นดิน นำไปตากพาดราวตากผ้าปกติ จะได้สีผ้าวันที่ 4 ในการ ย้อมเป็นสีเทาอ่อน

วันที่ 5 ทำการย้อมตากด้วยผลมะเกลือ นำไปตากแดด ทำซ้ำเป็นจำนวน 2 ครั้ง ต่อวัน เปลี่ยนจากตากบนพื้นหญ้าหรือพื้นดิน นำไปตากพาดราวตากผ้าปกติ จะได้สีผ้าวันที่ 4 ในการ ย้อมเป็นสีเทาดำ

วันที่ 6 ทำการย้อมตากด้วยผลมะเกลือ นำไปตากแดด ทำซ้ำเป็นจำนวน 2 ครั้ง ต่อวัน เปลี่ยนจากตากบนพื้นหญ้าหรือพื้นดิน นำไปตากพาดราวตากผ้าปกติ จะได้สีผ้าวันที่ 6 ในการ ย้อมเป็นสีดำ

วันที่ 7 ทำการย้อมตากด้วยผลมะเกลือ นำไปตากแดด ทำซ้ำเป็นจำนวน 2 ครั้ง ต่อวัน เปลี่ยนจากตากบนพื้นหญ้าหรือพื้นดิน นำไปตากพาดราวตากผ้าปกติ จะได้สีผ้าวันที่ 7 ในการย้อมได้สีดำเข้ม

การย้อมในวันที่ 7 ซึ่งเป็นวันสุดท้ายจะได้สีดำเข้ม ผลตอบรับจากชุมชนที่ผู้วิจัยได้นำไปเสนอผลการประยุกต์การย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ ทั้งจากการสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์ชุมชน ผลจากการสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์ พบว่าภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือแบบดั้งเดิมคือใช้ระยะเวลาการย้อมต่อชิ้นหรือต่อผืนเป็นระยะเวลาหนึ่งเดือนค่อนข้างนาน แต่ได้ผ้าไหมย้อมมะเกลือที่มีน้ำหนักและมีสีดำสนิทมากกว่าผลการประยุกต์การย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือที่ใช้ระยะเวลาการย้อม 7 วัน ซึ่งการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเป็นระยะเวลา 7 วัน จะได้สีดำสนิทในวันสุดท้ายของการย้อม แต่ผ้าจะไม่มีน้ำหนักเหมือนกับการย้อมแบบดั้งเดิม การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือนอกจากจะลดระยะเวลาการย้อมผ้าแล้ว ยังช่วยให้เพิ่มการผลิตผ้าให้ทันตามที่ต้องการเพื่อให้เกิดการพัฒนาการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือจังหวัดศรีสะเกษให้เป็นที่รู้จัก โดยมีหน่วยงานหรือชุมชน เข้าส่งเสริมสนับสนุนด้านรูปแบบการตลาด เงินทุน และเทคโนโลยีเพิ่มมากขึ้น

ผลการทดสอบการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ

จากการวิจัยเชิงคุณภาพ เรื่อง “การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ” ได้ผลการประยุกต์ในการย้อมผ้าไหมจำนวน 7 วัน โดยมีผลการทดสอบความคงทนของสีต่อการซักผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือที่ทำการย้อมจำนวน 7 วัน โดยผล ทดสอบมาตรฐานตาม ISO 105-C10 : 2006(E) TEST NO.A(1) 40C° , 30 นาที ผลการทดสอบพบว่า สีเปลี่ยนจาก (เดิม) โดยมีค่าระดับ 3-4 หมายถึง ระดับสีเปลี่ยนแปลงพอสังเกตเห็นได้ ถึง ระดับสีเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย

ได้ผลการทดสอบสีตกติดผ้าขาว จากการทดสอบ COTTON 4-5 หมายถึง ระดับสีตกติดเล็กน้อย ถึงระดับไม่มีการตกของสี และการทดสอบ SILK 4-5 หมายถึง ระดับสีตกติดเล็กน้อย ถึงระดับไม่มีการตกของสี นอกจากนี้แล้วผู้วิจัยได้ส่งทดสอบเพื่อหาค่าความคงทนของสีต่อแสง ทดสอบมาตรฐาน ISO 105-B02 : 1994 (E) ผลการทดสอบพบว่า สีเปลี่ยนจากเดิม (ระดับ) >4 หมายถึง อัตราความคงทนของสีต่อแสงจะมีค่าจากระดับ 1 (มีความคงทนต่ำสุด) ถึงระดับ 8 (มีความคงทนสูงสุด)

ผลการวิจัยการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาและส่งผลไปทดสอบคุณภาพด้านความคงทนของสีต่อการซัก ทดสอบสีตกผ้าขาว และทดสอบความคงทนของสีต่อแสง ผลการวิจัยและทดสอบการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ แสดงให้เห็นว่ามีความคงทนต่อแสงในระดับปานกลาง ซึ่งวิธีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่นำผ้าไหมมาย้อม

ด้วยผลมะเกลือใช้ในชีวิตประจำวันและทำขายในระดับชุมชนนั้น ยังเป็นกระบวนการผลิตแบบดั้งเดิม คือใช้แรงงานคนและไม่มีเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาช่วย เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านโดยแท้จริง การสวมใส่ ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือในชีวิตประจำวันนั้นไม่จำเป็นต้องมีความคงทนต่อแสงสูง ด้วย สภาพแวดล้อมภูมิอากาศที่ไม่ร้อนจนเกินไปและใช้ในชีวิตประจำวัน เทศกาลงานบุญของชุมชน การ ประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จังหวัดศรีสะเกษ ที่ทำการทดสอบมีคุณสมบัติที่ ผ่านมาตรฐานการทดสอบคือ มีความคงทนต่อการซักเพียงเล็กน้อย พอสังเกตได้และผลของการ ทดสอบความคงทนต่อแสงมีคุณสมบัติที่คงทนในดัดขึ้นๆ เพื่อให้ผลของการประยุกต์ภูมิปัญญาการ ย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ ได้รับการยอมรับและมีมาตรฐานต่อการ พัฒนา

การประยุกต์ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์

ผู้วิจัยได้ศึกษาการประยุกต์ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จากแนวคิด เศรษฐกิจสร้างสรรค์ เพื่อพัฒนาผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือให้เกิดมูลค่าเพิ่มตามความต้องการของ ตลาดให้มากขึ้น จากการสอบถามจากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการ ประชาชนทั่วไป โดยมีแบบ ผลิตภัณฑ์นอกเหนือจากรูปแบบเดิมของผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือ ดังนี้

จากตารางการประยุกต์ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ พบว่า ผ้าที่ผ่านการ ย้อมด้วยผลมะเกลือวันที่ 1 ได้สีน้ำตาลอ่อน วันที่ 2 ได้สีน้ำตาลเข้ม วันที่ 3 ได้สีน้ำตาลเทาอ่อน วันที่ 4 ได้สีเทาอ่อน วันที่ 5 ได้สีเทาดำเข้ม วันที่ 6 ได้สีดำ และวันที่ 7 ได้สีดำเข้ม สามารถนำไป ออกแบบผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ อันได้แก่

1. เสื้อรูปแบบสมัยใหม่
2. กระโปรงทำงานทรงเอ/กระโปรงยาวผู้หญิง
3. กระเป๋าถือผู้หญิง
4. ย่าม
5. ผ้าคลุมไหล่
6. ชุดกระโปรงผู้หญิง

จะเห็นได้ว่าผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ที่นอกเหนือจากรูปแบบเดิมของผ้าไหมย้อมด้วย ผลมะเกลือที่มีรูปแบบเดิมคือเสื้อย้อมด้วยผลมะเกลือแบบเดิม แต่จากการประยุกต์ผ้าไหมย้อมด้วยผล มะเกลือเชิงสร้างสรรค์ ที่ผ่านการย้อมจากเดิมคือใช้ระยะเวลาเกือบเดือนเป็นหนึ่งสัปดาห์ เพื่อผลิตให้ ทันตามความต้องการของตลาดและสามารถนำมาออกแบบให้ได้ผลิตภัณฑ์ใหม่จากเดิม กลุ่มทอผ้า สามารถนำแนวความคิดนี้จากข้อเสนอแนะจากผู้ประกอบการและประชาชนทั่วไปนำไปประยุกต์เป็น ผลิตภัณฑ์ใหม่ให้น่าสนใจและเพิ่มมูลค่าของผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือมากยิ่งขึ้น

โดยสรุปการพัฒนาผลิตภัณฑ์กับการออกแบบผลิตภัณฑ์จะดำเนินการควบคู่กันไป เป็นการพยายาม ค้นหาสร้างสรรค์สิ่งใหม่ หาวิธีแก้ไขหรือคำตอบใหม่ๆ สำหรับปัญหาต่างๆ ที่ต้องอาศัยวิทยาการที่ ก้าวหน้า กรรมวิธีการ ผลิต การเลือกใช้วัสดุและหลักในการออกแบบ เข้าใจการวิเคราะห์ปัญหา การ คิดออกแบบสร้างสรรค์ และการ แก้ไขปรับปรุงผลิตภัณฑ์ในลักษณะความหมายของคำว่า ออกแบบ ผลิตภัณฑ์จะมีอยู่ 2 ส่วน คือ ส่วนของการสร้างสรรค์สิ่ง ใหม่กับส่วนของการปรับปรุงหรือพัฒนา มาจากของเดิม การที่จะได้มาซึ่งรูปรูปร่างของผลิตภัณฑ์ในส่วนหนึ่งก็จะได้ แนวความคิดมาจากแบบเดิม แล้วนำมาพัฒนาให้เข้ากับบทบาทของสังคมยุคใหม่และค่านิยมในการดำรงชีวิตของ มนุษย์ โดยแบบ ของผลิตภัณฑ์จะแบ่งออกเป็น 5 แบบดังนี้ (1) แบบโบราณ คือ การออกแบบโดยยึดแบบของเดิมที่มี มาตั้งแต่รุ่นเก่าหรือโบราณ จุดประสงค์ก็ อาจจะมุ่งกลุ่มเป้าหมายไปที่กลุ่มอนุรักษ์นิยม หรือใช้ ประกอบตกแต่งสภาพแวดล้อมให้มีความสัมพันธ์เข้ากันได้ เช่น เครื่องเรือน กรอบกระจก โทรศัพท์ เป็นต้น ที่มีการผลิตขึ้นมาใหม่แต่ยังคงยึดแบบอย่างโบราณ ก็เพื่อตกแต่งภายในบ้านให้มีลักษณะการ ตกแต่งห้องแบบโบราณเพื่อให้เกิดความกลมกลืนกัน (จิวรรณ จันทลา และคณะ, 2559) ทำให้ผ้า ใหม่ย่อมด้วยผลมะเกลือแบบเดิมที่มีการปรับปรุงในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ทำให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ ใหม่ออกสู่ตลาดอีกครั้ง และมีแนวคิดการออกแบบผลิตภัณฑ์แบบทันสมัย คือ การออกแบบที่เข้ากัน กับยุคสมัยนั้นๆ โดยค่อนข้างเป็นไปในลักษณะของสมัยปัจจุบัน ดูทันสมัยหรือตามสมัยนิยม

อภิปรายผล

จากการวิจัยเรื่อง การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ สามารถสรุปได้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จังหวัดศรีสะเกษ สรุปได้ว่า พัฒนาการ การย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จะเห็นได้ว่าด้วยสภาพแวดล้อม สังคม วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ ที่ประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์อันหลากหลาย อันได้แก่ ส่วย เยอ ลาว และเขมร วิธีการดำเนินชีวิต ที่ประกอบอาชีพทำนา ทำสวน ทำไร่ เป็นหลัก และมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเพื่อนำเส้นไหมมาทอผ้า เป็นเครื่องนุ่งห่ม โดยเดิมที่ผ้าไหมที่นำมาใช้ย้อมเป็นสีขาวเหลืองนวลและนำมาย้อมสีด้วยผลมะเกลือ ให้เป็นสีดำสนิท เป็นวัฒนธรรมการแต่งกายด้วยผ้าไหมย้อมมะเกลือ ด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ส่งต่อมา จากปู่ย่าตายายโดยทำกันมาอย่างต่อเนื่องหลังฤดูทำนาเก็บเกี่ยว เพื่อนำความรู้การย้อมผ้าไหมด้วย ผลมะเกลือไปถ่ายทอดกันภายในกลุ่มแม่บ้าน ชุมชน ลูกหลาน ให้ทำตามเพื่อไม่ให้องค์ความรู้ ในการ ย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือไม่สูญหายไปและปฏิบัติกันอย่างสืบเนื่องทุกเทศกาล ทุกฤดูกาล ทุก ประเพณีจนเป็นวิถีชีวิตประจำวันที่ยากออกจากกันไม่ได้ ซึ่งความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศ หรือ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้มีพัฒนาการสืบสานกันมา

ภูมิปัญญาจึงเป็นผลการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่างๆในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐาน อยู่และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่นๆจากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อ สัมพันธ์กัน แล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ ในสิ่งแวดล้อมและบริบท ทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น อ้างอิงจากเอกวิทย์ ณ ถลาง (2544)

การฟื้นฟูอัตลักษณ์จากภูมิปัญญาผ้าขึ้นตีนจกของชุมชนบ้านท้องลับแล ตำบลฝายหลวง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ การฟื้นฟูอัตลักษณ์จากภูมิปัญญาผ้าขึ้นตีนจกของชุมชนบ้านท้องลับแล นั้น นอกจากจะทำให้เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับบริบทของชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา ได้แก่ บริบททางสังคมและบริบททางวัฒนธรรม องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาในเรื่อง คติความเชื่อ ค่านิยม ในรูปสัญลักษณ์ที่เป็นลวดลายในผ้าขึ้นตีนจก และตำนาน ที่เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะเกี่ยวกับผ้าขึ้นตีนจกของชุมชนบ้านท้องลับแลแล้ว ยังทำให้เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวทางการฟื้นฟูอัตลักษณ์ชุมชน ตามวิธีการมีส่วนร่วมโดยใช้กิจกรรมและกระบวนการของชุมชน เกิดกลุ่มฟื้นฟูอัตลักษณ์ชุมชนจาก ภูมิปัญญาผ้าขึ้นตีนจก บ้านท้องลับแล ชุมชนสามารถพัฒนาทักษะด้านการคิด การเรียนรู้ การ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างมีส่วนร่วม และชุมชนบ้าน ท้องลับแล ตำบลฝายหลวง เป็นชุมชนแห่ง การเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม

2. สภาพปัจจุบันปัญหาของภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ จังหวัดศรีสะเกษ สรุปลงได้ว่า มะเกลือเป็นพืชที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติค่อนข้างหายาก ทำให้ไม่เป็นที่นิยมในการย้อมใน ปัจจุบันเท่าที่ควร จึงทำให้ผู้ผลิตใช้สีเคมีเข้ามาทดแทนเพื่อลดต้นทุนการผลิตมากขึ้น ขั้นตอนการย้อม ผ้าไหมที่ย้อมด้วยผลมะเกลือ มีวิธีการค่อนข้างยุ่งยากและใช้ระยะเวลาในการย้อมต่อผืนเกือบ เดือน ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเริ่มจะลดน้อยลงไป ด้านรูปแบบลวดลาย ยังคงเป็นแบบเดิม คือ เสื้อผ้า ไหมย้อมมะเกลือยังเป็นแบบเสื้อลักษณะคอจีน มีกระดุมบ้าง ไม่มีมีกระดุมบ้าง และตามตะเข็บเสื้อ เป็นรูปแบบเดิมคือใช้การแซว หรือเย็บลายต่อเสื้อ ที่มีรูปแบบที่นิยมแต่เดิมไม่ทันสมัย

ด้านการบริหารจัดการยังคงเป็นลักษณะ การจัดการดูแลเพียงผู้เดียว เนื่องจากกลุ่มทอ ผ้าไหมเก็บบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ มีสมาชิกไม่มากและ ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ คนดูแลบริหารจัดการคือประธานกลุ่ม ทำให้การควบคุมคุณภาพยังไม่มี มาตรฐาน แหล่งจัดจำหน่าย ผู้ซื้อจะนิยมไปหาซื้อตามหมู่บ้านที่มีการทอและย้อม ไปซื้อตามงาน เทศกาลประจำจังหวัดศรีสะเกษ ซื้อค่อนข้างยาก (นายไพบุลย์ สนนท์, 2558: สัมภาษณ์) ประกอบ กับราคาสินค้าค่อนข้างราคาสูง การผลิต จำหน่ายบางกลุ่มหรือบางร้านค้าจะมีวิธีการที่ทำให้ต้นทุนถูกลง คือย้อมผ้าด้วยสารเคมีสีดำ ทำให้ราคาถูกลง และการประชาสัมพันธ์ข้อมูลภูมิปัญญาผ้าไหม ย้อมด้วยผลมะเกลือค่อนข้างน้อยและหายาก จึงทำให้การประชาสัมพันธ์อาจจะไม่รู้จักรับในระดับ ภูมิภาคหรือระดับประเทศเท่าที่ควร

สรุปงานวิจัยสภาพปัจจุบันและปัญหาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือจังหวัดศรีสะเกษ สอดคล้องแนวคิดที่จะสร้างให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งต่อภาคการผลิตบริการและการขาย เป็นแนวคิดแบบใหม่ ที่มีปัจจัยหลักมาจากความสามารถและทักษะพิเศษของบุคคล มีกระบวนการนำเอาวัฒนธรรม เศรษฐกิจรวมเข้าด้วยกัน ก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์เชิงวัฒนธรรม โดยหลักการแล้วเป็นการนำเอาคุณค่าทางวัฒนธรรมมาพัฒนา

ผลการวิจัยนี้ สอดคล้องกับผลการวิจัยของสมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536) ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับการศึกษาจุดกำเนิดของระบบวัฒนธรรม ของมนุษย์ที่แสดงออกมาในรูปศิลปะ พิธีกรรม และการดำรงชีวิตประจำวัน เขามีความเชื่อว่า วัฒนธรรมคือสิ่งที่สะท้อนให้เห็นพื้นฐานโครงสร้างของจิตมนุษย์ เช่น สีที่ใช้เป็นสัญลักษณ์ไฟจรวด กล่าวคือ ใช้สีแดงเป็นสัญลักษณ์ให้หยุดอันตราย หรือห้ามไปสันนิษฐานว่าเพราะสีแดงมีความสัมพันธ์กับเลือด ส่วนสีเขียวให้ผ่านไปได้นั้น หมายถึงว่าสีเขียวบอกถึงความอุดมสมบูรณ์เจริญงอกงาม และสีเหลือง เป็นสัญลักษณ์จะต้องเตรียมพร้อมเพื่อหยุดสถานการณ์กำลังเปลี่ยนแปลงดังนั้นเป็นต้นซึ่งสิ่งเหล่านี้น่าจะเป็นเพราะมนุษย์ได้รับอิทธิพลบางอย่างก่อนที่จะเลือกสีเหล่านี้ก็เป็นได้งานวิจัย

3. การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ สรุปได้ว่า การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ ไม่มีนวัตกรรมใหม่ในการย้อม เพื่อให้มีความหลากหลายของสีฟ้ามากขึ้น คือ ในขั้นตอนการย้อม ลดวันเวลาการย้อมเหลือเพียง 7 วัน ใช้วิธีการย้อมแบบเดิม คือ ทำการแช่และขยี้ด้วยส่วนผสมของผลมะเกลือตำละเอียดผสมน้ำ ประมาณ 3-5 นาที แล้วนำผ้าไปตากบนลานดินหรือลานหญ้ากลางแจ้งเพื่อให้สีดำและยางของผลมะเกลือซึมเข้าเนื้อผ้าให้เสมอทั่วทั้งผืน ย้อมซ้ำ 3-4 ครั้งต่อวัน ติดต่อกันจำนวน 7 วัน ซึ่งผลที่ได้จากการประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ ได้ผ้าไหม 7 เฉดสี ซึ่งสะท้อนให้เห็นกระบวนการการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือแบบใหม่ที่ใช้ระยะเวลาสั้น สามารถเพิ่มจำนวนผ้าในการผลิตได้มากขึ้น และเพิ่มตัวเลือกของสีผ้าไหมที่ย้อมด้วยผลมะเกลือมากขึ้น

ผ้าที่ผ่านการย้อมด้วยผลมะเกลือวันที่ 1 ได้สีน้ำตาลอ่อน วันที่ 2 ได้สีน้ำตาลเข้ม วันที่ 3 ได้สีน้ำตาลเทาอ่อน วันที่ 4 ได้สีเทาอ่อน วันที่ 5 ได้สีเทาดำเข้ม วันที่ 6 ได้สีดำ และวันที่ 7 ได้สีดำเข้ม สามารถนำไปออกแบบผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ อันได้แก่

1. เสื้อรูปแบบสมัยใหม่
2. กระโปรงทำงานทรงเอ/กระโปรงยาวผู้หญิง
3. กระเป๋าถือผู้หญิง
4. ย่าม
5. ผ้าคลุมไหล่
6. ชุดกระโปรงผู้หญิง

จะเห็นได้ว่าผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ที่นอกเหนือจากรูปแบบเดิมของผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือที่มีรูปแบบเดิมคือเสื้อย้อมด้วยผลมะเกลือแบบเดิม แต่จากการประยุกต์ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ ที่ผ่านการย้อมจากเดิมคือใช้ระยะเวลาเกือบเดือนเป็นหนึ่งสัปดาห์ เพื่อผลิตให้ทันตามความต้องการของตลาดและสามารถนำมาออกแบบให้ได้ผลิตภัณฑ์ใหม่จากเดิม กลุ่มทอผ้าสามารถนำแนวความคิดนี้จากข้อเสนอแนะจากผู้ประกอบการและประชาชนทั่วไปนำไปประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ที่น่าสนใจและเพิ่มมูลค่าของผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือมากยิ่งขึ้น

โดยสรุปการพัฒนาผลิตภัณฑ์กับการออกแบบผลิตภัณฑ์จะดำเนินการควบคู่กันไป เป็นการพยายามค้นหาสร้างสรรค์สิ่งใหม่ หาวิธีแก้ไขหรือคำตอบใหม่ๆ สำหรับปัญหาต่างๆ ที่ต้องอาศัยวิทยาการที่ก้าวหน้า กรรมวิธีการ ผลิต การเลือกใช้วัสดุและหลักในการออกแบบ เข้าใจการวิเคราะห์ปัญหา การคิดออกแบบสร้างสรรค์ และการ แก้ไขปรับปรุงผลิตภัณฑ์ ในลักษณะความหมายของคำว่า ออกแบบผลิตภัณฑ์จะมีอยู่ 2 ส่วน คือ ส่วนของการสร้างสรรค์สิ่งใหม่กับส่วนของการปรับปรุงหรือพัฒนามาจากของเดิม การที่จะได้มาซึ่งรูปทรงของผลิตภัณฑ์ในส่วนหนึ่งก็จะได้นำแนวความคิดมาจากแบบเดิมแล้วนำมาพัฒนาให้เข้ากับบทบาทของสังคมยุคใหม่และค่านิยมในการดำรงชีวิตของ มนุษย์ โดยแบบของผลิตภัณฑ์จะแบ่งออกเป็น 5 แบบดังนี้ (1) แบบโบราณ คือ การออกแบบโดยยึดแบบของเดิมที่มีมาตั้งแต่รุ่นเก่าหรือโบราณ จุดประสงค์ก็ อาจจะมุ่งกลุ่มเป้าหมายไปที่กลุ่มอนุรักษ์นิยม หรือใช้ประกอบตกแต่งสภาพแวดล้อมให้มีความสัมพันธ์เข้ากันได้ เช่น เครื่องเรือน กรอบกระจก โทรทัศน์ เป็นต้น ที่มีการผลิตขึ้นมาใหม่ แต่ยังคงยึดแบบอย่างโบราณ ก็เพื่อตกแต่งภายในบ้านให้มีลักษณะการตกแต่งห้องแบบโบราณเพื่อให้เกิดความกลมกลืนกัน จุฬารัตน จันทผลา และคณะ (2559) ทำให้ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือแบบเดิมที่มีการปรับปรุงในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ทำให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ออกสู่ตลาดอีกครั้ง และมีแนวความคิดการออกแบบผลิตภัณฑ์แบบทันสมัย คือ การออกแบบที่เข้ากันกับยุคสมัยนั้นๆ โดยค่อนข้างเป็นไปในลักษณะของสมัยปัจจุบัน ดูทันสมัยหรือตามสมัยนิยม

ผลการวิจัยนี้ สอดคล้องกับผลการวิจัยของ ชีรพล พรหมโสภา และคณะ (2549) ศึกษาการย้อมไหมด้วยสีธรรมชาติจากพืชในท้องถิ่น ได้แก่สีเหลืองจากขมิ้นชันและรากยอบ้าน สีแดงจากดอกกระเจี๊ยบ สีเขียวจากใบขี้เหล็ก สีน้ำตาลจากเปลือกต้นมะขามเทศและเปลือกประตูสู่สีน้ำเงินจากดอกอัญชัน และสีเทาจากผลมะเกลือ พบว่าสารส้ม และมะขามเปียกเป็นสารที่ช่วยให้สีย้อมมีความแวววาวกว่าการใช้สีย้อมเพียงอย่างเดียว และใช้วิธีการต้มระเหยตัวทำละลายด้วยอ่างควบคุมอุณหภูมิ เป็นวิธีที่ง่าย และสะดวก ต้นทุนต่ำ และทำให้โครงสร้างทางเคมีไม่เปลี่ยนแปลง เช่นเดียวกับการระเหิดแห้งแบบเยือกแข็ง และ ผลงานวิจัยของ รุจี ศรีสมบัติ (2553) ได้ศึกษาเรื่องผ้าทอลาวครั้ง การอนุรักษ์ พื้นฟู และพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอในวิถีชีวิต โดยผลการศึกษาพบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้งในอดีตอาศัยอยู่บริเวณเทือกเขาภูคัง เมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชน

ลาว อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย โดยตั้งถิ่นฐานบริเวณภาคกลางของไทยเป็นส่วนใหญ่ มีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับผูกพันกับผ้าทอเสมอ โดยจะใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มในชีวิตประจำวัน ใช้แต่งกายเพื่อความสวยงามในงานบุญประเพณีต่างๆ ใช้ในการประกอบพิธีกรรม มีการผลิตผ้าทออย่างต่อเนื่อง หน่วยงานของรัฐระดับท้องถิ่นสนับสนุนด้านการผลิตโดยจัดตั้งกลุ่มอาชีพทอผ้าและสนับสนุนงบประมาณ ชาวบ้านมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้า โดยจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ผ้าทอโบราณ มีการออกแบบลวดลาย การพัฒนาสีสันทัน การพัฒนาผลิตภัณฑ์แปลกใหม่ และมีการดำเนินการอย่างเป็นระบบ ปัญหาที่พบ ได้แก่ บุคลากรผู้ชำนาญการทอผ้าที่มีจำนวนน้อยและเป็นผู้สูงอายุ คนรุ่นใหม่ไม่นิยมการทอผ้าเป็นอาชีพ เพราะเห็นว่าล้าสมัย เครื่องใช้มักอยู่ในสภาพเก่าแก่ ไม่นิยมผลิตวัตถุดิบเอง ผลิตภัณฑ์ มีคุณภาพไม่สม่ำเสมอ ไม่ประณีตเท่าที่ควรและการตลาด ยังอยู่ในแวดวงภายในหมู่บ้าน แนวทางการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอลาวครั้ง ทำได้โดยการปลูกฝังค่านิยม และสร้างความตระหนัก ความภาคภูมิใจในคุณค่าทางวัฒนธรรม การพัฒนาบุคลากรการทอผ้า ด้วยการให้ความรู้ในรูปแบบต่างๆ ทั้งในส่วนของตัวบุคคล หรือระบบกลุ่มเป็นเครือข่าย มีการจัดหลักสูตรท้องถิ่น การพัฒนาเครื่องมือเครื่องใช้ ควรใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยเพื่อการผลิตที่รวดเร็วขึ้น การพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้สวยงามทันสมัย สร้างสรรค์ผลงานหลากหลายและการพัฒนาด้านการตลาด

ข้อเสนอแนะ

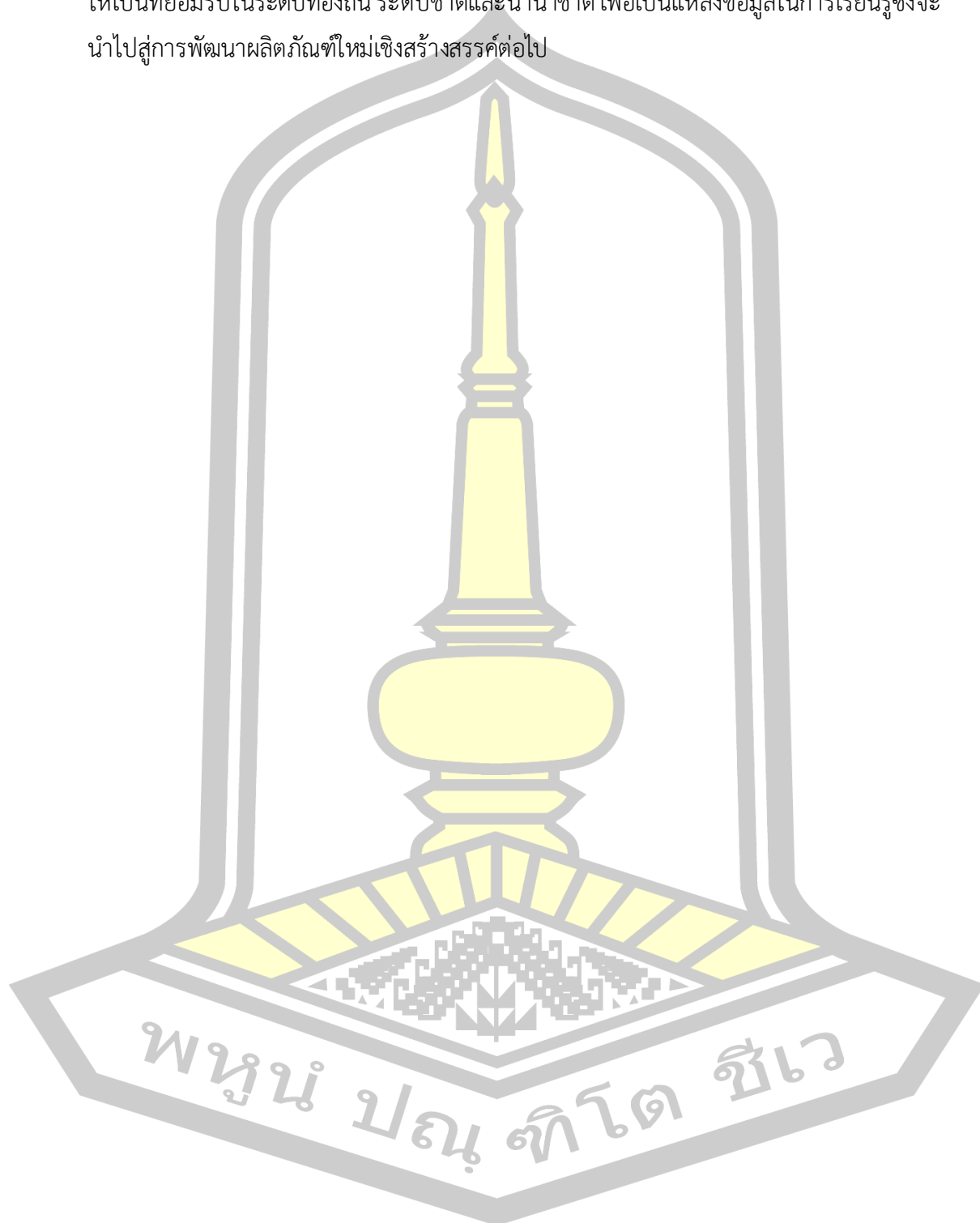
1. ข้อเสนอแนะเพื่อนำไปใช้

- 1.1 หน่วยงานหรือชุมชน มีการออกแบบผ้าใหม่ที่ย้อมด้วยผลมะเกลือ ให้มีความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ เพื่อสร้างมูลค่าสินค้าที่น่าสนใจ
- 1.2 หน่วยงานหรือชุมชน ควรได้รับการส่งเสริมด้านการประชาสัมพันธ์ผ้าใหม่ย้อมด้วยผลมะเกลือให้มีความน่าเชื่อถือ
- 1.3 หน่วยงานหรือชุมชน ควรได้รับการส่งเสริมและพัฒนาให้กลุ่มทอผ้าใหม่ย้อมด้วยผลมะเกลือให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมในชุมชน เพื่อเป็นสถานที่เรียนรู้สำหรับผู้สนใจทั้งภายในและภายนอกชุมชน

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป

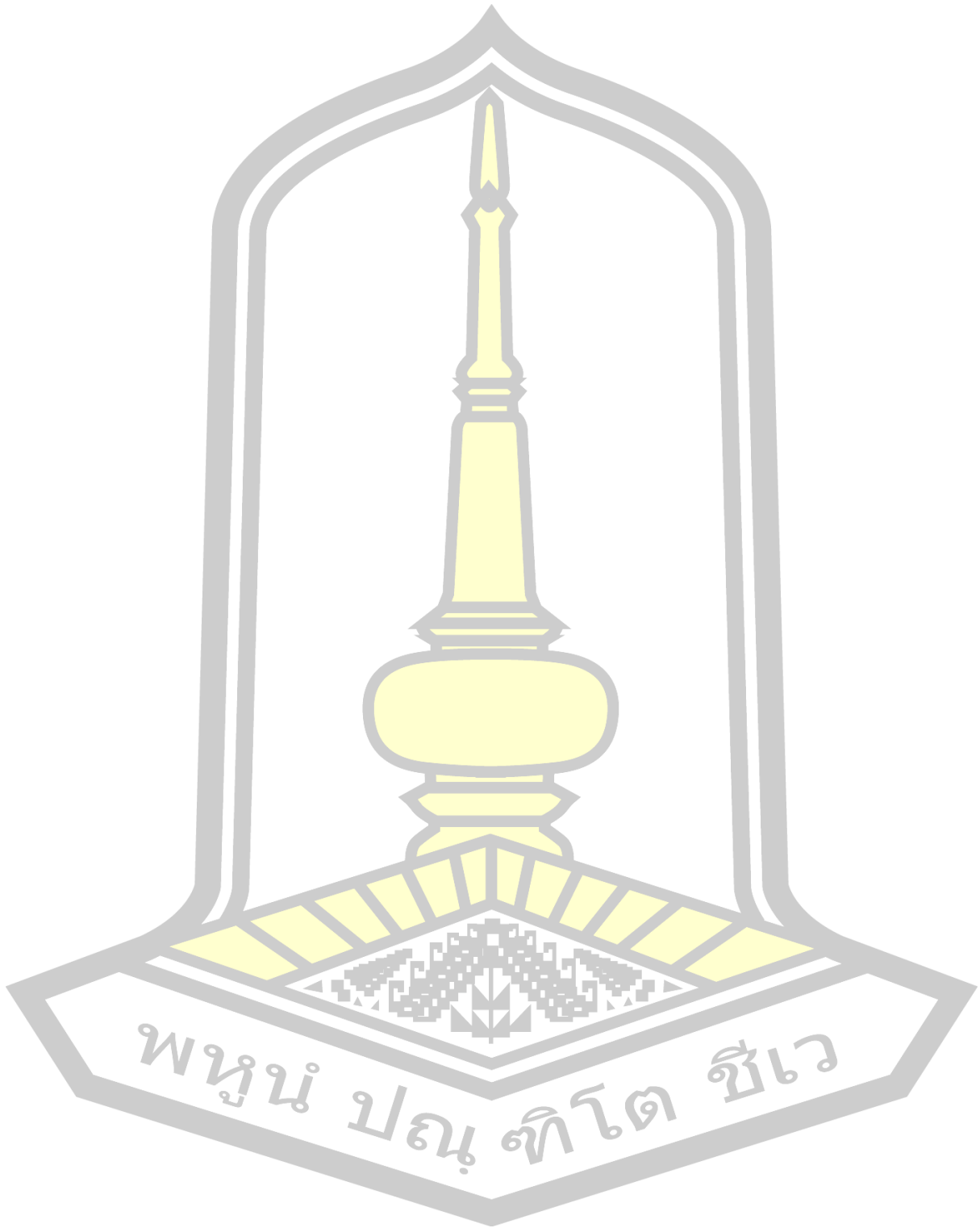
- 2.1 ควรมีการศึกษาการเก็บผลมะเกลือนอกฤดูกาล เพื่อสามารถนำไปย้อมผ้าใหม่ได้ตลอดทั้งปีส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่อง
- 2.2 ควรศึกษาในเรื่องของการส่งเสริมอนุรักษ์ผ้าใหม่ย้อมด้วยผลมะเกลือ ให้เป็นที่รู้จักในเชิงพาณิชย์ และพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์มากยิ่งขึ้น

2.3 ควรมีการสร้างฐานข้อมูลด้านภูมิปัญญาในการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ ให้เป็นที่ยอมรับในระดับท้องถิ่น ระดับชาติและนานาชาติ เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลในการเรียนรู้ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่เชิงสร้างสรรค์ต่อไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2552). จริยธรรมสำหรับเด็กและเยาวชน. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม.
- กรมวิชาการ. (2540). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- กรมศิลปากร. (2542). วัฒนธรรม อารยธรรม ภูมิปัญญาและเทคโนโลยี. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. (2559). วัฒนธรรมวิถีชีวิตและภูมิปัญญา. กรุงเทพฯ: บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด.
- กฤษณา พรประไพ และอาทิตย์ พรหมสิทธิ์. (ม.ป.ป.). (2552). การย้อมสีเส้นไหมด้วยใบชี่เหล็กโดยใช้สาร ช่วยติดสีต่างกัน. นครราชสีมา: คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.
- กาญจนา เกียรติฉัตรรัตน์. (2546). ภูมิปัญญาในการทอผ้าพื้นเมืองภาคเหนือ: รูปแบบการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- งามพิศ สัตย์สรวง. (2543). หลัคนานุษยวิทยาวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: รามการพิมพ์.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2538). วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสาน. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2543). ภูมิปัญญาอีสาน. มหาสารคาม: โครงการตำราคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- จรีวรรณ จันทลา และคณะ. (2559). การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ผ้าทอไทยทรงดำเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์. Veridian E-Journal, Silpakorn University, 9(2), 90-91.
- ใจภักดิ์ บุรพเจตนา. (2559). การพัฒนาผลิตภัณฑ์สิ่งทอประเภทของที่ระลึกของชุมชนบ้านหาดเสี้ยว จังหวัดสุโขทัย. วารสารวิชาการศิลปะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยนเรศวร, 7(1), 147.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2541). วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาชนบท มูลนิธิหมู่บ้าน.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2553). เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด.
- ชูวิทย์ มิตรชอบ. (2553). เศรษฐกิจสร้างสรรค์ แนวคิดใหม่ในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทยในทศวรรษหน้า. วารสารเศรษฐศาสตร์สุโขทัยธรรมมาธิราช, 5(1), 82.

โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน.

(2542). สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เล่มที่ 19. กรุงเทพฯ: โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.

ทรงคุณ จันทจร. (2549). การวิจัยเชิงคุณภาพทางวัฒนธรรม. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

เทวีรัตน์ สีทอง. (2548). ประสิทธิภาพของผลมะเกลือ เมล็ดสะแกนา ต้นหญ้ายาง และเมล็ดฟักทอง ต่อ การกำจัดตัวเต็มวัยของยาสีไ้เดือน (*Ascaridia galli*) ในไก่พื้นเมืองและไก่ไข่. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

เทียนศักดิ์ เมฆพรรณโอภาส และคณะ. (2539). การศึกษาสมบัติการเป็นสีย้อมของพืชบางชนิดในภาคอีสาน. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ธวัช ปุณโณทก. (2534). การสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง ภูมิปัญญาพื้นบ้าน. In ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน (pp. 95–104). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

ธีรพล พรหมโสภาก วรณา กาญจนมยุร และจินตนา จิตต์จำนง. (2549). การผลิตผงสีธรรมชาติเพื่อใช้ในการย้อมเส้นไหมจากพืชในท้องถิ่น. วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 4(25), 367–371.

นิคม มูลิกะคามะ. (2545). วัฒนธรรม : บทบาทใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2533). ความหลากหลายของวัฒนธรรมไทย : การท้าทายใหม่ ในปัจจุบันและอนาคตของงาน วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป.

บุรณ์เซน สุขคุ้ม และธนพล วิทยาสิงห์. (2556). วัฒนธรรมอาหารพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อจังหวัดศรีสะเกษ. ศรีสะเกษ: มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

เบญจวรรณ นาราสะจัจ. (2552). ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาอีสาน. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ประคอง นิมนานเหมินทร์. (2538). ภูมิปัญญาไทยในวิถีชีวิตไทย. กรุงเทพฯ: : สำนักงานส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติและมหาวิทยาลัยสยาม.

ประทับใจ สิกขา. (2555). ผ้าทอพื้นเมืองอีสานใต้. อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซต.

ประยุทธ์ ปยุตโต. (2532). หลักการศึกษาในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประเวศ วะสี. (2534). การสัมมนาทางวิชาการเรื่อง ภูมิปัญญาพื้นบ้าน. การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา (78–87). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

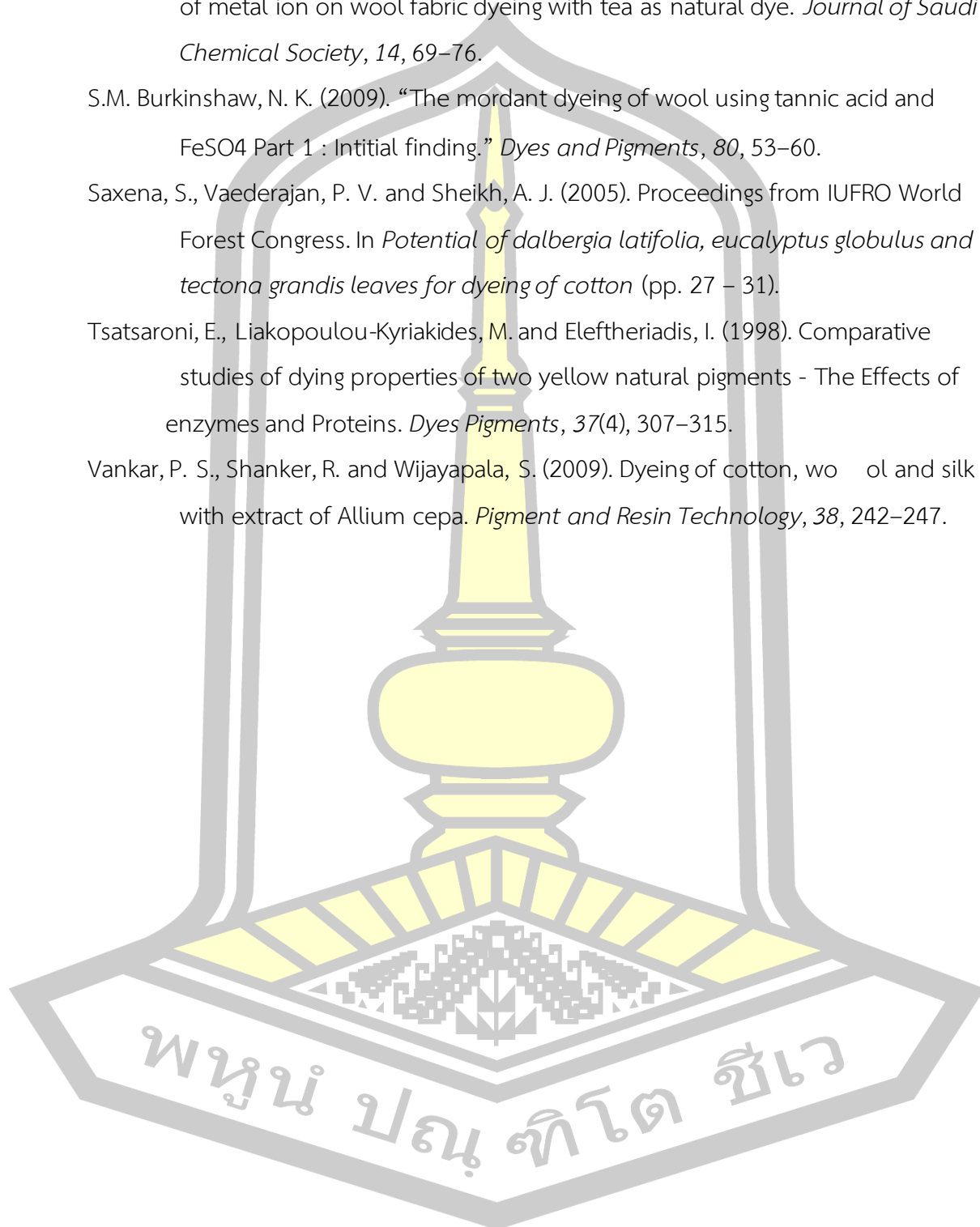
- ปิยะพร กัญชนะ. (2557). บันทึกจับผ้า : เส้นใยแห่งไมตรีคนอาเซียนลุ่มน้ำโขง. กรุงเทพฯ: สถาพรบุ๊คส์.
- ปิยะลักษณ์ โพธิ์วรรณ. (2559). กระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมของผืนอีสาน. วารสารกระแสวัฒนธรรม, 17(32), 102–105.
- พระยาอนุমানราชชน. (2515). ความหมายของวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- พลอย เหลืองไพโรจน์. (2550). การพัฒนาผ้ามาตรฐานสี่ธรรมชาติเพื่อการทดสอบความคงทนต่อแสงสำหรับผ้าทอพื้นเมืองย้อมสี่ธรรมชาติ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พลอยบุศรา วิเศษภูติ. (2556). เศรษฐกิจสร้างสรรค์เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์กรณีศึกษาชุมชนริมน้ำจันทบูร. จันทบุรี: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสกลนคร. (2555). ผ้าย้อมคราม สกลนคร. สกลนคร: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสกลนคร.
- รองศาสตราจารย์ ดร.พัฒนา สุขประเสริฐ. (2558). ศาสตร์เพื่อการส่งเสริมการเกษตร เล่ม 1 : หลักการ รูปแบบ และกลยุทธ์. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- รุจิ ศรีสมบัติ. (2553). ผ้าทอลาวครั้ง : การอนุรักษ์ พื้นฟู และพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอ ในวิถีชีวิต. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- เรขา อินทรกำแหง. (2555). การวิจัยเศรษฐกิจสร้างสรรค์สู่การศึกษาและพัฒนานวัตกรรมการแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้านชุด จับปู กรณีศึกษา : บ้านโนนวัด ตำบลพลสงคราม อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา. วารสารศิลปกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 4 (ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2555), 103.
- วัชรา คลายนาทร. (2530). สังคมวิทยา. กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2536). มองอนาคต : บทวิเคราะห์เพื่อปรับเปลี่ยนทิศทางการสังคมไทย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิปัญญา.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2538). วิเทศคดีศึกษา : รากฐานของเมืองไทยในระบบโลกสมัยใหม่. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ศาสตราจารย์กิตติคุณวัฒน์ จุฑะวิภาต. (2555). ผ้าทอกับชีวิตคนไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- ศิริณี จุฑะปะมา และศุภมาศ ศรีวงศ์พุก. (2550). ผลกระทบการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยที่มีต่อประเพณีท้องถิ่นในเขตอีสานใต้. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม.
- ศิริพร บุญชู และนันทวรรณ รักพงษ์. (2555). ภูมิปัญญาการผลิตเส้นไหมไทยพื้นบ้านอีสาน. กรุงเทพฯ: กรมหม่อนไหม.

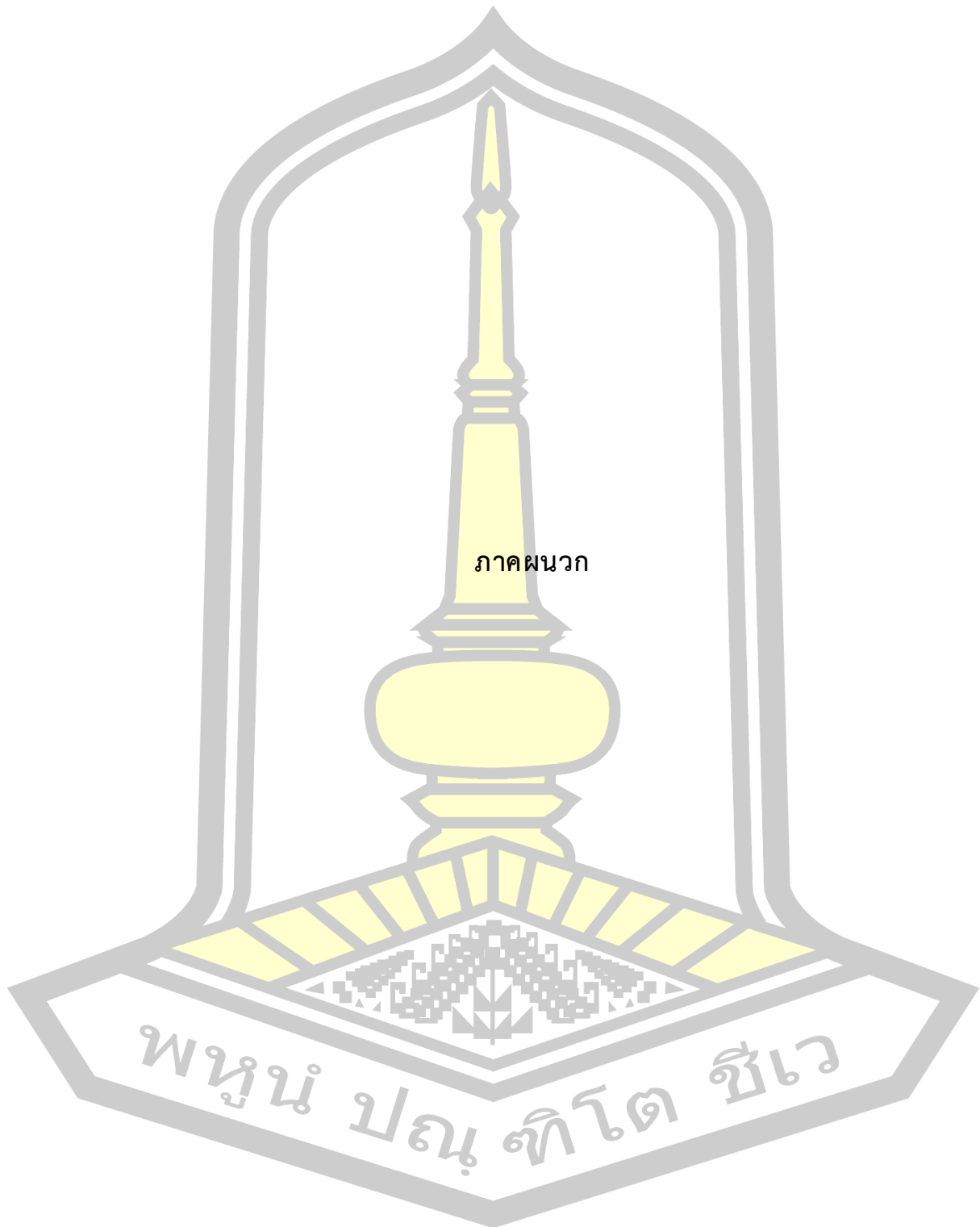

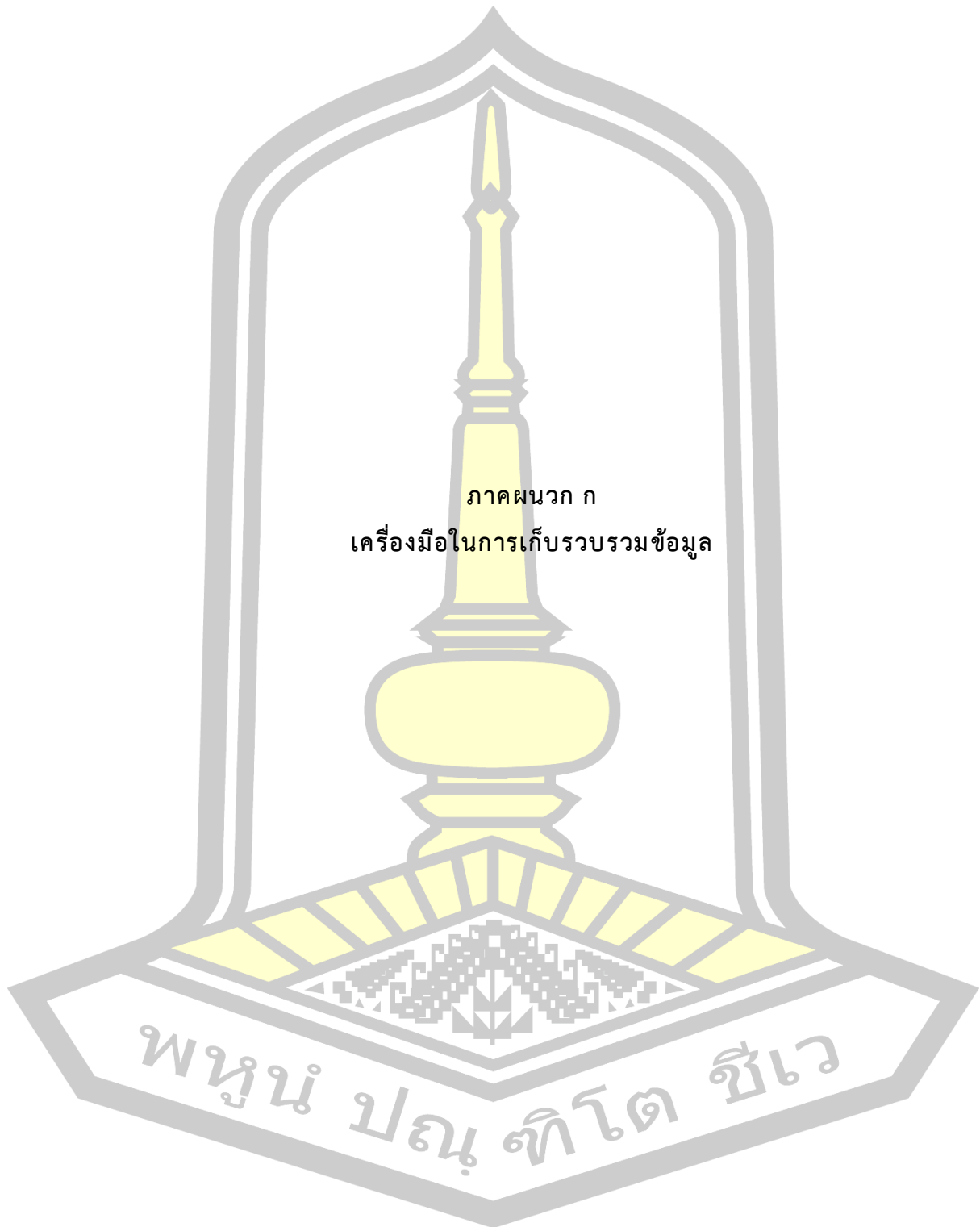
- ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์นันทยา จันท์อ่อน และสุดใจ ศรีบ้านโพน. (2545). รายงานการวิจัยเรื่องรูปแบบ ศิลปะและการจัดการผ้าทอที่ส่งผลต่อ ความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่น: ศึกษากรณีผ้าไหมแพรวาสายวัฒนธรรมผู้ไท จังหวัดกาฬสินธุ์. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัย มหาสารคาม.
- สมมาตร ผลเกิด. (2553). ท้องถิ่นศึกษา. กรุงเทพฯ: พี.เอส.เพลส.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2534). ภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา.
- สามารถ จันท์สุรย์. (2533). ภูมิปัญญาชาวบ้านคืออะไร. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิชย์.
- สายัญ พันธุ์สมบูรณ์ และคณะ. (2554). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการวิจัย การพัฒนา กระบวนการ ย้อมสีธรรมชาติเพื่อยกระดับคุณค่าของผ้าทอบ้านโพนแพง ตำบลดินจี่ อำเภอ คำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2554). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2547). การอนุรักษ์วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: กระทรวง วัฒนธรรม.
- สุภณ สมจิตศรีปัญญา. (2551). วาทกรรมจากวรรณกรรมสองต่อการสร้างทุนทางวัฒนธรรมในภาค อีสาน. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สุภาวดี ศรีเชียงสา. (2551). การศึกษาพรรณไม้ย้อมสีและภูมิปัญญาการย้อมสีธรรมชาติของกลุ่มทอ ผ้าย้อมสีธรรมชาติ ตำบลวังทอง อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี. อุดรธานี: มหาวิทยาลัย ราชภัฏอุดรธานี.
- สุรัตน์ เลิศล้ำ และคณะ. (2553). โครงการศึกษาความเชื่อมโยงของวัฒนธรรมท้องถิ่นสมัยอดีตจนถึง ปัจจุบันเพื่อพัฒนาฐานข้อมูลวัฒนธรรมและอารยธรรมโบราณในพื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำโขง และคาบสมุทรมลายู. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เสรี พงศ์พิศ. (2529). คีนสู่รากเหง้า ทางเลือกและทัศนะวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพฯ: เทียนวรรณ.
- เสาวนิตย์ กาญจนรัตน์. (2549). สีสกัดจากใบมังคุดเพื่อการมัดย้อมและบาติก. นครศรีธรรมราช: สำนักวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช.
- หอมหวาน บัวระภา และคณะ. (2550). การเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและ ครอบครัวที่มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัย : กรณีศึกษาหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ใน จังหวัด ขอนแก่น. ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อนงค์พรรณ หัตถมาศ และสุวภางศ์ ศรีเทพ. (2555). การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากผ้าย้อมสีจากมะขาม หวาน. เพชรบูรณ์: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์.

- อภิศักดิ์ โสมอินทร์. (2537). โลกทัศน์อีสาน. มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์.
- อภิสิทธิ์ ไส้ตู่ไกล และคณะ. (2552). ทิวทัศน์จากวัฒนธรรมชาติ : การศึกษางานออกแบบเพื่อการอนุรักษ์. กรุงเทพฯ: คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อมรา จิวาลักษณ์. (2546). ผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติกับวิถีชุมชนบ้านพงษ์ ตำบลบริบูรณ์ อำเภอสีขอมพูน จังหวัดขอนแก่น. เลย: สถาบันราชภัฏเลย.
- อษณัย กางมูล. (2552). โครงการวิจัยการฟื้นฟูอัตลักษณ์จากภูมิปัญญาผ้าขึ้นตีนจกของชุมชนบ้านท้องลับแลตำบลฝายหลวง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์. เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อาคม เต็มพิทยาไพสิฐ. (2553). เศรษฐกิจสร้างสรรค์ของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: กระทรวงการต่างประเทศ.
- อุทัย สมวัฒน์. (2540). ประเพณี 4 เผ่าไทยศรีสะเกษ ย้อนรอยวัฒนธรรมของบรรพชนอีสาน. ศรีสะเกษ: บ้านเมือง.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2541). ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2544a). คำชี้แจงในภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2544b). ภูมิปัญญาอีสาน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์.
- Bechtold, T., Turcanu, A., Ganglberger, E. and Geissler, S. (2003). Natural dyes in modern textile dyehouses – how to combine experiences of two centuries to meet the demands of the future? *Journal of Cleaner Production*, 11(5), 499–509.
- Casselmann, K. D. (2009). Praxis and Paradox: The Culture of Natural Dyes in Britain. *The Journal of Cloth and Culture*, 7(1), 6–27.
- Fraser, L. U. (1990). *Hand woven Textiles of South-East Asia*. Singapore: Oxford University.
- Holland, C., Terry, A. E., Porter, D. and Vollrath, F. (2007). Natural and unnatural silks. *Polymer Communication*, 48(12), 3388–3392.
- Kurt, W. (2008). *Clothes for wellness*. New York: Free Press.
- Locher, I. (2006). *Technology for System-on-Textile integration*. Germany: Eidgenoessische Technische Hochschule Zuerich University.

- Moiz, A., Ahmed, M. A., Kausar, N., Ahmed, K. and Sohail, M. (2010). Study the effect of metal ion on wool fabric dyeing with tea as natural dye. *Journal of Saudi Chemical Society*, 14, 69–76.
- S.M. Burkinshaw, N. K. (2009). “The mordant dyeing of wool using tannic acid and FeSO₄ Part 1 : Intitial finding.” *Dyes and Pigments*, 80, 53–60.
- Saxena, S., Vaederajan, P. V. and Sheikh, A. J. (2005). Proceedings from IUFRO World Forest Congress. In *Potential of dalbergia latifolia, eucalyptus globulus and tectona grandis leaves for dyeing of cotton* (pp. 27 – 31).
- Tsatsaroni, E., Liakopoulou-Kyriakides, M. and Eleftheriadis, I. (1998). Comparative studies of dyeing properties of two yellow natural pigments - The Effects of enzymes and Proteins. *Dyes Pigments*, 37(4), 307–315.
- Vankar, P. S., Shanker, R. and Wijayapala, S. (2009). Dyeing of cotton, wool and silk with extract of *Allium cepa*. *Pigment and Resin Technology*, 38, 242–247.

ภาคผนวก ก
เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

พหุบัณฑิต โท ชีวะ

แบบสำรวจ

การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ

บริบทชุมชน

บ้าน.....ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....

1. ประวัติชุมชน

1.1 คนกลุ่มแรกที่มาตั้งหมู่บ้าน/ชุมชนอพยพมาจาก (ครอบครัว/โรงเรียน/การปกครอง/สาธารณูปโภค/การเงิน/ศาสนา (ข้อมูลในอดีต)).....

ปี พ.ศ.....ผู้นำ.....

อาชีพ.....

.....
.....
.....

1.2 สภาพภูมิศาสตร์ของหมู่บ้าน/ชุมชน (อากาศ/ดิน/น้ำ/ป่าไม้/แร่ธาตุ/สัตว์)

.....
.....
.....

1.3 มีแหล่งน้ำธรรมชาติ จำนวน.....แห่ง แต่ละแห่งมีชื่อว่า.....

.....
.....
.....

1.4 สังคม (ครอบครัว/โรงเรียน/การปกครอง/สาธารณูปโภค/การเงิน/ศาสนา (ข้อมูลปัจจุบัน)).....

.....
.....
.....

1.5 เศรษฐกิจ (อาชีพ).....

.....
.....
.....

1.6 แหล่งโบราณคดี/ประวัติศาสตร์.....

.....
.....
.....

1.7 แหล่งท่องเที่ยว.....

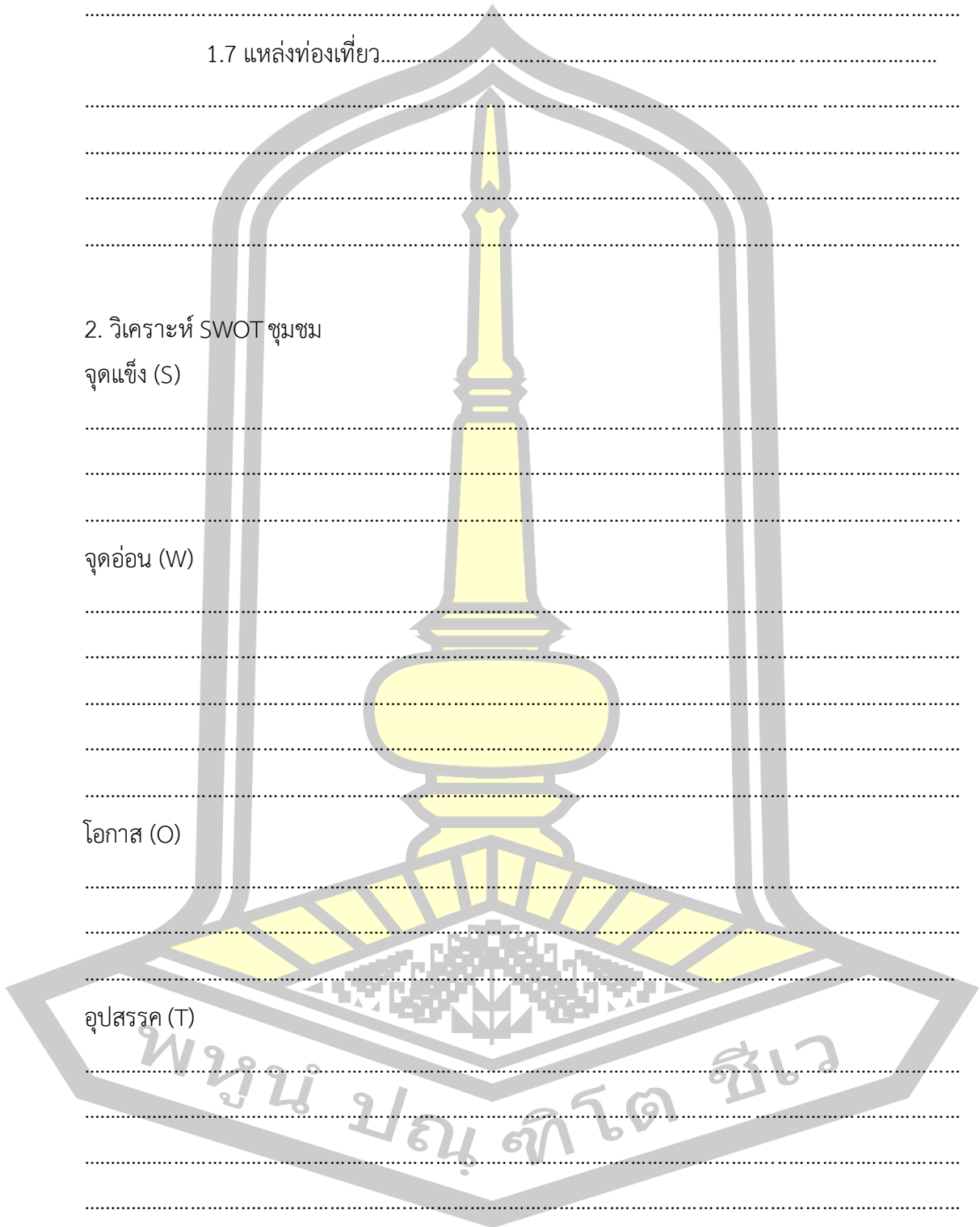
2. วิเคราะห์ SWOT ชุมชม

จุดแข็ง (S)

จุดอ่อน (W)

โอกาส (O)

อุปสรรค (T)

พญนุ ษณุ ภิโต ฐิเว

แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง

การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ

สถานะผู้รับการสัมภาษณ์

 ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มทอผ้า

ตอนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

1.1 ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ (นาย/นาง/

นางสาว).....

เกิดวันที่.....เดือน.....ปี.....อายุ.....ปี

1.2 บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....บ้าน.....ตำบล.....

อำเภอ.....จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....

โทรศัพท์.....

1.3 สถานะภาพ/ตำแหน่ง.....

ตอนที่ 2 เพื่อศึกษาบริบทชุมชน บริบทของกลุ่มทอผ้าย้อมผ้า และกระบวนการย้อมผ้า
ประวัติชุมชน1.1 คนกลุ่มแรกที่มาตั้งหมู่บ้าน/ชุมชนอพยพมาจาก (ครอบครัว/โรงเรียน/การ
ปกครอง/สาธารณูปโภค/การเงิน/ศาสนา (ข้อมูลในอดีต)).....

ปี พ.ศ.....ผู้นำ.....

อาชีพ.....

.....

.....

.....

1.2 สภาพภูมิศาสตร์ของหมู่บ้าน/ชุมชน (อากาศ/ดิน/น้ำ/ป่าไม้/แร่ธาตุ/สัตว์)

.....

.....

.....

1.3 มีแหล่งน้ำธรรมชาติ จำนวน.....แห่ง แต่ละแห่งมีชื่อว่า

.....

.....

.....

1.4 สังคม (ครอบครัว/โรงเรียน/การปกครอง/สาธารณูปโภค/การเงิน/ศาสนา)

1.5 เศรษฐกิจ (อาชีพ)

1.6 แหล่งโบราณคดี/ประวัติศาสตร์

1.7 แหล่งท่องเที่ยว

ปัจจุบันประชาชนในหมู่บ้านนี้ประกอบอาชีพอะไรมากที่สุด และรองลงมา

1.8 ทักษะของช่างทอผ้าในอดีตและปัจจุบัน ท่านคิดว่า มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหรือไม่

เหมือนเดิม

เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม อย่างไร

1.9 วัฒนธรรม/ประเพณี

ตอนที่ 2 บริบทกลุ่มทอผ้า/ย้อมผ้า

2.1 เริ่มตั้งครั้งแรกปี พ.ศ.....ผู้เริ่ม.....

2.2 ทำไมจึงตั้งกลุ่มทอผ้า (อดีต).....

สถานที่ก่อตั้งครั้งแรกที่ไหน.....

สมาชิกเข้าร่วมกลุ่มครั้งแรก.....คน ได้แก่.....

.....

.....

2.3 ปัจจุบันมีสมาชิก.....คน

2.4 วัตถุประสงค์ของกลุ่ม (ปัจจุบัน).....

.....

.....

2.5 กฎ/ระเบียบ.....

.....

.....

2.6 แรงจูงใจที่เข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม.....

.....

.....

2.7 การเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มได้อย่างไร

มาเอง คนชักชวน คือ.....

อื่นๆ.....

2.8 ท่านได้รับการสืบทอดจากใคร

วิธีการอย่างไร.....

2.9 ครั้งแรกเมื่อเข้ากลุ่มท่านได้รับการสอนทักษะการทอผ้าหรือไม่ อย่างไร ถ้าได้รับการสอนโดยใคร.....

2.10 ความเชื่อเกี่ยวกับการทอผ้า.....

.....

.....

2.11 การพัฒนาทักษะการทอผ้าช่วงที่ผ่านมาเป็นอย่างไร

- การฝึกอบรม หัวข้อ.....
 โดย.....
- ศึกษาดูงาน สถานที่.....
- อื่นๆ.....

2.12 ได้รับการสนับสนุนจากแหล่งใด

- หน่วยงานราชการ สนับสนุน.....
 .....
- เอกชน สนับสนุน.....
 .....
- ชุมชน สนับสนุน.....
 .....

2.13 ท่านมีความรู้เกี่ยวกับหัวข้อต่อไปนี้อย่างไร

- การรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน.....
- กองทุนพัฒนาบทบาทสตรี.....
- ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน.....

ตอนที่ 3 กระบวนการทอผ้า/ย้อมผ้า

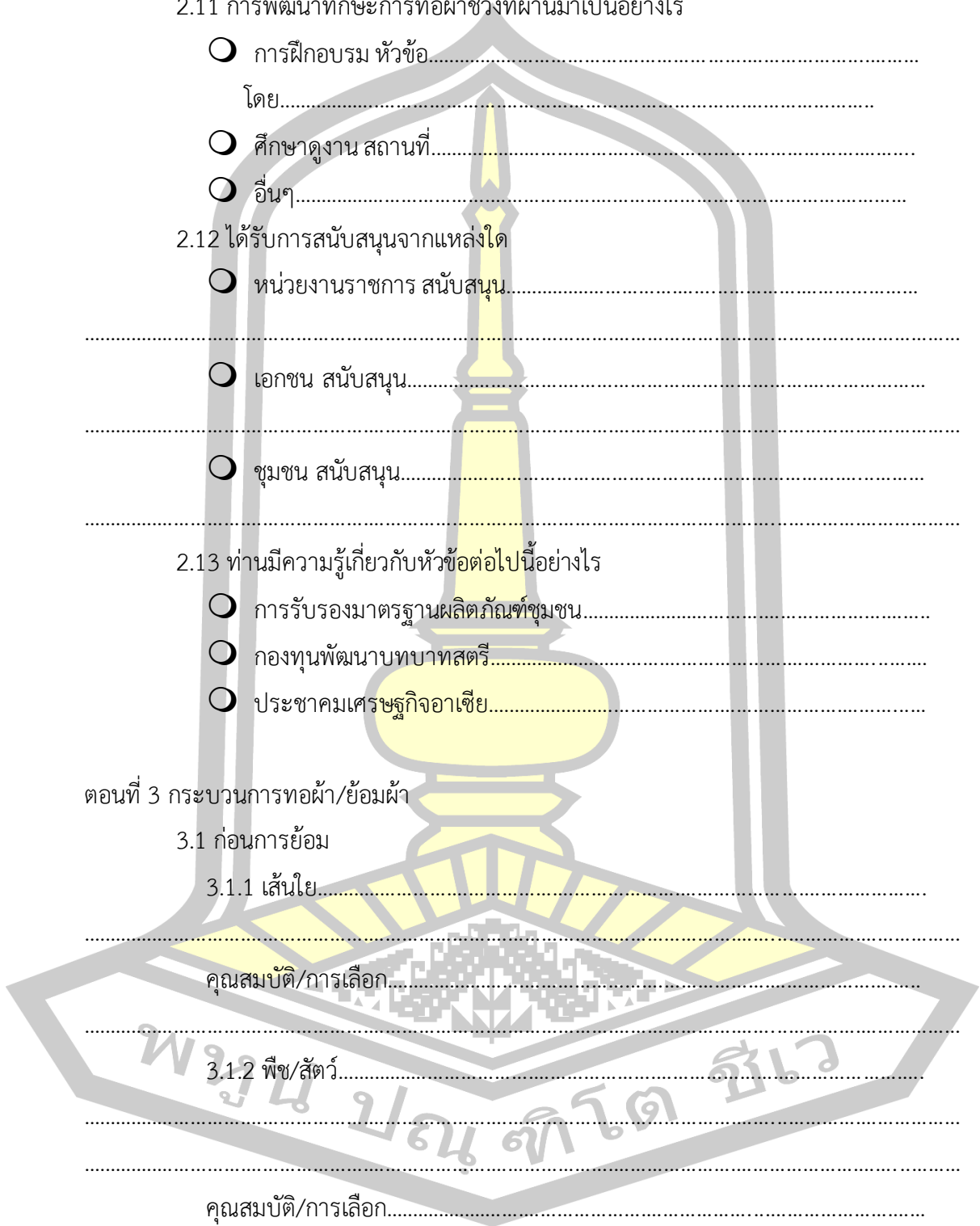
3.1 ก่อนการย้อม

3.1.1 เส้นใย.....
 .....

คุณสมบัติ/การเลือก.....
 .....

3.1.2 พืช/สัตว์.....
 .....

คุณสมบัติ/การเลือก.....
 .....

การอนุรักษ์.....

.....
.....
.....

3.1.3 สารช่วยติดสี.....

1.1 ชื่อ.....เพราะว่า.....

1.2 ชื่อ.....เพราะว่า.....

1.3 ชื่อ.....เพราะว่า.....

1.4 ชื่อ.....เพราะว่า.....

1.5 ชื่อ.....เพราะว่า.....

3.1.4 การฟอก.....

.....
.....
.....
.....

คุณสมบัติ/การเลือก.....

.....
.....
.....

3.1.5 วัสดุ อุปกรณ์ ในการย้อมมีอะไรบ้าง (มีอุปกรณ์อะไรที่เพิ่มประสิทธิภาพในการย้อม).....

.....
.....

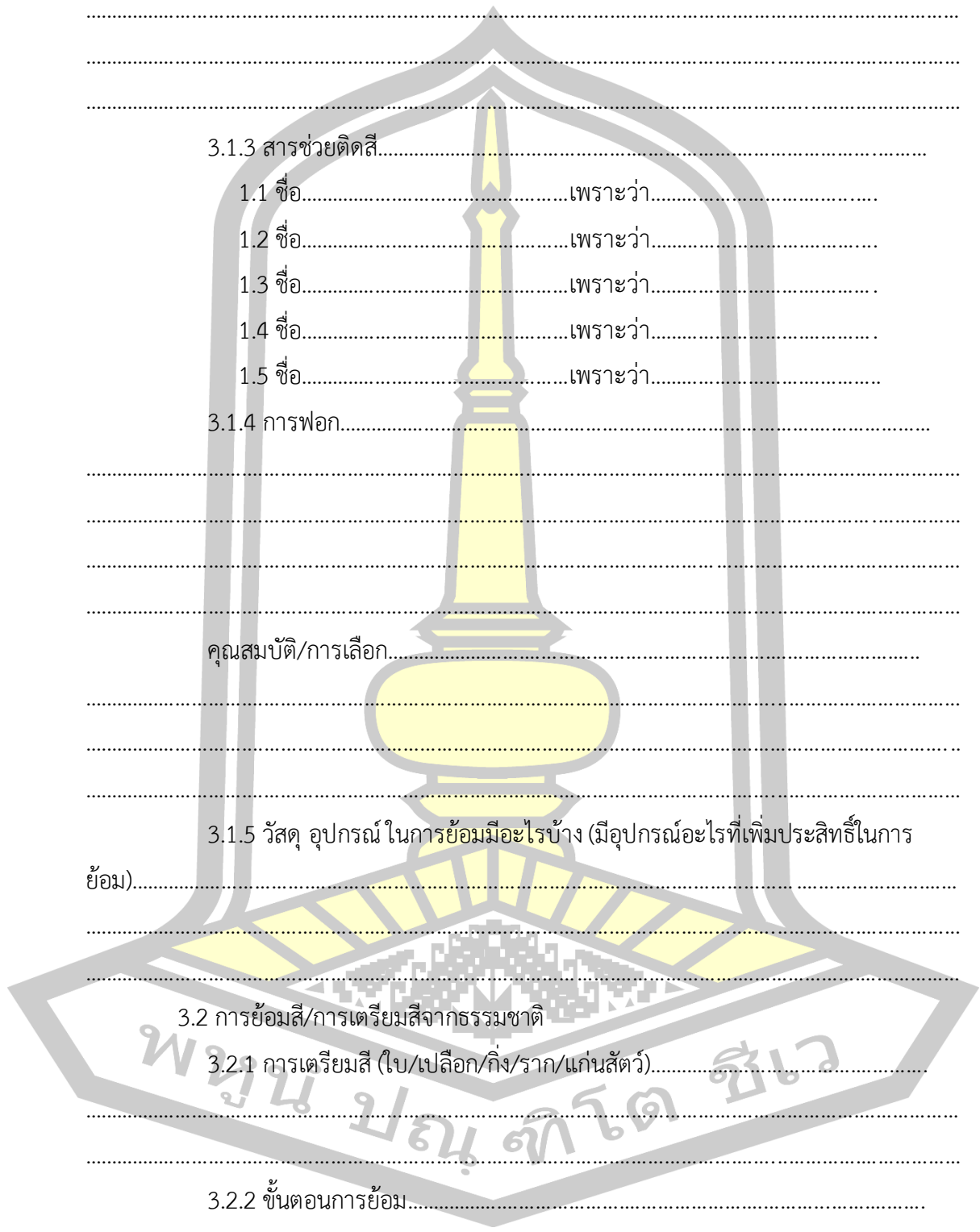
3.2 การย้อมสี/การเตรียมสีจากธรรมชาติ

3.2.1 การเตรียมสี (ใบ/เปลือก/กิ่ง/ราก/แก่นสัตว์).....

.....
.....

3.2.2 ขั้นตอนการย้อม.....

.....
.....
.....

3.2.3 สีที่ใช้อย้อมมีกี่สี.....และที่นิยมใช้มีสีอะไรบ้าง.....

.....
.....
.....

3.2.4 สีธรรมชาติได้จากพืชชนิดใดบ้าง.....

.....
.....
.....

3.2.5 วัตถุประสงค์ในการผลิตได้จากแหล่งใด

- ภายในชุมชน โดยวิธี.....
- ภายนอกชุมชน โดยวิธี.....
- อื่นๆ.....

3.3 หลังย้อม

3.3.1 การทอผ้า

- ผ้าพื้น   ผ้าเหี้ยบ   ผ้าขิด   ผ้ายก
- ผ้าจก   ผ้ามัดหมี่   อื่นๆ.....

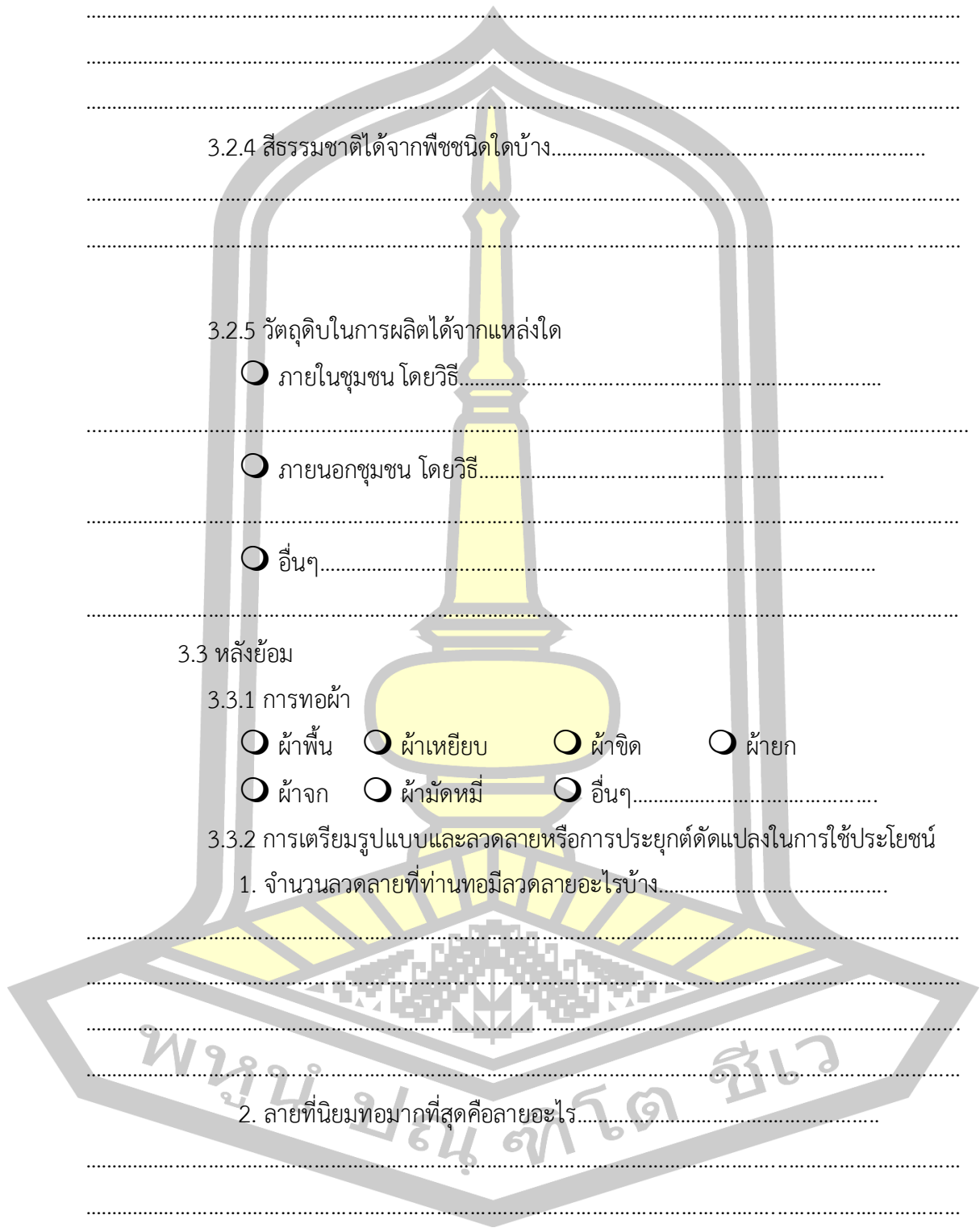
3.3.2 การเตรียมรูปแบบและลวดลายหรือการประยุกต์ดัดแปลงในการใช้ประโยชน์

1. จำนวนลวดลายที่ท่านทอมีลวดลายอะไรบ้าง.....

.....
.....
.....

2. ลายที่นิยมทอมากที่สุดคือลายอะไร.....

.....
.....
.....
.....

3. ในการทอผ้าแต่ละครั้งท่านมีวิธีการเลือกสี และลวดลายอย่างไร.....

.....
.....
.....

3.3.3 ผลิตภัณฑ์

ชื่อ.....ขนาด.....ราคา.....จำนวนผลิต (วัน/คน).....

ชื่อ.....ขนาด.....ราคา.....จำนวนผลิต (วัน/คน).....

ชื่อ.....ขนาด.....ราคา.....จำนวนผลิต (วัน/คน).....

ชื่อ.....ขนาด.....ราคา.....จำนวนผลิต (วัน/คน).....

3.3.4 บรรจุภัณฑ์.....

.....
.....
.....

3.3.5 จุดเด่นของผลิตภัณฑ์.....

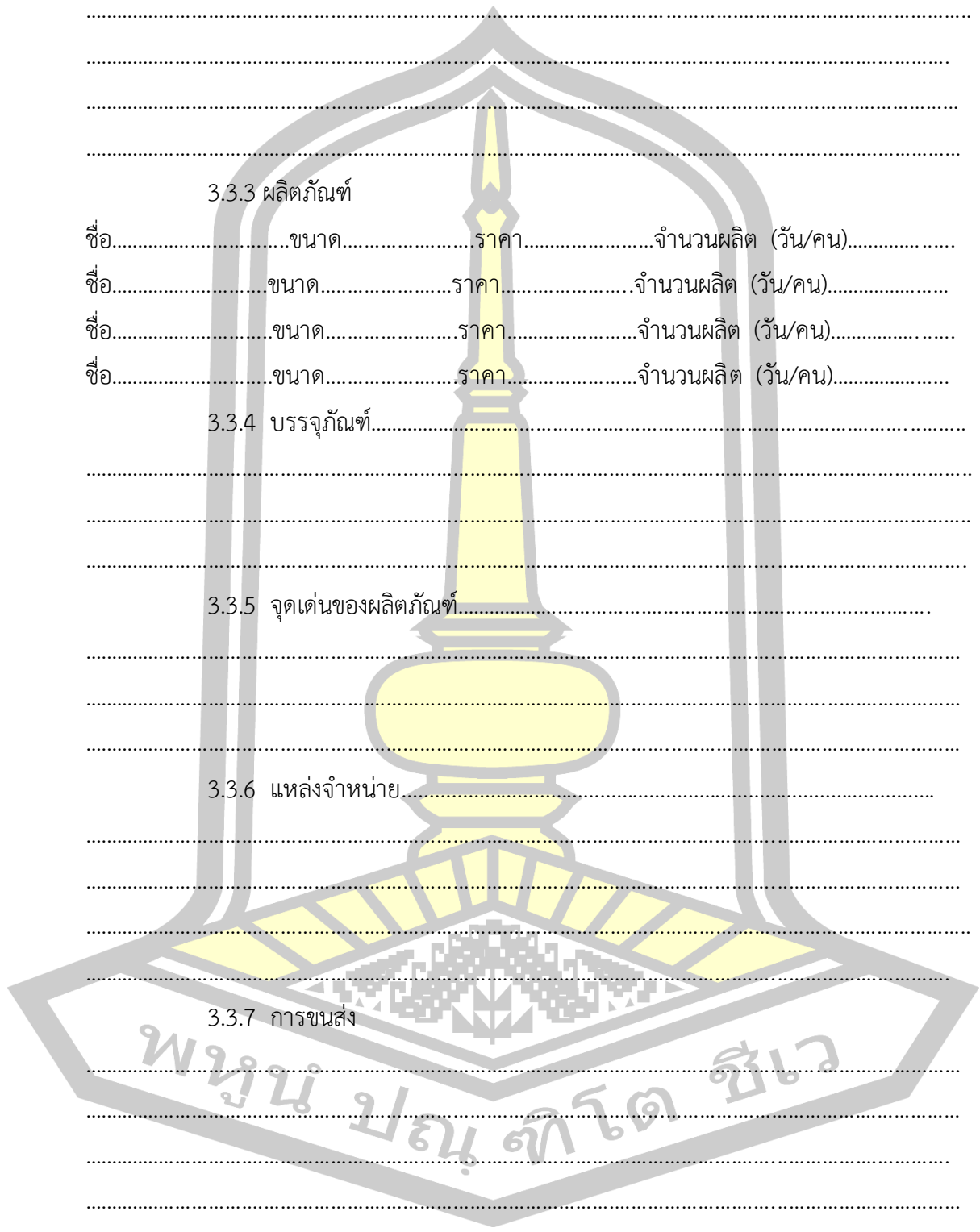
.....
.....
.....

3.3.6 แหล่งจำหน่าย.....

.....
.....
.....

3.3.7 การขนส่ง

.....
.....
.....

3.3.8 ผลิตภัณฑ์ที่ท่านต้องการพัฒนา

.....
.....
.....

3.3.9 การรับรองผลิตภัณฑ์/รางวัลที่ได้รับ

.....
.....
.....

ตอนที่ 4 การบริหารจัดการกลุ่ม

4.1 มีการบริหารจัดการ คณะกรรมการ

.....
.....
.....

4.2 มีการประชุมหรือไม่อย่างไร.....

.....
.....
.....

4.3 ผลตอบแทนที่ท่านได้รับจากการเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้า/ย้อมผ้า.....

.....
.....
.....

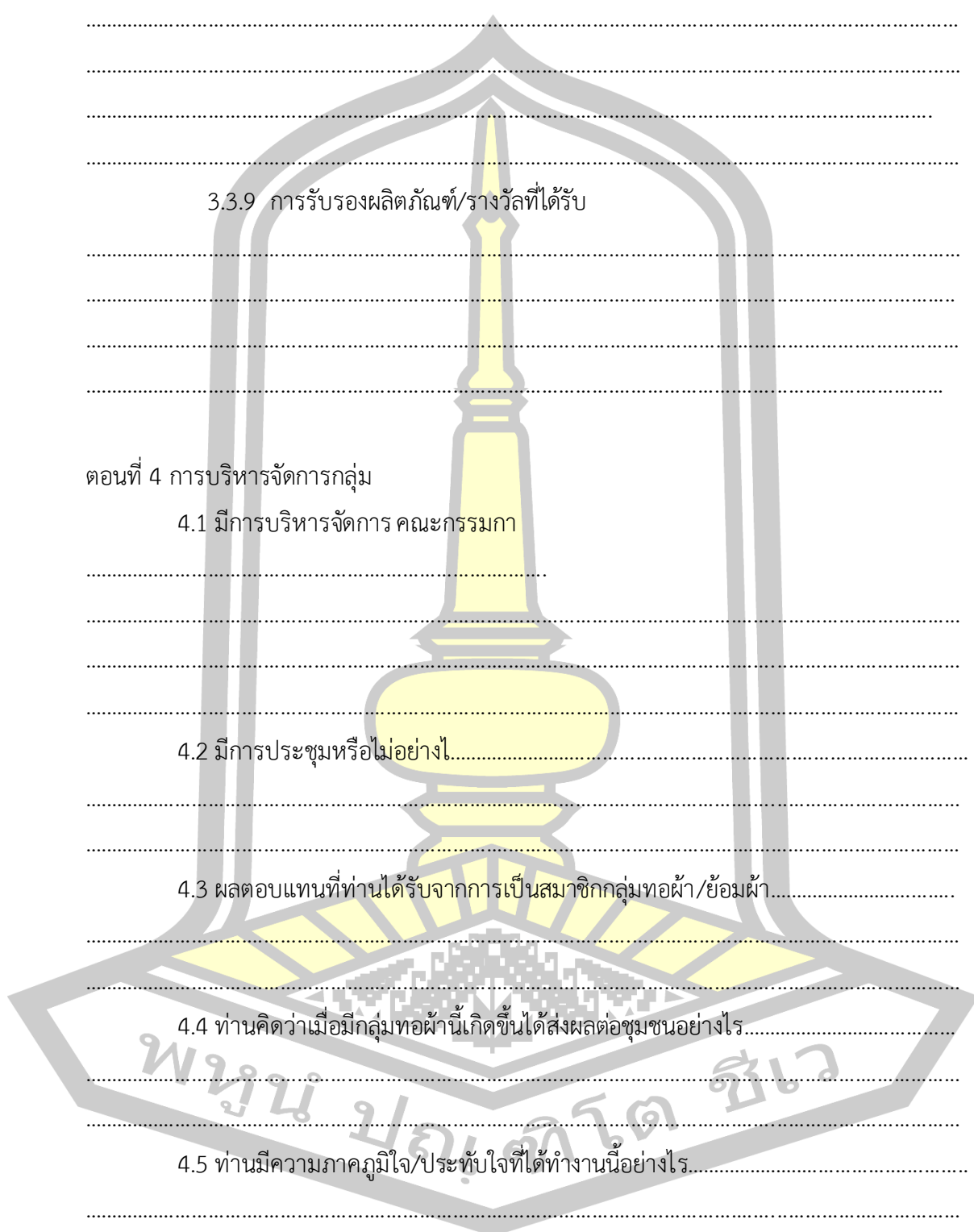
4.4 ท่านคิดว่าเมื่อมีกลุ่มทอผ้านี้เกิดขึ้นได้ส่งผลต่อชุมชนอย่างไร.....

.....
.....
.....

4.5 ท่านมีความภาคภูมิใจ/ประทับใจที่ได้ทำงานนี้อย่างไร.....

.....
.....
.....

4.6 ท่านจะนำความรู้ความสามารถในการทอผ้าไปสร้างประโยชน์ให้กับชุมชนได้อย่างไร (สอน และวิทยากร).....

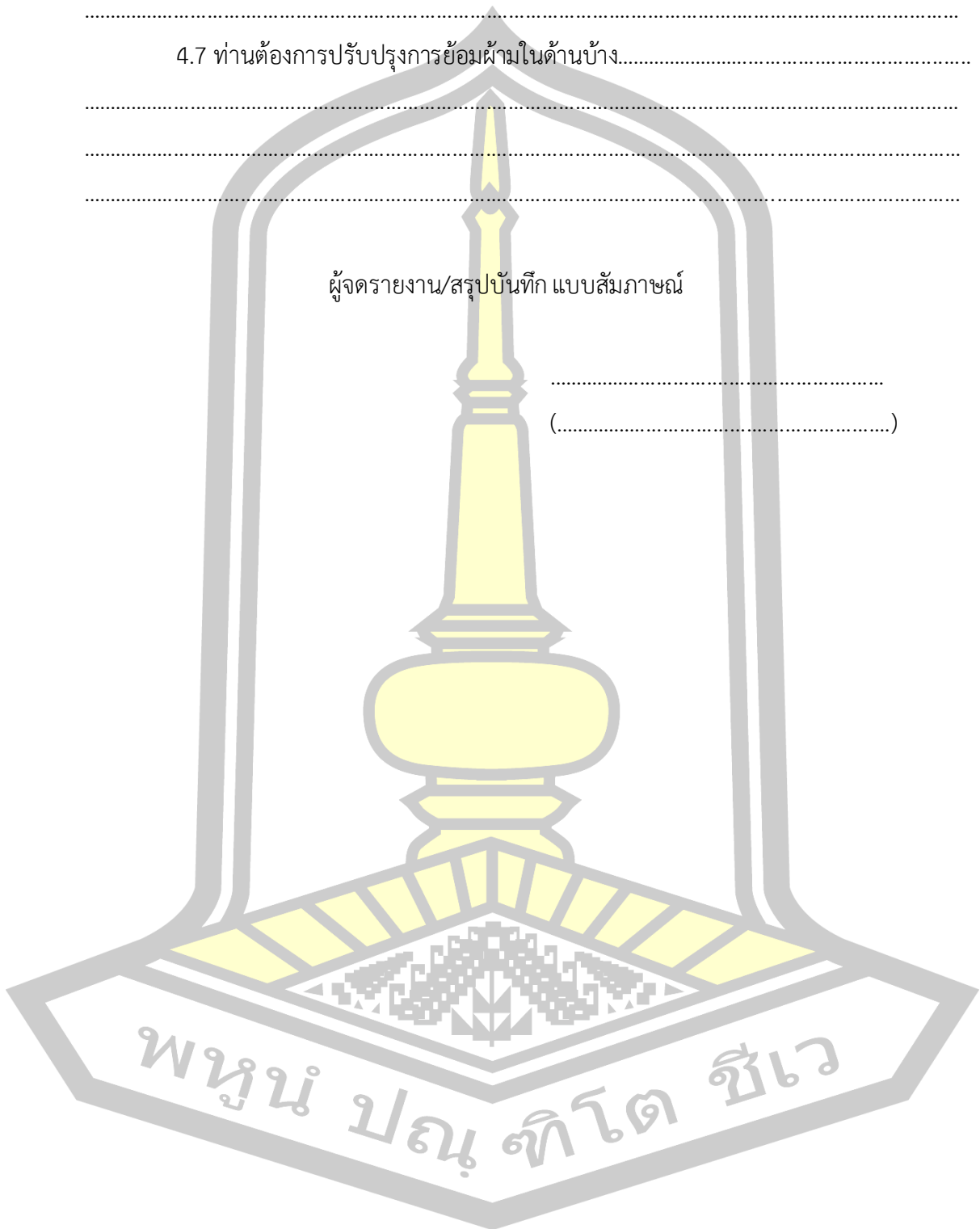

4.7 ท่านต้องการปรับปรุงการยอมแพ้ในด้านบ้าง.....

ผู้จัดรายงาน/สรุปบันทึก แบบสัมภาษณ์

(.....)

แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง

การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

สถานที่บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....บ้าน.....

ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....

ผู้ร่วมสนทนา

1.....

2.....

หัวข้อสนทนา

.....
.....
.....

บันทึกรายละเอียด

.....
.....
.....
.....

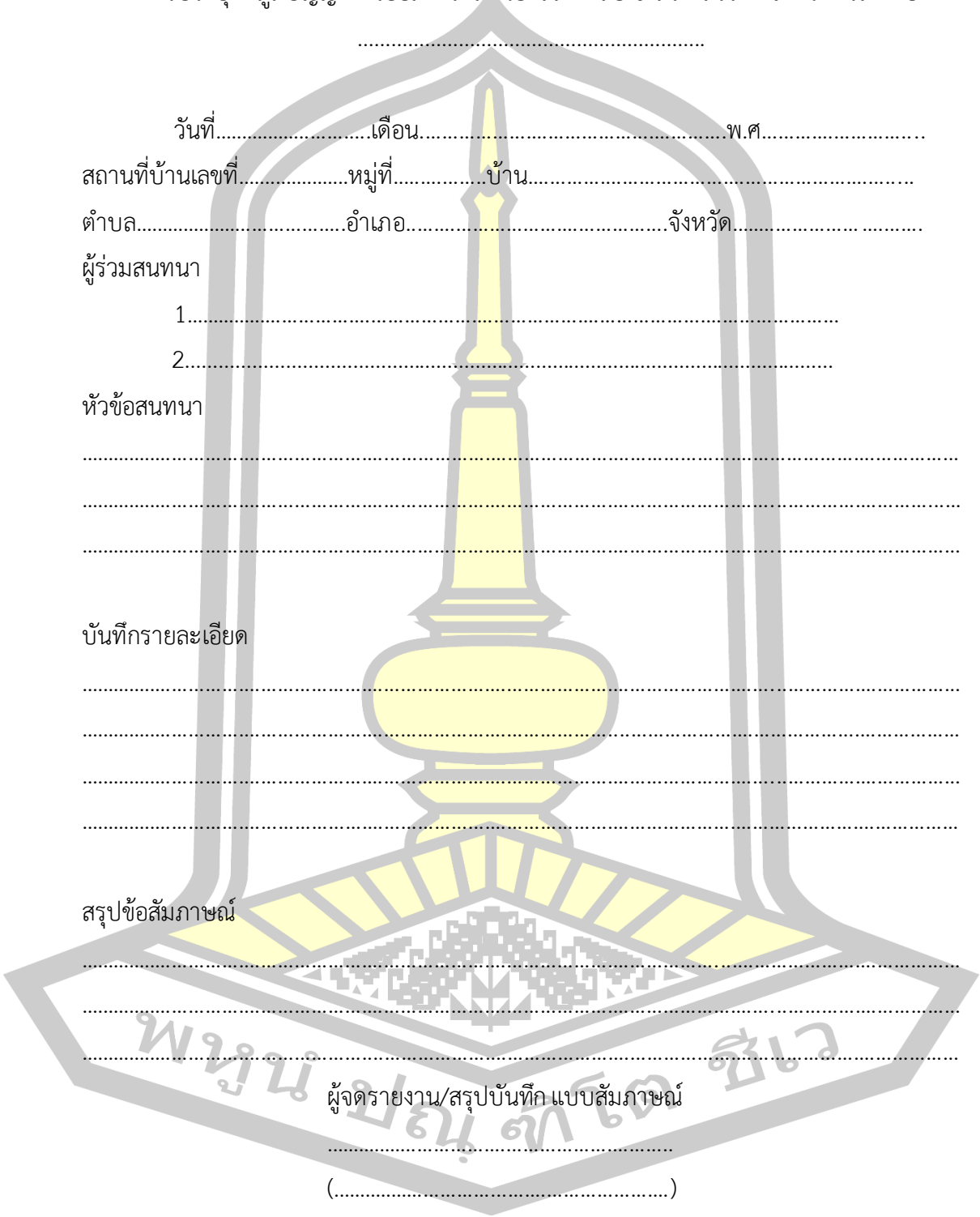
สรุปข้อสัมภาษณ์

.....
.....

ผู้จดยางาน/สรุปบันทึก แบบสัมภาษณ์

.....

(.....)

แบบฟอร์มการสังเกต

การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ

 แบบมีส่วนร่วม   แบบไม่มีส่วนร่วม

สังเกตเมื่อวันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ตอนที่ 1 สังเกตวิถีชีวิตของบุคคลในชุมชนด้านต่างๆ

ข้อมูลที่ได้.....

ตอนที่ 2 สังเกตกลุ่มสมาชิกในการทอผ้า

ตอนที่ 3 สังเกตการจัดเตรียมอุปกรณ์ในการทอผ้าสี่ธรรมชาติ

ตอนที่ 5 สังเกตการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าทอ

ตอนที่ 6 เรื่องอื่นๆ

ลงชื่อ.....ผู้สังเกต

(.....)

แบบสัมภาษณ์ส่วนราชการ

การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ

ตอนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

1.1 ชื่อหน่วยงาน.....

1.2 เลขที่..... หมู่ที่..... ตำบล..... อำเภอ.....

จังหวัด..... รหัสไปรษณีย์.....

1.3 ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ (นาย/นาง/นางสาว).....

1.4 สถานะภาพ/ตำแหน่ง.....

ตอนที่ 2 การส่งเสริมสนับสนุนกลุ่มอาชีพ

2.1 นโยบาย.....

2.2 กิจกรรม.....

2.3 ผลการปฏิบัติงาน.....

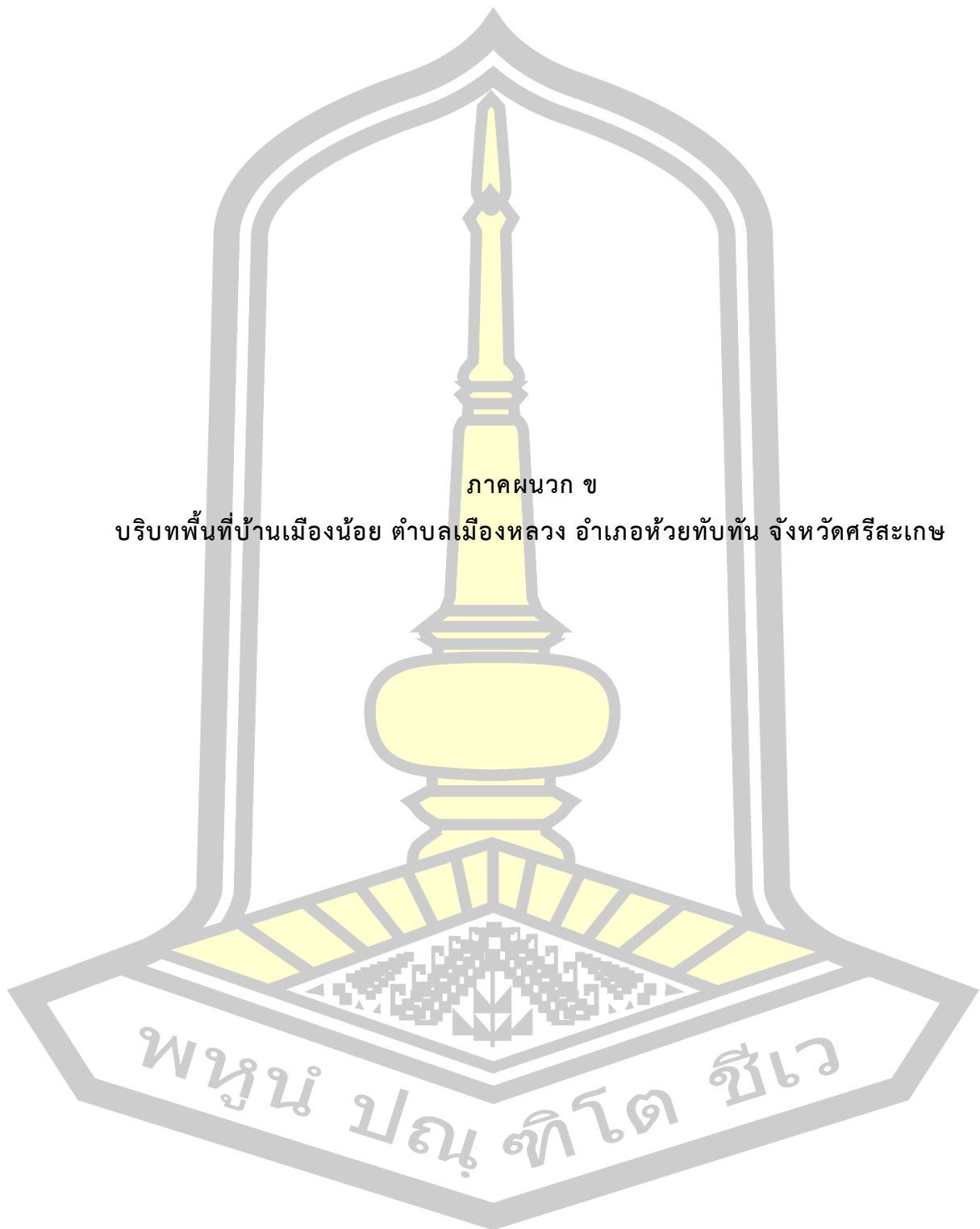
2.4 ปัญหาอุปสรรค.....

2.5 ข้อเสนอแนะ.....

ลงชื่อ.....ผู้สัมภาษณ์

(.....)

ภาคผนวก ข

บริบทพื้นที่บ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ

พหุ ประจักษ์ ชิต ชีวะ

แสดงภาพทางไปอำเภอห้วยทับทัน จากแยกศรีสะเกษ-อุทุมพรพิสัย

แสดงภาพทางไปอำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ

แสดงภาพทางแยกไปบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอยะหริ่ง จังหวัดศรีสะเกษ
เลี้ยวซ้ายไปองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองหลวงก่อนถึงอำเภอยะหริ่ง ประมาณ 4 กิโลเมตร

แสดงภาพทางไปบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอยะหริ่ง จังหวัดศรีสะเกษ

แสดงภาพทางแยกไปบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ

แสดงภาพทางแยกไปบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ

แสดงภาพทางเข้าบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอย้ายทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ

แสดงภาพทางเข้าบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอย้ายทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ

แสดงภาพชุมชนบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ

แสดงภาพชุมชนบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ

แสดงภาพชุมชน เส้นทางของบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ

แสดงภาพชุมชนบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ

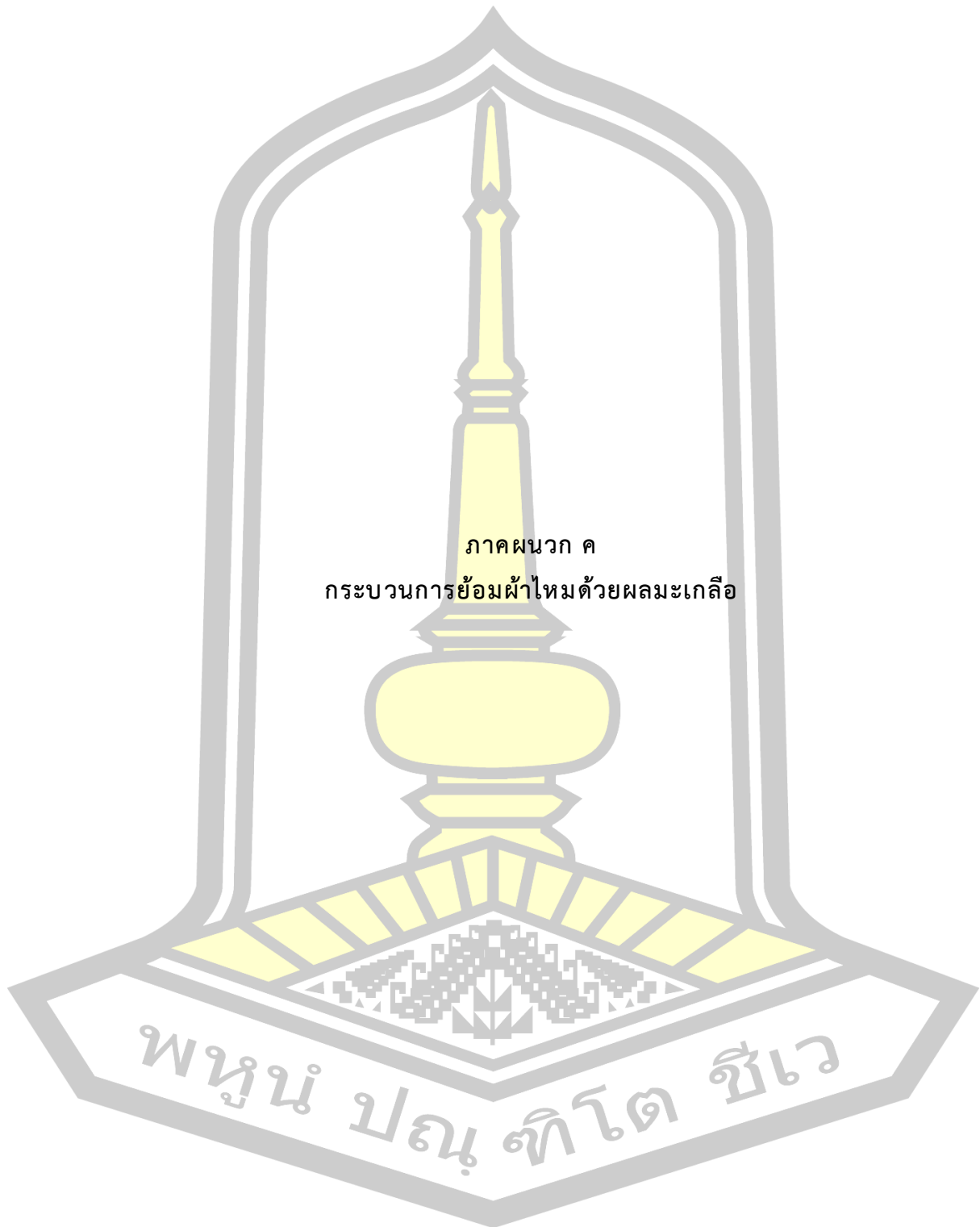

แสดงภาพชุมชนบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอยะหริ่ง จังหวัดศรีสะเกษ

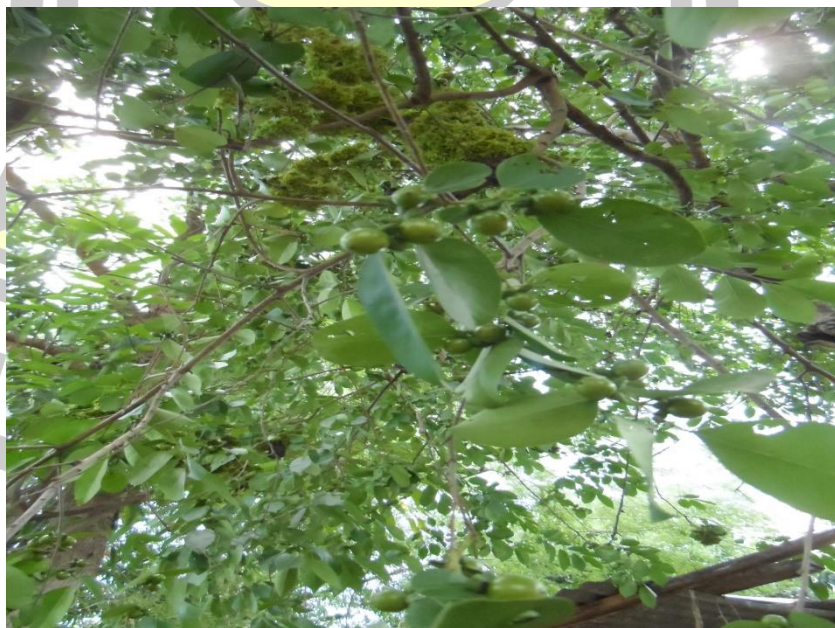
แสดงภาพชุมชนบ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอยะหริ่ง จังหวัดศรีสะเกษ

แสดงภาพการเก็บผลมะเกลือเพื่อนำไปข้ม

แสดงภาพต้นและผลมะเกลือ

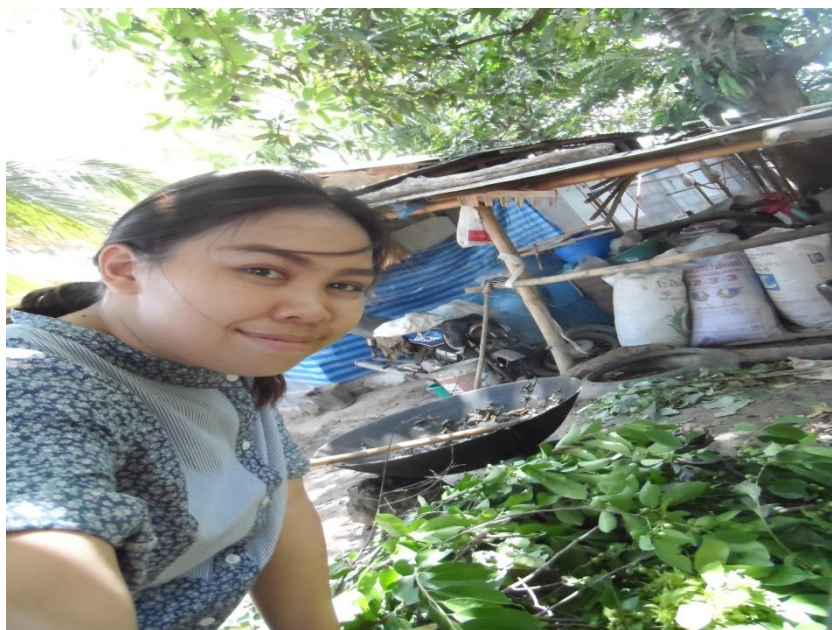

แสดงภาพการเก็บผลมะเกลือ

แสดงภาพผลมะเกลือที่เก็บแล้วเตรียมนำไปข้ม

แสดงภาพผลมะเกลือที่เก็บแล้วเตรียมนำไปย้อม

แสดงภาพอุปกรณ์ในการตำและย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ

แสดงภาพการตำผลมะเกลือเพื่อนำไปย้อม

แสดงภาพผลมะเกลือที่ตำแล้วเสร็จเพื่อนำไปย้อม

แสดงภาพผลมะเกลือที่ตำแล้วเสร็จเพื่อนำไปขยำ

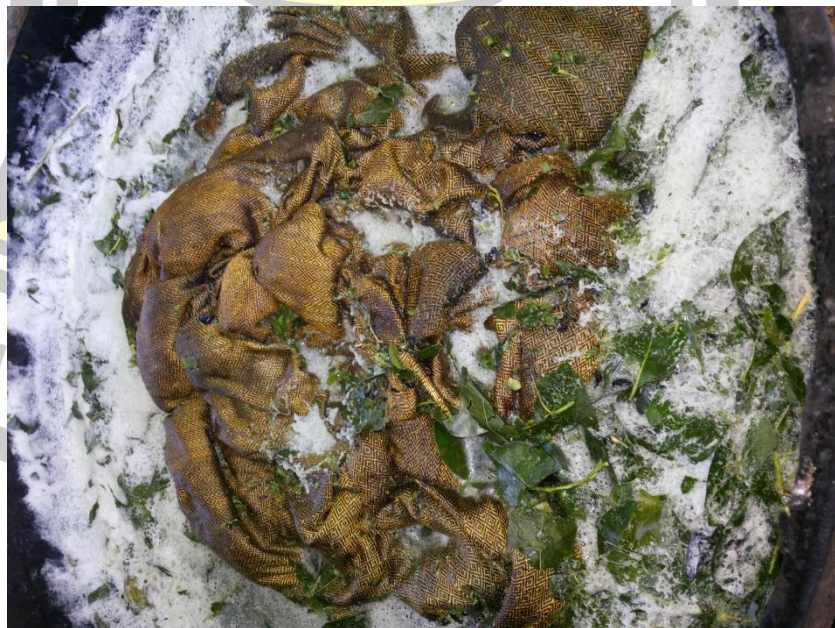

แสดงภาพผลมะเกลือที่ตำแล้วเสร็จผสมกับน้ำเพื่อใช้ขยำผ้าไหม

แสดงภาพการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ

แสดงภาพการย้อมผ้าไหมที่ผ่านการย้อมด้วยสีเคมีแล้วนำมาย้อมด้วยผลมะเกลือ

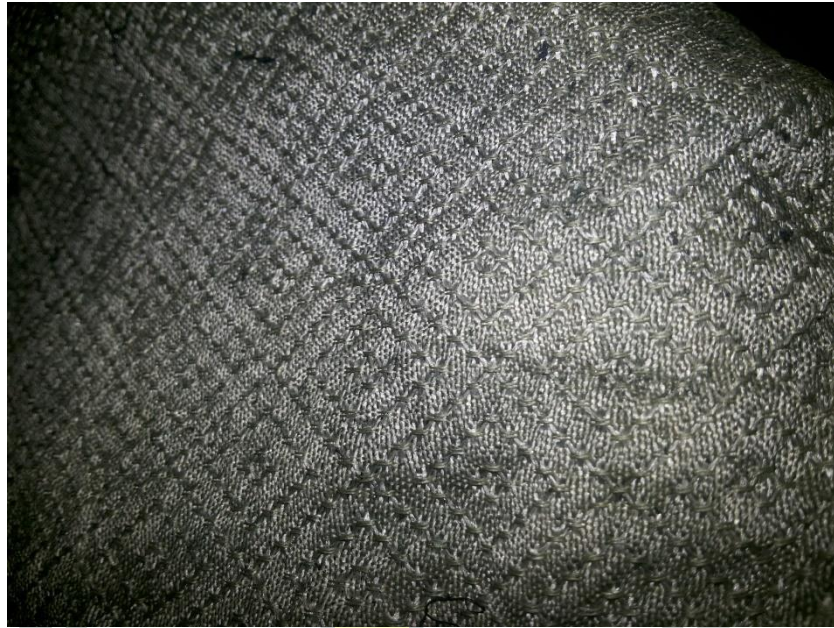

แสดงภาพการย้อมผ้าไหมที่ทอเสร็จแล้วจากสีชาวลีองนวล

แสดงภาพการย้อมผ้าไหมที่ทอเสร็จแล้วจากสีชาวลีองนวลเมื่อผ่านการย้อมด้วยผลมะเกลือ
สีจะเริ่มเปลี่ยน

แสดงภาพการย้อมผ้าไหมที่ทอเสร็จแล้วจากสีขาวเหลืองนวลเมื่อผ่านการย้อมด้วยผลมะเกลือ
สีจะเริ่มเปลี่ยน

แสดงภาพการตากผ้าที่ผ่านการย้อมแล้วเตรียมนำมาตาก

แสดงภาพการตากผ้าที่ผ่านการย้อมแล้วนำมาตากกับสนามหญ้าหรือพื้นดินเพื่อให้สีเสมอกัน

แสดงภาพการตากผ้าที่ผ่านการย้อมแล้วนำมาตากกับสนามหญ้าหรือพื้นดินเพื่อให้สีเสมอกัน

แสดงภาพการตากผ้าที่ผ่านการย้อมแล้วนำมาตากกับสนามหญ้าหรือพื้นดินเพื่อให้สีเสมอกัน

แสดงภาพผ้าใหม่ย้อมด้วยผลมะเกลือที่ผ่านการตากแดดแล้ว

แสดงภาพผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือที่ผ่านการตากแดดแล้ว

แสดงภาพผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือที่ย้อมเสร็จแล้วนำมาตัดเป็นเสื้อ

แสดงภาพผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือที่ย้อมเสร็จแล้วนำมาตัดเป็นผ้าคลุมไหล่หรือผ้าพันคอ

แสดงภาพผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือที่ย้อมเสร็จแล้วนำมาตัดเป็นผ้าคลุมไหล่หรือผ้าพันคอ

ภาคผนวก ง

รายงานผลการทดสอบทางเคมีจากการประยุกต์ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือ

พหุบัณฑิตวิทยาลัย

Foundation for Industrial Development
Thailand Textile Institute / Textile Testing Center
 Soi Timit, Rama 4 Road, Phrakhanong, Klong-toey, Bangkok 10110, THAILAND.
 Tel: (66) 2713 5492-9 Fax: (66) 2712 4527 www.thaitextile.org

F-D171 Rev.17, 1 (ฉบับ. 57, 17)

รายงานผลการทดสอบ

ผู้ขอรับบริการ : นางสาวกัญชารัตน์ สาทิวรรณ หมายเลขรายงานขอ : R 0017/60
 113 หมู่ 12 ตำบลเกาะแก้ว อำเภอเสนาะ จังหวัดร้อยเอ็ด 45120 หมายเลขใบกำกับผลการขอ : -
 วันที่รับตัวอย่าง : 10/11/59 วันที่ส่งผลการขอ : 14/11/59
 วันที่ทดสอบ : 10/11/59-14/11/59 หน้า : 1/2
 หมายเลขตัวอย่าง : ชื่อรายละเอียดตัวอย่าง (ตามที่ผู้ขอรับบริการระบุ)
 R 0017-1/60 ผ้าไหมก่อนตัดเคลือบเงา
 FIBER CONTENT: ไหม

		R 0017-1/60
ความคงทนของสีต่อการซัก: ทดสอบตามมาตรฐาน ISO 105-C10: 2006 (E) TEST NO.A(1)(40°C,30 นาที)		
สีเปลี่ยนจากเดิม (ระดับ)		3-4
สีตกสีผ้าขาว (ระดับ)		
- COTTON		4-5
- SILK		4-5

หมายเหตุ - ผ้าปูที่นอน : สุ่มตรวจสอบความเข้มข้น 5 กรัม/ลิตร

- สีเปลี่ยนจากเดิม

ระดับ	5	หมายถึง ไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ
	4	หมายถึง สีเปลี่ยนเพียงเล็กน้อย
	3	หมายถึง สีเปลี่ยนแต่ยังพอสังเกตเห็นได้
	2	หมายถึง สีเปลี่ยนค่อนข้างมาก
	1	หมายถึง สีเปลี่ยนเปลี่ยนมาก

- สีตกสี

ระดับ	5	หมายถึง ไม่มีพบเห็นตกสี
	4	หมายถึง สีตกสีเล็กน้อย
	3	หมายถึง สีตกสีพอสังเกตเห็นได้
	2	หมายถึง สีตกสีค่อนข้างมาก
	1	หมายถึง สีตกสีมาก

ผู้ตรวจ

Phosorn M.S.M.

(นางศุภรพรพร หาดนิชการ)

(ผู้จัดการห้องทดสอบสิ่งทอและเคมีวิเคราะห์)

125835

Foundation for Industrial Development
 Thailand Textile Institute / Textile Testing Center
 Soi Timit, Rama 4 Road, Phrakhanong, Klong-toey, Bangkok 10110, THAILAND.
 Tel: (66) 2713 5482-9 Fax: (66) 2712 4527 www.thaitextile.org

F-017T Rev.17, 1 (M.B., 57, 1/1)

รายงานผลการทดสอบ

หมายเลขรายงานผล : R 0017/60
 หมายเลขใบคำขอทดสอบ : -
 วันที่ออกรายงานผล : 14/11/59
 หน้า : 2/2

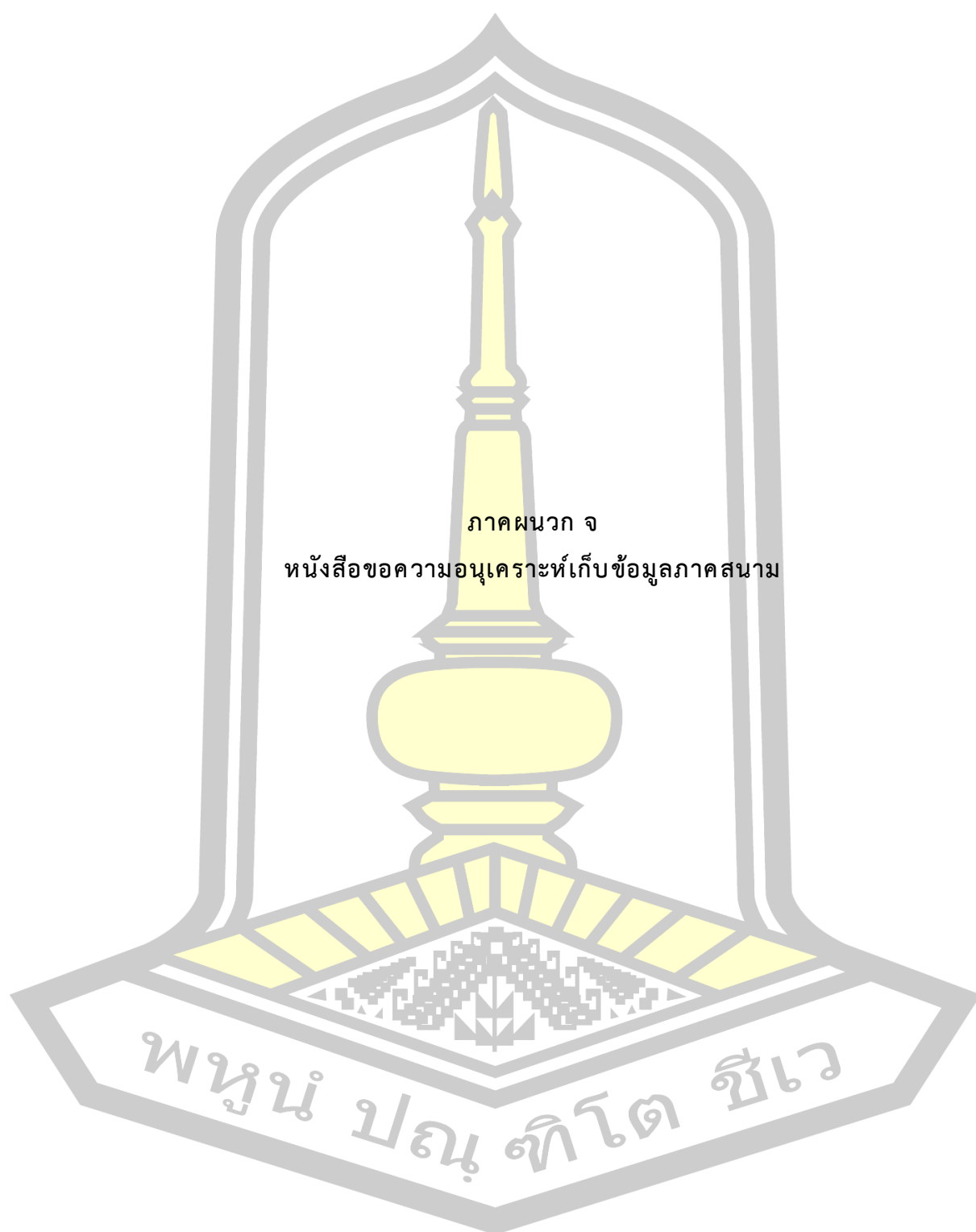
	R 0017-1/60
ความทนทานของสีที่แสง: ทดสอบตามมาตรฐาน ISO 105-B02: 1994(E)	
สีเปลี่ยนจากเดิม (ระดับ)	3.4

หมายเหตุ : - เครื่องทดสอบ : ATLAS XENON ARC WEATHER-OMETER MODEL CI 3000+
 - ใช้ความเข้มแสงของสีที่แสงจะมีค่าที่ระดับ 1 (มีความเข้มแสงต่ำสุด) ถึง ระดับ 8 (มีความเข้มแสงสูงสุด)

*****

ภาคผนวก จ
หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลภาคสนาม

พญัน ปณุ ทิโต ชีเว

ที่ ศธ๐๕๓๐.๔๑/ว. ๒๕๕๘

คณะวัฒนธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ตำบลตลาด อำเภอเมือง
จังหวัดมหาสารคาม ๕๕๐๐๐

๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๘

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือเก็บข้อมูลภาคสนาม
เรียน **ปวงชนกลุ่มขอสำโหนม (เสื้อเก็บ) บ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อีเขาสักปั้ง**

ด้วยนางสาวกัลยวรรณ สาลีวรรณ รหัสนิสิต ๕๖๐๑๒๑๘๐๐๐๑ นิสิตระดับปริญญาโท สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ คณะวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม กำลังทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต โดยมี อาจารย์ ดร.พนัส โพธิ์บัติ เป็นประธาน ควบคุมวิทยานิพนธ์

ในการนี้ คณะวัฒนธรรมศาสตร์ พิจารณาแล้วว่าพื้นที่ของท่านมีข้อมูลที่เป็นประโยชน์ ต่อการศึกษาเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านอนุญาตให้หนังสือเข้าพื้นที่เพื่อ เก็บข้อมูลและสัมภาษณ์ เพื่อนำไปประกอบการทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหม ด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ ให้สมบูรณ์และถูกต้องต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงใคร่ขอขอบคุณมาก ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โฆสิต แพงสร้อย)

รองคณบดีฝ่ายแผนและประกันคุณภาพและรับผิดชอบฝ่ายบริหาร รักษาการแทน
คณบดีคณะวัฒนธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ฝ่ายบัณฑิตศึกษา คณะวัฒนธรรมศาสตร์
โทร. ๐๔๓-๗๔๒๘๒๗ / ๐๘๐-๗๓๖๐๙๙๐
โทรสาร. ๐๔๓-๗๔๒๘๒๗

ที่ ศธ๐๕๓๐.๔๑/ว. ๒๔๘/

คณะวัฒนธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ตำบลตลาด อำเภอเมือง
จังหวัดมหาสารคาม ๔๔๐๐๐

๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๘

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้นิสิตเก็บข้อมูลภาคสนาม

เรียน ผู้ช่วยผู้อำนวยการ ๖ ปีที่เมืองน้อย ตำบลเมืองขวง อําเภอดงขี้เหล็ก จังหวัดศรีสะเกษ

ด้วยนางสาวกัลยวรรณ สาสิวรรณ รหัสนิสิต ๕๖๐๑๒๑๘๐๐๐๑ นิสิตระดับปริญญาโท สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ คณะวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม กำลังทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต โดยมี อาจารย์ ดร.พนัส โพธิ์ดี เป็นประธาน ควบคุมวิทยานิพนธ์

ในการนี้ คณะวัฒนธรรมศาสตร์ พิจารณาแล้วว่าพื้นที่ของท่านมีข้อมูลที่เป็นประโยชน์ ต่อการศึกษาเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านอนุญาตให้นิสิตเข้าพื้นที่เพื่อ เก็บข้อมูลและสัมภาษณ์ เพื่อนำไปประกอบการทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหม ด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ ให้สมบูรณ์และถูกต้องต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงใคร่ขอขอบคุณมาก ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โมสิต พงษ์สร้อย)

รองคณบดีฝ่ายแผนและประกันคุณภาพและรับผิดชอบฝ่ายบริหาร รักษาการแทน
คณบดีคณะวัฒนธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ฝ่ายบัณฑิตศึกษา คณะวัฒนธรรมศาสตร์
โทร. ๐๔๓-๗๔๒๘๒๗ / ๐๘๐-๗๓๖๐๙๕๐
โทรสาร. ๐๔๓-๗๔๒๘๒๗

ที่ ศธ๐๕๓๐.๔๑/ว. ๒๕๖๖

คณะวัฒนธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ตำบลตลาด อำเภอเมือง
จังหวัดมหาสารคาม ๔๕๐๐๐

๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๘

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือเก็บข้อมูลภาคสนาม

เรียน **พัฒนาการ อีเรดิชั่นส์เคสศึกษา จังหวัดศรีสะเกษ**

ด้วยนางสาวกัลยวรรณ สาสิวรรณ รหัสหนังสือ ๕๖๐๑๒๑๘๐๐๐๑ นิสิตระดับปริญญาโท สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ คณะวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม กำลังทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต โดยมี อาจารย์ ดร.พนัส โพธิ์บัติ เป็นประธาน ควบคุมวิทยานิพนธ์

ในการนี้ คณะวัฒนธรรมศาสตร์ พิจารณาแล้วว่าพื้นที่ของท่านมีข้อมูลที่เป็นประโยชน์ ต่อการศึกษาเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านอนุญาตให้หนังสือเข้าพื้นที่เพื่อ เก็บข้อมูลและสัมภาษณ์ เพื่อนำไปประกอบการทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหม ด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ ให้สมบูรณ์และถูกต้องต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงใคร่ขอขอบคุณมาก ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โฆสิต พงษ์อ้อย)

รองคณบดีฝ่ายแผนและประกันคุณภาพและรับผิดชอบฝ่ายบริหาร รักษาการแทน
คณบดีคณะวัฒนธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ฝ่ายบัณฑิตศึกษา คณะวัฒนธรรมศาสตร์
โทร. ๐๔๓-๗๔๒๘๒๗ / ๐๘๐-๗๓๖๐๙๙๐
โทรสาร. ๐๔๓-๗๔๒๘๒๗

ที่ ศธ๐๕๓๐.๔๑/ว. ๒๕๕๗

คณะวัฒนธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ตำบลตลาด อำเภอเมือง
จังหวัดมหาสารคาม ๔๕๐๐๐

๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๘

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้นิสิตเก็บข้อมูลภาคสนาม

เรียน **วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ**

ด้วยนางสาวกัญจวรรณ สาสีวรรณ รหัสนิสิต ๕๖๐๑๒๑๘๐๐๐๑ นิสิตระดับปริญญาโท สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ คณะวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม กำลังทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาดูงานหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต โดยมี อาจารย์ ดร.พนัส โพธิ์ปิติ เป็นประธานควบคุมวิทยานิพนธ์

ในการนี้ คณะวัฒนธรรมศาสตร์ พิจารณาแล้วว่าพื้นที่ของท่านมีข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านอนุญาตให้นิสิตเข้าพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลและสัมภาษณ์ เพื่อนำไปประกอบการทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ ให้สมบูรณ์และถูกต้องต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงใคร่ขอขอบคุณมาก ณ โอกาสนี้

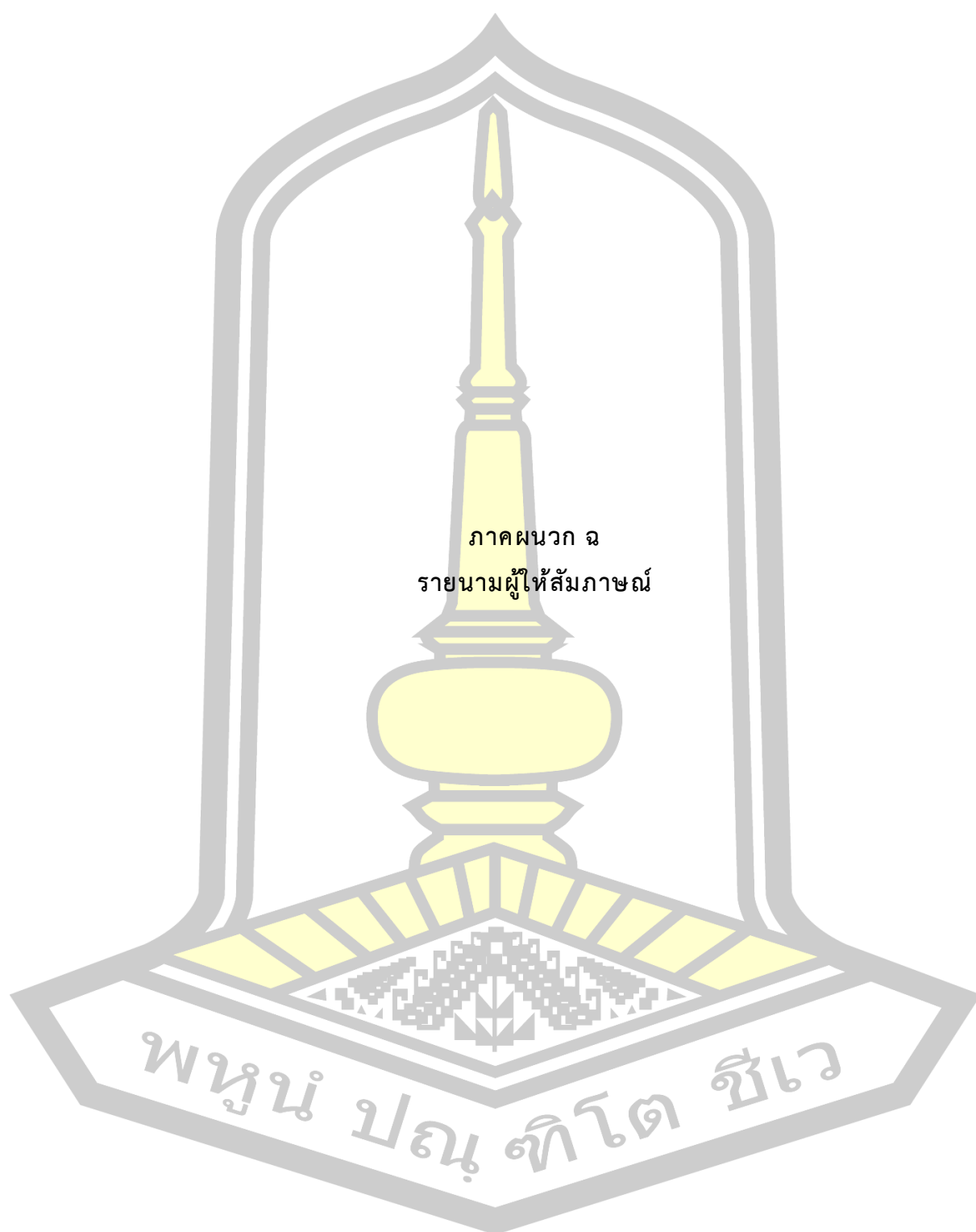
จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โฆสิต แพงสร้อย)

รองคณบดีฝ่ายแผนและประกันคุณภาพและรับผิดชอบฝ่ายบริหาร รักษาการแทน
คณบดีคณะวัฒนธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ฝ่ายบัณฑิตศึกษา คณะวัฒนธรรมศาสตร์
โทร. ๐๔๓-๗๔๒๘๒๗ / ๐๘๐-๗๓๖๐๙๙๐
โทรสาร. ๐๔๓-๗๔๒๘๒๗

ภาคผนวก ฉ
รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

พหุณฺ์ ปณฺุ ทิโต ชีเว

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

- เกษภาพร มสัน. (13 พฤศจิกายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่บ้านเลขที่ 75/3 หมู่ 16 ตำบลสำโรง
ปราสาท อำเภอลำดวน จังหวัดศรีสะเกษ.
- กัลยาณี ธรรมจารีย์. (15 มิถุนายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่บ้านเลขที่ 1561/2 ถนนศรีสุมังค์ ตำบล
เมืองใต้ อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ.
- ชั้นทอง แสงทอง. (12 พฤศจิกายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่บ้านเลขที่ 30/1 9 ตำบลโนนสำราญ
อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ.
- ชั้นธ์ พรหมชาติ. (14 พฤศจิกายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่บ้านเลขที่ 69 ถนนพยุห์-ขุนหาญ ตำบล
ปราสาทเยอ อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ.
- จินดาพร สุทธิชัย. (14 พฤศจิกายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่บ้านเลขที่ 28 หมู่ 7 ตำบลเสี้ยว กิ่งอำเภอ
โพธิ์ศรีสุวรรณ จังหวัดศรีสะเกษ.
- จิ๋ว ศรีหวาด. (14 มิถุนายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่บ้านเลขที่ 30 หมู่ที่ 9 ตำบลโคกจาน
อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ.
- จุฑามาศ สายทอง. (8 มิถุนายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่บ้านเลขที่ 38 หมู่ที่ 10 บ้านเปือย
ตำบลพรหมสวัสดิ์ อำเภอพยุห์ จังหวัดศรีสะเกษ.
- จันทร์จิรา ดวงไชย. (8 มิถุนายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่บ้านเลขที่ 296 หมู่ที่ 10 บ้านเปือย ตำบล
พรหมสวัสดิ์ อำเภอพยุห์ จังหวัดศรีสะเกษ.
- เฉลิม สงค์พิมพ์. (7 มิถุนายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่หมู่ที่ 6 บ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง
อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ.
- ชุมลวย แพงวิเศษ. (14 พฤศจิกายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่บ้านเลขที่ 1/2 ใจดีเหนือ หมู่ 10 ตำบลใจดี
อ.อุษันต์ จ.ศรีสะเกษ.
- นิสสัย นามวิชา. (14 พฤศจิกายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่บ้านเลขที่ 152 พิทักษ์สันติ หมู่ 5
ตำบลละเมาะ อำเภอน้ำเกลี้ยง จ.ศรีสะเกษ.
- บุญนาค กิ่งสาร. (7 มิถุนายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่บ้านเลขที่ 122 หมู่ที่ 6 บ้านเมืองน้อย
ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ.
- บัวศรี แพงพรหม. (7 มิถุนายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่บ้านเลขที่ 113 หมู่ที่ 6 บ้านเมืองน้อย
ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ.
- ประดิษฐ์ มะยา. (7 มิถุนายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่บ้านเลขที่ 143 หมู่ที่ 6 บ้านเมืองน้อย
ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ.

- ประนอม พรหมทา. (14 พฤศจิกายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่บ้านเลขที่ 23 หมู่ 8 ตำบลบึงบูรพ์ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ.
- พรพิมล พลพาน. (13 พฤศจิกายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่บ้านเลขที่ 93 ม.2 บ้านโนนเขวา ตำบลโนนเขวา อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ.
- พรมมี ศรียันต์. (7 มิถุนายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่หมู่ที่ 6 บ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ.
- ไพบูลย์ สนเทห์. (14 มิถุนายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่บ้านเลขที่ 106 หมู่ที่ 1 โรงเรียนกำแพง อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ.
- ณรงค์ ชินพันธ์. (14 พฤศจิกายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่หมู่ที่ 10 บ้านโชนง ตำบลหนองม้า กิ่งอำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ จังหวัดศรีสะเกษ.
- ถวิล วงศ์ภักดี. (14 มิถุนายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่ทำการกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร บ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ.
- ทศพร พุ่มสกลิต. (14 มิถุนายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่ทำการกลุ่มผ้าไหมโบราณบ้านสี่แยกภเวญ อำเภออุษันธุ์ จังหวัดศรีสะเกษ.
- ทองแสง สงค์พิมพ์. (7 มิถุนายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่หมู่ที่ 6 บ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ.
- ทองใส จิรังดา. (8 มิถุนายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่บ้านเลขที่ 2 หมู่ที่ 10 บ้านเปือย ตำบลพรหมสวัสดิ์ อำเภอพยุห์ จังหวัดศรีสะเกษ.
- ทองคำ กาญจนหงส์. (15 มิถุนายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่บ้านเลขที่ 202 หมู่ที่ 18 บ้านโนนสามัคคี ตำบลพรหมสวัสดิ์ อำเภอพยุห์ จังหวัดศรีสะเกษ.
- ธีรเดช วิจิตรธรรมกุล. (14 มิถุนายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่สำนักงานอุตสาหกรรม บ้านเลขที่ 369 หมู่ที่ 6 ถนนรัตนวงษา อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ.
- ราตรี ดวงนิล. (7 มิถุนายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่บ้านเลขที่ 91 หมู่ที่ 6 บ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ.
- รินทร์ ทองละมู. (12 พฤศจิกายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่บ้านเลขที่ 113 หมู่ 15 ตำบลสำโรงตาเจ็น อำเภออุษันธุ์ จังหวัดศรีสะเกษ.
- วิจิตร พาณา. (7 มิถุนายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่หมู่ที่ 6 บ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ.
- วัน บุญเกิด. (14 มิถุนายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่หมู่ที่ 6 บ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ.

สะพาน บุตรนา.(14 พฤศจิกายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่บ้านเลขที่ 41 หมู่ 9 ตำบลพยุห์
อำเภอพยุห์ จังหวัดศรีสะเกษ.

สถาน ใบแสง.(14 พฤศจิกายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่บ้านเลขที่ 36 นาถอกตะวันออก หมู่ 1
ตำบลห้วยสำราญอำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ.

สมหมาย ประพาฬ.(14 มิถุนายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่หมู่ที่ 1 ตำบลแต่ อำเภออุทุมพรพิสัย
จังหวัดศรีสะเกษ เมื่อวันที่ 14 มิถุนายน 2558.

สอน ศรียันต์.(7 มิถุนายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่หมู่ที่ 6 บ้านเมืองน้อย ตำบลเมืองหลวง
อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ.

สุวรรณา ศรีปัญญา.(13 พฤศจิกายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่บ้านเลขที่ 17/1 หมู่ 4
ตำบลสำโรงปราสาท อำเภอปราสาท จังหวัดศรีสะเกษ.

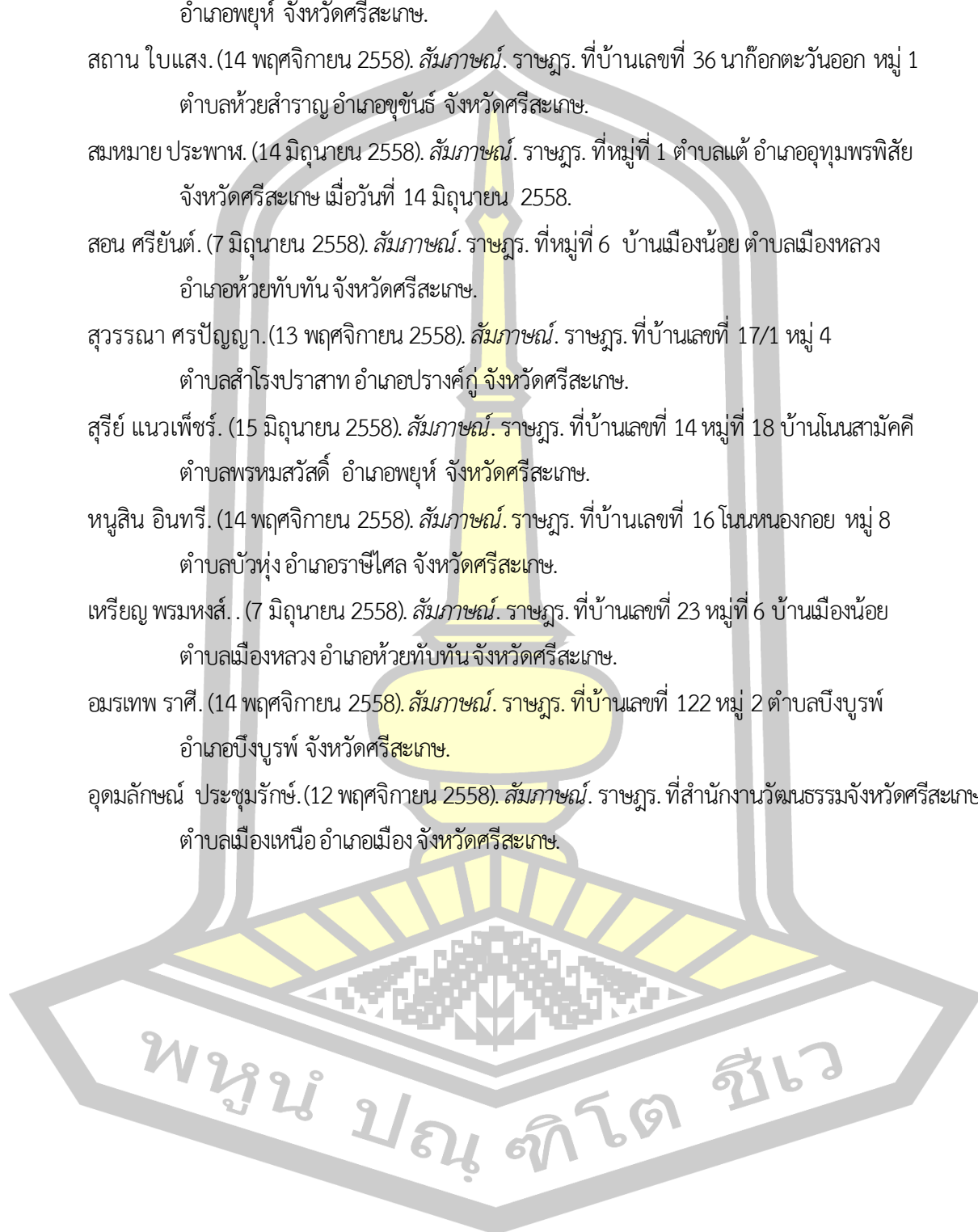
สุรีย์ แนวเพ็ชร.(15 มิถุนายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่บ้านเลขที่ 14 หมู่ที่ 18 บ้านโนนสามัคคี
ตำบลพรหมสวัสดิ์ อำเภอพยุห์ จังหวัดศรีสะเกษ.

หนูสิน อินทรี.(14 พฤศจิกายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่บ้านเลขที่ 16 โนนหนองกอย หมู่ 8
ตำบลบัวหุ้ง อำเภอราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ.

เหรียญ พรหมหงส์. (7 มิถุนายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่บ้านเลขที่ 23 หมู่ที่ 6 บ้านเมืองน้อย
ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ.

อมรเทพ ราสี.(14 พฤศจิกายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่บ้านเลขที่ 122 หมู่ 2 ตำบลบึงบูรพ์
อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ.

อุดมลักษณ์ ประชุมรัมย์.(12 พฤศจิกายน 2558). *สัมภาษณ์*. ราษฎร. ที่สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ
ตำบลเมืองเหนืออำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	นางสาวกัลยวรรณ สาสิวรรณ
วันเกิด	วันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ.2524
สถานที่เกิด	อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 349/4 ตำบลหนองครก อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ รหัสไปรษณีย์ 33000
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	นักวิชาการศึกษาปฏิบัติการ
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด บ้านเลขที่ 113 หมู่ 12 ตำบลเกาะแก้ว อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด รหัสไปรษณีย์ 45120
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2561 ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ คณะวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. 2546 ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม จังหวัด มหาสารคาม พ.ศ. 2542 มัธยมศึกษาชั้นปีที่ 6 โรงเรียนศรีสะเกษวิทยาลัย อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ พ.ศ. 2539 มัธยมศึกษาชั้นปีที่ 3 โรงเรียนศรีสะเกษวิทยาลัย อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ

พูนุ ปณฺ ทิโต ชีเว